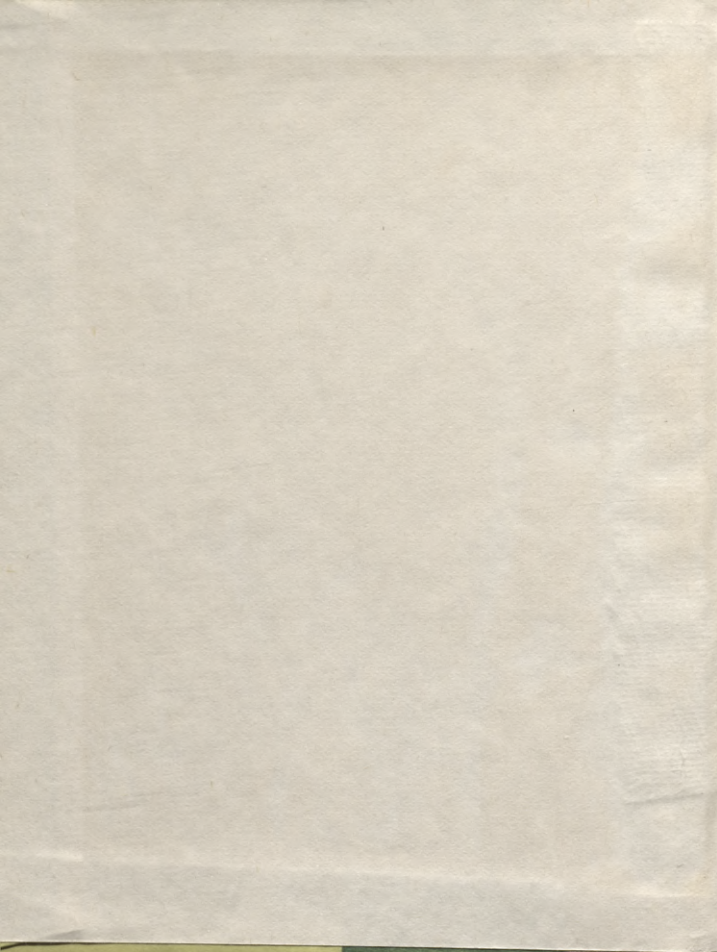

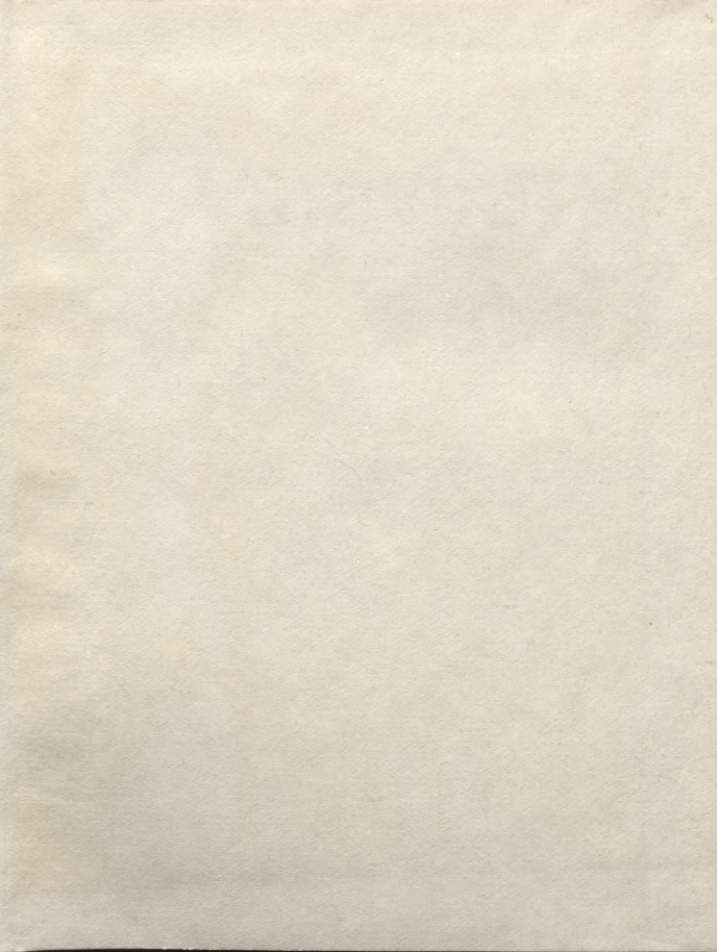
L 89-2
87

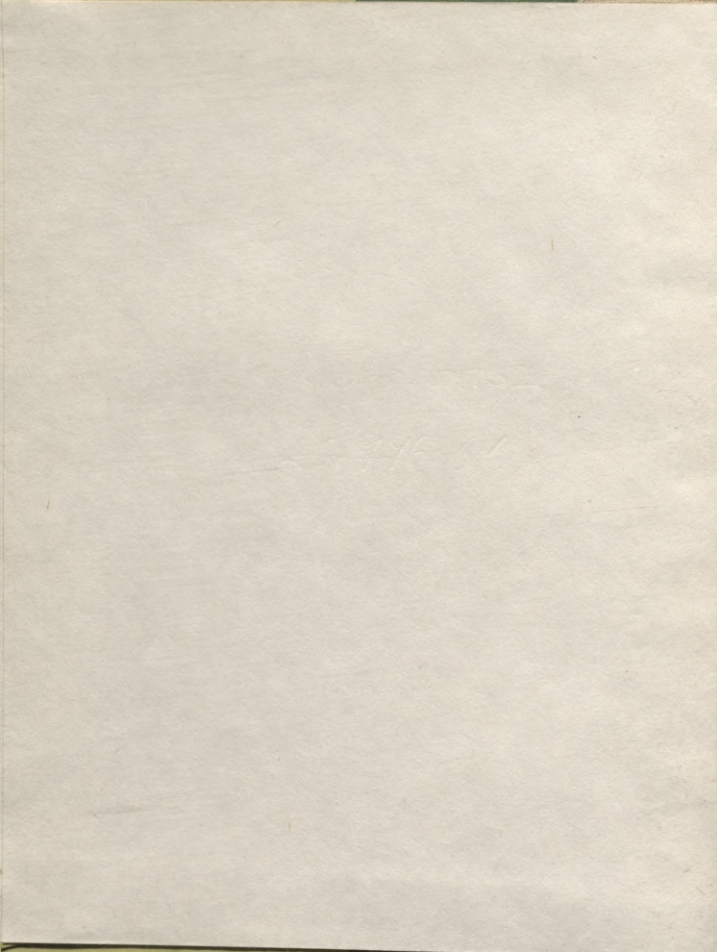
Varaviksne

1989

L 89-2
87

LIAS
83 83

Varavīksne

1989

Literārā mantojuma gadagrāmata

RIGA «LIESMA» 1989

83.3L1
Va 649

Vārstaikšne

1989

0305071732

V. Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~89-22.776.6C~~

Sastādītāja L. Volkova

Redakcijas kolēģija:

I. Kiršentāle, V. Labrence un I. Pijols

Mākslinieks O. Bērziņš

J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzeja fondu
un personisko arhivu fotomateriālus

reproducējuši G. Krauze un E. Čereška.

V $\frac{4603020102-41}{M801(11)-89}$ 5-89
ISBN 5-410-00002-x

© Izdevniecība «Liesma», 1989

PRIEKŠVARDS

Lielo revolucionāro pārkārtojumu laiks mūsu valstī un sabiedrībā skar gluži tieši, nepastarpināti visas kultūras jomas, arī latviešu literatūras vēsturi. Aizvien skaļāk un asāk sabiedrībā izvirzās prasība pilnīgāk, daudzpusīgāk un patiesāk apzināt un atdot tautai — īstajam, vienīgajam īpašniekam — pagātnes mantojumu, vērtības, ko radījušas daudzu rakstnieku paaudzes visā latviešu literatūras izveides un attīstības gaitā.

Tā ir pareiza, pamatota un laikmetīga prasība, kas izaug no pārkārtošanās laikmeta būtības — pārvērtēt pagātnei, skaļi nosaukt noklusēto, celt gaismā aizmirsto, atdot tautai kultūru, vēsturi — ne vairs vienkāršotu, gatavā shēmā iesprostotu, bet patiesu — sarežģītu, pretrunīgu —, kuras dziļi dialektiskā, daudzkārt sāpīgā attīstība vēl joprojām atstā rojas mūsu tagadnē.

Latviešu nacionālā literatūra ir sākusies kā ideoloģiska, politiska un estētiska opozīcija valdošajai sabiedriskajai domai. Arī turpmākais tās attīstības ceļš liecina par kopsoli ar laikmeta progresīvajiem ideoloģiskajiem strāvojumiem, par iekļaušanos tautas atbrīvošanās cīņā, tās ideālu izvirzījumu un apliecinājumu spilgtā mākslas valodā. Pamatos plūzdama demokrātijas un humānisma gultnē, latviešu literatūra nepalika ārpus divu kultūru asās cīņas šķiru sabiedrībā, jo vairāk 20., 30. gados. Šis posms ir vismazāk pētīts, vismazāk apzināts, vismazāk no tā atdots tautai. Sašaurinot skata leņķi vai vienīgi uz revolucionāro literatūru, ilgi esam bijuši pārāk aizspriedumaini, atturīgi pret demokrātisko literatūru, lai gan tāni ir uzkrātas lielas un nepārejošas ētiski estētiskas bagātības. Pietiek nosaukt K. Skalbi, J. Jaunsudrabiņu, F. Bārdi, lai šī tēze būtu pierādīta. Tā ir ļoti plaša latviešu literatūru daļa, kuras izvērtēšanas darbs vēl priekšā. Viņu darbi un uzskati nav vērtējami viennozīmīgi, laikmeta nospiedumi viņu mākslā ir pretrunīgi, arī viņu likteņi neti ir sarežģīti. Nekur mēs netiksim, ja, vērtējot demokrātisko rakstnieku devumu, priekšplānā izvirzīsim nebūtisko, pārejošo, vienas dienas aktualitātes, atsakoties no dziļas, vēsturiskajā laikmetā un tā likumsakarībās pamatotas viņu darbu un personības analīzes. Tieši vēsturiskuma mums bieži ir pietrūcis literārā mantojuma vērtējumā — tāpat kā rakstnieku daiļrades padziļinātas, patiesi dialektiskas analīzes.

Daļu no literārā mantojuma apguves darba kārtējo reizi ir uzņēmusies «Varavīksne», publicējama gan jaunus materiālus, gan apcerējumus par atsevišķiem jautājumiem, literatūras jomām un personībām.

Vispirms par daiļliteratūras publicējumiem. Jānis Čākurs sagatavojis pirmpublicējumu — Andreja Kurcija atstāto dzejoļu kopu, kas īpašu interesi var saistīt ar autobiogrāfisko ievirzi. Jaunas lappuses Krišjāņa Valdemāra personībā paver viņa sarakste ar īgauņu mākslinieku Johanu Kēleru, ko sagatavojis un komentējis R. Pussars. Sakarā ar humorista Santeklēra (Mārtiņa Gaiļa) simtgadi ievietota paprāva viņa dzejas izlase (R. Klungstas ievads un atlase). Tāpat kā Santeklērs, pirmoreiz vērtēts un parādīts vēl viens simtgadnieks — Rūdolfs Egle, viens no izcilākajiem latviešu literatūrkritiķiem un zinātniekiem. Viņa darbību analizējis V. Vecgrāvis. Sarunu par 20., 30. gadu kritiku turpina raksts par rakstnieka Kārļa Zariņa — arī simtgadnieka — literatūrkritiskajiem rakstiem (autore A. Rožkalne). Vēl simtgadnieku daļā lasāms R. Treija raksts «Vēstures jautājumi E. Eferta-Klusā publicistikā» un A. Gobas atmiņas par P. Rozīti, ar ko viņš kopā mācījies Saņavskā universitātē.

Pārējie materiāli lielā mērā veido vairākas kopas, ko apvieno problēmas, laikmets. Trīs raksti analizē pēckara gados maz apgūto baltvācu literatūru un kultūru, parādot maz zināmas vai nezināmas sasaukšanās ar latviešu literatūru un vēsturi.

Imanta teikas un tēla pirmsākumiem vēstures avotos un baltvācu literatūrā izsekojusi I. Kalniņa, Vecā Stendera filozofiskos uzskatus detalizēti analizējis A. Svēlpis. Kāda kopš 16. gadsimta pazīstama un vācu valodā sacerēta dzejoļa («Es esmu zemnieks Vidzemē») gaitām un pārvērtībām cauri vairākiem gadsimtiem izsekojis A. Apinis.

Otra materiālu kopa ir par maz zināmiem 19. gadsimta otrās puses latviešu literātiem — Mariju Medīnsku (D. Liepiņš), Mariju Pēkšēnu (L. Akurātere) un R. Tomsonu (R. Briedis). Šai grupai piesaistās R. Blaumaņa drauga — Ērgļu mācītāja Zuntes biogrālija, ko izpētījusi M. Svarāne.

«Varavīksni» sāk J. Kalniņa raksts par mūsu lielo simtpiecdesmitgadnieku R. Kaudzīti, šoreiz izvērtējot viņa daudzpusīgo devumu publicistikā.

Ir uzrakstītas dažas jaunas lappuses latviešu literatūras vēsturē. Literārā mantojuma apguves darbs turpinās.

Ingrīda Kiršentāle

I. MŪSU JUBILĀRI

150 gadi —

REINIM KAUDZITEM — 12. maijā

100 gadi —

ERNESTAM EFERTAM-KLUSAJAM — 26. janvārī

RŪDOLFAM EGLEM — 29. aprīlī

LUDVIGAM ŠANTEKLĒRAM — 11. augustā

ALFREDAM GOBAM — 11. novembrī

PĀVILAM ROZĪTIM — 1. decembrī

KĀRLIM ZARIŅAM — 12. decembrī

275 gadi —

GOZHARDAM FRĪDRIHAM STENDERAM —

27. augustā

JĀNIS KALNIŅŠ

**«PIEDERI TAUTAI, TAD TAUTA PIEDERĒS
TEV»**

Reinim Kaudzitem — 150

Viņi abi mūsu apziņā itin kā saauguši kopā — Reinis un Matiss. Brāļi Kaudzītes, divi piebaldzēni. Viens garenu, kalsnu, otrs apaļīgu vaigu. Viņi pieaugošā spožumā dzīvo ar «Mērnieku laikiem», ko paši peticīgi nodēvēja par stāstu, bet ko mēs tagad saucam par romānu. Par vienu no vislabākajiem romāniem latviešu literatūrā. Sākumā šis romāns tika uzņemts latviešu kritikā ar rezervētu atzinību vai, precīzāk sakot, kritiski. Tam iemesli tie paši, kādi pret literatūru tikuši izvirzīti ļoti bieži, kad vērtētājiem šķiet, ka kritiska attieksme pret dzīves parādībām ir dzīves nomelnošana. Ak, cik daudzas reizes gadu gadiem šāda veida kritika ir vandāliski saimniekojusi arī mūsu dienās, jo īpaši ne visai tālā pagātnē! Un vienmēr tas ticis darīts itin kā augstākas principialitātes vārdā, dzīves tālākvirzīšanas vārdā, kaut arī būtībā ir darišana ar neprincipialitāti, ar dzīves un literatūras attīstības bremsēšanu. «Mērnieku laiki» šai ziņā ir, tā sakot, pamācošs piemērs, liecība tam, ka šī kaite ir bijusi dzīva jau pašos mūsu literatūras sākumos, un liecība arī tam, cik muļķīgi un aplam viss, laikam rītot, ar tādiem vērtēšanas principiem var sanākt.

Jau tad, kad brāļi Kaudzītes bija «Baltijas Vēstnesī» 1878. gadā publicējuši samērā nelielu stāstu «Bēres», kas vēlāk pārstrādātā veidā iegāja romānā, Matiss saņēma piebaldzēna Jēkaba Krenkļa 1878. gada 15. oktobrī rakstītu vēstuli, kurā skaidri izpaužas iepriekš minētie vērtēšanas principi. Vēstulē sacīts:

«Es nevaru ticēt un arī neticēšu, ka «Bēres» nav sarakstītas no noklausīšanās, man likās, ka «Bērēs» pieminētās personās pazīstami mani piebaldzieši ar visu tautas garu un tautiešiem; tiešām gods Tev un Reiņam par tik dzīvu bildi, kurā pati visdziļākā dzīslīņa bij redzama. «Bēres» ir izdevušās, ka labāki nevar būt; bet es domāju, ka labāk tādus rakstus ir atstāt nedrukātus, jo tik gaiši uzrādīta tagadējā latviešu neattīstība nākotnē paliek par sliktu piemiņu, kura nekad nevar iznīcināta tikt, pat tad, kad pie latviešiem nebūs neviena Drekberģa, Svauksta. Drekberģa attīstības stāvokļa līdzīgie, es domāju, nekad nelasa «Baltijas Vēstneša» un, ja lasa, tad nesaprot, un tālab ar šo nav vaina dziedējama. Istena vara pār Drekberģiem, Svaukstiņiem ir skolotāju rokās, vienīgi šie viņus pilnīgi iznīcinās.

Tā tad «Bēres» kā mākslas darbs ir brīnum labi izdevies, bet Tu esi piemirsis to Bībeles pantiņu: «Pirms savu brāli pārmāci vienatnē, tad pie diviem jeb trim lieciniekiem un, ja tad viņš tevi neklausā, tad klāj viņa vainas tautai priekšā.» Bet arī šī Bībeles pantiņa būtu jāpārtaisa, ka tuvāku vainas nekad nebūtu atļautas tautai priekšā celt.»

Tā tad skaidrs — neattēlot dzīves tumšās puses, kaut arī dzīvē negācijas būtu. Tā tika sagaidīti «Mērnieku laiki» jau pirms romāna parādīšanās. Brāļi Kaudzītes neievēroja sava paziņas padomu un rakstīja romānu pēc sava prāta. Un — saņēma par jau gatavo, publicēto romānu līdzīgu kritiku, šoreiz, protams, periodikā. Tā sakot, speciālistu spriedumu. Viens no šiem vērtētājiem bija it spējīgs dzejnieks — Vensku Edvards, kas ar parakstu «Haralds» publicēja samērā plašu recenziju «Balss» 1880. gada 67. numurā. Arī Haralds saka vispirms labus vārdus par romānu, bet...

Haralds raksta:

«Es nezīnu neviena cita rakstnieka, kurā būtu latviešu zemnieku dzīve tik veicīgi aprakstīta kā «Mērnieku laikos». Personas — bez vien Pietuka Krustiņa un Svauksta — tēlotas patiesi pēc dzīves: priekos un bēdās, domās, darbos un

sevišķi valodā viņas ir tiešām tādas, kādas dzīvē ik dienas redzam.»

Ar smaidu mēs šodien varam lasīt spriedumu par Švauks-
stu un Pietuka Krustiņu:

«Mazāk izdevušies karakteri ir Švaukste un Pietuka Krustiņš, tādēļ ka abi ir pārspīlēti, abi pārāk aplami un gaisli, dzīvē tādu neatradis. Un tad ir visai nepatīkami un igni ilgāku laiku lasīt par Švaukstes ēverģēlībām un gaislībām un par Pietuka Krustiņa ākstīšanos un aplamībām. Cien. sacerētājiem nebūtu neviens ņēmis ļaunā, ja tie būtu divi trešdaļas no Pietuka Krustiņa runām un Švaukstes ģeķībām izlaiduši.»

Bet nu galvenā vaina, kaut arī — «es nezinu neviena cita rakstiena, kurā būtu latviešu zemnieku dzīve tik veicīgi aprakstīta kā «Mērnieku laikos»»:

«Tā lielākā vaina «Mērnieku laikos» ir tā, ka sacerētāji par daudz atstāsta tik pretīgas, rupji komiskas scēnas; vilšana, muļķība, krogs un plitēšana — tie ir elementi, kurus tie ar sevišķu labpatīkšanu apraksta. Allaž dabūn ļauns pār labu virsroku un, ja tas arī vēlāk panāk savu sodu, labs savas algas nekad. [...] Vai tad nu mūsu tautai tiešām nav glītu un šķīstu prieku, nav krietnu un nopietnu vīru, ka «Mērnieku laikos», kurus sacerētāji sauc par stāstu, kas salikts iz **sadzīves bildēm**, tādu velti meklējam. Vai mūsu tautas sadzīve tik tukša, tik riebīga?»

Līdzīgi spriež cits vērtētājs — Jēkabs Dravnieks «Baltijas Zemkopja» 1880. gada 10. numurā. Arī viņš romānu sākumā paslavē:

«Romānam jauka valoda, jauka un bagāta. Esmu uzzīmējis kādus 300 vārdus un savādus izteicienus, kuri neatrodas latv. vārdnīcās, un katram, kas grib iepazīties ar latv. valodas daiļumiem, varu dot to padomu, lai lasa min. stāstu.»

Bet:

«Personas romānā pa lielākai daļai nelāga cilvēki — blēži vai ģeķi. Labu cilvēku ļoti maz — tie paši tikko pamanāmi,

jo par viņiem ļoti maz dzirdam. Labiem arī visiem slikti vien iet, daudz sliktāk nekā ļauniem. [...] Lielākie blēži dzīvo joprojām bez kaut kāda soda. Blēžu biedriba pastāv un izdara netraucēti savus grēka darbus. Tādas lietas es tiešām vēl nekad neesmu lasījis, kaut gan esmu lasījis jau kādas pāris tūkstošu grāmatu.»

Visi trīs šie spriedēji, gan savai tautai, gan tās literatūrai labu gribēdami, kā laiku gaitā izrādījies, ir sprieduši pilnīgi aplam un tātad nav nekā laba darijuši, vēl vairāk: ir iespējams, ka šādai negatīvai kritikai ir savs nopelns, ka brāļi Kaudzītes pēc «Mērnieku laikiem» atgāja no daiļliteratūras. Katrā ziņā nekādu stimulu šādi romāna novērtējumi viņiem nedeва. Kā zināms kuriozs, ko vācu pusei pierakstīja pat par ļaunu, šai sakarā šķiet romāna vērtējums, ko divi vācu mācītāji deva 1879. gada decembrī vāciskās Latviešu draugu biedrības gada sapulcē, kurā allaž tika pārspriests, kas aizvadītajā gadā latviešu literatūrā radies. Mācītāja G. Fīrhufa spriedums par «Mērnieku laikiem»:

«Še nāk mums pretī bagātīgas stāstīšanas gara spējas; zemnieku dzīve Vidzemes vidū priekos un bēdās tiek tēlota vaļēji, ar viņas gaismas un ēnas pusēm. Tā ir patiesa, godīga dzimtenes mīlestība, kas tā var tēlot! — Še var skatīties zemnieka sirdī iekšā. Valoda ir spīrgta, tekoša, tik reti kur pasmaga, viņa ir īsti pareiza.»

Otra vērtētāja — mācītāja A. Rutkovska — spriedums ir līdzīgs:

«... šinī grāmatā ir patiesība iekšā, salda un rūgta, ļaužu labi un ļauni ieradumi, ne augstas gudrības mācībās, bet tā stāstīts, kā patiesi daudzreiz notiek. Var manīt, ka jebšu šinī grāmatā zobo un asi zobo neprātību, tomēr rakstītājiem pašiem žēl par to, tie mīlo savu tautu, te ir karsta, laba tautas mīlestība iekšā.» (M. Kaudzīte. «Atmiņas no tautiskā laikmeta...», 1924, 2. sēj., 323. lpp.)

Latviešu kritikā arī vēlākajos gados «Mērnieku laiki» dažkārt vērtēti galēji pretēji, bet reizē romāns laiku straumē iezīmējies arī kā stipra klints, kas droši stāv, lai kādi viņņi

vai šļakatas tai virsū triektos. Tas ir arvien redzamāk pacēlies pāri briksņiem un kritālām, un nevienas tautas literatūrā nav nemaz tik daudz darbu, kas pieder pie savas tautas kultūras pamatvērtībām. «Mērnieku laiki» ir šāds darbs.

Tātad — divu brāļu kopdarbs, un vienam no viņiem — Reinim — šogad aprit simt piecdesmit gadu.

Reizēm ir mēģināts noteikt, kas šai romānā ir no Reiņa, kas no Matīsa. Kuram no viņiem lielāki nopelni romāna tapšanā. Parasti vedas domāt, ka romāna satīrisko lappušu asums nāk no Reiņa (tātad tas, kas romāna pirmajiem vērtējumiem tik ļoti nepatika), tāpat arī romāna prātnieciskā līnija (ikvienam taču zināmi Reiņa Kaudzītes «Domu izteikumi», kas savu vērtību joprojām nav zaudējuši un atkārtoti tiek no jauna izdoti). Reinim, kā zināms, palika pusceļā izteikti satīriski romāns «Izjurieši», skaudra kritika par sava laika pagasta varasvīru dzīvi, viņu izrīcībām. Tā ir, bet kas tadā gadījumā paliktu Matīsam? Kas romānā būtu no viņa? Romāna dēku līnija? Hm!... Vai dēku stāsti būtu raksturīgi un vajadzīgi tik nopietnajam Matīsam? Un nopietnajam Reinim — vai viņam raksturīgi dēku gabali? Tā daļot, vajadzētu secināt, ka šo sižeta līniju nav rakstījis nedz Reinis, nedz Matīss... Matīsam varbūt piederētos ar reliģiju saistītās lappuses? Bet ir taču zināms, ka tieši Reinis uzrakstīja reliģijas mācību grāmatas pagasta skolām un šīs grāmatas bija tik stipri veidotas, ka no tām skolās mācījās veselu gadsimta ceturksni. Reiņa Kaudzītes «Garīgs skolas draugs» piedzīvo 17 (!) izdevumus. Tātad — Reinim varbūt pieder arī tās lappuses, kur romānā ienāk reliģija. Bet tad atceramies, ka jau pirms «Mērnieku laikiem» Matīss publicēja grāmatu «Brāļu draudzes Vidzemē», kas iznāca gadu pirms «Mērnieku laikiem» — 1878. gadā, bet periodikā bija publicēta jau krietni agrāk. Matīsa attieksme pret brāļu draudzēm, viņu sacītājiem ir negaidīti (ja Matīsu iedomājamies kā ļoti miermīlīgu, dievbijīgu cilvēku) asa, galēji nesaudzīga. Par brāļu draudzēm, to saiešanām šai grāmatā rakstīti skarbi vārdi:

«Savā laikā ir gan saiešanu piekritēji bijuši gaišāki par citiem, bet, par nelaimi, aiz pārgudrības palikuši stāvēt, kamēr nu ir citi pagājuši viņiem garām. Tagad viņi, aizkrāsē sēdēdami, kliež tik garām ejošai paaudzei pakal, ka tā skrejojot pazušanā.» Brāļu draudze «Joti viņas, turēdama sevi par to robežu, pie kuras ir visai pasaulei jāapstājas un jāgaida sava gala». (M. Kaudzīte. «Brāļu draudzes Vidzemē», 1878, 131. lpp.) Un vai nav kāda atblāzma jaužama no Oļiņietes (arī Keņča runāšanas cietumā), kad Matīss raksta par viņa laikā vērotajiem saiešanu kopējiem:

«Kuram gan nenāks smiekli, kad dzird lūdžam ceļos un svētā vietā ar asarām acis: «Ak, kungs! vai tu varēsi izturēt noskatīties, ka tos, kas danco šodien krogos vai kāzās, velns dancinās tāpat pa elli? Ak, kungs! neņemi viņu nesataisītu savā valstībā.» (Turpat, 133. lpp.)

Un vai patiesi Matīsam būtu sveša visasākā satīra? Ka tā nebija, par to uzskatāmu liecību dod kaut vai viņa dzejojums «Nekur tā neiet kā pasaulē», kuram, par Matīsa Kaudzītes dzeju domājot, nezin kāpēc parasti ejam garām. Lūk, ieskatam un atgādināšanai daži panti no šī dzejoļa, kas nodēvēts par kupleju, un šī kupleja, iespējams, dziedāta Vecpiebalgas Labdarības biedrības sarikojumos. Kā zināms, Stērstu Andrejs uz kupleju dziedāšanu, Vecpiebalgā darbodamies, bija brīnum nādžģs.

Mīlais draugs, tu zināt gribi,

Kas še notiek pasaulē.

Jauns nekas, jo tai tā daba,

Ka tā veca nezaudē.

Vecam tik ir izdevies

Jau nā spēkā pieņemties.

Skolās tikai priekšzīmīgi

Strādinieki darbojas.

Vārdos rād', kā dzīvot klājas,

Darbos to, kā neklājas.

Stipri iekš šās pēdējās

Mācības tie parādās.

Turēdami paši muižas,

Mantu nievāt skubina,

Cita vārdā grēciniekiem
Piedošanu sludina.
Grēciniekus tā var vilt,
Kad nav pašam jāatbild.
Slavas dziesmas skan, ka vergi
Līdz ar laikiem beigušies,
Kaut gan tik zem cita vārda
Tie priekš acīm slēpušies.
Kas bij agrāk vergi, tos
Atrod muižu graudniekos.

Šo trīspadsmit pantu garo dzejojumu — kupleju Matīss
Kaudzīte nobeidz ar rūgtu atziņu:

Negribu tev vairāk stāstīt,
Kāds virs zemes prāta bads,
Lopi lieli, un tā tālāk —
Redzēsi to visu pats:
Otru pusi visam griez,
Istais vaigs tad rādīsies.

Sis dzejolis cenzūrai šķita tik briesmīgs, ka to lika izņemt
no daļēji jau nodrukātā «Baltijas Vēstneša» 1877. gada
39. numura, un tā nu tai dienā «Baltijas Vēstnesis» ir iz-
nācis divējāds: ar un bez šī Matīsa Kaudzītes dzejoļa. Vē-
lāk Matīss «Baltijas Vēstnesī» sniedza paskaidrojumu, kā
dzejolis domāts un kā tas jāsaprot. Arī šai gadījumā jāpie-
zīmē: tāds «apsauciens» gan līdzīgu dzejoļu sacerēšanu ne-
rosināja. Un vēl ievērosim: «Nekur tā neiet kā pasaulē» sa-
rakstīts jau pirms «Mērnieku laikiem».

Jāatceras arī, ka «Mērnieku laiki» no viena gala līdz
otram uzrakstīti ar Matīsa roku: gan labais un sliktais, kas ir
romānā, gan satīriski asās rindas, gan dievbijības caur-
austās, gan dēku lappuses. Vai Matīss ar savu roku būtu
rakstījis arī tādas rindas, kas viņam kā autoram nebūtu pie-
ņemamas? Diezin vai. Par visu, kas romānā lasāms, viņi
līdzīgi domāja abi. Tāpēc kā pilnu patiesību jāpieņem Ma-
tīsa un Reiņa vārdi, ko viņi raksta par «Mērnieku laiku» ra-
šanos: «Tur nevar nekā šķirt, nedz dalīt. [...] Paši mēs tur
nekā nevaram izdalīt un neizdalīs cits arī neviens.»

Tiktāl sakarā ar Reiņa Kaudzītes mūža galveno veikumu — viņa un brāļa Matisa romānu «Mērnīeku laiki». Reiņa «Domu izteikums» jau pieminēju, tie dzīvo joprojām.

Mazāk pazīstams ir Reiņa Kaudzītes darbs žurnālistikā, publicistikā, kurā viņš aktīvi darbojās apmēram trīsdesmit piecus gadus. Šī darbība savā laikā ir ļoti nozīmīga — R. Vidzemnieka (tā Reinis parakstījās šais publicējumos) raksti ļoti bieži ievietoti laikrakstu pirmajā lappusē, tie ir ar brīnum skaidru domu, allaž ļoti konkrēti un lietišķi. Šie raksti dod spilgtu liecību par Reiņa Kaudzītes personību un reizē ļoti skaidri iezīmē veselu virkni problēmu, ar kādām latviešu zemniecībai laiku ritējumā bija jāsaduras.

Kāds ir šis R. Vidzemnieks? Kāda ir viņa pamatpozīcija? Par ko konkrēti viņš raksta?

R. Vidzemnieks lielum lielā daļā rakstu apzinās, ka viņš ir zemnieks, laucinieks, latvietis, kas nāk no tautas, kura patlaban iznāk no vēstures tumsas un kurai jāieņem līdztiesīga vieta citu tautu starpā. Šīs līdztiesības šai tautai nav, tā vēl ir panākama. Panākama ar nemitīgiem pūliņiem, pašai sevi apzinot, sevi izkopjot un netaisnus likumus, dzīves kārtību mainot, atceļot. Latviešu tautai (R. Vidzemnieks bieži raksta — «mūsu mazajai tautiņai») jāpieaug savas pašcieņas apziņā un materiālā stiprumā. Savukārt zemniecības vidū R. Vidzemnieks jūtas, kā mēs tagad sakām, vidējais zemnieks. Tam R. Vidzemnieka izpratnē ir lielāka nozīme tautas attīstībā nekā gājējiem — kalpiem, bet lielos saimniekus savukārt R. Vidzemnieks izjūt kā tādus, kam vairāk rūp pašlabums nekā savu tautas brāļu liktenis. Šī R. Vidzemnieka domāšanas un centienu izejas pozīcija ļoti saprotama, ja atceramies, ka Reinis pats nāk no saimnieku kārtas, pats kļūst par Kalna Kaibēnu īpašnieku un ka Vecpiebalgā saimniecības kopumā nav lielas — divdesmit trīsdesmit hektāru. Lai «noturētos virs ūdens» un lai tiktu pie kaut cik ciešamas rocības, šeit cilvēkiem nākas sūri grūti, ar krietnu sapratni strādāt, turklāt blakus intensīvi nodarbojoties arī ar mājamatniecību vai tirdzniecību.

Par literatūras jautājumiem, par rakstniekiem R. Vidzemnieks tikpat kā neraksta. Kā zināms izņēmums ir pāris rakstu par Juri Alunānu 1901. gadā, kad sabiedrība posās J. Alunāna jubilejas atzīmēšanai. Šiem rakstiem nav gadījuma raksturs. Jaunlatvieši no «Pēterburgas Avīzēm», viņu paustie ideāli bija pamatu pamats Reiņa Kaudzītes dzīvošanai. Jaunlatviešu centienus — kā Reinis Kaudzīte tos saprata — viņš turēja svētus un dārgus visu mūžu. Visupārākais jaunlatviešu pulkā — «Pēterburgas Avīžu» dvēsele — Reinim Kaudzītem šķita (tiesa, mēs tagad zinām — ne īsti pamatoti) Juris Alunāns. Ar sev raksturīgo skaidrību R. Vidzemnieks formulē Jura Alunāna darbības pamatvirzību, tā R. Vidzemnieka izpratnē ir šāda:

«1) savas latviešu valodas kopšana; 2) lai latvieši mācītos sevi turēt cieņā; 3) lai latvieši pieaugtu laicīgā labklājībā.» («Balss», 1901, № 10.)

Pārskatot ārkārtīgi plašo R. Vidzemnieka publikāciju klāstu, jāsaka: šais trīs punktus ietilpināms lielā mērā arī viss, ko Reinis Kaudzīte darījis žurnālistikā, publicistikā. Tāpēc, manuprāt, ir stipri lietderīgi pēc šāda — kaut nosacīta — sadalījuma aplūkot arī paša Reiņa Kaudzītes darbosnos laikrakstos.

Reinis publicējās, sevišķi laikrakstus pēc to sabiedriski politiskās ievirzes nešķirojot. Laikiem viņam izveidojas ciešāka sadarbība ar kādu atsevišķu laikrakstu, bet izdevēju savstarpējos ķiviņos, laikrakstu savstarpējos karos viņš nepiedalās. Viņa raksti publicēti «Baltijas Vēstnesī», «Baltijas Zemkopī», «Balsī», «Rīgas Avīzē», «Latvijā» (īpaši R. Blaumaņa laikā) u. c., kā jau minējām, apmēram trīsdesmit piecus gadus. Daudzus gadus strādāts ļoti intensīvi, publicējot vairāk nekā divdesmit rakstu gadā. Tā kā nav brāļu Kaudzišu bibliogrāfijas, šis rakstu milzums pētniekiem ir grūti pārredzams, un laikam mūsu republikā nav neviena cilvēka, kas tos visus būtu izlasījis un apjautis sava laika notikumu kontekstā, jo Reiņa raksti allaž saistīti ar kādu dienas ak-

tualitāti, bieži vien viņš atsaucās uz kādā laikrakstā paustu izsacījumu, domu.

«...savas latviešu valodas kopšana.» Latviešu valodas tiesību ziņā Reinis Kaudzīte dzīvoja viņa tautai grūtā laikā. Tā tolaik allaž bija atkarīga no varām, kas uzskatīja, ka mazām tautām nav nākotnes, ka tās lemtas iznīcībai. Puse Reiņa mūža pagāja vācu muižniecības un garīdzniecības kundzībā, otra puse — carisma piekoptajai Krievijas mazākumtautību iznīcināšanas politikai valdot. Tātad — sākumā pārvācošanas politika, vēlāk — pārkrievošanas politika. Tādos apstākļos bija jāstrādā tautskolu skolotājiem brāļiem Kaudzītēm, cilvēkiem, kas uzskatīja, ka viņu pienākums ir kalpot savas tautas attīstībai. Reinis neprata krievu valodu, tāpēc viņš deviņdesmito gadu sākumā darbu skolā, kur skolas bērni pat starpbrīžos latviski runāt nedrīkstēja, pārtrauca.

Par latviešu valodas mācīšanas nepieciešamību, par līdztiesībām, kādas tai vajadzētu būt blakus vācu un krievu valodai, Reinis raksta vairākkārt, dažādos gadu desmitos. Starp citu, viņš ārkārtīgi lielu nozīmi piešķīra mājmacībai, tas ir, laika posmam, pirms bērni sāk iet skolā. Šī mācības forma bija Latvijā nostiprinājusies, pirms vēl bija izveidots kaut cik plašāks skolu tīkls. Šodien mēs dažkārt ar smieklīgiem nolūkojamies uz to laiku, kad mācītājs ieradās lauku mājās, lai bērnus «noklaušinātu». Bet jāatzīst līdz ar Reini arī tas, ka šī mājmacība bija tā, kas nozīmīgi sekmēja tautas izglītošanos, to, ka samērā augsts bija lasīt un rakstīt prātēju procents. Kad skolā latviski bija aizliegts pat runāt, tad šī mājmacība taču bija vienīgā, kas ievadīja jauno paaudzi prasmē latviski rakstīt un lasīt — tālākā mācību procesā viņiem tāda «greznība» kā latviešu valoda vairs nebija vajadzīga, tā nebija, kā jau minējām, atļauta. Parasti bērnus lasīt, mazākā mērā arī rakstīt mācīja mātes un vecākās māsas, tāpēc Reinis vissiltākos vārdus veltī sievietēm — viņas ir tās, kas ievada tautas jauno paaudzi izglītības sākumos, bet izglītību Reinis vērtē kā tautas vislielāko dārgumu, jo

izglītība ir pamatu pamats tautas dzīvošanai, tās nākamībai, uz kuru bija pirmām kārtām vērstas jaunlatviešu domas un arī Reiņa Kaudzītes domas.

Latviešu valodas tiesību aizstāvēšana bija latviešu tautas eksistēšanas tiesību aizstāvēšana. Dominējošā vācu aprindu nostāja šai ziņā bija krasī negatīva: nav latviešu tautas, bet ir tikai arāju kārtā. Kā šai zemnieku kārtai nekļūt par tautu, tā arī latviešu valodai jāiznīkst, tāds ir dzīves likums, lai arī cik skumji tas būtu. Rakstā «Juris Alunāns» Reinis Kaudzīte citē Jēkaba draudzes mācītāja domas, pret kurām vērsies Alunāns:

«Arāji būs mūžam, kamēr zeme izdos augļus, bet nekur nav rakstīts, ka tādēļ arvienu vajag būt arī latviešiem. Latvietim, t. i., viņu valodai, vajaga mirt, pa īsu vai pa ilgstošu. Zēl gan ir, bet ko tas palīdz? Austrālijas tautas zaudin zaudē angļu uzņēmānās. Katrai lietai savs laiks.» («Balss», 1901, № 10.)

R. Vidzemnieks pret to sīvi karo visā savas publicistiskās darbības laikā:

«Kurai tautai gan būtu norakstīta viņas mūža testamentē, ka viena dzīvos mūžīgi un otra turpretī iznīks drīz? [...] ir dzīvojušas lielas tautas un mazas tautas, ir nozudušas lielas tautas un mazas tautas. [...] Ja tautu bojā iešanas piedzīvotas, tad cēloņi meklējami tautās pašās, viņu iekšējā dzīvē: taisni caur fizisku un morālisku tautu pakrišanu jeb nogrimšanu.» («Balss», 1902, № 52.)

Reinim krasī negatīva attieksme pret latviešu tautas noliedzējiem, šķiet, nāk jau no tiem gadiem, kad viņš lasa un pārļaus «Pēterburgas Avīzes», zīmīgākos rakstus vai pantus no galvas iemācīdamies. Viņš izmācījās ratiņu dreimaņa amatu, lai kļūtu materiāli patstāvīgs. Tāds viņš kļuva, bet negribēja tāpēc kļūt par cilvēku, kas noliedz savu tautu, kā to, zināmu materiālo patstāvību ieguvuši, darīja daudzi latvieši. Un, lūk, Vecpiebālgā ieradās Kronvalda Atis, kas nepārprotami nostiprināja Reiņa pārliecību gan par latviešu tautas nākotni, gan latviešu valodas pilnvērtību. Acīmredzot

Kronvalda Ata lielā ticība latviešu tautai un tie augstie ētiskie principi, ko cilvēkam izvirzīja Kronvalds, viņus abus saistīja. Kronvalds uzskatīja Reini Kaudzīti par vienu no saviem tuvākajiem draugiem un nodēvēja par filozofu zemnieka svārkos.

Carisma piekoptās pārkrievošanas centienu gados Reinim cenzūras dēļ, protams, nebija iespējams publicēt rakstus par nepieciešamību mācīt latviešu valodu skolās. Sadzīvē latviešu valodu lietoja, iznāca laikraksti, tika drukātas grāmatas — šai ziņā aizliegumu nebija. Tad nu R. Vidzemnieks atkārtoti prasa, lai latviešu valodai būtu — blakus krievu un vācu valodai — līdzīgas tiesības, latviešiem kārtojot kaut pašas elementārākās ikdienas vajadzības.

Tā 1906. gadā laikrakstā «Latvija» R. Vidzemnieks raksta:

«Latviešu valodas neievērošana mūsu vietējā publiskā dzīvē pastāv vēl šodien tāpat, kā stāvējusi.» Daudz tāpēc jācieš vienkāršajiem ļaudīm, kas prot tikai latviešu valodu. Nav uzrakstu, norādījumu latviski, un tāpēc rodas liekas jautāšanas un sajukšanas. R. Vidzemnieks turpina: «Šo tādu maldināšanas gaitu var noskatīt vispilnīgāk tepat Rīgā lielā pasta-telegrāfa namā, rentejās, kroņa un citās bankās.» Tāpat kaut tramvajos: «Tur, kā zināms, arī stāv vienīgi krievu un vācu uzraksti, izņemot «spļaut un smēkēt nedrīkst».» R. Vidzemnieks secina, ka tad, ja vietai, iestādei latviešu valodas nezināšanas dēļ var celties ļaunums, tad uzraksti ir arī latviski, bet tur, kur var celties ļaunums cilvēkam — latvietim, — tur šāda uzraksta nav. R. Vidzemnieks spriež tālāk: «Krievu valoda ir valsts valoda, latviešu valoda mājas valoda un vācu valoda ienācēju valoda. [...] Bet nu viss jāpiedzīvo gluži otrādi: pašu mājinieku valoda pavisam neievērota un atstumta.» Vācieši to tā ieveduši, un «tāpat tad stāv vēl šodien». («Valoda un vajadzība». — «Latvija», 1906, № 68.)

Līdzīgu domu pavedienu R. Vidzemnieks presē risina vairākkārt. Visu mūžu R. Kaudzīte jūtīgi reaģē, kad dažādi pār-

spriedēji vācu vai krievu laikrakstos nicīgi izsauca par latviešu valodas nākotni, tās pastāvēšanas tiesībām. Valodas iznīcināšanas centieni viņam nozīmē tautas iznīcināšanas centienus, bet kas būtu Reinis Kaudzīte bez savas tautas! Bez ticības tai!... Tad taču viņi gluži veltīgi būtu kopā ar brāli Matīsu mācījuši piebaldzēnu jauno audzi gadu desmitus cauri. Viņi to audzinājuši savas tautas nākamībai, bet nu, izrādās, tas nav bijis vajadzīgs, bijis pat kaitīgi, jo viņu tautai jānozūd no pasaules. Kam par labu? Carisma stiprumam?...

«... lai latvieši mācītos sevi turēt cieņā» — tā, kā jau minējām, Reiņa Kaudzītes izpratnē ir Jura Alunāna otra izvirzītā tēze. Kas no tās iznācis R. Vidzemnieka publikācijās vai R. Kaudzītes dzīvošanā?

R. Kaudzīte dzīvo pēc principa: latvietim nekur un nekad nav jākaunas, ka viņš ir latvietis. Kaut arī viņam jādzīvo apstākļos, kad viņu uzskata par zemāku radījumu, kam nav līdzīgas tiesības ar dažādiem kungiem, un kaut arī viņa valodai dažādi tiek pāri darīts. Nav augstu un zemu tautu, visas tautas ir vienādas dievs radījis pasaulē, tikai netaisnība, augstprātība un vara tās rauga sadalīt dažādos rangos. Tikai tā laikam var izskaidrot, kāpēc R. Kaudzīte, kas mājas dzīvē ir taupīgs līdz skopumam, ārpus mājas, ārpus Piebalgas, kapeikai ierastā vērībā pakaļ neskatās. Viņš, Piebalgas zemnieks un skolotājs, atkārtoti laikiem uzturas jūrmalā vasarnīcās, kā to dara smalki kungi, un šādās reizēs nemaz nerauga izmitināties kādā būdelē. Viņš ir kungs starp kungiem. Kad Reinis norakstījis Kalna Kaibēnus Matīsam un pāriet dzīvot uz Rīgu, viņš atkal nemeklē pēc kādas lētas istabiņas, kur izmitināties. Viņš kādu laiku dzīvo Ķeizarmežā (tagadējais Mežaparks), kas tolaik tikko sāk izveidoties par «smalku» ļaužu apmešanās vietu, un noirē mājas veselu stāvu. Turpmākajos gados viņš vairākkārt maina dzīves vietu, noirēdams allaž vai nu mājas veselu stāvu, vai visu māju (Siguldā, Cēsis).

Reinim patīk ceļojumi, un kopā ar brāli Matīsu viņš iz-

braukā tālumu tālumus, neatteikdamies no sava piebaldzēna apgērba, — izceļo Igauniju, Somiju, Vāciju, Sveici, Franciju, Itāliju, Krievijas dienvidus, sapņo par ceļojumu uz Indiju. Visos šais ceļu ceļos Reinis ir piebaldzēns, kas neuzskata, ka dažādi «smalki kungi», ko ceļojumos nākas sastapt, būtu kaut kā pārāki par viņu — Piebalgas zemnieku, skolotāju. Turot cieņā sevi, cilvēks tur cieņā arī savu tautu, šī cieņa ir vajadzīga tautas dzīvošanai tagadnē un nākotnē.

«... lai latvieši pieaugtu laicīgā labklājībā.» R. Vidzemniekam tas viņa publicistiskajā, žurnālistiskajā darbībā ir pats galvenais jautājums. Praktiski tas reizēm nedalāmi saaug ar iepriekšējiem — ar latvieša pašcieņas apzināšanos, ar latviešu valodas tiesībām, jo ir jāapzinās cilvēkiem kā kādas tautas locekļiem, lai viņi varētu domāt un mērķtiecīgi strādāt tautas labklājības veicināšanā.

Ilgus gadus Reinis Kaudzīte darbojās Vecpiebalgas pagasta vietnieku pulkā, rosīgi piedalījās sabiedriskajā dzīvē. Var sacīt, viņš bija līdz mielēm iepazinis zemnieku dzīves ēnas un saules puses. Viņš labi pārzināja likumus, tos prasīja stingri ievērot — pat tad, kad tie viņam šķita vienpusīgi, netaisni, — tad viņš gan rakstīja, ka tie būtu maināmi. Viņam nebija dumpinieka gars, viņš domāja, ka ar saprātu, ar ļaunuma apzināšanos var, visu apspriežot, likumus grozīt, lai tie nenāktu zemniekiem un visai latviešu tautai par ļaunu. Viņa domāšanai nebija revolucionāra ievirze, bet, uzrādot visdažādākās vainas, apspriežot tās, viņš praktiski kļuva par šo vainu uzrādītāju un sekmēja nesamierināšanās apziņas nostiprināšanos tautā.

Netaisnības, kas latviešu tautai jāpacieš, ir ik uz soļa. Arī zemniekiem mājas iepērkot par dzimtu, jau pašā pirkšanas un pārdošanas kontraktā bija ietverti nosacījumi, kas pazemojoši ierobežoja iepirkto māju īpašnieku tiesības, izmantojot savu zemi. Turpinājās mūžsenā netaisnība, kas muižu īpašniekiem pieļauj citas tiesības, nekā tās ir zemniekam, kuram pieder zeme. Šai sakarā ir interesanti ieskatīties pirkšanas un pārdošanas kontraktā, kur fiksēti noteikumi, ar

kādiem Vecpiebalgas muižas īpašnieks grāfs Šeremetjevs pārdeva zemi saviem zemniekiem. Šie kontrakti tika izdoti glīti nodrukāti, ar tekstu vācu un latviešu valodā. Kontrakta 10. paragrāfā lasāms:

«... Baltijas gubernijas likumos nosacītās muižas rektes un gaitas, kā īpaši brandavīna laišana un alus brūvēšana, un stipru dzērienu pārdošana, krogu, šenķu, piepilsētu, tirgu un gadatirgu ierīktošana un īpaši arī tā jaktēšana iekš mājas robežām, paliek, tāpat kā zvejošana iekš tiem pie jeb iekš mājas robežām būdamiem ezeriem, arī uz priekšu vienīgi pārdevēja lielkungam un arī nākamiem Vecpiebalgas muižas īpašniekiem kā vienīgi šai muižai pienākamās rektes. Tādēļ pircējs ne tik vien nedrīkst šās rektes savās robežās brūķēt, bet viņam arī tās ezera malas, kuras no tūrumiem un pļavām nav ieņemtas, bez atlīdzināšanas priekš zvejošanas brūķes jāatvēlē. Tāpat aizliegts mājas robežās ūdensdzirnavas būvēt.» Seko vēl citi aprādījumi, ko muiža drīkst un ko zemnieks, kaut ir mājas īpašnieks, nedrīkst vai ko viņa zemes gabalā tiesības darīt muižai. Tātad te runa nav par valsts un zemnieka attiecībām, bet muižnieka kā privātipašnieka tiesībām iepretim zemniekam kā privātipašuma saimniekam. Latviešu zemnieks daudz, ļoti daudzos gadījumos ir joprojām atkarīgs no muižas, kaut arī viņam pieder zeme un māja. Tā bija netaisnība, ar to Reinis Kaudzīte ne brīdi nesamierinās: kāpēc valsts priekšā zemnieks un muižnieks nav vienādās tiesībās?

Par vienu no ietekmīgākajiem līdzekļiem, kā zemnieks var sev pašam palīdzēt, Reinis Kaudzīte uzskatīja dažādas biedrības un visu mūžu bija dažādu biedrību dibināšanas rosinātājs. Pēc Reiņa Kaudzītes domām, šādas biedrības, ja tajās darbojas ar gaišu saprašanu un goda prātu, var dot daudz laba gan praktiskās dzīves vajadzībās, gan arī tautas kultūras, pašapziņas kopšanā, saturīgas dzīves veidošanā.

Reinis Kaudzīte bija pie Vecpiebalgas Dziedāšanas biedrības (1869. gads, ar 1873. gadu — Labdarības biedrība) šū-

puļa. Matīss par to šīs biedrības piecdesmit gadu jubilejas svinībās tika stāstījis:

«Pirmās domas par viņas dibināšanu cēlās puslīdz kā nejauši triju vīru starpā. Mana pirmā skolas darba ziemā janvāra mēnesī 1869. g. kādā sestdienas pēcpusdienā atbrauca toreizējā Kaibēnskolā [...] divi no maniem skolotājiem — vācu valodas skolotājs J. Pilsātnieks un krievu valodas skolotājs J. Jātnieks — ciemā pie mana brāļa un manis. Bija iznākuši un saņemti jau pirmie numuri no B. Dīriķa izdotā spirta gara laikraksta «Baltijas Vēstneša», kas nesa dažādas ziņas par jaundibinātās Rīgas Latviešu biedrības možo darbību. Šās ziņas lasot un par tām sarunājoties ar manu brāli, cēlās viņu starpā domas par kādas biedrības dibināšanu arī šē Vecpiebalgā. [...] Bet īsti kādu biedrību lai dibina? Tolaik bez Bībeles biedrībām, kurām gan nebija īstas biedriskas satversmes, bet tikai gadskārtīgi dievvārdi baznīcās ar naudas vākšanu, varēja runāt vienīgi par dziedāšanas biedrību, kāda, kā Pilsātņiekam bija zināms, esot jau Trikatē. Pie šām domām viņi visi trīs palika, kamēr man kā itin jaunam nācās tikai noklausīties.» («Latvijas Vēstneša» pielikums, 1922, № 85.) Pēc tam tika runāts ar citiem, garīgā ziņā rosīgākajiem piebaldzēniem un nolēma šādu Dziedāšanas biedrību dibināt. «Viss bija darāms steidzīgi, jo domāja biedrību dibināt kopā ar piecdesmit gadu brīvvaldības svētkiem, kas bija gaidāmi 25. martā un uz ko rīkojās visa tauta, tāpēc laiks iznāca īss». (Turpat.) Starp citu, šai notikumā skaidri izpaužas arī tā atkarība, kādā bijis gadu desmitus cauri latvietim jādzīvo un jāprot dzīvot pašam savā zemē, dažādus, arī pazemojošus valsts atzīmētus svētkus izmantojot lišķīgā padevībā, lai izkaulētu sev tiesības uz kādu pasākumu, kas patiesi labu dara tautai, tā, piemēram, tika arī vēlāk katru reizi lūgta atļauja no dažādiem priekšniekiem Vispārīgo Dziesmu svētku sarīkošanai.

Vecpiebalgas dziedāšanas biedrības dibināšanas atļauja bija jālūdz no mācītāja, kas to deva tikai tad, kad bija viņam

iestāstīts, ka šāda biedrība atturētu jauniešus iet uz krogu un spēlēt biljardu, kāds tikko bija ierīkots vienā no Vecpiebalgas četriem krogiem. Reinis ilgus gadus darbojās Labdarības biedrības rīkotās teātra izrādēs par suflieri, viņš šādu biedrību, kas kalpoja cilvēku izglītošanai un sniedza materiālu palīdzību saviem biedriem dažādos gadījumos, uzskatīja par vajadzīgu, nepieciešamu un tāpēc aktīvi darbojās līdzī. Zīmīgi, ka vēlāk, Rīgā dzīvojot, viņu teātris nesaistīja, viņš pat ar nepatiku noklausījās, ka viņa krustmeita Elza Kaudzīte svētdienās kāro apmeklēt teātri.

Reiņa rosināta, Vecpiebalgā tika nodibināta biedrība pret krusas un citām dabas stihijas nelaimēm, biedrība «Pār-tika», viņš uzskatīja, ka ir lietderīgi dibināt biedrību, kas sniegtu palīdzību trūcīgiem skolniekiem, utt., Viņš, kaut dzīvoja ciešā noslēgtībā un praktiski bija jau materiāli neatkarīgs no dažādām «palīdzībām», ar lielu pienākuma apziņu darbojās šādās biedrībās, tā bija nesavtīga kalpošana vispārības labumam, kā to prasīja jaunlatvieši — J. Alunāns, Krišjānis Valdemārs un kā bija dzīvojis Kronvalda Atis. Tā bija darbošanās bez lieka skaļuma, negaidot par to ne mazāko atlīdzinājumu kaut pateicības vārdos. Tautai jāpieaug laicīgā labklājībā!...

Tieši rūpēs par tautas labklājību un tamlīdz arī nākotni Reinim Kaudzītem ceļas asa polemika ar vācu mācītājiem, par ko Reinis gandrīz samaksā ar skolotāja vietu. Tolaik bija modē mācītāju organizēta ziedojumu vākšana «misiones darbam» «pagānu tautām» Āfrikā. Tika vākti ziedojumi arī citām vajadzībām, piemēram, mācītāju atraitnēm. Uz to aicināja no kanceles mācītāji, šāda itin kā brīvprātīga kapeiku vai rubļu ziedošana daudzos gadījumos bija padarīta par obligātu pienākumu. Reinim Kaudzītem tā šķita jau tā trūcīgo latviešu lauku ļaužu negodīga aplaupīšana. Pie šīs domas Reinis piestāj jau savā pirmajā plašākajā publikācijā. Proti: bija uzaicināts skolotājiem izteikt savas domas, kā uzlabojams tautskolu darbs, un Reinis šai sakarā izsaka savas domas. («Baltijas Vēstnesis», 1871, № 21.) Raksts ir ne-

liels, bet ļoti uzskatāmi atklāj, cik nenokārtots, vienaldzībai atstāts ir tautskolu stāvoklis Latvijā:

«Skolu iekšķīgu būšanu valda mācītājs un nosaka mācību priekšmetus un stundas, cik un kā kurš grib, skolas ārīgas vajadzības apgādā valsts (t. i., pagasts no paša pagasta, ne valsts dotiem līdzekļiem. — J. K.) Pirmais meklē skolotāju sev pa prātam, otrs atkal meklē tādu, kur tik par lētāku loni nāk, un skolotājs tai vidū ir kā kāds no visām pusēm kremtams kauls, bez īstiem aizstāvjiem un apgādniekiem.»

Skolas bieži vien atrodas pie tiesas mājām, krogiem, tajās «bandu darbu» veic pagasta skrīveri, un lauku skolas pa lielākai daļai ir divgadīgas, ar kopējo mācību laiku desmit mēneši, un tāpēc ļoti maz iemāca. Maz tiek mācītas meitenes. Reinis Kaudzīte ierosina: dot skolām kopīgus vispārīgus likumus (norādot, kas mācāms, stundu skaitu utt.), «skolas no pagastu tiesas namiem atšķirt un turēt īpašus skolotājus», «celt īpašas meiteņu skolas», nodibināt īpašu semināru, «kur skolotājām sataisīties». Mācību laiku noteikt trīs četri gadi, ar mācību gadu — astoņi mēneši, tas ir, no 1. oktobra līdz 1. jūnijam. Un Reinis Kaudzīte piezīmē: «Daudzi pret to brēktu, bet vēlāk teikdami pateiktos.» (Tolaik un vēl ilgi pēc tam tautskolas sāka darbu novembrī un beidza aprīlī.)

Tepat Reinis izvirza arī prasību, ka jāgādā, lai visi bērni, gan nabago, gan bagāto, tiktu skolās. Varētu dibināt draudzēs skolu biedrības, kas «rūpētos par nabadziņiem», un pie šī darba mācītājiem jābūt palīdzīgiem. Un te nu Reinis nonāk pie asām pārdomām par baznīcas organizēto dāvanu vākšanu un izlietošanu. Vai ir saprātīgi, ka draudze gan palīdz citu zemju trūkcūcietējiem, bet paša zemes nabadzībai iet vienaldzīgi garām? Vai ir saprātīgi, ka nabags nodarbojas ar pasaules lāpīšanu? Reinis Kaudzīte raksta ar sašutumu, pat sarkasmu:

«Kad priekš ārzemju pagāniem, par kuru tumsību mums tik stāstīts vien tiek, žēlsirdīgi latvieši jau dažus gadus no vietas pa tūkstošiem rubļu ir aizsūtījuši, par ko tad gan viņi

par pašu tautas nabadziņiem un bāriņiem neapžēlotos, pie kuriem cits nekā vairāk nav padarīts, kā tik kristības ūdens uz galvas liets, — kāpēc neapžēlotos, kad būtu uzmudināšana?»

Reinis Kaudzīte griežas ar pārmetumu pie mācītājiem: «Šai lietā gan cien. mācītājiem vajadzēja uz priekšu labāk apskatīties nekā līdz šim, t. i., pa priekšu iz sava tīruma modzekļus, burvjus, pasaku brīnumus, kuri sazaļojuši stāv, izravēt un tad iet citiem talkā.» Iepriekšējā 1870. gadā «par Vidzemi un Kurzemi priekš ārzemju pagāniem izdoti 3695 rubļi 75 kap., par 12 žīdu nokristīšanu 2075 rubļi 55 kap., un šogad Vidzemē došot atkal priekš tam 1700 r. Bet Kurzemē vien ir palikuši 11 603 bērni bez mācības (cik tādu būs Vidzemē?). Un priekš šiem, kuriem pirmiem mūsu pagānu dāvanas dabūt pienāktos, nav ne grasis atlicis.»

Jo lielāks Reiņa Kaudzītes rūgtums tāpēc, ka viņš atzīst: «. . . skolās tiek ne vien katra cilvēka, ne vien katras valstības, bet visas cilvēcības laime darināta.» Tauta nevar pieaugt spēkā, ja tai trūkst izglītības.

Reinis tieši pēc desmit gadiem par dāvanu vākšanu rakstīja no jauna. Izcēlās ļoti asa polemika, kas aizskāra ne vien misionē darbu, bet atkal kārtējo reizi ļoti saasināja latviešu un vāciešu attiecību jautājumu. R. Vidzemnieks raksta («Misiones draugiem Baltijā». — «Balss», 1881, № 8.):

«Nav domājams, ka atradīs visā Eiropā kādu tautu vai zemi, kur no zemās ļaužu kārtas tik daudz «mīlestības dāvanas», īpaši misionē dāvanas, taptu prasītas un dotas, kā tas notiek šē Baltijā pie latviešu zemnieku kārtas. Un visas šīs mīlestības dāvanas top prasītas allaž priekš citu zemju un ļaužu vajadzībām, visas uz ārieni, bet priekš pašiem šiem devējiem turpretī nav nekad no ārpuses nedz dots, nedz pie-sūtīts neviens pats grasis.» Baznīcās aicina: «Piekdien būšu N. N. mājā pie dievgaldnieku sataisīšanas, tur lai tad nones ikkatrs dievgaldnieks savas mīlestības dāvaniņas priekš pagāniem.» — «Trešdien būs D. pagasta bērnu pārklaušināšana N. N. mājā; tur arī taps ņemtas tās mīlestības dāva-

nas, kāš šē no kanceles daudzkārt sludinātas: gan priekš Lutera ticīgo palīdzības lādes, gan priekš Lutera ticīgo brāļiem Sibīrijā, gan priekš žīdu misiones utt. Devējiem jau mēs papriekšu pateicam un lūdzam to Kungu, lai viņš pats tās sirdis sasilda, ka tie spētu bagātīgi savas rokas atdarīt.» — «Mīlestības dāvanas priekš visām vajadzībām mēs saņemam ar pateicību arī tepat ģērbkambarī pēc beigtiem dievvārdiem.» Tie ir dažās baznīcās ierasti sludinājumi.

R. Vidzemnieks akcentē, ka saziēdotā nauda tiek saņemta tieši pirmām kārtām no nabadzīgajiem iedzīvotājiem, «jo turīgie latvieši dara tāpat kā pašī mūsu misiones draugi, mācītāji un arī šējienes vācieši. Tas ir: viņi gādā pašī papriekšu par sevi, vai savus bērņus skolodami vai nebaltām dienām kādu grasīti nolikdami, kas tiem atliek.»

R. Vidzemnieks ar šo rakstīšanu izraisīja ļoti asu reakciju vācu aprindās. Mācītājs Debners par rakstu «Misiones draugiem Baltijā» rakstīja avīzē «Latviešu Tautas Biedris» (1881, № 10):

«Vidzemnieka kungs pats nav misiones draugs, bet ir misiones pretinieks. Sinī rakstā Vidzemnieka kungs parādās nu arī par pretinieku, ar kuru taisnī sarunāties ir grūti. Jo ko spēj pret tādu, kam mēditāja gars ir svētā lietā un laba prāta nav, patiesību vien runāt.»

Un vēl: «Vidzemnieka kunga rakstiēns līdz ar daudz citiem modina uz pretību pret šē dzīvodamiem vāciešiem, ar kuriem latvieši, vienā ticībā un vienā saimē savienoti, līdz šim ir arī savienojušies vienā garā.» («Latviešu Tautas Biedris», 1881, № 13.)

Sevišķī R. Vidzemnieku sanikno vācu puses izteiktā doma, ka latvieši varējuši tik daudz misiones vajadzībām dot tāpēc, ka viņi turīgi dzīvojot.

R. Vidzemnieks ir allaž ļoti konkrēts. Arī patlaban, 1881. gadā, latviešu zemniekiem klājas ļoti grūti, bet kurš viņiem palīdz? «Agrā ziēma un lielie novembra mēneša plūdi, kas aiznesa upju un ezeru malu dzīvotājiem daudz siēna barības, ir lopu iztikai liēlu trūkumu pievilkuši: jau marta iesākumā

dažādās malās nebija vairs nekādas lopu barības un daži sāka skujas dot lopiem. [...] lopus, par kuriem citos pavasaros deva 30—40 rbl., pārdod par 10 rbl., un tomēr vēl nav, kas ņem. Jau ap februāra iesākumu dažos pagastos magazīnas bija jāatver.» («Balss», 1881, № 17.) Būs lieli parādi un izputēšana, bet, kas palīdz, nav neviena.

Vispār, lai cik grūti latviešu zemniekam, neviens viņam šai grūtumā nav palīdzējis, to Reinis savā publicistikā vairākkārt atzīmē ar rūgtumu. Un arī ar lepnumu. Par latviešu zemnieku sīkstumu un uzņēmību. «Nekas cits kā tie paši latviešu zemnieki bija, kas sacēla milzīgās bruņinieku pilis, tad vēlāk atkal visas muižu ēkas, krogus u. c.» Tad pat vajadzēja gādāt arī par savām mājām. «No dzimtbūšanas atsvabināts, latviešu zemnieks tapa nostādīts dieva tēva pasaulē bez vagas zemes, bez ēkām.» Vēlāk viņam pašam vajadzēja sastrādāt no jauna ēkas, pagastmājas, tiesas mājas, biedrību namus, skolas. Un tas viss sasniegts 50—60 gados! Un tomēr Latvijā vēl joprojām daudz kas palicis muižnieku rokās — krogu, dzirnavu, zvejas, medību tiesības u. c. R. Vidzemnieks kārtējo reizi no jauna atgādina, ka šai ziņā vajadzētu vienlīdzību. («Zemnieku kārtas un dzīves apstākļi Krievu valstī». — «Rīgas Avīzes», 1908, № 16.)

R. Vidzemnieka raksti par misionēra dāvanu došanu sacēl tik lielu troksni, ka Vecpiebalgas mācītājs Guleke aizsauc Reini Kaudzīti pie sevis uz mācītājmuižu un liek viņam — kā tagad teiktu — iesniegt atlūgumu. Lai Reinis pats brīvprātīgi atstājas no skolotāja amata! Reinis nejūtas nekādu netaisnību nodarījis un mācītājam nepaklausījis: tad taču viņš būtu netieši atzinis, ka ir rakstījis nepatiesību. Pēc dažādām klapatām Reini tomēr galu galā darbā atstāj.

Raksti sakarā ar misionēra dāvanu došanu ir vai patī augstākā virsotne R. Vidzemnieka publicistikā. Bet viņam ir daudzi raksti, kas satur gluži praktiskus padomus un pārdomas par zemnieku tiesībām, par zemnieku dzīves grūtumiem. Viņš dod padomus par sapulču organizēšanu (parasti tās aizklistot liekvārdībā, esot nekonkrētas utt.), raksta, ka

t. s. pagasta magaziņu vietā lietderīgāk ievest maksāšanu naudā, jo labības nodošana pagasta klētīs (magazinās) saistās ar dažādām blēdībām, gan labību pieņemot, gan izdodot. Viņš aprāda, cik nederīga ir pagastu «papīru» rakstīšana vācu valodā, jo pagasta vietnieku vairums šo valodu neprot. Viņš uzskata, ka ir netaisnība, ja zemniekam ir jāuztur gan mācītājs, gan skolotājs, gan ārsts, bet viņu iecelšanā zemniekam nav nekādu tiesību. Kad pasaules tirgū krītas linu cenas, pienāk brīdis, kad Vidzemē (kur lini zemnieku saimniecībās ir galvenais ienākumu avots) tos vairs neatmaksājas audzēt. R. Vidzemnieks presē pārspriež, ko audzēt linu vietā, un atzīst, ka turpmāk būtu jāorientējas uz lopkopību, jo sviestu, cik paredzams, ēdīs arī turpmāk un, turot lopus, netrūks arī līdzekļu lauku mēslošanai, kas Vidzemes pieticīgajai zemei ir ļoti nepieciešams. Viņš atkārtoti raksta, ka pie pilsētu skolām būtu izveidojami, kā tagad teiktu, internāti, jo lauku bērniem, kad viņi mācās pilsētā, nav kur apmesties un viņi brīvajā laikā paliek bez uzraudzības.

Kad Rīgā spriež par Zooloģiskā dārza ierīkošanu vai nu Ķeizarmežā, vai Arkādijā, R. Vidzemnieks ir par Ķeizarmežu. Kad izceļas pārdomas, kā saucami Dziesmu svētki (Dziedāšanas svētki, Dziedamie svētki, Dziesmu svētki?), R. Vidzemnieks spriež: «...pēc savas latviešu dabas noklausoties, [...] dziedamie svētki skan visnejaukāk, un tāpēc šis nosaukums būtu pavisam atmetams. Labāk jau būtu «Dziedāšanas svētki», bet patīkamāks gan visiem būs nosaukums: «Dziesmu svētki.» («Rīgas Avīze», 1903, № 22.)

Vairākkārt R. Vidzemnieks raksta par sievietes vietu un tiesībām Baltijas zemnieku dzīvē. Viņam ir pat paprāva brošūra «Sievišķais cilvēks», 1906. gadā, kad «Valsts Domē ceļ dažādus priekšlikumus», R. Vidzemnieks raksta par sieviešu tiesību paplašināšanu. Sievietes pēdējā laikā gan strādā par skolotājām, ārstēm, telegrāfistēm, kasierēm, kas pirms gadiem divdesmit nebija iedomājams, tikai pašā zemnieku dzīvē nekas nav grozījies. Vīrs var rīkoties ar kopmantu viens

pats, sievai nekā neprasot. Var iekļāt māju, var pārdot, sievai ne vārda nesakot. Sieva turpretī nekā nevar izdarīt bez vīra atļaujas. Iegadās vīrs izšķērdētājs, sieva neko nevar pretī darīt. «Sievai atliek tikai rūgti izraudāties un tad kailai iziet no mājas.» Bet, ja ir kopīga manta, tad to taču vajag arī kopīgi pārvaldīt. Sievām jādod līdzīgas tiesības. Tāpat vienlīdzību vajag personīgā brīvībā, turpretim Baltijas sadzīvē ir tā, ka vīrs var izņemt sev pasi un aiziet, kur grib, bet sieva var izņemt pasi tikai ar vīra atļauju. «Te klāt ir vēl verdzības laika paliekas,» secina R. Vidzemnieks. («Balss», 1906, № 106, 107.)

Liels iekšējs godīgums raksturo R. Vidzemnieka rakstus, tos visus caurauž rūpe par savu tautu.

Protams, ne jau visi R. Vidzemnieka spriedumi ir nekļūdiģi. Bija parādības, kuras viņš neizprata un kurās neorientējās. Tā, piemēram, viņš pilnīgi norobežojās no sociālistiem, viņu uzskatiem. R. Vidzemniekam šķita, ka viņi ir vienaldzīgi pret latviešiem kā tautu, ka sociālistiem vispār nerūp tautu liktenis, bet R. Kaudzīte taču visu mūžu tāpēc vien bija atklātībā darbojies, lai viņa tauta ieņemtu līdztiesīgu vietu citu tautu vidū. Jāsaka gan, ka Reinis nekur plašākā apcerē pret sociālistu uzskatiem nevēršas, viņš tos piemin kā garāmeļot. Sociālisti viņam, šķiet, ir savādi, nesaprotami cilvēki.

Dzīves otrā puse Reinim paiet smagā grūtsirdībā. Matīss par to raksta:

«Reinim dien' no dienas sāka līst smagu ciešanu posts, tā saucamās pasaules sāpes, kas vilka sev līdzā iģnumu un grūtsirdību, ko varēja nomanīt jau gan agrāk, bet kas ar laiku pieauga. Briesmīgi nepanesamas viņš sajuta visas politiskās netaisnības, kas notiek pasaulē ar spaidu un varmācības līdzekļiem no stiprāko puses pret vājākiem, un tās ciešanas viņš sajuta it kā savas. [...] Brīžam negribēja nemaz lasīt politisku laikrakstu, lai neceltos drūmi iespaidi, kā paveidam būru apkarošanas laikā vai ķīniešu sodīšanā par eiropiešu misionāru aizskaršanu, jo ko paši būtu sacījuši, kad

ķīnieši rikotu savas ticības misijas Berlīnē vai Romā, tāpat par Amerikas indiāņu un citu vietējo tautu izdeldēšanu šur un tur caur eiropiešiem.» (M. Kaudzīte. «Atmiņas no tautiskā laikmeta...», 2. sēj., 214. lpp.)

Pats Reinis apzinājās šo savu dvēseles smagumu, kas jo īpaši viņu nomāca rītos. Viņam jau bija sešdesmit pieci gadi, kad šī grūtsirdība ap 1904. gadu aizveda viņu projām no Kaibēniem — cerībā, ka citur būs vieglāk. Bet vieglāk nekļūva. Viņš dzīvoja vientulīgi, viņa krustmeita Elza Kaudzīte, kas skolas gados dzīvoja ar Reini Rīgā vienā dzīvoklī, savās atmiņās («Latvijas Jaunatne», 1925, № 12—14) raksta, ka viņa pie Reiņa neesot redzējusi neviena cilvēka. Savā istabā viņš dzīvojis vienkāršāk par vienkāršu. Galds (bez galdauta), uz tā pultīte rakstīšanai un dažas grāmatas, līdzās pie loga (bez aizkariem! — aizkari un suņi bijuši viņa lielākie ienaidnieki) otra pulte, rakstīšanai kājās stāvēt. Pāris krēslu, gulta ar cietu salmu maisu. Uz grīdas divas taras kastes, kurās rūpīgi salikta Reiņa pieticīgā mantība. Šīs kastes kārdinājušas skolas bērnus: ko krusttēvs Reinis tajās glabā? Reiz krustmeita, kad krusttēvs Reinis nav mājās, vienu kasti atver: tur ideāla tīrība un kārtība — kā aptiekā. Dažas grāmatas, rokraksti, laikrakstu izgriezumi. Šai lielajai ziņkārei ir turpinājums: kad nākamajā reizē krusttēvs aizbrauc uz ilgāku laiku, viņš pasauc krustmeitu, liek atnest āmuru un naglas — un kastes tiek aiznaglotas, ne vārda nepārmijot. Krustmeitai tā ir mācība visam mūžam.

Reinis tai laikā bijis skolas bērnu uzraudzītājs (dzīvokli irējis Elzas Kaudzītes tēvs saviem un paziņu bērniem, pats dzīvojis Vaivē). Reinis tomēr juties traucēts savā brīvībā. Viņš noirējis sev īpašu dzīvokli, kurā laikiem nozudis dziļā vientulībā. Kādā reizē krustmeitai ir iespēja ielūkoties šai dzīvoklī. Tam ir četras istabas. Pirmā kaut kas līdzīgs pieliekamajam kambarim — ar nedaudzām mantām, otrā — Reiņa darbistaba ar rakstāmpulti, nākamā — guļamistaba (gulta, drēbju kaste), beidzamā istaba — gluži tukša. Krustmeita pārsteigta: kāpēc krusttēvam vienam vajadzīgs tik

liels dzīvoklis? Krusttēvs atbild, ka tā iznākot arī telpas, kur pastaigāties, esot mierīgāk un klusāk, jo viņš viens pats apdzīvojot mājas visu augšstāvu. Viņu neviens netraucē, un viņš netraucē citus...

Vēlāk viņš nopērk māju Saulkrastos, savu dzīvi saista ar piebaldzēnieti Karlīni Kraukli-Damrozi, noraksta tai māju, bet kārotā miera un saskaņas starp viņiem nav.

Kara gados vērtību zaudē arī iekrājumi naudā, un Reinis Kaudzīte ir kļuvis nabags, no citu cilvēku žēlastības atkarīgs cilvēks. Lepnais Reinis Kaudzīte, kas augstāk par visu vērtējis savu patstāvību! Nodzīvots garš mūžs, kurā itin kā nemitīgi kāpts kalnā, un nu pēkšņi viņš ir pašā dziļākajā nolejā!

Reinim Kaudzītem ir sakāmvārds — skaists, spēcīgs, bet arī briesmīgs: «Zems logs, gara puķe, grūts mūžs.» Tas nāk prātā, uz Reiņa Kaudzītes dzīves ceļu noraugoties. Sācis ar pastalām, ar vīzēm kājās, viņš tiek tālu dzīves rocībā, lai mūža vakarā pliks un nabags, viens, gluži viens, uz Kaibēniem atpakaļ atgriezdamies, kļīstu pa Piebalgas ceļiem. Kaibēnus viņš aizsniedz, lai tur pēc nedaudz dienām (1920. gada 20. augustā) nomirtu, brāļa Matīsa rūpības apņemts.

Spilgta personība literatūrā, spilgta dzīvē. Savdabība no patstāvības. «Piederī tautai, tad tauta piederēs tev,» Reinim Kaudzītem ir arī šāds domu izteikums. Viņa mūžam piemērojams. Reiņa Kaudzītes dzīves ceļā atspoguļojas krietna daļa no tautas noietā ceļa. Daudz cerību, daudz sasniegumu un daudz arī traģiska grūtuma.

RIHARDS TREIJS

VĒSTURES JAUTĀJUMI
ERNESTA EFERTA-KLUSĀ
PUBLICISTIKĀ

Pazīstamais revolucionārs un literāts Ernests Eferts-Klusais (1889—1927), kas, pēc P. Stučkas vērtējuma, bija «reizē zinātnieks, rakstnieks un dzejnieks»¹, ir atstājis vērā liekamu literāru mantojumu arī publicistikā.² Runājot viena no viņa biogrāfa K. Jokuma vārdiem, E. Eferts-Klusais bija cītīgs žurnālu un laikrakstu līdzstrādnieks, viņš apzinājās avīzes lielo lomu un «centās, cik vien laiks un spēki atļāva, tanīs līdzdarboties»³.

E. Eferta spalvai pieder vairāk nekā pusotra simta publicistisku darbu.⁴ Gandrīz trīsdesmit no tiem ir veltīti Latvijas vēsturei, pirmām kārtām revolucionārās kustības un LKP vēsturei. Šo publikāciju izvērtējumam veltīta arī mūsu apcere.

E. Eferts-Klusais bija lauku cilvēks — dzimis un audzis turīgā zemnieku ģimenē Tukuma apriņķī, ar izcilību absolvējis Rīgas Politehniskā institūta Lauksaimniecības fakultāti un saņēmis agronoma diplomu, revolucionāra gaitas uzsācis LSD Malienas organizācijā un Oktobra gadā ievēlēts par Vidzemes Bezzemnieku padomes locekli. Sociālistiskās revolūcijas priekšvakarā aizsākās arī E. Eferta publicistiskā darbība — 1917. gada 6. oktobrī LSD centrālorgāns laikraksts

¹ Cīņas Biedrs, 1927, № 7—8, 95. lpp.

² Sk. arī: *Kiršentāle I*. Ernests Eferts-Klusais. R., 1962, 102.—109. lpp.

³ *Klusais*. Kopoti raksti. M., 1936, 1. sēj., 27. lpp.

⁴ Sk.: *Ernests Eferts-Klusais*, Biobibliogrāfija. R., 1971, 13.—23. lpp.

«Mūsu Cīņa», kas iznāca aizliegtās «Cīņas» vietā, ar parakstu «Klusais» ievietoja viņa «Vēstuli no Malienas».

«Vēstules» autors bez jebkādiem izskaistinājumiem stāstīja lasītājiem par grūtībām, kādas bija radušās bezzemnieku padomju darbībā. To pamatā bija lauku sīkburžuāzijas svārstīgās pozīcijas un lielsaimnieku aktivizēšanās, balstoties uz Pagaidu valdības iestādēm un likumiem. Latvijas laukos liesmoja bezkompromisa šķiru cīņa. Apē, piemēram, raksta E. Eferts, «sadūšojās arī vietējie pelēči», kuri sāka prasīt, lai arestē enerģiskākos bezzemnieku padomju darbiniekus «par kūdišanu uz streikiem». Lai padomes varētu sekmīgāk atsist lauku buržuāzijas uzbrukumus, viņš aicināja dibināt pagastos LSD pulciņus. Streiku cīņas vadīšanai savukārt vajadzēja organizēt laukstrādnieku arodbiedrības, kuras darbotos tikpat sekmīgi kā, piemēram, Vecgulbenē, Galgauskā un Jaunlaicē. Tas, protams, nenozīmē, bija sacīts «Vēstulē», ka novārtā būtu atstājamas bezzemnieku padomes. Spēku koncentrēšanas nolūkā E. Eferts tās ieteica apvienot rajonu padomēs.¹

1918. gadā E. Eferts sāka pievērsties Latvijas agrāratniecību vēstures jautājumiem, publicējot Maskavā iznākošās «Krievijas Cīņas» 3. un 10. maija numurā rakstu «Latvijas lauku proletariāts gadu simteņu maiņā». Tas sākās tēlaini: «Baltijas jūras piekrastē, kura vaļā visiem Vakareiropas vējiem, iekļīst ne tikai Brēmenes tirgotāji agri jo agri — kā to teika stāsta —, bet arī kapitālisms novij te savu ligzdu agrāk nekā pārējā Krievijā: tas notiek jau 19. gadsimta pašā sākumā. Dzimbūšanas atcelšana simts gadus atpakaļ — 1817.—19. g. — liecina, ka kapitālisms visvarens arī Baltijā.»

E. Eferts, raksturojot kapitālistisko attiecību veidošanos

---

¹ Sociālistiskās revolūcijas sagatavošanas posmā Vidzemē darbojās četras rajonu strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes: Rūjienas, Smiltēnes, Strenču un Stukmaņu (sk.: *Greitjāne R.* Vidzemes bezzemnieku padomju darbība: 1917. g. marts — 1918. g. februāris. R., 1986, 59.—61. lpp.)

Latvijas laukos pēc dzimtbūšanas likvidēšanas, pievērsās zemniecības pakāpeniskas diferencēšanās procesam. 60. gadu likumi¹, viņš atzīmēja, padziļināja atšķirību starp turīgajiem zemniekiem un bezzemniekiem. Zemnieki tagad varēja iepirkt lielas mājas un pakāpeniski kļūt par īstu lauku buržuāziju. Turpretim Latvijas bezzemnieki no 60. gadu reformām nemantoja nekā un līdz pat 1917. gadam palika tikai vienas desmitdaļas cilvēki.² Oficiāli gan joprojām pastāvēja zemnieku kārtā, kura bija identiska latviešu tautai.

Raksta autors norādīja, ka šo apstākli labi prata izmantot jaunlatvieši. Viņi, runājot E. Eferta vārdiem, bija «lieli demokrāti Latvijā. Viņu laikraksts «Pēterburgas Avīzes» ir caur un cauri demokrātisks laikraksts. Un viņam iespaids ir liels latviešu zemnieku masās. Viņš skaldīt skalda vecos feodālisma pamatus.» Ne tikai lauku buržuāzija, bet visa zemnieku kārtā sekoja jaunlatviešiem.

Tiktāl viss būtu skaidrs. Taču izbrīnu rada E. Eferta dotais jaunlatviešu vadītāju raksturojums. Pēc viņa domām, starp jaunlatviešiem ir īsti demokrāti — ne tik daudz politiķi, cik literatūras un kultūras darbinieki: K. Barons, A. Kronvalds u. c. Tomēr lielākā daļa jaunlatviešu, bez nopietnas argumentācijas apgalvo E. Eferts, ir absolūtisma kalpi, monarhisti. Kā vienīgo pierādījumu savai tēzei viņš min jaunlatviešu brāļošanos ar slavofiliem.

Sāds jaunlatviešu kustības un tās lideru vērtējums neiztur kritiku. Tiesa, nacionālās atmodas laikmeta darbinieki cīnījās pret vācu muižniekiem dažbrīd apelēja pie cara un carisma aprindām, viņu centieniem bija reformistisks raksturs. Tomēr tas nedod pietiekamu pamatu šos cilvēkus, kuri pirmām kārtām pauda buržuāzijas viedokli, bet objektīvi tomēr aizstāvēja visas latviešu tautas intereses, apvainot monarhismā.

No agrārjautājumam veltītajām E. Eferta publikācijām

¹ Sk. Latvijas PSR vēsture, 1. sēj. R., 1986, 166.—171. lpp.

² Turpat, 170. lpp.

20. gados vispirms jāatzīmē recenzija par F. Roziņa monogrāfijas «Latviešu zemnieks» trešo izdevumu un 1920. gadā iznākušo P. Stučkas grāmatu «Darbs un zeme».¹ Pirmais pētījums, kuru lasītāji jau labi pazina, recenzenta skatījumā bija «patstāvīgs un nepārspēts darbs Latvijas vēsturē». Tikpat augstu E. Eferts vērtēja P. Stučkas monogrāfiju. Tajā, pēc viņa domām, bija, pirmkārt, sniegts jauns marksistisks agrār vēstures un 20. gadsimta sākuma agrār apstākļu apgaismojums, otrkārt, izmantots spilgts un pa lielākai daļai jauns faktiskais materiāls, treškārt, ņemts talkā ne abstrakti akadēmisks, bet saistošs stāstījums un, ceturtkārt, dotas kritiskas atbildes oportunistiem visos svarīgākajos agrārjautājuma strīdu punktos.

Visplašāk E. Eferts savus uzskatus agrārjautājumā izklāstīja apjomīgajā rakstā «Latvijas bezzemnieks», kuru 1927. gada maija un jūnija numurā publicēja LKP CK teorētiskais žurnāls «Cīņas Biedrs». Atzīmējis, ka 1917. un 1919. gada revolucionārajos notikumos Latvijā izcila loma bija bezzemniekiem un viņu padomēm, publikācijas autors vispirms pakavējās pie jēdziena «bezzemnieks». Skaidrojot to, viņš norādīja, ka bezzemnieki ietver divas galvenās lauku ļaužu grupas: pirmkārt, laukstrādniekus vai kalpus un deputātu kalpus², un, otrkārt, rentniekus, kuri neizmanto algotu darba spēku.³ Pēdējos E. Eferts dēvēja par nabadzīgajiem zemniekiem, reizē skaidrojot to būtību un izplatību Latvijā. Viņš pilnīgi pamatoti atzīmēja, ka nepareizs ir uzskats, it kā Vidzemē un Kurzemē esot tikai lielsaimnieki un laukstrādnieki proletārieši. Pastāvēja arī starpšķiru slāņi, kuri gan bija krietni vien šaurāki nekā Latgalē un Iekšķrievijas

¹ Sociālistiskā Kultūra, 1921, № 1, 89.—92. lpp.

² Sk.: Latvijas PSR vēsture, 1. sēj., 175. lpp.

³ LSD V kongress, kas notika 1917. gada jūlijā, deva šādu skaidrojumu: «Par bezzemniekiem mēs uzskatām lauku proletariātu (kalpus), graudniekus un mazmāju rentniekus (kas neekspluatē algotu darba spēku), amatniekus un brīvās profesijas, kā skolotājus utt.» (Sk.: Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d. R., 1958, 145. lpp.)

gubernās. Izmantojot mobilizācijai pakļauto zirgu reģistrācijas datus, kuri fiksēja nevis zemes īpašnieku, bet saimniecību skaitu, kas šajā gadījumā bija svarīgi, E. Eferts secināja, ka 1912. gadā Kurzemē bija ap 10 procentu bezzirga un ap 30 procentu vienzirga saimniecību, Vidzemē attiecīgi — 8 un 28, Latgalē — 25 un 56.

Turpretim ne saimnieciskajā, ne politiskajā dzīvē pirms revolūcijas, uzsvēra raksta autors, rentniekam vai pusgraudniekam nekādas redzamas lomas nebija. Tādu tas ieguva tikai 1917. gadā, saistīdamies savā atsvabināšanas cīņā ar laukstrādnieku un kopā ar to izveidodams bezzemnieku padomes. Pēc Rīgas krišanas vācu rokās, norādīja E. Eferts, «laukstrādnieks kopā ar nabadzīgo zemnieku — kā latviešu bezzemnieki — ir tie, kuri iznes Latvijas proletārisko revolūciju uz saviem pleciem».

E. Eferts šajā rakstā daudz uzmanības veltīja carisma, vācu muižniecības, latviešu buržuāzijas, kā arī LSD un latviešu eseru agrāro programmu un praktiskās darbības kritiskai analīzei. Atgādināsim tikai, kā publicists vērtēja latviešu sociāldemokrātu pozīcijas agrarajā jautājumā. Viņa spriedumi bija rezolūti: «Latviešu s.-d. partijas 05. gada teorētīki, arī iziedami no K. Marksa zemes rentes teorijas jautājuma teorētiskā daļā, tomēr pilnīgi vadās no Kautska, kura iespaids toreiz bij ārkārtīgi liels ne tikai Latvijas s.-d. partijā»; viņi neseko vis Ļeņinam un «nemeklē, kā un kur un cik tālu mēs varētu iet ar sīkzemniecību (nabadzīgo zemniecību) roku rokā, blakus, bet ar oportunistu Kautski, ne dialektiski, bet metafiziski jau taisa tālāku slēdzienu, it kā loģiski izrietošu no šī dažādā stāvokļa saimniecībā, par proletariāta un sīkzemniecības interešu pretišķību visur un vienmēr»; «Latvijas s.-d. partija neizvirza 05. g. prasību par muižnieku zemju konfiskāciju»; «zemes jautājumā, t. i., vienā no galvenajiem revolūcijas jautājumiem, Latvijas s.-d. programmā ir tukšums» utt.¹

¹ Cīņas Biedrs, 1927, № 5—6, 110.—111. lpp.

Diezin vai mūsdienās, kad latviešu padomju vēsturnieki veikuši nopietnus pētījumus agrārajā jautājumā¹, ir liela vajadzība plaši polemizēt ar E. Eferta visumā nepareizajiem uzskatiem šajā laukā. Viņam ir taisnība tikai vienā jautājumā — LSDSP I kongress, kas notika 1904. gada jūnijā, un arī nākošie partijas kongresi patiešām nepieņēma īpašu agrārprogrammu, un tā neapšaubāmi bija kļūda. Taču, kā paskaidroja P. Stučka, «ar to, ka nav agrārprogrammas, vēl nav teikts, ka nav noteiktas agrārpolitikas»². Šāda politika Latvijas proletariāta partijai bija, un tas bija viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem plašajai agrār kustībai 1905. gadā un 1917. gadā. Kas attiecas uz muižnieku zemes konfiskāciju, tad 1905. gadā vēl ne, bet jau 1906. gadā šo Ļeņina izvirzīto lozungu sāka propagandēt latviešu sociāldemokrātiskā prese.³

Vēl «kreisākus» uzskatus E. Eferts pauda, aplūkojot 1917. gada aprīlī notikušā Vidzemes bezzemnieku kongresa darbu. Visas kongresa rezolūcijas, arī agrārajā jautājumā, kuras autors bija P. Stučka, esot bijušas «sastādītas maziņniciskā garā». Ļeņina Aprīļa tēzes vēl tikpat kā neesot bijušas pazīstamas un bezzemnieku padomēm nekādi uzdevumi nav tikuši izvirzīti. Kongresa galvenā nozīme rakstā bija vērtēta šādi: «Bezzemnieki te pirmoreiz kopā sapulcējās un apspriedās par savām vajadzībām un nolēma organizēt bezzemnieku padomes pa visiem pagastiem, tāpat izvēlēja savu izpildu komiteju.»⁴ Ar nule citētajiem vārdiem var tikai solidarizēties, ko nevar sacīt par kongresa lēmumu aplamo

---

¹ Духанова З. Борьба ЛСДРП за союз рабочего класса и крестьянства. Р., 1961, 99 с.; *Krastiņš J.* 1905. gada revolūcija Latvijā. R., 1975, 379. lpp.; *Bondarevs P. P.* Stučka par agrāro jautājumu Latvijā. R., 1980, 221. lpp.; *Бондарев Л.* Аграрная политика Коммунистической партии Латвии. Р., 1982. 325 с. и с.

² *Stučka P.* Rakstu izlase, 1. sēj. R., 1976, 433. lpp

³ *Čiņa,* 1906, 12. martā un 4. jūn.; *Atbalss,* 1906, 15. un 26. maijā; *Arājs,* 1906, 15. aug.

⁴ *Čiņas Biedrs,* 1927, № 5—6, 115. lpp.

vērtējumu. Taisnība ir vēsturniecei R. Greitjānei: «Par visiem svarīgākajiem darba kārtības jautājumiem uzstājās boļševiki, un gandrīz visus lēmumus kongress pieņēma, balstoties uz V. I. Ļeņina Aprīļa tēzēm.»¹

Raksta nobeigumā E. Eferts akcentēja domu, ka tikai pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras Latvijā visas muižu zemes un inventārs tika konfiscēts un pārgāja padomju rokās. Tā kā tautas vara Vidzemē un Latgalē toreiz pastāvēja tikai divus trīs ziemas mēnešus, kuri aizgāja muižu pārņemšanai, jautājums par zemes lietošanas formām konkrēti netika izlemts. To izdarīja 1919. gadā.

«Cīņas Biedrs» iespieda E. Eferta rakstu ar pozitīvu redakcijas piezīmi, kurā cita starpā bija sacīts: «Ievietojam b. Klusā ļoti pievilcīgo agrārvēsturisko apcerējumu, neraugot uz dažām nesaskaņām (domstarpībām. — R. T.). [.] Pie šīm nesaskaņām būs kādreiz vēl jāatgriežas.»²

E. Eferta pārāgrā nāve acīmredzot bija par imeslu šā nodoma izpalikšanai.

Revolucionāro kustību Latvijā 20. gadsimta pirmajos divos gadu desmitos E. Eferts apgaismoja galvenokārt recenzijās par grāmatām, kuras bija veltītas šai svarīgajai tēmai, kā arī dažos rakstos un atmiņu stāstījumos. Tie, protams, nebija profesionāla vēsturnieka darbi, autors nebija strādājis arhīvos un zinātniskās bibliotēkās, taču revolucionāra bagātā pieredze, akadēmiska izglītība un teicamas marksisma teorijas zināšanas ļāva E. Efertam pietiekami erudīti periodisko izdevumu un grāmatu slejās runāt par būtiskiem vēstures jautājumiem.

Sociāldemokrātiskās kustības pirmos soļus Malienā viņš aplūkoja rakstā «Trubadūri Vidzemē»³. Šādu paskauļu nosaukumu bija izvēlējušies Grostonas pulciņa dalībnieki, kuru vidū sākumā dominēja nevis kalpi vai amatnieki, bet sīk-

¹ *Greitjāne R.* Vidzemes bezzemnieku padomju darbība, 35. lpp.

² *Cīņas Biedrs*, 1927, № 5—6, 92. lpp.

³ *Proletāriskā revolūcija Latvijā*, I. M., 1924, 391.—393. lpp.

zemnieki un lauku inteliģences pārstāvji. «Maza, vientuļa lauku skoliņa Grostonā,» lasām šajā publikācijā, «kurā strādā mūzikas mīlotājs skolotājs Liepiņš un arī jaunais, vēl revolucionārais dzejnieks K. Skalbe, ir tā ass, ap kuru sāk griezties visa «Trubadūru» darbība.» Svētdienās te sala-sījās cilvēki pat no attālākiem apkārtnes pagastiem, dziedāja revolucionāras dziesmas, izplatīja hektografētas proklamācijas, vāca ziedojumus sociāldemokrātiskajai presei utt. Pamazām pulciņā noteicošo vārdu ieguva lauku proletārieši un amatnieki, kuri kļuva par jaundibinātās LSDSP Malienas organizācijas biedriem.

Grāmatai, kurā bija publicēts tikko aplūkotais raksts, E. Eferts veltīja cildinošu (un pamatoti!) recenziju «Strādnieku šķiras partijas sākotne»¹. Varētu atbalstīt recenzenta pirmo atzinumu: «Vākt un kopot materiālus, atmiņas, ziņas par atsevišķiem laikmetiem, tad tās sistematizēt un izdot — tas ir pirmais, ārkārtīgi svarīgs un gluži nepieciešams darbs, bez kura mēs pie savas Latvijas Komunistiskās partijas vēstures nekad netiktu.» E. Eferts atzīmēja, ka liela vēriba materiālu krājumā veltīta Jaunajai strāvai, kura izgaismota «ļoti rūpīgi». Taču «Dienas Lapā» publicētie P. Stučkas raksti tikpat kā nav pārdrūkāti. «Tas jāuzskata kā defekts.» Izdevuma otrā daļa, pēc recenzenta atzinuma, bija «visbagātākā vērtīgām atmiņām» par pirmajām sociāldemokrātiskajām organizācijām Latvijā un LSDSP nodibināšanu. E. Eferta otrais atzinums skanēja: «Grāmatas materiāli ir jo plaši un interesanti. Kam vien kaut cik interese par Latvijas Komunistiskās partijas vēsturi, tam būs grūti atrauties no grāmatas.» Piebildīsim vienīgi, ka fundamentālais dokumentu, rakstu un atceru sakopojums «Proletāriskā revolūcija Latvijā» nav zaudējis savu vēsturisko un zinātnisko nozīmīgu šobaltdien.

Tas pats sakāms par 1927. gadā Maskavā izdoto «Cīņas» 1.—24. numura² un pirmās latviešu legālās sociāldemokrā-

¹ Krievijas Cīņa, 1924, 25. okt.

² 1930. gadā nāca klajā «Cīņas» 24.—50. numura faksimilizdevums.

tiskās avīzes «Pēterburgas Latvietis» faksimilizdevumiem, kurus arī recenzējis E. Eferts¹. Viņš aizrādīja, ka Latvijas darba cilvēku šķiru kauju vēstures izpētei «Cīņa», vienmēr būdama proletariāta spēku organizētāja, dod neatsveramu materiālu. Šis laikraksts ir lielā mērā partijas strādniecisko aprindu darinājums. Tas ir bijis «ārkārtīgi spēcīgs ierocis partijas organizācijas izbūves, plašu masu pašdarbības attīstīšanas darbā; viņa saistījusi ap sevi simtiem līdzstrādnieku». Metiena ziņā «Cīņa» pārspējusi avīzi «Iskra».

Recenzents tomēr uzstājās pret «Cīņas» pielīdzināšanu «Iskrai» — kā «idejisku vadītāju, kā revolūcijas perspektīvu teorētisku noskaidrotāju». Viņaprāt, to, pirmkārt, darīja LSDSP teorētiskais žurnāls «Sociāldemokrāts», kas iznāca ārzemēs, un, otrkārt, Ļeņins un «Iskra». Ja ar zināmām atrunām var pievienoties šā apgalvojuma pirmajai pusei, tad, kas attiecas uz tā otro pusi, jāpaskaidro, ka, sākot iznākt «Cīņai», «Iskra» jau gandrīz gadu kā atradās meņševiku rokās un Ļeņina darbus neiespieda. Sava laikraksta krievu boļševikiem 1904. gada otrajā pusē diemžēl nebija.

«Pēterburgas Latvietis» atšķirās no «Cīņas» ar to, norādīja E. Eferts, ka tas iznāca legāli un izvirzīja sev mērķi kļūt par dienas avīzi. Tas publicēja ļoti svarīgus materiālus, kuru galvenā vērtība bija «vietējās revolūcijas dzīves atziņojumos un apgaismojumos». Tāpēc faksimilizdevums ir nepieciešams katram, kas interesējas par «revolūcijas vēstures» un vispār sabiedriskiem jautājumiem.

E. Eferts pārmeta «Pēterburgas Latvietim» atsevišķu meņševistisku rakstu publicēšanu, norādot, ka jau tā slejās iezīmējušies divi virzieni Latvijas proletariāta partijā. Šādi apgalvojumi ir bez pamata.

Vēl nopietnākus apvainojumus, kuriem bez vajadzības bija ziedota puse rindu publikācijā, E. Eferts izvirzīja «Cīņai» un «Pēterburgas Latvietim» tiem veltītajā recenzijā «Jaunākās grāmatas Latvijas vēsturē»², «Cīņa» esot iztei-

¹ Krievijas Cīņa, 1927, 1. martā un 19. apr.

² Sākums, 1927, № 8, 71.—74. lpp.

kusies pret muižnieku zemes konfiskāciju un līdz 1905. gada rudenim neesot iestājusies par bruņoto sacelšanos. Te jāpiebilst, ka «Cīņa» jau 1904. gada oktobrī publicēja rakstu «Šurp ieročus!», bet 1905. gada februārī — martā ievadrakstā «Kā mums jācīnās?» aizrādīja, ka mierīgas revolūcijas sapnis izsappnots un «tikai ar ieročiem rokās mēs varam gāzt nolādēto patvaldniecisko kārtību Krievijā». Savukārt «Pēterburgas Latvieti» recenzents atkal apsūdzēja meņševismā.

E. Eferta kopvērtējums, protams, bija pozitīvs: «Citu tik bagātīgu un izsmelošu materiālu krājumu (kā «Cīņa» — R. T.), kuri sniegtu tik spilgtu ainu par Latvijas 1905. gada revolūciju, mums nav un nebūs ilgu gadus.» Pēc recenzenta domām, partijas avīžniekiem vajadzēja vēl daudz mācīties no šā laikraksta, kas prata piesaistīt sev daudz korespondentu, doties ceļā pie lasītājiem no trūcīgas pagrīdes tipogrāfijas pat 18 tūkstošu eksemplāru lielā metienā.

Recenzijā par revolūcijas sākumam veltīto grāmatu «9. un 13. janvāris»¹ E. Eferts īpaši augstu vērtēja P. Stučkas veikumu šajā izdevumā: «Biedrs Stučka savā ārkārtīgi spēcīgā un izjustā priekšvārdā dod spilgtu janvāra dienu analīzi.» Tam seko vērtīgas atmiņas un patvaldības ierēdņu ziņojumi par šīm dienām dažādās Latvijas pilsētās. Grāmatas otrajā daļā, atzīmēja recenzents, bija publicēta plaša uzsaukumu kolekcija, kas «dod ārkārtīgi daudz materiāla partijas un strādnieku kustības pētišanai — materiālu, kas rūpīgi sistematizēts un ar īsām redakcijas piezīmēm paskaidrots». Tāpēc, uzskatīja E. Eferts, šis krājums nepieciešams ikvienā latviešu skolā, klubā un komjaunatnes pulciņā. Jo vairāk, ka tas izdots glīti, ar īpatnēju vāka zīmējumu.

Pirmās revolūcijas epilogu E. Eferts apcerēja arī nelielā avīžu rakstā «Devītā janvāra diena»². Pastāstījis īsi par šo notikumu un atcerējies arī 13. janvāri Rīgā, raksta autors vēl un vēlreiz pasvītvoja domu, ka šīs dienas bija krievu

¹ Krievijas Cīņa, 1925, 9. apr.

² Latviešu Zemnieks, 1927, 21. janv.

un latviešu proletariāta uguns kristības, ka abu tautu strādnieki ir gājuši ciešā saderībā ilgus gadus un to nespēs izjaukt «nekādi tautiskās buržuāzijas mēģinājumi».

«Vērtīgākā un dziļākā grāmata par 05. g. revolūciju,» — tā E. Eferts raksturoja 1925. gadā latviešu valodā izdoto V. I. Ļeņina rakstu izlases trešo sējumu¹, kurā bija sakopoti partijas vadītāja Piekta gada darbi. To vidū galvenais, kā gluži pareizi atzīmēja recenzents, bija «Sociāldemokrātijas divas taktikas demokrātiskā revolūcijā». V. Ķnoriņa ievads E. Eferta vērtējumā bija «aptverošs», tulkojums — «visgārām rūpīgs un tekošs». Pēc recenzenta uzskatiem, šī grāmata nedrīkstēja trūkt nevienā latviešu strādnieku un zemnieku bibliotēkā, jo 1905. gada revolūcijas izpratni «esam smēlušies galvenām kārtām no Ļeņina rakstiem».

E. Eferta mūžs sadega revolūcijas liesmās tik strauji, ka par memuāru rakstīšanu pat doma nenāca prātā. Personīgo atceru moments ieskanas tikai vienā viņa publikācijā — nelielā rakstā «Pēc Tukuma kaujas 1905. g.»². Tajā viņš stāsta par saviem pusaudža vecuma iespaidiem, braucot cauri šai pilsētai uz savu dzimto pusi Piekta gada decembra pirmajās dienās. «Ik uz stūra,» rakstīja E. Eferts, «bija redzami ielu ciņu liecinieki. [...] Īstas tautas ciņas pēdas rādīja tirgus laukums. Divstāvu cietumam izlauztas restes un izdauzītas rūtis. Nogāzti stabi un sapinušās telefona drātis. Izmētātas cietuma, tiesu un policijas aktis. Luterāņu baznīcā pa visu klonu revolucionāru liķu kaudzes: veci cilvēki, pieaugušie un pusaudži. Tuvinieki pēc drēbēm mēģina saziņēt savējos...» Publicists rezumēja: «Latvija pirms 1919. gada maija dienām³ laikam nekad nav redzējusi tik daudz vienkopus sagāztu ciņas upuru.»

1919. gada jūnijā tika atzīmēta Latvijas Komunistiskās partijas 15. gadadiena. E. Eferts, kas šajā laikā strādāja

¹ Krievijas Ciņa, 1926, 21. janv.

² Turpat, 1925, 24. dec.

³ 22. maijā vācu interventī ieņēma Rīgu un uzsāka asiņainu teroru.

Rēzeknē un vadīja izglītības darbu Latgalē, jubilejas sakarā publicēja rakstu «15 gadi»¹ un «1904.—1919. g. g.»². Tajos bija konspektīvi pastāstīts par LSDSP izveidošanos, partijas lomu 1905.—1907. g. revolūcijā, kas «norisinās notiekti zem Latvijas Sociāldemokrātijas karoga» un īpatnējiem varas orgāniem — rīcības komitejām, kuras atrada partija un kuras bija padomju priekšteces.

Latviešu sociāldemokrātu darbā, norādīja E. Eferts, paši svarīgākie un komplicētākie bija agrārjautājums un nacionālais jautājums, kuru izstrādāšanā īpaši liela loma bija F. Roziņam un P. Stučkam. Latvijas proletariāta partija jau sen izteicās par zemes nacionalizāciju un pret tās municipalizāciju, pret kulturāli nacionālo autonomiju un par teritoriālu autonomiju. Arī jaunā kultūra attīstījās līdz ar partiju. Spilgtākais piemērs te, pēc publicista domām, kuras var tikai atbalstīt, bija Rainis. Viennozīmīgs un atbilstošs vēsturiskajai patiesībai ir arī E. Eferta secinājums: Latvijas proletariāta marksistiskā organizācija ir viena no tām partijām, kura «visnoteiktāk un visneatmaidīgāk sagatavojusi ceļu III Internacionālei».

E. Eferta publicistikā zināmu vietu ieņem arī personālijas. Viņš rakstījis gan par V. I. Ļeņinu un F. Engelsu, gan par Č. Darvinu un K. Timirjazu, gan par M. Gorkiju un H. Heini, gan latviešu revolucionāriem un rakstniekiem. Taču lielākajai daļai no šīm publikācijām ir kompilatīvs raksturs. Īpaši tas sakāms par 11 (!) ievērojamu cilvēku biogrāfijām, kuras E. Eferts ievietoja paša sastādītajā Darba kalendārā 1921. gadam. Par dažām no tām tomēr ir vērts parunāt.

E. Eferts ir pirmais P. Stučkas biogrāfs. Publikācijas par šo tēmu aizsāka viņa raksts «P. Stučka un Latvijas Komunistiskā partija» jau minētajā kalendārā.³ Kā jau liecina tā nosaukums, publicists centās parādīt izcilo latviešu revolu-

¹ Latvijas Komūnas Strēlnieks, 1919, 20. jūn.

² Padomju Latvijas kalendārs 1920. gadam. Pēterpilī, 1919, 37.—41. lpp.

³ Darba kalendārs 1921. gadam. Pleskavā, 1920, 28.—30. lpp.

cionāru un viņa organizāciju ciešā kopsakarā. E. Eferts rakstīja: «Runājot par P. Stučkas darbību, mums iznāk vairāk runāt par LKP. Viņi ir savā darbā saauguši caur un cauri, un viņi viens bez otra nebūtu tie, kas viņi patiesībā ir.»

Sniedzis īsas biogrāfiskas ziņas par sava raksta varoni, E. Eferts lielāko rindu skaitu ziedoja P. Stučkas darbības un lomas atklāsmei Latvijas revolucionārajā procesā. Runājot par Jauno strāvu (E. Eferts te lieto tagad atmesto apzīmējumu «legālā marksisma» laikmets), publicists uzsvēra, ka šīs kustības centrā kā «Dienas Lapas» redaktors bija P. Stučka. Viņš un viņa domubiedri šajā laikā «pauž noteiktu revolucionāru domu un cenšas jo plašākām masām viņu izteikt pēc savas būtības, kaut arī tas jādara jo saraustītā formā un pusvārdā».

Tālāk E. Eferts akcentēja P. Stučkas nozīmīgo ieguldījumu LSDSP nodibināšanā, partijas viedokļa izstrādāšanā agrārajā un nacionālajā jautājumā, viņa konsekvēnto uzstāšanos pret Pirmo pasaules karu un radošo revolucionāro darbību 1917.—1919. gadā.

P. Stučkas sešdesmit gadu jubilejai, kuru plaši atzīmēja Padomju zemē, E. Eferts veltīja divus rakstus ar vienādu nosaukumu «Pēteris Stučka»¹. Pirmajā no tiem, īsi raksturojis P. Stučkas dzīves gājumu, E. Eferts galvenokārt aplūkoja revolūcijas veterāna lomu cīņā pret dažādiem oportūnisma novirzieniem Latvijas Sociāldemokrātijā. Latviešu boļševiku pirmie idejiskie pretinieki bija tā dēvētie savienībnieki — krievu eseru domubiedri —, kuru aplamo uzskatu kritikā agrārjautājumā svarīga nozīme bija P. Stučkas grāmatai «Piezīmes par zemes jautājumu» (1904). Pēc Piektā gada revolūcijas sakāves, rakstīja E. Eferts, tieši P. Stučka «Cīņas» slejās visnoteiktāk uzstājās pret anarhistiem, kuri nogāja līdz bandītismam un galējam individuālismam. Tikpat enerģiski P. Stučka cīnījās pret meņševikiem, līdz pat prasībai izslēgt viņus no partijas. Viņš, rezumēja E. Eferts,

¹ Sākums, 1925, № 4, 3.—7. lpp.; Darbs, 1925, № 8.—9, 49.—59. lpp.

deva oportunistiem visnoteiktākos un visizšķirošākos triecienus, «noskaidrodams viņu sīkburžujisko būtību un te arvien noteiktāk staigādams b. Ļeņina pēdās».

E. Eferts pirmais pievērsa sabiedrības uzmanību P. Stučkas veikumam valsts un tiesību teorijas attīstīšanā. Viņš norādīja, ka tā ir nozare, kur visgrūtāk izplatās ļeņinisms. P. Stučka ir pirmais zinātnieks, kas savos teorētiskajos rakstos un viņa redakcijā izdotajā «Valsts un tiesību enciklopēdijā» apskatījis šīs problēmas no Ļeņina, no šķiru cīņas viedokļa.

Apjomīgāks un reizē dziļāks bija E. Eferta otrais raksts, kas labākas uztveramības nolūkā bija sadalīts trijās nodaļās: «1905. gada revolūcijas novērtējums», «Pret anarhistiem un maziņiekiem» un «Agrārjautājums». E. Eferts atzīmēja, ka P. Stučka bija viens no pirmajiem latviešu sociāldemokrātiem, kas «b. Ļeņina uzskatus par revolūciju mēģinājis attiecināt arī uz revolūciju Latvijā». Vispirms tas bija jautājums par revolūcijas virzītājspēkiem. Citējis attiecīgos V. I. Ļeņina un P. Stučkas darbus, E. Eferts secināja, ka viņi abi «uzsver proletariāta vadītāja lomu revolūcijā». Aplūkojot P. Stučkas cīņu pret anarhistiem un meņševikiem, E. Eferts savukārt bieži atsaucās uz «Cīņā» publicētajiem viņa rakstiem.

Apcerot P. Stučkas uzskatus agrārjautājumā, E. Eferts galvenokārt pamatojās uz viņa grāmatām «Piezīmes par zemes jautājumu» un «Darbs un zeme», kā arī LKP VII kongresa (1923) rezolūciju par šo problēmu. E. Eferts atkal bez pamata apvainoja P. Stučku sekošanā Kautskim, reizē atzīmēdams, ka «Piezīmēm» bijusi «sava nenoliedzama nozīme 1905. g. un pēc tam cīņā bijusi «sava sociālistu revolucionāru sīkburžujiskiem centieniem», ka tās ilgus gadus izpildīja LSD agrārprogrammas vietu.

«Darbu un zemi» E. Eferts pamatoti dēvēja par P. Stučkas galveno darbu agrārjautājumā. «Tas ir ilgu, patstāvīgu pētījumu un Oktobra revolūcijas piedzīvojumu rezultāts.» Pēc E. Eferta domām, P. Stučka «Darbā un zemē»

bija nonācis pie antikautskiskiem uzskatiem — «Piezīmju» kļūdas te tiek izstrīpotas».

E. Eferta raksta kopsaucējs bija izteikts lakoniski, bet pārliecinoši: «Latviešu revolucionārā proletariāta un P. Stučkas darbība sniedzas tālu pāri Latvijas robežām», tā ir «daļa no Oktobra revolūcijas». Šo vārdu patiesība nav apstrīdama.

E. Eferts vairākkārt pievērsās J. Jansona-Brauna dzīves un darbības apskatam.¹ Visplašāk tas tika darīts viņa 1922. gadā Pleskavā «Spartaka» apgādā izdotajā brošūrā «J. Jansons-Brauns», kura bija pirmā grāmata par šo ievērojamo latviešu revolucionāru un kura jau ir vērtēta zinātniskajā literatūrā.²

Atšķirībā no minētā izdevuma dažas citas J. Jansona-Brauna teorētisko uzskatu un praktiskās rīcības puses bija akcentētas revolucionāra bojāejas desmitās gadadienas sakarā E. Eferta rakstā «J. Jansona-Brauna piemiņai»³. Tajā bija pareizi atzīmēts, ka jaunstrāvnieki kļuva par revolucionāriem marksistiem tikai gadsimtu mijā. J. Jansons-Brauns bija viens no pirmajiem Jaunās strāvas intelligentiem, kas neapmierinājās tikai ar legālo darbu, bet centās saistīties ar proletariātu un sāka piedalīties 90. gadu pirmo strādnieku pulciņu dzīvē. Piektā gada revolūcijas laikā viņš parādīja sevi kā «īstu revolūcijas vadoni», kam bija liela popularitāte masās.

Pēc revolūcijas sakāves, E. Eferts turpināja, J. Jansons-Brauns uzstājās pret latviešu likvidatoriem, pret aizraušanos ar legalismu un tā dēvētajiem «sīkajiem darbiem». Viņš gan kādu laiku ieņēma samierinātāja pozīcijas un atturējās solidarizēties ar boļševikiem, bet nekad arī negāja kopā ar meņševikiem. Pirmā pasaules kara laikā, E. Eferts norādīja, J. Jansons-Brauns pēc neilgas šaubīšanās nostājās

---

¹ J. Jansons-Brauns. — Cīņas Atbalss, 1922, № 9; J. Jansons un «demokrātiskās» Latvijas cenzūra. — Sarkanā Zvaigzne, 1922, № 2, 65. lpp.

² Sk. *Kiršentāle I*. Ernests Eferts-Klusais, 109.—113. lpp.

³ Darba kalendārs 1927. gadam. M., 1927, 87.—92. lpp.

«noteikti uz revolucionārā internacionālisma pamatiem, pievienojās lielinieku izstrādātai platformai».

Tikai desmit gadus ilgst E. Eferta literārā darbība. Taču arī šajā īsajā laikā viņš apliecināja sevi par vienu no talantīgākajiem latviešu padomju literatūras un žurnālistikas pionieriem. Viņa publicistikā varēja sastapt vienu otru nepilnību un pat, raugoties no mūsdienu viedokļa, nepareizu apgalvojumu. Taču E. Eferta publicistika kopumā, kā pamatoti atzīmēja K. Jokums, bija raksturīga ar «autora dziļo pieeju, apskatāmo problēmu vispusību, nopamatojumu, loģiskumu»¹. Šī publicistika ir nozīmīgs kultūrvēsturisks manojums, kuru aizmirst nedrīkst.

---

¹ *Klusais*. Kōpoti raksti, 1. sēj. 27. lpp.

VIESTURS VECGRĀVIS

RŪDOLFA EGLES DZEJAS KRITIKA PRINCIPI

«*Latvju Grāmata*», 1922—1927

«Meklējot mākslinieka dziļākās un slepenākās idejas, vēro viņu ieplūšanu formā, neizplēnēdams [...] sausumā, atšķeltībā no dzīves. Darbu uzbūvi, līdzekļus un materiālu, stilistiskās un metriskās savdabības R. Egles pēta [...], paturot vienmēr prātā gala sintēzi.»

A. Upīts

Mūsu gadsimta 20. gadu sākums, kad pēc 19. gadsimteņa 90. gadiem visā latviešu literatūrā norisinājās visstraujākā un kvalitatīvākā mākslinieciskā revolūcija, ir nozīmīgs ne tikai ar saviem meklējumiem un atradumiem dzejas kā pasaules mākslinieciskas apzināšanas jomā (ekspresionisma poētikas ietekme, neoklasicisma un simbolisma, krievu avangardisma poētisko elementu ieplūsme). 20. gadu pirmajā pusē iezīmējas arī principiāli jauni, pat programmatiski dzejas teksta lasījumi, to analīze un vērtējums. Ja līdz tam latviešu lirika tika vērtēta, vadoties no kultūrvēsturiskiem, individuālpsiholoģiskiem, socioloģiskiem principiem, tad tieši 20. gadu sākumā dzejas kritikas «jaunās strāvas» centrā tiek izvirzīti formas un satura korelācijas jautājumi. Līdz ar mākslas relatīvās autonomijas apzināšanos, kas akcentējās jau gadsimta pirmās desmitgades kritikā, nākamais svarīgākais posms bija mākslas formas pētniecība. Šī virziena

galvenais pārstāvis un, var arī teikt, jaunieviesējs latviešu kritikā ir Rūdolfs Egle.

Rūdolfs Egle (1889. g. 29. IV—1947. g. 17. XII) vārds latviešu literatūras vēsturē galvenokārt tiek minēts sakarā ar viņa plašo un novatorisko darbību 20. un 30. gados E. Veidenbauma, J. Poruka un K. Skalbes kopoto rakstu tekstoloģijā un komentēšanā, to zinātniskā aparāta izveidē. Ir pieminēta R. Egles darbība pirmā «tirā» un vienīgā latviešu literatūrvēstures un kritikas žurnāla «Latvju Grāmata» izdošanā un rediģēšanā, taču bez apskata ir palikuši viņa dzejas kritiķa principi, metodes, saistība un atšķirība no 20. gadu pārējo kritiķu nostādnēm.

Par R. Egles literatūras kritiķa darbības sākumu uzskatāma viņa 1914. gadā publicētā apcere par V. Plūdoņa sastādīto un atdzejoto «Moderno vācu liriku». Svarīga nozīme ir arī posmam, kad viņš kopā ar rakstnieku A. Saulieti vada laikraksta «Latvija» literāro daļu, kur viņa pārziņā ir kritikas nodaļa. Tomēr šajā laikā vēl nav iespējams runāt par R. Egles dzejas kritiķa individualitāti.

Tikai revolūcijas un pēcrevolūcijas gados, kad R. Egle dzīvo Pēterburgā (1917—1922) un strādā vispirms par Krievijas ZA bibliotēkas slāvu nodaļas bibliotekāru, bet no 1918. gada — par minētās nodaļas pārzini, vienlaikus apmeklējot Pēterburgas Universitātes Literatūras fakultāti, kur tolaik lekcijas lasa krievu dzejas un prozas pētniecības novatori B. Eihenbaums, V. Zirmunskis, V. Vinogradovs u. c., kā arī dzejnieki un literatūras analītiķi A. Belijs un N. Gumiļovs, sāk nostiprināties viņa interese par dzejas teorijas problēmām un veidojas viņa literatūrkritiskie un literatūrteorētiskie principi. 1922. gada vidū R. Egle atgriežas Latvijā, un jau «Latvju Grāmatas» pirmajā, t. i., septembra, numurā ir ievietota viņa recenzija par T. Zeiferta «Latviešu rakstniecības vēstures» pirmo daļu, bet nākamajos divos numuros recenzijas par L. Laicena «Ho-Taī», K. Krūzas «Trauslā traukā» un K. Strāla «Kauja pie Glemu Liepas». Ar šīm trim recenzijām faktiski iesākas R. Egles dzejas

kritiķa darbība, un tajās viņš parādās kā spilgta individualitāte toreizējo kritiķu plašajā un daudzveidīgajā plejādē. Laikposmā no 1922. gada līdz 1927. gadam R. Egles «Latvju Grāmatā» publicē 37 recenzijas, no tām 20 — par jauniznākušajām dzejas grāmatām. Viss lielais recenziju klāsts publicēts faktiski tikai līdz 1924. gadam (ieskaitot), 1925. gadā ir tikai četras recenzijas, 1926. gadā — vispār nav, bet 1927. gadā — viena. Domājams, ka šo R. Egles atiešanu no aktuālās dzejas kritikas noteica tas, ka 1925. gadā viņš aktīvi sāk E. Veidenbauma Kopotu rakstu sastādīšanu, tekstoloģisko izpēti, bet galvenais — raksta monogrāfisku apceri par E. Veidenbauma dzīvi, personību, viņa poētikas īpatnībām. 1925. gadā Cēsīs O. Jēpes apgādā tiek izdota arī R. Egles neliela brošūra par Eduarda brāli — arī dzejnieku — Kārli Veidenbaumu. 20. gadu nogalē R. Egles galvenais darbs ir J. Poruka Kopotu rakstu sastādīšana, tekstoloģiskā komentēšana un monogrāfijas rakstīšana par dzejnieku. 30. gados savukārt R. Egles daudz laika veltī K. Skalbes un J. Alunāna poētikas izpētei; tajā pašā laikā «Pasaules rakstniecības vēsturē» viņš raksta nodaļas par ķīniešu, japāņu, senfranču, angļu, amerikāņu, spāņu, norvēģu, čehu literatūru, apcer un komentē V. Sekspīra Rakstu 1. sējumu, kā arī noorganizē un no 1935. gada līdz 1940. gadam vada savu literāro studiju. R. Egles dzejas kritiķa un teorētiķa darbības virsotne neapšaubāmi ir 1934./35. gadā izdotā, pilnībā viņa komentētā un izveidotā universālā latviešu dzejas antoloģija «Latvju lirika», kas turpat 700 lappusēs aptver visu latviešu dzejas vēsturi, sākot no J. Alunāna. Par unikālu darbu, domājams, būtu kļuvusi R. Egles pēc Lielā Tēvijas kara izplānotā un lielā mērā arī jau uzrakstītā latviešu dzejas vēsture. Tās manuskripti ir pazuduši. LPSR ZA A. Upīša Valodas un literatūras institūta zinātniskajā arhīvā saglabāties tikai lakonisks plāns, kurā norādīts, ka darbu paredzēts pabeigt 1950. gadā, bet Misiņa bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu sektorā glabājas R. Egles «Latviešu dzejas metrikas

vēstures» nepublicēts manuskripts. Tā publicēšana noteikti reljefāk izgaismotu R. Egles dzejas teorētiķa novatorismu.

Tādējādi R. Egles dzejas kritiķa darbību un principus iespējams izvērtēt tikai periodā no 1922. gada līdz 1927. gadam, kā rezumējumu uztverot jau minēto antoloģiju «Latvju lirika», kurā R. Egles faktiski arī ar kritiķa (ne tikai literatūrvēsturnieka un teorētiķa) skatījumu analizē dzejas procesu, dzejas attīstību un ievērojamākās dzejnieka personas.

R. Egles dzejas kritiķa teorētiskā un analītiskā stāja balstās literatūrzinātnes «formālajā metodē», kura veidojās kā opozīcija pret intuitīvo, pret aprakstošo un impresionistisko kritiku un teoriju, pret literatūras socioloģizēšanu. «Formālās metodes» (tās galvenie pārstāvji ir V. Vinogradovs — pētījis runas un valodas stilistiskās formas, V. Zirmunskis — dzejas ritmu, kompozīciju, metriku, B. Eihenbaums — poētisko intonāciju, teksta struktūru un sintaksi, B. Tomaševskis — metriku un stilistiku, R. Jakobsons — stilistisko semantiku u. c.) būtiskākais ieguldījums literatūras teorijā un kritikā ir literārā darba kā noteiktas mākslinieciskas struktūras izpratne un eksakta analīze. 20. gs. kritika un teorija cenšas atsacīties no romantiskās un deskriptīvās kritikas principiem, izvirza formas izpratni kā teksta sistēmisku izpratni, kurā dzejnieka emocija vai doma pakļauta stingrām, pat kanoniskām likumībām un proporcijām. «Formālā skola» orientējas uz dzeju kā paņēmieni kopumu, kas funkcionē noteiktu struktūru (ritms, metafora, tēls, metrika) veidā un mijiedarbē. Krievijā «formālā metode» attīstījās no satura elementu kā ārpusliterāra nolieguma nolieguma līdz pat «saturīgas formas» (J. Tiņanovs) koncepcijām. Arī R. Egles recenziju un apceru centrā ir dzejas formas jautājumi. Domājams, ka impulsus šādiem viņa kritikas principiem sniegusi tieši «formālā metode». Neiedziļinoties šīs skolas ideju izklāstā, ir svarīgi uzsvērt, ka krievu «formālisti» literārā teksta izpratnē mazāk izvirzīja sociālus, kultūrvēsturiskus un psiholoģiskus analīzes paņēmienus, toties vērtēja lite-

rāro tekstu kā pasaules mākslinieciska skatījuma modeli, kurš pētāms ar racionalizētiem, nevis emocionāliem paņēmieniem. Galējā attīstībā šī metode uzsvēra absolūtu literāra teksta autonomiju, literāro tēlu, metaforu, kompozīciju utt. kā sevī ieslēgtu pašvērtību. R. Egle līdz šādām galējībām nekad nenonāca. Domājams, ka no tā viņu paglāba iedziļināšanās A. Veselovska «vēsturiskās poētikas» principos, kā arī vācu literatūrzinātnes modernajos principos, piemēram, O. Valceļa kultūrvēsturiskajā metodē. Līdzīgi V. Žirmunskim, R. Egle dzejas interpretāciju neuztvēra kā statistisku sistēmu, bet jau pirmajās recenzijās uzsvēra kontinuitātes un pakāpenības, proti, literatūrvēsturiskās attīstības, elementus. 20. gados viņš un E. Sūna (1900—1962?) bija vienīgie, kuri formas analīzi izvirzīja kā centrālo poētiskā teksta interpretācijas un vērtēšanas «ieroci». Līdz tam tikai R. Klaustiņš atsevišķos rakstos, piemēram, «Latviešu pastorālā lirika» un «V. Plūdoņa balāžu un baladesku īpatnības», analizēja formu kā satura māksliniecisku ekvivalentu. R. Egles uzsāktā dzejas morfoloģiskā pētniecība salīdzinājumā ar R. Klaustiņu ir kvalitatīvāka. R. Egle ar savām plašajām zināšanām modernajā krievu, angļu un amerikāņu, franču un vācu dzejā faktiski ir vienīgais, kurš pamatoti uzskatāms arī par komparatīvistu. R. Egles analītiskajiem principiem raksturīgs, kā šādu parādību nosaucis D. Ļihačovs, «virsestētiska būtība», proti, kultūrvēsturiskais, estētiskais un teksta formas izpratnes līmeņi ir vienoti. Raksturīgākais viņa recenziju plānojums ir — sākt ar autora stilu kā autora pasaules izjūtas ekvivalentu, netieši izvirzot, literatūrzinātniskā terminoloģijā runājot, dzejnieka «poētiskās pasaules» unikalitātes jēdzienu. Tā, piemēram, recenzijā par A. Austriņa «Saulis griežiem» R. Egle uzsver viņa dzejas divus plānus — reālistisko un folkloristisko — zemniecisko epikureismu un dzīvesprieku: «Ikdienu cauri skan mūžība, gadskārtas griežiem — dziļāks dzīves rituāls, ko visu dzejnieks tā mīl» («Latvju Grāmata», 1923, № 3). Arī recenzijās par K. Krūzes trioletu krājumiem (LG, 1922, № 3;

1924, № 5), J. Sudrabkalna «Pārvērtībām» (LG, 1924, № 1), E. Virzas «Laikmetu un liru» (LG, 1924, № 5) un «Skaidribu» (LG, 1927, № 6), J. Ziemeļnieka «Nezināmai» (LG, 1923, № 5/6) un «Aizejošai» (LG, 1923, № 9/10), V. Plūdoņa «Mūzas mirkļiem» (LG, 1925, № 1) ievaddaļās raksturotas viņu poētiskās pasaules. V. Plūdoņa dzejā R. Egle, piemēram, norādījis uz viņa dzejas muzikalitāti, ritma un metrikas daudzveidību, saskata: «Galvenais tomēr, ka šī virtuozitāte nedibinās tikai uz kādu vienu vārda sastāva īpašību. Skaņa vien par sevi viņu neaizrauj, neaizrauj arī krāsa. Priekšstatu viņš padara konkrētu ar teicienu, kas uzreiz skan un padara tēlu skatāmu. Vārsnās novērojami vairākkārtīgi tēmu un skaņu paralēlismi. [Paralēlisms] pamatā Plūdoņa labākajām dziesmām. [...] Plūdoņa dzeju uzbūvē parasti pārsvarā tematiskais jeb sintaktiskais paralēlisms. Viņš arī nosaka ritma virzienu.» Recenzijās par K. Krūzas daudzajiem trioletu krājumiem R. Egle centrā izvirza tādu autora personības atklāsmi, kas pamatojas K. Krūzas dzejas pasaules impresionistiskajā skatījumā. R. Egle K. Krūzas trioletu kompozīciju salīdzina ar 19. gs. romantiķu un klasicistu trioletu modeļi un nonāk pie secinājuma, ka viņa trioleti nereti ir samāksloti fonētiski sablīvējumi ar tieksmi par katru cenu apspēlēt un akcentēt kādas skaņas vai fonētiskas paralēles, taču, aizmirsis satura primaritāti, viņš nonāk līdz poētiskai rotaļai, dzejiskai pašmērķībai. Vienā no savām labākajām recenzijām, proti, par K. Skalbes dzeju izlasi «Sauls puķes» (LG, 1924, № 2), R. Egle runā par K. Skalbes «garīgo seju», ar to saprotot poētisko pasauli. Šajā konturējumā R. Egle uzsver dzejnieka pasaules evolucionēšanu: «Arvien jaunu atziņu meklēšana pa šo panteiskās idilles ceļu dzejnieku noveda pie apskaidrības, kurā labais — daļais — mūžīgais parādījās citā perspektīvā. **Jutekliski** (pāsvītrojums mans. — V. V.) dzīves īstenība, cīņa ar ikdienišķo reakcionāro sastingumu aizgrima kā psiholoģiski interesants, bet idejiski mazvērtīgs pārdzīvojums, dodot vietu imanentai skaistuma apziņai. [...] Sākot ar «Sapņiem un

ļeikām», Skalbe pievēršas viscilvēcības tēmām, ārēji it kā sapņodams, bet ar dziļu radošu spēku ietiekdamies īstenības noslēpumainajās parādībās. Sirds un saule kā Visuma un dzīves pulsa vidus top par galveno simbolu katrai kustībai un īpašībām.» Apcerē par baironismu (LG, 1924, № 3) R. Egle kā teorētisku terminu min 20. gadu krievu kritikā izakcentēto «pasaules izjūtu», kas ir pamatā dzejas pasaules īpatnībām. Salīdzinot Dž. G. Bairona dzeju un personību ar citiem romantikiem, R. Egle nonāk pie secinājuma, ka «Baironisko pasaules izjūtu noteic divi galvenie psiholoģiskās kustības momenti: pasaules sāpes un cīņa par individuālu brīvību. Leopardi, Novaliss, Po, Jakobsons, Ļermonovs u. c. nebija dziņas baudīt un valdīt, tāpēc arī viņi paliek vairāk pasaules sāpju novērotāji, ne nesēji.» Ipaši spilgti dzejnieka poētiskās pasaules raksturojumā sniegti R. Egles recenzijās par E. Virzas un J. Sudrabkalna krājumiem. E. Virzas dzeju kā novatorisku mākslas parādību R. Egle vispār ir augstu vērtējis. Pat posmā pēc Lielā Tēvijas kara, kad E. Virzas vārds viņa reakcionāro politisko uzskatu dēļ tika latviešu dzejā noklusēts, R. Egle savas latviešu lirikas vēstures plānā E. Virzas dzejas raksturojumam atvēlējis atsevišķu nodaļu blakus E. Adamsona, J. Grota, J. Medeņa u. c. poētiskās pasaules raksturojumiem. Recenzijās R. Egle uzsver E. Virzas dzejas sulīgo tēlainību, detaļu un metaforu plastiskas atklāsmes prieku, kas izriet no E. Virzas pasaules izjūtas: «Virza nenovēršas no dzīves, nekāro citu neesošu pasaulu [..]. Visur viņš grib just un jūt zemi zem kājām, sazēlušus laukus ap sevi, sadzīves pulsu un vēstures elpu. Esošā būtība viņam liekas vilinoša un pietiekoši bagāta, lai no tās veidotu dzejisku pasauli, brīžam pat reālu fantastiku. [..] Nav arī viņa dabā stāvēt dzīves upes krastā, lasot iespaidus garām plūstošo ūdeņu vizmā, bet — būt pašā straumē un klausīties šalcošās vēstis no visām malām.» Salīdzinot E. Virzas un K. Skalbes emocionālā lirisma un tēlainības īpatnības, R. Egle konstatē, ka E. Virzas «domāšana ir adekvāta dzejiskai skatāmībai, pil-

nīgi saplūst ar gribēto tēlu. [..] Bieži Virza padodas tieši plastiskas tēlošanas priekam [..], apliecinādams tā savas izjūtas un tuvību ar dzīvi.» Savā pēdējā «Latvju Grāmatā» ievietotajā recenzijā (LG, 1927, № 6), kas arī veltīta E. Virzas dzejas analīzei, R. Egle sīkāk pamato savas simpātijas šai dzejai, vienlaikus noformulēdams arī savus estētiskos un literatūrteorētiskos uzskatus. Viņš uzsver, ka dzejiskās izteiksmes pilnību vai skaidrību var galvenokārt pierādīt ar «formālo» analīzi, kas tuvu rada eksaktai jautājumam pārbaudei: «Dzejas tiešais materiāls ir dzīvais vārds kā domas nesējs, pakļaujoties īpašiem ritmikas un nozīmes likumiem, tāpēc nozīme, kādā dzejnieks to centies izmantot savas estētiskās vienības attēlam, cieši izsekojama. Dzejnieka skatījums, izjūta, pārdzīvojums par mākslas darbu pārvēršas, tikai pateicoties šim konkrētajam materiālam. Ja tajā nav samēra, bagātības, pilnības, nav vajadzīgo elementu un viņu kausējuma, nevar runāt par skaidrību, paliekošu vērtību. [..] Sajūsma un pārdzīvojums [..] ir tikai avots straumei, kam ritmisko virzienu dod gultne, bet nokrāsu — krastmalas auglība. [..] E. Virzā reizē veidojies mākslinieciskais raksts, kurā pulsējošā enerģija sacenšas ar dzejas tehnikas, virtuozas dažādību.» Savukārt recenzijā par J. Sudrabkalna «Pārvērtībām» (LG, 1924, № 1) R. Egle uzsver, ka J. Sudrabkalna (tāpat kā katra patiesa dzejnieka) pasaules izjūta visvairāk atspoguļojas metaforās. Taču šo metaforu veidojuma īpatnības un atlasī nosaka J. Sudrabkalna alka pēc «konkretizētas gara pasaules, atņemot tepat zemes lietām rupji materiālistisko svaru». J. Sudrabkalnu «izjūtas aktivitātes un izteiksmes bagātības ziņā» R. Egle uzskata par spējīgāko un īpatnāko latviešu dzejnieku pēc J. Poruka un E. Virzas. Pēc R. Egles domām, J. Sudrabkalns ir viens no latviešu dzejas novatoriem: «Pilns organiskas kustības un vienojoša ritma, viņa pants nepazīst satura un formas duālisma. [..] Dienas iespaidus un subjektīvo pārdzīvojumu viņš tēlo tikai tiktāl, par cik tie viņā izveidojušies par dzejiskām atziņām. [..] Brīvs no metriskām shēmām vai

pārdzīvoto laiku izbalējušām dzejiskām klišejām, Sudrabkalns dzīvai domu pulsācijai ir meklējis un atradis dzīvu tēlainību valodas daudznozīmībā [..]. Apzinādamies ritmiskās kustības iekšējo likumību, Sudrabkalns dod labus *vers libre* (brīvās dzejas) paraugus, kuros īsākās rindas ar garākām mainās ne tikai kontrasta dēļ [..], bet kuras kompozīciju noteic valodas meloss un tēla plastika.» Recenzijas par J. Sudrabkalna un E. Virzas dzeju krājumiem ir būtiskākais pierādījums tam, ka R. Egle dzejas mākslinieciskumu izvirza kā problēmu, proti, viņš uzsvēr mākslinieka poētikas ciešo atkarību no viņa kultūrtradīcijas, ierosmes avotiem, laikmeta sabiedriskajiem notikumiem un filozofiskajiem strāvojumiem — taču priekšplānā vienmēr paliek mākslinieka personība un literārās tradīcijas pārmantojamības kategorijas. K. Egle, tāpat kā agrīnais B. Eihenbaums, uzsvēr radošās individualitātes pašvērtību, talanta pakāpi un vērienu, tā saites ar tradīciju un tieksmi ieviest nacionālajā literatūrā jaunas ipatnības. Turklāt dzejnieka formas gatavību, kvalitāti, tās attīstību K. Egle izprot un analizē divējādi: pirmkārt, kā «radošā gara» impulsīvu organisku attīstību (K. Skalbe, E. Virza, L. Laicens), otrkārt, kā apzinātu un sīkstu darbu pie savas poētikas izkopšanas (K. Krūza, J. Rainis, V. Plūdons). Ja krievu formālisti dzejnieka dzīvi un personību nereti absolūti ignorēja, tad R. Egle, gluži otrādi, to uzskatīja par pirmo priekšnoteikumu formas ipatnību un formas kvalitāšu izpētei. R. Egle savās recenzijās uzsvēra arī ciltautu dzejas tulkojumu lielo nozīmi latviešu dzejas attīstībā. Šī iemesla dēļ viņš augstu vērtēja J. Esenbergā un Vensku Edvarta ieguldījumu 19. gs. 80.—90. gadu liriskās romances tradīcijā. Runājot par romantisko idilli, kuru degradēja pseidotautiskā romantisma dzejnieki un viņu epigoņi, R. Egle uzsvēra, ka mūsu lirikas vēsturē tomēr ir bijis dzejnieks — J. Esenbergis, kurš radījis labus un novatoriskus šāda tipa dzejoļus, jo ir bijis «pats savas iedvesmas avots un, meklēdams dabā attēlu sirdsimpulsiem», veidojis emocionāli izjustu, nevis klišejiski reproducējošu dzejas

tēlu, kuru papildina bagāts un daudzveidīgs ritmiskais zīmējums, metriskā dažādība.

Savukārt, runājot par J. Esenbergā laikabiedru Pavasaru Jāni, kura dzejoļi 90. gados tika vērtēti augstāk, R. Egle uzsver tā dzejoļu metrisko un ritmisko vienveidību, un tāpēc «viņa dziesmiņu vienmuļā kustība gleznās un ritmos nav ierosinoša» (LG, 1924, № 3). Citiem vārdiem, R. Egles izteiktajos dzejas vērtējumos dominē prasība pēc formālo elementu estētiskās ietilpības un estētiskās organikas, pēc mākslinieciskās gaumes. Arī citās recenzijās šī prasība un attiecīgi tai sekojošais dzejas vērtējums tiek izvirzīts kā principiāls. Vērtējot K. Štrāla «Kauju pie Glemu Liepas» (LG, 1922, № 3), R. Egle uzsver, ka minētajā darbā formas un satura organiska vienotība parādās «jamba strofiskā organizācijā, kustības izteikšanā gleznās un verbāli precīzā reālistiski tēlojošā elementā un sugestējošā fonētiskā organizācijā». Arī recenzijā par L. Laicena «Ho-Taī» (LG, 1922, № 2) R. Egle šī darba galveno vērtību saskata stila ekspresijas jauninājumos, kas likumsakarīgi veidojušies kā satura izteikšana «caur isto un konkrēto dzejas materiālu — valodu vārda atēnām». R. Egle izvirza arī tolaik tik novatorisko domu par «brīvo pantu kā tādu, kas nav uzskatāms par pretstatu «formas dzejai», bet kā pēdējās tālāku izveidojumu. Viņā (verlibrā. — V. V.) iespējama lielāka rituma dažādība, *crescendo* un *diminuendo* nianšes caur pauzēm un to cezūrām nekā sonetā, oktāvā, trioletā, rondelī.» Turklāt L. Laicena dzeja R. Eglem kalpo par «atspēriena punktu», lai uzsvērtu, ka «mūslaiku dzejai jāvaldzina lasītājs aktīvi». Šo pašu domu R. Egle akcentē arī recenzijā par L. Laicena teorētisko darbu «Dzejas principi» (LG, 1923, № 7/8), kurā noraida L. Laicena vulgārsocioloģiskos pārspilējumus, kas ir kontrastā ar viņa paša daiļradi. R. Egle protestē, ka L. Laicens noliedz «mākslas pašvērtību», jo, pēc R. Egles domām, «māksla ir nevis piedeva dzīvei, bet dzīves sastāvdaļa. Tikai kā tādai viņai var būt iespaids uz dzīvi. [...] Kā mākslas uzdevums nav būt par svarīgu piedēkli kaut kam

vēl svarīgākam, tā arī viņas forma nav tikai ietērps saturam.» Šajā pašā recenzijā R. Egle asi runā arī par 20. gados dažu dzejnieku daiļradē parādījušos paviršību pret valodu, kas traucē estētiskā pārdzīvojuma vienotību, mākslas iedarbības spēku: «Dzejas tehnikas galvenais princips prasa, lai dzejnieks visu vērību piegrieztu sava darba konkrētajam materiālam — valodai.» Savukārt ar valodas niansēm rada tēlainības daudznozīmību un estētisko vienību, «pēc kuras mēs varam spriest par darba svaigumu, spēku, skaistumu». Zīmīgi, ka šī L. Laicena teorētiskā darba vērtējums atšķiras no L. Laicena dzejas vērtējuma. Par L. Laicena dzejas mākslinieciskajām kvalitātēm R. Egle saka: «[...] viņa dzejas nevar dot iemesla neauglīgām ciņām par mākslas saturu un uzdevumiem. Savos jauninājumos viņš neatsviež mūs aplamajā formas un satura dualismā, kur viela un līdzekļi ir divas šķirtas lietas. Skaistais saturs viņam top caur īsto un konkrēto dzejas materiālu — valodu un vārdu atēnām.» (LG, 1922, № 2.) Romantiskās dzejas pārstāvja K. Skalbes izlase «Saules puķes» dod iespēju R. Egļem uzsvērt dzejnieka valodas metaforisko ietilpību: «...viņš (K. Skalbe. — V. V.) visparastākos vārdus atsvabina no viņu prozaiskā, jēdzieniskā sastinguma, atdodams tiem gleznaino daudznozīmību.» (LG, 1924, № 2.) Šo metaforisko daudznozīmību, metaforas ietilpību, pēc R. Egles domām, vienlīdz ietekmē gan jūtu patiesīgums un dziļums, gan arī talants. Ar jēdzienu «talants» R. Egle izprot dvēseliskumu, emocionalitāti, kas spēj visvienkāršāko dzejas tēlu darīt pārlicinošu. Šajā ziņā interesanti ir salīdzināt R. Egles recenzijas par J. Ziemeļnieka krājumu «Nezināmai» un K. Studenta dzeju. J. Ziemeļnieka dzejā, kuras «aizgrābtībā ir svaigums, pārdzīvojuma īstība», nav «lielas ritmu dažādības», laču to, pēc R. Egles domām, «atsver interesantais, koncentrētais gleznu raksts un bagāta melodika. [...] Dažs prozaisks vai banāls teiciens piepeši dabū dzejisku atstarojumu caur originālu epitetu vai pārdrošu metaforu, kuru dzejnieks attīsta līdz viņas realizācijai, ko tikai patiess dzejnieks spēj.» (LG,

1923, № 5/6) Recenzijā par citu J. Ziemeļnieka krājumu «Aizejošais» (LG, 1923, № 9/10) R. Egle sīkāk uzsver dzejnieka tēlainās valodas kolorītu, kas galvenokārt izpaužas īpašības vārda krāsainībā un dzīvīgumā. K. Studenta krājums «Zvaigžņu krusts» ir par pamatu R. Egles domām par dzejas valodas organisko attīstību no dzejnieka pasaules poētiskās izjūtas. K. Studenta krājumā (LG, 1923, № 7/8) R. Egle redz divējādu uztvērumu, stila dažādību. Tāpēc, kā uzsver R. Egle, «neuzticēdamies skaidrai dzejiskai apjautai, viņš (K. Students. — V. V.) nonāk ekstrēmā, radušos tukšumus lūkodams pārklāt ar kailu patosu un retoriku. Par varu gribētais nomāc redzīgās fantāzijas, un atsaucīgā impulsa dotais ierosinājums, nevajadzīgais un liekais padara neskaidru dzejisko gleznu.» R. Egle uzsver, ka katra dzejas forma prasa atbilstošu saturu, bet «K. Students piesūcies pavirši saprastas formas principu, ar kādiem gadus piecpadsmit atpakaļ jaunie dzejnieki izgāja ciņā pret satura kultu dzejā». Pēc R. Egles domām, formas jēdzienu 20. gadu dzejnieki uztver kā pašmērķi (te blakus K. Studentam R. Egle kritizē arī V. Plūdoni un P. Rozīti par viņu tukšo spēlēšanos ar versifikatoriskiem «jauninājumiem»). K. Students ir atļāvies dzejot «sonetās un atkal sonetās par visu, kas ienāk prātā», un tāpēc arī «labi teiktas rindas jauca ar mākslotām aizgūtām dzejiskām klišejām, nepareizu ritumu [..]. Turēdamies pie skandējamās pantmēra shēmas un aizpildīdams to kaut kā ar vajadzīgo zilbju skaitu», K. Students «sarakstījis ne mazums dzeju, kurās pat pantmēra elementārākā prasība nav ievērota — lai valodas loģiskais vai stilistiskais akcents sakristu ar ritmisko. [..] visur shēma kārtīgi aizpildīta neskaitāmiem ielāpvārdiem, neveikliem vārdu pārstatījumiem.»

Tāpēc arī pamatots ir R. Egles vērtējums, ka, neraugoties uz K. Studenta dzejisko iejūsmu un dzejnieka skatījumu, viņš nespēj savai poētiskajai pasaulei atrast atbilstošu veidolu. K. Studenta dzejā trafareta «formas meistarība» ņēmusi virsroku, un, «nevaicājot pēc formas īpašībām», arī

turpmāk, kā rezumē K. Egle, viņa lirikā valdīs formas un satura dualisms un «talanta attīstībai būs vienmēr vilkta noteikta nepārkāpjama robeža».

Līdzīgi recenzijā par A. Švābes tanku krājumu «Gong-Gong» (LG, 1923, № 1) R. Egle akcentē, ka tankas noskaņa, vērojošais apcerīgums organiski izveidojies piecīndu pantā kā tieša satura īpatnību izpausme atbilstošā formā. R. Egle uzsver tankai piemītošās estētiskā tēla gleznieciskās līnijas, un tieši tāpēc «par tanku grūti saukt dažus pantņus, kur stāstījums pavisam apņņojis gleznieciski tēlojošos priekšstatus». R. Egle noliedz arī tādas tankas formas, kur noskaņu un dvēseles žestu pārmāc alegorisks vispārinājums vai stāstījums.

Vienā no labākajām recenzijām, proti, par Ā. Ersa dzeju krājumu «Amora dārzs» (LG, 1923, № 11/12), R. Egle uzsver to, ka dzejā nav mazu un lielu tēmu, svarīgi ir tas, cik pilnīgi dzejnieks «apdzīvo» savu poētisko pasauli, cik organiska tajā ir izjūtas un tēla vienotība. Ā. Ersa krājuma analizē R. Egle vispirms uzsver stilizācijas, pat zināma salonisma piegaršu, vērojošu apcerīgumu, kurā nav ne temperamenta, ne kaislību, ne dramatisma, ne traģisma, kas bieži vien ir galvenie dzejisko ierosu avotī. Ā. Ersa dzeja ir intelektuāla vērotāja dzeja, taču tieši šī distancēšanās no tiešā liriskā objekta ļauj, pirmkārt, **precīzi uztvert** tēlotā objekta atspulgu, izprast tā dziļāko būtību, otrkārt, piešķir liriskajiem objektiem stilistisku un estētisku kompaktumu, harmoniju. Ā. Ersā «atkrīt dedzīga dziņa pēc būtības ārpus dzejiskiem tēliem», un tieši tāpēc «visas grāmatas uzbūve liecina par Ersa skaidro stila izjūtu», sākot no impresionistiska gleznojuma līdz spējai metaforā vai zīmīgā epitetā sasniegt plašu plastiku un semantiski jēdzienisku ietilpību. Tāpēc arī R. Egle, vairākkārt minēdams Ā. Ersa tematikas un izjūtas tradicionālismu — dabu un mīlu, apceri un vērojumu —, uzsver: ««Amora dārzs» ir labs piemērs, ka dzejnieks, savas spējas un īpatnību apzinādamies, var sasniegt ievērojamu dziļumu arī bez ārkārtējā temperamenta un pārdzīvojuma drama-

tisma» un «Amora dārzs» ir kopoījums ar noslēgtu īpatnu pašvērtību».

Pēc 1927. gada R. Egles dzejas recenzijas vairāk nav publicējis, taču jau pieminētās «Latvju lirikas» (1934) materiāli liecina, ka viņš ir uzmanīgi un rūpīgi sekojis latviešu dzejas attīstībai. Ja ne zinātnieka negaidītā, priekšlaicīgā nāve un jau daļēji uzrakstītās lirikas vēstures manuskriptu zudums, tad iespējams, ka mēs latviešu dzejas vēstures izdevumu būtu saņēmuši jau krietni agrāk nekā 70. gados, kad šādu darbu publicēja, bieži vien norādīdams uz R. Egles izteiktajiem dzejas vērtējumiem un analizēm, profesors Vitolds Valeinis. R. Egles veiktā dzejas teorētiska un kritiķa darba nozīmība (pirmām kārtām antoloģijas «Latvju lirika» vērtējuma un analīzes metodika, dzejoļu atlases principi) it īpaši kļūst redzama 70. un 80. gados, kad pastiprinājusies interese par krievu dzejas pētniecības «formālo skolu». Šāda interese jaunā gaismā parāda arī R. Egles veikto darbu, tā augsto kvalitāti un apstiprina jau 1927. gadā izteikto P. Ermaņa domu par R. Egli kā labāko latviešu kritiķi, kurā apvienotas trīs īpašības: viņš ir, pirmkārt, «loti rūpīgs apceramā autora tekstu pētnieks», otrkārt, «apbrīnojams stila un izteiksmes analītiķis», treškārt, «inteliģents domātājs-vēsturnieks, kurš apvieno vēsu skatu ar mīlestību un smalkjūtību». (LG, 1927, № 6.) Šīs minētās R. Egles kritiķa rokraksta īpatnības ir pamatā tam, lai 60., 70. un 80. gadu dzejas kritika (I. Čaklā, O. Kravalis, A. Kubuliņa, J. Kursīte u. c.) R. Egles izvirzītos kritikas principus, vērtējuma kritērijus, protams, savā rokrakstā, jūtīgi uztvertu un pārmantotu kā mūsu kritiskās domas pamatfondu.

R. Egles dzejas kritiķa tradīcija mūsdienu kritikā izpaužas kā vērtētāju pievēršanās formai kā satura ekvivalentam. Ja 20. gados dzejas kritikā (it īpaši dienas avīžu kritikā) nereti bija atsevišķu dzejas «metru» nekritiski slavinājumi vai savukārt dzejas vērtēšana pēc tās tematikas svarīguma, tad R. Egles nekur savās kritikās nav cildinājis autoru par nopelniem vai kritizējis sabiedrisko uzskatu dēļ. Mākslas —

LUDVIGS SANTEKLĒRS

HUMORISTISKĀ DZEJA UN PROZA

(Ritas Klungstas ievads un atlase)

Latviešu žurnālistikā jau kopš «Pēterburgas Avīžu» laikiem iecienīts līdzeklis cīņā pret visāda veida un mēroga skaužamām parādībām ir humors un satīra. Karotāju ar spalvu vai otu rokā bijis daudz. Vairāk vai mazāk populāri. Vairāk vai mazāk asprātīgi. Vairāk vai mazāk asi un trāpīgi. Tomēr retais paliekamu vietu mūsu kultūrā ieguvis, darbotamies vienīgi humora un satīras laukā. Pie tādiem — savulaik daudz publicētiem, bet vēlāk piemirstiem — pieder arī aktieris un humorists Ludvigs Santeklērs (īstajā vārdā Mārtiņš Gailis).

M. Gailis dzimis 1889. gada 10. augustā Lielvārdē kalpu ģimenē. Mācījies Rembates pagastskolā, vēlāk — J. Dubura dramatiskajosursos Rīgā. No 1909. gada līdz 1915. gadam M. Gailis strādā Jaunajā Rīgas teātrī. Pirmajā darba sezonā viņš ir koris, otrajā — volontieris, bet kopš 1911. gada — aktieris.

Kad 1915. gadā Jaunais Rīgas teātris beidz pastāvēt, M. Gailis viesojas atsevišķās lomās dažādās trupās, uzstājas izrikojumos kā daiļlasītājs, visbiežāk ar saviem sacerējumiem. Kad latviešu strēlnieku pulkos sāk veidoties dramatiskie pulciņi un teātri, viņš aktīvi iesaistās to darbībā, vada 4. Vidzemes strēlnieku pulka teātri. Dažos no skopajiem biogrāfisko ziņu avotiem kļūdaini norādīts, ka 1916. gadā M. Gailis ir «Komēdijas» teātra aktieris. Kā liecina teātra protokolu grāmata (RLMVM, inv. № 11888), viņš nekad nav bijis šīs trupas loceklis. Kases grāmatās (RLMVM, 11887 un 11886) varam atrast ierakstus par vienreizēju honorāru izmaksu no uzstāšanās izrādēs vai tajās izmantotajiem M. Gaiļa sacerējumiem.

No 1919. gada līdz 1934. gadam, kad viņš slimības dēļ tika pensionēts, M. Gailis ir aktieris Nacionālajā teātrī. Tāpat kā Jaunajā Rīgas teātrī, viņš spēlē raksturlomas, galvenokārt vecus vīrus.

M. Gailis miris 1941. gada 8. decembrī Rīgā, apglabāts Meža kapos.

Literāta gaitas Mārtiņš Gailis uzsāk 1912. gadā. Viņš publicējas humoristiskajos un satiriskajos žurnālos («Dadzis», «Lietuvēns», «Tagadne» u. c.), laikrakstu literārajos pielikumos un feļetonos («Jaunā Dienas Lapa», «Latvija», «Rīgas Ziņas», vēlāk «Jaunākās Ziņas», «Latvijas Karēivis», «Sikspārnis» u. c.), iesūta savus darbus kalendāriem. No 1920. gada līdz 1937. gadam viņš rediģē J. Rozes izdoto «Laika Zoba kalendāru». 20. un 30. gados L. Šanteklērs sacerējis arī tekstus dziesmu lugām un Jaungada uzvedumiem, rakstījis skečus un dialogus, raidlugas. Publicējis savu kolēģu — aktieru — portretu skices, teātra dzīves tēlojumus. Sacerējumi parakstīti ar Ludviga Šanteklēra, retumis Zaņa Puļķīša vai Mārtiņa Gaiļa vārdu.

L. Šanteklēra tematikas loks ir plašs. Viņu interesē sabiedrības dzīve dažādās tās jomās un izpausmēs. Darbos galvenais nav rotaļa ar veiksmīgi atrastu tēlu vai vārdu, labu atskaņu, bet autora sāpe un satraukums, viņa nostāja, kuru diktē ciešā sasaiste ar progresīvajām Jaunā Rīgas teātra aprindām («Romanova ielas sarkanšlipsaiņiem»). Viņš raksta par baltmaizē ieceptu naglu un Rīgas strādnieku nomaļu dubļainajām ielām, par bulvāru dīkdieniem un lauku zaļumballi, par pilsētas domes vēlēšanām, latviešu aktieru un teātru nožēlojamo stāvokli, par Rīgas Latviešu biedrību un tās Zinību komisijas sapulcēm, sniedz latviešu rakstnieku un viņu darbu raksturojumus. Visos L. Šanteklēra sacerējumos jūtamā simpātija pret tā saucamo «mazo cilvēku»: viņš to labi pazīst un jūt līdzī viņa sāpēm. Dzejniekam sveši tie, kas cenšas elitāri norobežoties no tautas, ieslēdzoties savā gara tornī vai rakstot tai nesaprotamās zīmēs un simbolos. Varbūt tāpēc L. Šanteklēra humors parasti ir labvēlīgs, satīra griezīgumu iegūst, tikai rakstot par sabiedrības dižvīru runām un darbiem, izsmejot tos, kas sevi stāda augstāk par citiem. Šanteklērs ir labs novērotājs un veiksmīgi tēlo dzīves ainas, nelielā dzejolī uzburot žanra gleznu.

Ne jau viss Ludviga Šanteklēra uzrakstītais ir literāri augstvērtīgs, grūti arī runāt par nopietnu talanta izaugsmi gadu gaitā, lai gan viņš publicējies turpat trīsdesmit gadu. Tomēr, šķiet, arī ar paveikto viņš ir

pelņijs, lai šodien lasītājs pazītu ne tikai Mārtiņa Gaiļa reiz izvēlēto literāro vārdu...

Visi Santeklēra dzejoļi, prozas sacerējumi un dialogi palikuši sava laika periodikā vai rokrakstos. Padomju laikā bijušas tikai divas viņa darbu publikācijas — žurnāla «Karogs» 1969. gada 8. numurā («Aktieru sejas») un dzejoļu kopa «Latviešu dzejas antoloģijas» 5. sējumā.

Abās minētajās publikācijās izmantoti 20. un 30. gados sacerēti darbi, tāpēc šoreiz neliels ieskats L. Santeklēra daiļrades sākuma posmā.

LEJPUTRIJA BALTIJĀ

Lirisks ievadraksts

«Ja Baltijas zemnieki ir labi apģērbusies, apautām kājām, labi paēduši un dzīvo daudz labāki nekā krievu zemnieki un ja tiem ir skolas, vispārīga bezmaksas izglītība un augstāks kultūras stāvoklis, tad tas ir mūsu nopelns, mūsu roku un gara neapkušuša darba un mūsu naudas upuru auglis.»

Tā runāja barons Felkerzams.

Kur Daugavas straujie ūdeņi klintīs ceļu grauž, kur Baltijas jūras viļņi bango, dzīvo bezrūpīgā latvju tauta. Par šīs tautas labklājību nemitīgi rūpējas vietējie baroni un foni.

Pavasara dienās, cīruļiem vīterojot un lakstīgalām pojojot, latvieši pastaigājas pa upes līčiem, baudīdami jauko pavasara gaisu. Viņu miesas tērpj smalkas zīda drēbes un dārgi audumi, un kājās tiem smalkākās un labākās lakādas kurpes. Izstaigājušies un putnu dziesmas saklausījušies, tie iečāpo savās mājās. Pie durvīm tos jau gaida no Berlīnes izrakstīti sulaiņi, kuri tūdaļ ved nogurušos staigātājus «bādes istabā» un mazgā tos ar rožu ūdeņiem, un viņu bal-

tās miesas ieberzē ar odekolonji. Pēc šīs atspirdzinošās un garu atjaunojošās «bādes» latviešus ieceļ mikstos šupuļvāģīšos un ievē ēdamistabā. Uz galdiem jau smaršodami gaida dārgi ēdieni un dzērieni sudraba un zelta traukos. Visus šos gardumus latvieši bauda garlaicīgi un pat īgni, jo viņu mutes ir ļoti izlutinātas. Paēduši tie ievējas magoni koka gultās un, iegrimuši spilvenos, iemieg uz brīdi, lai pēc tam atkal pastaigātos.

Kamēr latvieši mierīgi atdusas savos mīkstos pēļos, citi ļaudis kustas un strādā pa tīrumiem un druvām. Tie ir vācu baroni un muižu pārvaldnieki, kuri strādā un rūpējas par latvju likteni. Tie ar un ecē, sēj un rullē, ka smiltis vien put. Viņu miesas tērpj rupjas drānas, un kājās tiem cūkādu pastaļas, nolīpušas māliem un dubļiem. To pieres klātas putekļiem un sviedru lāsēm, un savu brokastu tie notura, uz pelēkiem lauku akmeņiem sēdēdami. Viņu brokastis ir rupja maize, biezpiens, un to dzēriens ir ūdens malks, no straļa smelts. Paēduši tie naigi ķeras pie darba un čakli strādā, paretam apstādāties, lai iepīētu savus kaļķīšus. Viņu vienīgās domas: «Kaut mūsu lutekļiem latviešiem viss būtu papilnam, kaut mūsu rokas nenogurtu, viņu labā strādājot!»

Latvietis sēd pie loga, lasa tautisku un kristīgi tikumisku avīzi, «Rīgas Avīzi», «Latv. Avīzes» vai «Evaņģēlijuma Gaismu», kuru viņam izrakstījis un samaksājis viņa barons, kūpina smaršīgu havanna un nosaka pie sevis: «Cik laimīgs es jūtos, būdams latvietis. Par mani baroni strādā un gādā dienām un naktīm. Ne vien par mani tie rūpējas. Nē, tie strādā arī manu bērnu un manu tautas brāļu labā. Viņi baro un ēdina pusotra miljona latviešus. Jā, lai tik ierauj.»

Karstās vasaras tveices dienās latvieši guļ kokos iesietos tikliņos, šupojas un lasa romānus. Pa vakariem tie pastaiģājas pa savām alejām un parkiem, ja nav izbraukuši uz jūrmalu atpūsties, kur klausās mūziku un paspēlē klubos naudu. Bet viņu gādnieki, baroni un muižkungi, lej caurām dienām karstus sviedrus pie siena un āboliņa novākšanas

un vakaros noguruši iekrīt kā akmeņi savās cietās guļu vietās. Vēl sapņos tie strādā, un murgos tie čukst: «Strādāsim priekš latviešiem, priekš mūsu lutekļiem.»

Latvieši, nākdami no vakara pastaigāšanās, iet uzmanīgi gar klētīm un kūtīm, lai netraucētu gulētājus, un nosaka pie sevis: «Lai nu paguļas, ka rītā var ieraut!»

Pienāk rudenis un ar to aukstas, nemīlīgas dienas. Līst lietus, un dubļi šķīst. Baroni, līdz ādai samirkuši, bradā pa dubļiem, ved, nes un brauc. Latvieši sēd istabās, klimperē klavieres, deklamē un noskatās caur logiem uz salijušiem baroniem, kuri nemitīgi pūlas viņu labā. Sausākās dienās rūc kuļmašīnas, un baroni, nokūpuši no pelavu putekļiem, stiepj lielus graudu maisus, ieber tos apcirkņos, pamaisa ar roku zeltainos graudus un saka: «Tie visi mūsu roku un gara darba augļi!»

Latvieši iet gar rijām un kuļmašīnām, noskatās baronu darbā un nosaka: «Re, kā mums ierauj!»

Ziemā latvieši bieži brauc pilsētā apraudzīt savus bērnus, kurus vācu baroni skolo, netaupdami nekādus naudas upurus. Greznajos pilsētu teātros sēd ložās latviešu jaunekļi un rāda cits citam uz galeriju un saka: «Lūk, kur stāv mūsu barotāji, baroni. Laikam iebrāukuši ar zemkopības produktiem.»

Izciemojušies pa pilsētu, latvieši brauc mājās, ievilkušies biezos zvērādas kažokos. Padzīvojas kādas dienas mierīgi un tad, salasījuši savus kurtus, dodas medīt zaķus. Ja apnīk tas, tad vizinājas kamanām. Vakaros bieži sarīko viesības pie mūzikas un bagāti klātiem galdiem. Sprēgā valodas, skan mūzika, un šampanietis plūst straumēm. Tad vēl uguņošana. Ar vārdu sakot, šādos vakaros ir viss bagāts: smaršas, skaņas, puķes un gaisma, un liksmība, un pārpilnība. Pēc mielastiem latvieši dodas dusēt savos mīkstos dūņu spilveņos. Jā, labi būt latviešu zemniekam!

Baroniem arī ziemā bez gala daudz darba: jālabo ceļi un tilti, jāved pagasta nama celšanai baļķi, mācītājam siens, salmi un labība, jāsaģādā visam gadam malka utt., utt. Vi-

ņiem jāpadara arī visi māju darbi: jānes zirgiem ūdens un siens, jāizmēž stāļi, jākulsta lini, jāved piens uz staciju un jā rūpējas par dažādu nodokļu maksājumiem. Bez tam vēl pa naktīm jā sargā mājas pret zagļiem un meža brāļiem un ābeles pret zaķiem. To visu viņi dara priecīgā prātā un neželē nekādus pūļņus, bet cenšas visiem spēkiem, netaupdami nekādus gara spēka un naudas upurus, lai tik viņu mīļiem labi klātos. Viņi ir īsti latviešu barotāji jeb baroņi un nevis baroni, kā tos dēvē...

Kur Daugavas straujie ūdeņi klintīs ceļu grauž, kur Baltijas jūras viļņi bango, mīt bezrūpīgie latviešu zemnieki. Par viņu labklājību jau septiņus gadu simteņus rūpējas baroni, tos vezdami pie gaismas un izglītības, tos skolodami, ģērbdami un lutinādami. Bet vai kāds to līdz šim bija atzinis? Vai kāds latvietis viņiem par to ir pateicies? Neviens, it neviens... Pavisam otrādi: kāds Stenders pat sacerējis dziesmu, ka latviešu zemnieki esot tie maizes tēvi, kas dodot baroniem maizi un baronu zirgiem auzas. Un cits kāds nelietis ir rakstījis, ka Baltija esot muižniekiem paradīze, bet zemniekiem elle... Bet tagad visa kultūras pasaule zin, ka tikai baroni un foni ir tie, kas sagādājuši visu labklājību latviešiem. So faktu valsts domei un visai pasaulei paziņoja Kurzemes barons Felkerzams, un vācu ceitungas apstiprināja: tas ir tiešām ties'.

Kur Daugavas straujie viļņi — bet pietiks... Lai raksta cits, ja labāk var. Viss jau var būt, ka es esmu faktus sagrozījis, bet tas nav tīši noticis, jo es pirmo reizi rakstu ievadrakstu.

Jaunā Dienas Lapa, 1912, 24. (6. janv.) dec.

PAVASARA ZIMES

Plok kupeņi un sniega kaudzes,
No jumtiem plīkšot lāses pil.
Un zīlīte uz ceriņzara
Dzied grozīdamās: cil, cil, cill!

Pie rijas sadilst salmu kaudzes,
No dienvidiem mīksts vējiņš nāk,
Un Made, cūkas barodama,
Par mīlestību dziedāt sāk.

Laiž loga puķes jaunus asnus.
Pat sīpols zaļus ragus riež;
Top skumīgāks ik dienas Juris,
Tas nezināmas sāpes cieš...

Briest zaros brūni pumpuriši,
Un kovārņi kā traki kliedz.
Uz saimes galda biežāk putru,
Bet retāk cūkas gaļu sniedz.

Būs pavasars, jā, drīzi būs,
To šītās zīmes nojaust liek.

Lietuvēns, 1914, № 2.

PĀRMODERNIEKA DZIESMA

Kad centrifūga griežas,
Raud baltais piens gars.
Spīd modernieces vaigi
Kā dzeltens sviesta stars.

Kā bieziens viņai rokas
Un kaklis krējumbalts.
Tai augums cēli pilnīgs —
Kā tolei gājiens stalts.

Lej viņa pienu kannā,
Ka putas šņac un krāc.
Kā rūgum-bacils pienu,
Tā ilgas sirdi māc.

Es vēlētos kļūt kannā,
Ko tavas rokas glaud, —
Vai arī centrifūgā,
Kas, tevis griezta, raud.

Caur tavām rokām kļūtu
Es kratīts, maisīts, griezts;
Svērts mārciņās un pudos
Dārgs — pirmās šķiras sviests.

Lietuvēns, 1913, № 1.

TĀRPU SVĒTĪBA

(Ekonomiska ziņģe)

Kādā Rīgas veikalā pirkta
rundštikā atrasts tārps.

(Avīzes.)

Zīda tārpi zīdu auž,
Tārpi sārtābolu grauž;
Tārpi cietā riekstā mīt
Un uz kāpostlapām krīt.

Tārpi baravikās kustas
Un pa Rīgas desām lustas.
Katris zin un ir ar mieru
Ēst ar tārpiem zaļo sieru.

Un, kad kapos kādu bedī,
Tārpi viņa miesas medī —
Tā it visu dzīves taku
Kopā tu ar tārpu slaku.

Bet, ka rundštikā redz reizi
Tārpu, — tūdaliņ tad greizi
Klājas tam, kas viņu devis, —
Kam nav turējis pie sevis.

Kam nu sacelt tādu brēku —
Atraduši lielu grēku!
Kam nav pirāga ikdienu,
Lai sev nopērk maizi vienu.

Redzēs, ka ar tārpu gaļu
Dzīvos dzīvi jauku, zaļu.
Rundštiku kas smādē — ģeķis,
Jo tur iekšā tīrais speķis...

Jaunā Diena, 1914, 21. jūn. (4. jūl.)

NOMALES «PELDU VIETA»

Jauki smaršo dūņu vira,
Eļļas rāva spīd un mirdz
Varavīksnes krāsās koši
Tā kā ārpilsētas sirds!

Krastā gruzi, veci kauli,
Suņi viņus nikni grauž.

Daži «brāļi» piekusuši
Tur pie skaidu gubas snauž.

Vecas kamašas it skumji
Dubļos senaizmirstas pūst,
Trumuls salauzts gruzos sēro —
Osa viņam nostu lūst...

Vecās laivās puikas gērbjas.
Veči smiltīs šnabi dzer;
Iekož sāju silķes asti
Un tad čarku ribās sper.

Sitā sakurētu dūšu
Veči cauri dubļiem skrien,
Bet, kas neprot peldēšanu,
Tas pa dūņu mīklu brien.

Drusku tālāk — skaistais dzimums
Brien un mazgājas, un spiedz;
Cita citai uzšļāc virsū
Ūdeni un tad tik klie dz.

Puikas pliki peld pie viņām,
Lamu vārdi gaisā klīst.
Niknas sievas «pašu puikiem»
Dubļiem sviez, ka tikai šķīst.

Ak, kas tā par jauku bildi,
Kur tik mīļi dubļi smird!
Un kur jaunus lamu vārdus
Peldētāju ausis dzird!

Ak, tie dubļi — ak, tie dubļi,
Cik tie dzīvei prieka dod:
Peldies viņos, izlīksmojies
Un kā «rožu» smaršu od...

Nava Baldonē tik jauki,
Ne ar Ķemeru tā pūst...
Dubļi, dubļi, veselība!
Ak, cik liksma dvēse kļūst!

Jaunā Diena, 1914, 14. (27.) jūn.

PAPAGAILIS

Man pretī greznā dzīvoklī
Viens bagāts pilsons mīt.
Tam papagailis būrī tup
Un skaņi bļauj ik rīt'.

Tas vienu vārdu atkārtō
No vietas tūkstoškārt.
Aiz dūsmām papagaiļi šo
Man tiktos šaut un kārt.

Tam balss tik izmisuse skan
Un ķērcieni plēš sirdi.
Vai jods, cik šitāds putna balss
Var sarūgtināt sirdi!

Pats papagaiļa īpašnieks
Pie loga vienos kreklos.
Tam seja smaidos mūžīgos —
Viņš klausās vārdos seklos.

Jā, dzīves bilde lieliska,
Kur redzu tādu daili,
Kad cilvēks dzīvi aizmirsis —
Tik klausās papagaiļi...

Lietuvēns, 1914, № 12.

BRENČA ATMIŅAS

Tās jaukās dienas atminos
Ar pacilātu garu,
Kad bērniībā es gaiņāju
Ar vici cūku baru.
Tad katru grūtu nedieņu
Es pārcietu kā nieku
Un sevi allaž dēvēju
Par cūku valdinieku.
— Šī jaukā dzīve garām sen,
Ko tur lai cilvēks dara,
Ko cūkas liek — man jādara,
Jo tagad — cūkām vara ...

Dadzis, 1912, № 7, 15. lpp.

ATRAKUMI UN ATRADUMI

Pazīstamais grieķu pētnieks Tāpatkāagrāks uzracis milzīga apmēra mucu. Izrādījies, ka šinī mucā savā jaunībā dzīvojis grieķu prātvēders Diogēns. Uz mucas stipām atrasti daži Diogēna manuskripti, kurus ceram savās slejās ievietot glītā tulkojumā. Tagad muca novesta uz kara lauku un viņā uzturas grieķu ģenerālštābs. Paredzams, ka arī miera līgumu noslēgs mucā. Pēc kara muca tiks izlietota kā skolas nams trūcīgo grieķu bērniem. Šīs skolas audzēkņus sauks par diogēnistiem, un tas nozīmēs to pašu, ko pie mums — akadēmisti. Apgalvo, ka šīs skolas tips pie mums jau sen esot stipri izplatīts, bet es tam neticu. Lai pierāda.

Jaunā Dienas Lapa, 1912, 3. (16.) dec.

SKOLNIEKA DOMIŅA IZREĶINĀTIE REĶINI

1 Kompromiss + 1 blamāža + 1 Grosbergs + 1 krep-
tīgs raksts «J. D. Lapā» + 1 redaktors + 1 apgabala
tiesa + 1 prāva = 1 redaktora attaisnošana + 1 vēl lielāka
blamāža.

1 vācieša nams + 10 vācieši = 10 vācu saimnieki, bal-
sotāji.

1 Jaunais Rīgas teātris + 1 pilsētas domnieki + 1 lū-
gums pēc pabalsta = atraidījums motivēts.

2 stopi piena + 1 stops ūdeņa + 1 mārciņa krīta = 3 1/2
stopi «*Kinder Milch*».

1 aktiers + maza alga + soda komisija + atvilkumi +
veltīgi mēģinājumi aizņemties pie Skatuves darbinieku +
citām kasēm = mazs atlikums (!) : 3 suņu mēnešiem.

1 saimnieks no laukiem + 3 deramdienas + 6 rubļi ro-
kas naudas = neviena puīša.

5 pagales malkas + 1 stīra = 1 riņķis malkas + 1 rub-
lis naudas.

12 dzejoļi + 1 redaktors + 1 papīrkuvīšs = neviena dze-
joļa.

2 verstis gara iela + 2 laterņi + tumša nakts + 3 pēdas
dziļi dubļi — laipas = 1 ārpuspilsētas iela.

1 godīgs cilvēks + 1 lakstīgala + 1 jauks vakars + 3
pašu puikas = 1 sakauts godīgs cilvēks + Arkādijas parks.

1 kafijas vakars + 25 ciemiņi + 1 gramofons + 4 plānas
sienas = 1 negulēta nakts.

1 skaista jaunkundze + 1 jauns cilvēks ar mandolīni +
1 muzikāls suns + 1 mēneša nakts = sirdi satricinoša se-
renāde.

1 labi pašūta fraka + 2 teāteri = 1 lieliska raušanās.

2 makšķeres + 1 laiva + 2 jauni makšķernieki + 1000
skūpstī = 1 jauna skaista meita + 1 jauns skaists puisis.

1913. gads + 19 000 cīruļi + 200 leijerkastnieki + 5000
dzejnieki + 1500 morožņiki = pavasaris Rīgā.

Gailis, 1913, № 11, 16. martā, 166. lpp.

SAKŠU RAKSTĪT CITĀ GARĀ

Kāds rakstnieks
Rakstīja stāstus
Par zemkopību
Un lopkopību,
Kuros mierīgu darbu cildīja,
Pilsoņu sirdis sildīja.
No pateicīgiem tautas vīriem
Par šitiem mākslas darbiem tīriem
Ar māju un lopiem viņš apbalvots;
Tā laikrakstos tas apgalvots,
Nu dzīvojot lustīgi
Un strādājot kustīgi.
Jā, tā ir tiešām jauka lieta,
Ka rakstniekam ir saimniekvietā!
Jo es tak arī esmu rakstnieks,
Papīra bakstnieks...
Tik manas dzejas un stāsti
No cita koka drāzti:
Viņos ir tēlotas bēdas un skumjas,
Ka ļaudīm trūkums virsū stumjas...
Un cildījis ubagus,
Diedēļus un nabagus!
Un, ja tauta mani atzīs,
Pat kā ģēniju mani pazīs,
Tā man ar ko dāvāt gribēs.
Visiem priekā acis žibēs.
Bet ko tādām vīram dot,
Kas vēl neprot saimniekot?
Metīšu pie malas kaunu —
Sākšu rakstīt tad par jaunu
Pilnā sparā,
Zelta garā!
Dziedāšu par saimniek' laimi
Un par paklausīgu saimi.

Dziedāšu par zupur miltiem
Un par stipriem akmeņtiltiem.
Dziedāšu par gārdām reņģēm
Un par istabdurvju eņģēm.
Izdošu krājumā glītā,
Ilustrētā, zeltītā.
Un tautas vīri teiks:
Sveiks, dziedon, sveiks!
Dibinās fondu priekš manis
Ar lielu kapitālu —
Un es dzīvošu ...
Kā pa taukiem ...

Dadzis, 1912, № 11.

LATVJU RAKSTNIECĪBA 1913. GADĀ

Pantots apskats no Ludviga Šanteklēra

Aiz klasicisma ūdeņiem
Viss kluss un tukšs, un miris —
Kails dekadentu pīlādzis,
Viss kuplums zemē biris.

Bez bārzdas Kārlis Jēkabsons,
Un tā ir slikta zīme —
Bez bārzdas viņam neveicas
Vairs it nekāda rīme.

Sen klusu Fallijs, Birznieki
Un Tirzmaliete ari.
Dēd Siliņš tumšā muzejā,
Kur mājo senču gari.

M. Liepa, Rainis tālumā,
Nav Sudrab-Edžus Rīgā.
K. Skalbe sapņu pērles ver,
Un leitis Dambergs čīgā.

Par Tālivaldi Niedra dzied,
Par Tuvivaldi domā.
Bet Brigadere bijuse
Pat pašā svētā Romā!

P. Blaus kā ziemas apskaidrots.
Sēd Krūza «Saltā namā»,
Un Aspazija, Upītis
Viens otru čakli lamā.

J. Kļaviņš «Dzīves mirkļus» ķer,
Ed. Cālīts šo to skrīvē.
Kad Akuraters uzrakstījs,
Nāk Cers un nost to rīvē!

A. Laiviņš, Eidmans, jauniņi.
Par magonēm dzied Gulbis.
Vēl raksta divi Ramati,
Gog Artis tā kā stulbis.

Jāj Austriņš palsu rumaku,
Tam Eglīts turas blaku...
Bet Strāls — tas ļoti noskumis
Un iet pa tumšu taku.

Vainovskis ilgās iebridis;
L. Laicens miestā dzīvo;
Ar oglēm skripā Kārstenis,
Bet Dižais iemet sīvo.

Liels humorists ir Ezeriets,
Tas redaktors reiz ticis.

Un Antons Bārda dzejo tā
Kā viņa brālis Fricis.

Ar Lietuvēnu tautā brauc
J. Pētersons kā varons.
Pa okeānu Eldgasts peld,
Sēž Burtniekpilī Barons.

Par mīlestību Frīdis dzied,
Pa skolām Rozīts blandās.
J. Grīns par kaisliem skuķiem dzied,
Pa «Rīgu» Deglavs vandās.

Daudz alus Pāvils Gruzna dzer
Un tomēr raksta čakli.
Tā stilu kopē dūšīgi,
Daudz zeļļi. Va ku, aklil!

Per kritiķbaru Zeltmatis;
Brauc Plūdons vācu dzejā,
A. Keniņš pētī kukaiņus
Pie upes jaukā lejā.

No sievietēm še minama
Ir Gailīt Angelika.
Tik Kaija raksta briesmīgi,
Tai sieviete tīk plika.

A. Švābe, Knoriņš, Asars
Ar lielu sparū raksta,
Vai vietā tas vai nevietā,
Kur klāt reiz tiek, tur baksta.

A. Krauja Raini apcēlis
Un Kaudzišus R. Klaustiņš.
Ap «Saltupu» svīst Saulietis,
Mīļš Vulpam resnis Faustiņš.

A. Bērziņš lasa dzejoļus
Ar saules spožu brilli,
Un visi papirkurvji jau
E. Pīpiņam ir pilni.

Jā, traki daudz mums dzejnieku,
Tik stāstu «Domām» trūkstas,
Pat Zeiperts, «Druvu» šķirstīdams,
Pēc stāstu vielas sūkstas.

Uz Verharniešu vezuma
Sēd drūmi Kārklīņ Jānis
Un Veinis, Virza, Brūklenājs —
Rit smagi šitas bānis ...

Ed. Šillers, Salkons dūšīgi
Tver vēsturi aiz lipas,
Un laika rata riteņus
Tie mētā it kā ripas!

Bračs raksta tikai pusnaktī,
Kā melnais mūks vai paters.
Pa druvām čāpo Līgotnis —
Tvīkst puķēs Akuraters.

Ir drusku paslinks Baltpurviņš,
Tāpat kā Kārlis Ieviņš,
Bet Jaunsudrabiņš raksta tā,
Lai brīnās pat ir Dieviņš.

Vēl rakstnieku bez šitiem ir
Vai leģions — to zinu,
Bet kur tos visus pieminēt.
Par daudz jau tā šē minu.

Es arī kļuvu pantniekos
Caur šito garo rīmi. —
Lai liktens citu gadu ar
Dod sparū mums un štīmi.

Lietuvēns, 1913, № 3

MANS BAUSLIS

Tev nebūs:
Velti valkāt dzīvi,
Tev nebūs:
Greizus takus iet.
Tev būs:
Dēļ ideāliem karot sīvi
Un karstā darbā sviedrus liet.
Mans gala vārds un epilogs:
Tev milēt mākslu tā kā dzīvi;
No dzīves rozēm vijas vīt
Un Mildas dārzā skūpstiem mīt.

Dadzis, 1912, № 6, 12. lpp.

ALFRĒDS GOBA

ATMIŅAS PAR PĀVILU ROZĪTI

Esam viena un tā paša gada un arī viena mēneša bērni. Pāvils Rozītis par mani tikai astoņas dienas jaunāks: es rados šai pasaulē 1889. gada 11. novembrī, bet Rozītis — tā paša novembra 19. dienā (v. st.). Abi bijām lauku saimnieku dēli, tomēr auguši šauros apstākļos, Rozītis jau bērnībā iepazinies pat ar nabadzības postu. Viņa dzimtene — Vidzemes vidiene — Liepas pagasts, bet mana — Sēlija, Dignājas pagasts. Viņa upe bija Gauja, mana — Daugava. Mūsu skolas izglītība bija stipri nesistemātiska, tomēr studējām vienu un to pašu un gandrīz arī reizē. Jau no jaunības gadiem mūsu cenšanās un darbības jēga bija rakstniecība, kauču stipri vien katram savā nozarē. Personiski iepazināmies tikai 1912. gada rudenī Maskavā, pēc tam vairākus gadus satikāmies gandrīz vai diendienā. Palaikam esam dzīvojuši vienā istabā, ēduši pie viena galda, reizēm dalīdamies maizes riecienā, kuram tas pagadījies biežāks. Pie vienas lampas esam lasījuši un rakstījuši un auditorijā blakām sēdējuši. Tikai temperaments un raksturs mūs krietni vien šķīra, jo es, salīdzinoties ar Rozīti, varēju sevi uzskatīt par flegmatīki, kur viņu varēja saukt par šangviniķi. Varbūt tāpēc arī nekad netikām isti sanaidojušies, kauču daudzos jautājumos mūsu uzskati šķīrās un mūsu dzīves saturs, uzmanīgāk ieskatoties, bija stipri citāds. Rozītis dzīvoja ātri, juta strauji, varbūt tāpēc arī ātrāk nomira (1937. g.), bet es ar savu gausumu esmu jau divdesmit vienu gadu pārdzīvojis viņu...

Tomēr — vajaga man tikai pievērt acis un iedomāties Pāvilu Rozīti, es viņu arvien redzu gaiši, kā ieraudzīju pirmo reizi priekš četrdesmit sešiem gadiem, un redzu tāpat, kā redzēju viņu pāris nedēļas pirms tā nāves. Man ir gandrīz visas Rozīša grāmatas ar veltījuma ierakstiem, mēs tikām arī sarakstījušies. Tāpēc pilnīgi saprotams, ka varu lūkot šo to atzīmēt no savām atmiņām, kauču atsakos Pāvilu Rozīti pilnīgi izprast un precīzi raksturot, jo katrs cilvēks ir un paliek pasaule par sevi, kur otram grūti vai pat neiespējami ieskatīties, lai arī tie būtu ilgāku laiku gājuši blakām. Un jo sevišķi Pāvilā Rozītī bija arī kaut kas tāds, ko neizprata ne citi, ne arī viņš pats.

I

Pāvila Rozīša vārdu zināju jau pirms mūsu personiskās iepazīšanās. Jau sākot ar 1905. gadu, es ļoti cītīgi sekoju visiem notikumiem mūsu rakstniecībā, un tā manās rokās nāca arī Rozīša pirmās dzeju grāmatas: «Kaijas» (1910) un «Ziedu krūze» (1912). Periodikā viņa dzejas manījās jau pāris gadus agrāk.

«Kaijas» bija maza grāmatiņa, vienkāršu vāku, un arī dzejas vēl negatavas, dažkārt laistas pasaulē bez stingrākas paškritikas, kauču viņa gadus to varēja prasīt. Bet Rozītis dzejā nebija no tiem, kas uzliesmo pēkšņi. Šis «Kaijas», kas tomēr bija lidojušas uz visām pusēm, vēlāk autoram sagādāja vairāk nepatīkšanu kā prieka, tā ka Rozītis vēlāk tās pats pirka, kur vien ieraudzīja, lai iznīcinātu, tā ka pie viņa burtiski piepildījās vecais teiciens, ka rakstniekam pirmie kūcēni jāslīcina. Rozītis vēlāk nepavisam negribēja, ka pie min viņa pirmās grāmatiņas, vēlēdamies, lai tās piemirst. Tur bija iezagušās kļūdas, kas liecināja par jaunā autora vēl trūcīgajām zināšanām vispārējā literatūrā. Pašlaik «Kaiju» nav arī manā rīcībā, bet no vairākiem misēkļiem palicis atmiņā dzejolis «Safo». Te domāta sengrieķu dzej-

niece Sapfoa [Sapfo], no kuras darbiem uzglabājies neliels krājumiņš, tomēr ar augstu dzejas vērtību. Sengrieķu dzejnieces vārda galotne ar savu «o» bija maldinājusi latvieša ausi, un jaunais liriķis savā fantāzijā bija iedomājies ko citu. Tāpēc Rozītis lūko sniegt skatāmu ainu un rāda cienījamu vīru ar garu bārdu...

Arī savu dzeju otro grāmatu — «Ziedu krūzi» — vēlākos gados Rozītis vairs nepieminēja starp savām grāmatām, kauču šis krājumiņš bija lielāks, gatavāks saturā, pie tam ar Jūlija Madernieka zīmētu vāku. Spilgtāku dzejnieka īpatnību tur, savās pirmajās grāmatās, vēl neuzrāda, dzejo par parastām lietām, par mīlestību un dabu, ar visām iesācēju formas grūtībām. Tomēr arī šē jau cenšas parastas jūtas izteikt kādā augstākā noskaņojumā, kā to liecina jau pieminētā nelaimīgā «Safō», un tā varbūt ir Roziša īpatnības pirmā pazīme. [.]

II

Maskavā es ieradās 1912. gada augusta beigās, lai klausītos lekcijas Saņavska vārdā nosauktajā tautas universitātē. Maniem vecākiem gan nebija tādas rociņas, lai nolīdzinātu ceļu uz tālo Maskavu un nodrošinātu manu eksistenci lielpilsētā, bet man palaimējās pierunāt manu mātesbrāli Jostinu, kas bija kņaza Gagarina muižu pārvaldnieks Penzas gubernijā, lai tas mani pabalsta, jo viņam pašam bērnu nebija. Saņavska universitātē lekcijas vēl nebija sākušās, kad manam onkulim pagadījās būt Maskavā. Es aizgāju pie viņa «Metropoles» viesnīcā, saņēmu summiņu naudas, un viņš mani aizveda uz franču firmas «Mjur i Meriliz» universālveikalu un lika pārdevējam izmeklēt man labi piegulošu uzvalku un piedevām vēl pusduci labu virskreklu līdz ar kaklasaiti. Manam onkulim likās, ka savos pašautajos, pelēkajos lauku zēna svārciņos es lielpilsētā izskatīšos pārāk neparasts. Bet nu biju tiešām apģērbts kā kārtīgs pilsētnieks —

un arī savs lieks rublītis kabatā. No malas skatoties, varēja domāt, ka es turīgu vecāku dēls, kauču savās kustībās un valodā es joprojām paliku tikai neveiklais, gausais laucinieks. Dzīvoju taupīgi un centos apvaldīt savu grāmatpirkšanas kaislību.

Pieteicos Šaņavska universitātē, nokārtoju maksāšanas, kas nebija lielas, šķiet, četrdesmit rubļi gadā. Kādu caurstaiģājamu istabu dabūju pie latvieša Andersona, kas bija aktīvs darbinieks toreiz vēl nelegālajā sociālistiskajā kustībā, pie tam lielinieks. Pie viņa notika svarīgas sapulces, kur dalībnieki debatēja visaugstākā sasprindzinājumā, ietīti zilos dūmu mākoņos.

Sāku staigāt uz Šaņavsku. Jau pirmajā dienā pirms lekcijām, starpbrīžos un pēc tam garderobē sākās iepazīšanās ar citiem Šaņavska latviešiem. Kur dzirdēja sarunājamies latviski, tur drīz vien bija klāt kāds no jaunajiem klausītājiem. Biju pierakstījies vēstures-filozofijas fakultātē (ne vēstures-filoloģijas, kā tas mēdza būt valsts universitātēs). Še latviešu bija vairāk nekā dabas zinātņu un tiesību fakultātēs. Pamazām noskaidrojās, ka Šaņavskā esam četrdesmit latvieši un latvietes.

Izgadījās tā, ka, sēdot lielajā auditorijā, kas ir amfiteātra veidā un kur katrs sēdētājs tāpat ir pakāpienu augstāk un tā var kaut cik pārredzēt iepriekšējā pulti, man aiz muguras bija gadījies nosēsties skolotājam K. Reism un jaunajam rakstniekam A. Švābem. Gaidīdams lekcijas sākšanos, šķirstīju kādu jaunu latvisku grāmatu. Pamanījis to, Reiss krieviski apvaicājās, kādā valodā tas esot. Es saku, ka latviešu. Mēģināšot viņš arī lasīt, kā iešot. Es pasniedzu grāmatu, viņš lasa, protams, pareizi un tad viltību vēl turpina un noprasa, vai bijis pareizi. Un tad pārejam uz savu valodu, iepazīstamies. Viņi nu man sāk parādīt citus latviešus, kuras ieraugām no savas vietas. Un Svābe parāda kādū pasīku jaunekli pagariem matiēm, pabālu un mazliet iedzeltenīgu seju: tas esot jaunais dzejnieks Pāvils Rozītis. Man viņa vārds zināms, un es tādus cilvēkus cenšos ielāgot un

turpmāk pazišu jau pa gabalu. Un cik savādi: tas jauneklis man atgādina Kārļa Hūna gleznoto bruņinieku ķiverē, kuru biju redzējis reprodukcijā un kura pastīvajās acīs gan miers, bet arī kāda fanātiska apņēmība.

Tas varēja būt nākošā dienā vai arī kādu dienu vēlāk. Garderobē nolīcis mēteli un cepuri, kāpju pa platajām vestibila trepēm augšā. Bet lejup pašlaik kāpj, vingri kājas likdams, man jau iepriekš pazīstamais Rozītis — savā labi vien apdilušajā uzvalkā, no kura jau tā kā izaudzis laukā — svārciņi tā kā pašaurāki, piedurknes tā kā par īsām. Izskatās pēc pelēki iebrūna zvirbulēna, kas lec no zara uz zaru lejāk. Jau no augšas viņš skatās manī, tad strauji pavirzās uz manu pusi, pienāk klāt, raugās modrām, drošām acīm manī un tā kā mazliet metāliskā, kā spītnieka balsī saka:

— Es esmu Pāvils Rozītis. Vai jūs man nevarētu aizdot trīs rubļus? Es drīz atdošu.

To, protams, es varēju, un man pat bija prieks aizdot dzejniekam naudu. Tūlīt naudas maks bija no kabatas ārā, trīs rubļi rokā, un es viņam pasniedzu. Pēc tam tikai sarokojāmies, neko vairāk arī nerunādami. Viņš nosteidzās pa trepēm lejā, es kāpu apmierināts augšā.

Pēc dažām dienām Rozītis parādu atdeva, un tad jau ielaidāmieš plašākās sarunās. Viņš man uzdāvināja savu «Ziedu krūzi», kas tikko nesen bija iznākusi. Līdzīgas mazas izpalīdzēšanas ar naudu atkārtojās šad un tad. Rozītis parādu kārtoja arvien labi un arī citas kādas izpalīdzēšanas arvien atminējās un centās atkalpot, pat ar uzviju.

Iepazīšanās radās viena pēc otras. Un ar Rozīti nu satikāmies katru dienu, bieži pat arī svētdienās. Mums ne uz brīdi netrūka vielas sarunām un pārrunām. Valodīgais, atsaucīgais Rozītis tieši man, kas biju pāgauss domāšanā un lēns runāšanā, tiešām patika. Tas neveiklais klusums, kas parasti ierodas, kad abi sarunu biedri gausi (piemēram, sarunā ar Kārli Štrālu, Jāni Kļaviņu, Linardu Laičenu), ar Rozīti nekad nenotika. Rozītis pats runāja un jautāja, un viņam bija pat pacietība noklausīties manā un citu gausu

runātāju valodā, kauču šad un tad pazobojās par to. Mūsu neizsmejamais sarunu temats bija rakstniecības lietas. Mēs lasījām visu un par visu arī runājām. Bez tam Rozītim bija daudz vairāk personisku piedzīvojumu tai pasaulē, kas arī mani bezgala interesēja. Mana iemilēšanās rakstniecībā bija vēl gandrīz platoniska, biju ieraudzījis savas pirmās dzejas gan gadus piecus jau agrāk, bet tad arī apmierinājies ar tiem nedaudzajiem dzejolišiem, pie tam ar dažādiem parakstiem. Rozītis turpretī rakstīja un tulkoja vairāk, jo bija spiests domāt arī par kaut kādu ienākumu.

Nu izrādījās, ka Rozītis Maskavā un Šaņavskā nav vairs pirmo gadu un ka iepriekšējā gadā viņam bijis liels prieks klausīties J. Aihenvalda lekcijas par sengrieķu traģēdiju, un mani darīja uzmanīgu uz tā gada tā paša Aihenvalda lekcijām par krievu klasiķiem. Jāsaka, Aihenvaldā bija iemilējies un no viņa ietekmējies, ko drīz novēroju viņa paša rakstos.

Rozītis mani plaši informēja par Šaņavska vārdā nosaukto Maskavas tautas universitāti un vispār par Maskavu, zināja pateikt, kādi izcilāki latvieši citās augstskolās, sevišķi vairāk pastāstīdams par Jāni Lapiņu un Paulu Dāli. Viņš zīmīgi raksturoja Šaņavska mācības spēkus, tāpat citus mūsu kolēģus, kas še bija klausījušies pagājušā gadā. Še salidoja cilvēki, kas ilgojās paplašināt savu izglītību, nedomājot par diplomu. Pēc attiecīgu pārbaudījumu veikšanas gan arī Šaņavskā izdeva apliecību, tikai tā oficiālos gājienos nederēja, varēja apliecināt faktu, ka cilvēks studējis «tautas universitātē», kas ne grādu, ne tiesības nedeva.

III

Šaņavska v. n. Maskavas tautas universitāte bija dibināta ar kāda poļu tautības ģenerāļa un zelta rūpnieka līdzekļiem. Sākusi tā darboties jau 1908. gadā, bet, kad mēs tur ieradāmies, jau bija uzcelts arī liels, skaists nams tieši šīs universitātes vajadzībām (Miusas laukumā, kas ir jau krietni vien nomalē). Ejot no turienes uz centru, bija krietni

vien jāpaloka kājas vai jāizmanto «konka». Speciāli celtajā namā tad arī bija ievērotas visas vajadzības: plašas un gaišas auditorijas, kabineti, laboratorijas, bibliotēka, lasītava u. c. Lielajā auditorijā varēja klausīties pāri par tūkstoti cilvēku.

Kauču šī mācību iestāde saucās par tautas universitāti, tomēr ar savu akadēmisko nodaļu tā programmas ziņā stāvēja parastā universitātes līmenī. Bet ar saviem mācību spēkiem un ar savu brīvi kulturālo raksturu tā pacēlās pāri tā sauktajām ķeizariskajām universitātēm ne tikai provinces pilsētās, bet arī abās metropolēs. Par to savā ziņā jāpateicas toreizējam reakcionārajam izglītības ministram, ja nemaldos — Kaso, kas valsts universitātēs bija sācis vajāt progresīvākos spēkus. Tā daudzi pārgāja uz Saņavsku, kurā reakcionārais ministrs tik daudz neiejaucās.

Saņavskā bija arī vidusskolas izglītības nodaļa. To latvieši neapmeklēja, bet parasti iestājās tieši akadēmiskajā nodaļā. Tur bija trīs fakultātes: dabaszinātņu, juridiskā un vēstures-filozofijas. Valodu mācīšanai bija speciāli kursi, tāpat daudzām citām atsevišķām praktisku zinību nozarēm. Daži no mūsu latviešiem bija pierakstījušies divās vai pat trijās fakultātēs un lekciju klausīšanos sakombinēja tā, kā pašiem iznāca labāk. Mēs ar Rozīti gan visu laiku turējāmies vēstures-filozofijas fakultātē, kur patiesībā galvenā vērība bija piegriezta tieši tam, kas nestāvēja fakultātes nosaukumā: literatūras zinātnei. Līdzās lekcijām pastāvēja arī semināri, kuros latvieši piedalījās pakūtri, jo semināru uzdevumus pa daļai aizstāja pašu noorganizētie pulciņi, protams, bez profesoru līdzdalības, bet totiesu vairāk ievērojot specifiski latviskās īpatnības. Literatūras zinātnē savukārt galvenais bija krievu un vispārējās literatūras vēsture.

Literatūras vēstures lekcijas Pāvils Rozītis klausījās ļoti nopietni, centās nevienu nepalaist garām. Viņam bija klade melnos, mīkstos vākos, kuru viņš, saritinājis kā tālskati, parasti paturēja rokā, arī starpbrīdī, pastaigādamies koridorā. Iedams to viņš vīcināja kā spieķi rokā, jo uz ielas Pāvilu

redzēja tikai ar spieķi rokā, un to viņš mētāja pa gaisu, it kā draudēdams katram, kas gribētu stāties pretī viņa brīvajam gājienam. Savā melnajā kladē viņš šo to atzīmēja, bet nebūt necentās pierakstīt vai visu lekciju, kā to mēģināja dažas klausītājas. Ko viņš tur pierakstīja, vai no docenta dzirdēto, vai savu domu, — tas palika nenoskaidrots, kauču bieži sēdēju viņam blakām. Un, tā kā par eksāmeniem mēs daudz nedomājām, tad, jādomā, arī viņš vairāk pierakstīja tikai to, kas jāatminas, paplašinot savu izglītību pašstudiju ceļā, tas ir — uzmeklējot vajadzīgās grāmatas. Tanī ziņā Maskava bija apbrīnojami bagāta.

Rozītis samērā cītīgi klausījās arī lekcijas vēstures priekšmetos. Dažus lektoros, kā, piemēram, prof. Kizeveteri, mēs kopīgi gandrīz vai apbrīnojām viņu meistariskā priekšnesuma dēļ. Arī šis ievērojamais vēsturnieks, jau iesirmu, garu bārdu un spēcīgu balsi, bija aizgājis no Maskavas ķeizarišķās universitātes un nu Saņavskā pievilka tik daudz klausītāju, ka lielā auditorija bija stāvgrūdām pilna, un dzirdēja, ka vēl ārpusē paliekot ļaļa tiesa. Vēl gaiši stāv atmiņā, kā mēs vairākkārt sēdējām blakām un klausījāmies tā, ka aizmirsām piezīmēt savos blokos vai kladēs. Kizeveteram bija lekciju kurss par Krievijas valsts un krievu tautas augšanas procesu cauri gadu simteņiem, cīnoties ar daudz un dažādām tautām dienvidos, austrumos un ziemeļos, tās iekarojot un asimilējot, līdz no Maskavas ķeizarišķās izauga lielā Krievija. Skaistos teikumos, netaupīdams plašus žestus, mazliet pastaigādamies lektora paaugstinājumā, viņš burtin uzbūra ainu, rādīja tapšanas un pārgrozības procesu. Brižam likās, ka pats runātājs stāv kaut kur malā un nav pat redzams, bet runā vēstures fakti, rosās cilvēki, cīņā iet masas, un tā griežas vēstures lielais rats, vienus celdams augšā un otru gremdēdams lejā... Ar tādu balsi materiālu un tādiem izteiksmīgiem žestiem esmu pāris reizes dzirdējis runājam melno Andrievu Niedru. Kizevetera lekcijas mēs papildinājām, lasīdami tā paša profesora grāmatas Krievijas kultūras vēsturē.

Cītīgi klausījāmie veco Fortunatovu Anglijas parlamentārisma vēsturē, un Rozītis mani informēja par šī profesora lekcijām iepriekšējā gadā. Fortunatovs brīžam aizvēra acis, tomēr turpinādams cilāt roku, it kā rādīdams tumsā, kā viss tas notiek. Un svarīgākās vietas viņš atkārtoja otrreiz, lēnām, lai varētu pierakstīt. Viss teiktais bija skaidrs. Vēl jāatzīmē Jegorova lekcijas Tuvo Austrumu senajā vēsturē, kur Rozīša interesi saistīja lektora pieskaršanās senajai mākslai.

Visnevērigāks, kā man šķita, Rozītis bija pret filozofijas priekšmetu lekcijām. Kāds polis lasīja par Kanta filozofiju un par atziņas teoriju vispār; bet Rozītis atzinās, ka viņš tādu galvas mocīšanu nevar izturēt ne stundu. Interesantāks bija Samsonovs estētikas kursā, vēl pievilcīgāks Hvostovs ētikas problēmās. Mazu laiku parādījās arī Bulgakovs, un iepriekšējā gadā Rozītis teicās klausījies Berdjajevu, kurš nervozi raustījies ne tikai valodu, bet arī galvu. Ar plašiem žestiem uzstājās arī Višeslavcevs, bet ar mazākiem panākumiem.

Mākslas vēsturi pacietīgi mums skaidroja Romanovs, rādīdams arī miglas bildes, bet dziļāk ievilkāt mākslas vēstures tēmās nespēja. Turpretī jaunais Boriss Vipers mūsu klausīšanās pēdējā gadā runāja par grieķu mākslu vairāk kā dzejnieks, mazāk kā vēsturnieks. Dažu profesoru, piemēram, Hvostovu, Rozītis prata arī atdarināt, rādot viņu žestus un uzbūvējot periodus pēc viņa parauga. Tas rādīja, ka Rozīti dzīvo arī aktieris un parodists.

Bet mūsu intereses pirmajā vietā stāvēja impresionists Jurijs Aihenvalds un marksists Pāvels Sakuļins. Tie abi aizrautīgi mīlēja krievu klasisko literatūru, bet savā viedoklī bija gandrīz vai diametrāli pretēji. Aihenvalds, kas bija Šopenhauera cildinātājs, ideālists, lasīja par krievu klasiķiem un Sakuļins — 19. gs. krievu literatūras vēstures sistematisku kursu sakarā ar politiski saimniecisko attīstību.

Mēs centāmies neiztrūkt nevienā no šo divu profesoru lekcijām. Nav šaubu, ka arī Rozītis no tām visvairāk mantoja. Un varbūt tas bija labi, ka Aihenvalds un Sakuļins bija

pretējās pozīcijās, tas ierosināja domāt, meklēt, pašam spriest par cilājamiem jautājumiem. Aihenvalds, jāsaka, pat neatzina literatūras vēsturi par zinātni. Viņš lielos rakstniekus un viņu lielos darbus aprakstīja ārpus vides, ārpus laika un telpas, kā kaut ko vienreizēju, kā ģēnija devumu. Viņš apgaismoja lielos mākslas darbus it kā no viņu iekšienes, viņu pašu gaismā. To viņš darīja tik spēcīgi, tik iejūtīgi, jāsaka — mākslinieciski tos it kā pārradīdams. Tā viņš raksturoja Puškinu, gandrīz vai paceldams absolūta dzejnieka augstumos, tā traģisko Ļermontovu, tā sevī sadegošo Gogoli, tā episki plastisko Ļevu Tolstoju, tā psiholoģiski dziļo Dostojevski u. c. To viņš darīja, iedams soli pa solim, teikumu pēc teikuma, savā paklusajā balsī runādams, raksturojumam izmantodams tieši pašu rakstnieku tekstus, līdz bija piegājis tik tuvu, ka jābrīnās un ka likās, ka tikai nu rakstnieks ieraudzīts viņa patiesajā lielumā. Tie bija lieliski rakstnieku portreti, kas palika uz visu mūžu acu priekšā. Rozītis līdzās lekciju klausīšanai mājās iedziļinājās tā paša autora grāmatās — «Krievu rakstnieku siluetēs», kas dažkārt tika redzētas uz viņa galda. Un bija savā laikā tā ietekmējies no Aihenvalda, ka Maskavas laikā rakstītās esejas (par Skalbi, Akurateru, Jaunsudrabiņu, Eglīti) rakstīja stipri vien sava skolotāja garā, izmantodams to pašu metodi. Tikai nu Rozīša esejās nebija ne tuvu tā dziļuma, un vispār Rozīša esejas skaitāmas pie vājākā, ko viņš rakstījis. Tās ne tuvu nevar mēroties ar Rozīša liriku un stāstošo prozu. To saprata pats Rozītis, tāpēc sava mūža otrā cēlienā eseju rakstīšanu pameta.

Pāvels Sakuļins, kā teicu, bija ne tikai marksists, bet, starp citu, Beļinska gara pēcnieks, krievu literatūras attīstību apgaismoja sabiedriski politiski saimnieciskā aspektā. Viņa stāstījumā krievu rakstnieki un viņu jaunradītie tipi bija vispirmā kārtā savas sabiedrības, sava laika cilvēki ar vairāk vai mazāk progresīviem uzskatiem. Pēc Lielās Oktobra revolūcijas, kā tika dzirdēts, Sakuļins turpināja ražīgi darboties savā specialitātē.

Ne tikai Pāvila Roziša, ne tikai manas, bet daudzu citu klausītāju uzmanības kulmināciju sasniedza savāda, savā ziņā vēsturiskais disputs, kas norisinājās starp Aihenvaldu un Sakuļinu Saņavska universitātes lielajā auditorijā. Atkal telpas bija pārpildītas līdz pēdējai iespējai, un atkal klausītāji lūkoja ierasties jau agri, lai nepaliktu ārpusē. Šis disputs vilkās vairākus mēnešus. Viens savā kārtējā lekcijā izteica savus uzskatus, savu nostāju, un pēc nedaudz dienām runāja otrs savā parastajā stundā, pavisam citādi apgaismodams vienu un to pašu lietu. To darīja, pretinieku apgāzdam un rādīdam savu pozīciju. Pretinieks lekcijas laikā netika manīts, bet acīmredzot lekcija tika stenografēta un ar to iepazīnās pretējā puse, zināja līdz pēdējam vārdam, ko pagājušā reizē oponents sacījis.

Aizraujošais, neparasti ilgstošais disputs sākās un iedegās sakarā ar to, ka tai laikā Aihenvalds bija publicējis grāmatu par Beļinski un apgaismojis un vērtējis to pavisam citādi, nekā tas bija darīts visu laiku pēc ievērojamā kritiķa un literatūrzinātnieka nāves. Aihenvalda apgaismojumā Beļinskis nebija ne tik liels, ne tik patstāvīgs savos uzskatos un viņa loma krievu literatūras izaugsmē nebūt nebija tāda, kāda bija grāmatās un prātos iegājuši un nostiprinājusies. Tādēļ Aihenvalda grāmata par Beļinski bija tik negaidīta un tā uztrauca visus, kas stāvēja sabiedriski progresīvā viedoklī un bija Beļinski augstu cildinājuši jau no skolas dienām.

Tāpēc savā nākošajā lekcijā Aihenvaldam cēlās pretī Sakuļins ar visu savu spar un runas mākslu, grāva sava pretinieka pozīcijas un spīdoši aizstāvēja Beļinski un uzcēla to atkal uz agrākā augstā pjedestāla. Pēc pāris dienām atkal Aihenvalds tam pretī, un tā disputs vilkās krietni ilgi. Un katram bija vētraini aplausi. Tā kā nevarēja saprast: vai tiešām abiem aplaudē vieni un tie paši klausītāji? Liekas, auditorija dalījās puslīdz vienādās daļās un arī to karsto piekrišanu aplausi bija skaļi.

Rozītis klausījās kā hipnotizēts. Nebūdams dogmatīks,

nepiesliedamies akli ne vienam, ne otram, Rozītis nopriecājās par tādu literāru ciņu, jo tāda saraušanās viņam jau pati par sevi ļoti interesēja. Man šķita, ka Rozītis pats gribētu mesties šādā literārā ciņā un kārtīgi izplūkties. Asākos momentos Rozītis vai drebēja un aizmirsa pierakstīšanu savā kladē. Tādu disputu mēs nebijām dzirdējuši ne pirms, ne arī pēc tam.

Vēlākos gados, cik vēroju, Rozītis pamazām atbrīvojās no Aihenvalda ietekmes, tuvinādamies sabiedriski politiskam viedoklim. Kauču esejas nerakstīja, tomēr tas izmānāms viņa daiļdarbos un, kā tika dzirdēts, viņa paša lekcijās par latviešu literatūru Rīgas tautas universitātē.

Tiklab Aihenvalda, kā arī Sakuļina piekritēji pēc lekcijas uzmācās lektoriem ar straujiem rokaspiedieniem un klausītājas arī ar puķēm. Ap Aihenvaldu bija ilga cīkstēšanās. Tas negribēja puķes ņemt, jutās nelaimīgs, kā nu ar puķēm ies mājās. Bet pielūdžējas neatlaidās, līdz nabaga profesors sāka ņemt līdzī savu sievu un norādīt, ja jau īsti puķes dod, lai dod tās viņa sievai. Straujās piekritējas tā kā apjuka un kaut cik mitējās trakot.

Man šķiet, tas laiks, kad mēs skraidījām uz Šaņavska universitāti, arī Rozītim likās viens no jaukākiem dzīves posmiem mūžā. Mūsu, latviešu, skaits bija tik prāvs, ka mēs vienmēr jutāmies kā mājās. Starpbrīžos vairākas grupiņas jautri trieca vai nu gaišā koridora kādā loga iedobumā, vai arī auditorijā, un latviešu valoda skanēja brīvi un skaļi. Dažādu uzskatu piekritējos nebija vēl tā asuma, kas neļautu nodibināties mierīgai līdzās pastāvēšanai. Radās mums pazīstami arī cittautiešos, ne tikai krievos, bet arī igauņos, gružīņos, tatāros. Starp klausītājiem bija pat kādi japāņi.

Kādā plašākā koridorā bija galdī, kur atradām visjauņākos laikrakstus. Un, kad mēs, latvieši, bijām parūpējušies, lai arī latviešu laikraksti sūta savu brīveksemplāru, tad uz

šiem galdiem saradās tik daudz latviskā iespīestā vārda, ka brīžam likās, ka tas pārsvarā, nomākdams pat krievu presi.

Rozītis kārtīgi katru dienu pārcilāja šos laikrakstus, gan vērodams, vai nav kas iespīests no viņa garabērniem, gan arī kārtīgi sekodams visam, kas parādījās presē, un tāpat visiem notikumiem kultūras dzīvē. No krievu periodikas viņš šo to izrakstīja, lai sūtītu latviešu laikrakstiem uz Rīgu vai arī mūsu provinces preseī, ar kuru viņam bija sakari.

Latvieši Šaņavskī bija ne tikai lielākā minoritāte, bet arī skaļākā. Jau tā skanīgajās un gaišajās telpās jau pa gabalu, pat citiem pār galvu, viņi, ieraudzījuši savus tautiešus, skaļi apsveicinājās un sasaucās, kas dažubrīd likās pat pārkāpjam kautras pieklājības robežas. Un skaļākais vienmēr bija mūsu Rozītis. Pamanījis draugus, tur jau viņš nāk — paceltu galvu, smaidīgs, vienmēr optimistiski noskaņots, un smaidis likās sakām, ka viņam nupat zināms kāds patikams jaunums, kuru būs prieks noklausīties arī citiem. Tūlīt viņš spraudās grupiņā un kļuva par tās centru, par turpmāko sarunu virzītāju. Skatoties pēc grūti uzminamiem cilvēka gara kustības likumiem, dažreiz Rozītis tūlīt stājās opozīcijā, labi vēl neapsvērdams, pret ko īsti vērsās. Viņam dažreiz patika būt opozicionāram tieši opozīcijas dēļ, lai varētu ar kādu pamatīgi «izecēties», kā viņš teica, un tā vingrināties asprātībā, kas viņam tik ļoti patika. Cik daudzkārt viņš spēkojās kā sportists, tikai pašas vārdu cīņas dēļ. Kā atbalsu no tā redzam garajos dialogos, kas ir viņa romānos.

Nēaprobežodamies ar lekcijās dzirdēto, Rozītis daudz lasīja. Tomēr viņa lasīšana nebija grāmatu tārpa urbšanās, dienu un nakti, bet gan drīzāk patikama pastaigāšanās, noplūcot te vienu, te otru puķīti un to piespraužot pie savas kavaliera krūts. Pamatīgas iedziļināšanās problēmās Rozītis nemīlēja, tomēr veikli rikojās ar to materiālu, kas bija viņa rīcībā. Tā sarunās, tā arī rakstos. Nezinātājam dažreiz likās, ka Rozītis vairāk lasījis, nekā tas patiesībā bija. Pāris savos stāstos viņš atsaucas uz tik daudziem antikās literatūras

vārdiem, kā būtu veselu bibliotēku izlasījis. Bet tā bija tikai viņa veiklība.

Saņavska latvieši nodibināja savu biedrību, kas saucās par «Baltijas dabas un kultūras pulciņu». Gan ierosinātājs, šķiet, bija Teodors Liventāls, bet attiecīgas staigāšanas, līdz pulciņš tika likumīgi reģistrēts, tāpat vēlāk, piesakot sarīkojumus vai citās darīšanās, parasti uzņēmās Rozītis. Ievilka tikai krietnu dūmu, saslējās taisnāk un gāja vai nu pie pašu universitātes sekretāra Sadirina, vai pie Maskavas grado-
načalņika palīga Zaķiša.

Mūsu pulciņa sarīkojumiem Sadirins parasti ierādīja kādu nelielāku auditoriju. Tur tad mēs lasījām, kas kuram bija, — dzejas, stāstus, kritiskas apceres par rakstniecību utt. Pēc tam debates, kur varēja brīvi izstrīdēties un vingrināties runāšanas mākslā un meklēt izdevīgāko pozu pret klausītājiem, kuru gan nebija daudz, bet tie bija stipri aktīvi. Domāju, visi sacerējumi, kas iespiedumā nesa Rozīša vārdu, jau iepriekš bija lasīti mūsu šaurākās sanāksmēs vai vēlāk pulciņa sarīkojumos. Še pārrunātie sacerējumi noslīpējās, un tad Rīgas redaktoriem, vai tas bija Zeiferts vai Līgotņu Jēkabs, tur neatlika daudz, ko darīt.

Pa daļai no mūsu referātiem un katrā ziņā no tā laika sacerējumiem sastādījās rakstu krājums «Brīvas balsis», kurš tika iespiests jau kara dienās (1915. g. Jelgavā un nodots komisijā Rīgā). Tur piedalījās bez Rozīša un manis vēl arī L. Laicens, R. Lazdiņš un vēl kādi. Arī tur bija brīva līdzās pastāvēšana. Krājuma korektūru jau lasīja Rozītis Rīgā, kur bija pārgājis un stājies žurnālista darbā. No šī krājuma pārdošanas mums iznāca pa desmit rubļiem katram.

Pasaules kara otrajā gadā sākās Saņavska latviešu izkļīšana. Rudenī (1915. g.) ne Rozītis, ne arī es tur vairs neatgriezāmies.

VII

Kādu svētdien no Baku ar kuģīti aizbraucām uz Zijhu. Tur atradām Jaunsudrabīņu ar ģimeni. Omulīgais rakstnieks un gleznotājs, kā arī nepārspējamais makšķernieks jau bija labi iedzīvojies jaunajos apstākļos un, šķiet, jau nodevās visām trijām nodarbībām. Rakstīja korespondences Latvijas laikrakstiem un arī ko citu, jau bija uzgleznojis vairākus Kaspijas jūrmalas un dienvidus dabas skatus un apzinājis, kā ir ar makšķerēšanu Kaspijas jūrā. Bija izvilcis pat vienu silķi, kas esot rets gadījums, un tā viņa ģimene cepusi svaigu silķi un pārliecinājusies, ka silķe nebūt nav sāļa, kamēr tai nav uzkaisīta sāls.

Tai pašā reizē visi kopā apciemojām Ernestu Birznieku-Upīti, kuram tolaik bija vēl kuplas ūsas un kušķītis pie zoda. Kā vecāks emigrants — viņš stāstīja jau kā lietpratējs. Informēja par stāvokli naftas rūpniecības rajonā, stāstīja par nabaga persiem, kas novārguši ieplūstot Baku rūpniecības rajonā, stājoties grūtā darbā un ātri vien dabūjot bruku... Tāpēc pie jaunu strādnieku uzņemšanas stingri skatoties uz to, lai tam nebūtu nekādu brukas pazīmju. Un tā stiprākie gan atgriezoties savā dzimtenē ar naudas krājumiņu, bet vājākie tikai kā nožēlojami kropļi. Šis tas no šādiem stāstījumiem vēlāk parādījās Roziša «Ceļā uz paradīzi» un citos viņa stāstos.

Atgriezušies pilsētā, vakarā atkal gājām uz biedrību un atkal bijām latviešu sabiedrībā. Tur bija latviešu emigranti jau no 1905. gada, kas še patvērušies, dažkārt ar svešu vārdu. Tā tur iepazināmies ar Raiņa darbu rūpīgo apcerētāju A. Krauju, par ko priecājies pats Rainis, bet kas še strādāja kā franču un angļu valodas skolotājs, bija pazīstams ar Kivinena vārdu, kaut gan īsti bija Antons Bālodis. Piedalījās arī literāros vakaros, aizstāvēdams idejisku rakstniecību. Un aktieris Freimanis tur dzīvoja kā Burdā un veicis revolucionārs Driega kā Briķis utt.

Es kaut kur apsēdos un vēroju, un man likās, ka Rozītim

jau visi pazīstami un draugi. Rozītis jautri tērzēja vai nozuda uz brīdi un vēlāk bija redzams jautrākā dūšā. Biedrībā bija kaut kur paklusāk turēta bufete, kur izslāpušie varēja veldzēt mēli.

Biedrībā Rozītis mani iepazīstināja ar minēto Jāni Driegu. Tas bija vidēja auguma padrukns vīrs, ar dzērāja seju un nemierīgu skatu, it kā vairādamies no saules vai vēja. Bet viņš bija nemitīgi runīgs, kauču viņa runa bija stipri haotiska un neskaidra. Viņš tūlīt sāka stāstīt, ka Rozītis viņam ļoti patīkot, jo stipri atgādinot viņa jaunības biedru Frici Roziņu, ne tikai ar uzvārdu vien, bet tāpat ar vienmēr jautro dabu. Arī Fricis Roziņš nekad nenokāris degunu, lai bijis cik grūti, un tāpat mīlējis iemest un jautri patērzēt. Tāpēc arī tagadējo jauno draugu, Pāvilu Rozīti, viņam tā vien griboties saukt par Frici.

Rozīša un Driegas draudzēšanās noveda pie tā, ka pēdējais piesolīja savu dzīvokli Jūras ielā — istabu, un, ja mēs pagaidām esot divi, tad lai nākot abi, viņš tai istabā ielikšot divas kušetes. Arī darbs Rozītim šepat pilsētā esot tikpat kā drošs, un arī man kaut ko sameklēšot.

Jau tuvākās dienās Rozītis atteicās no darba Balahanos, mēs teicām ardievas nemitīgas klauzdoņas un smirdoņas pilnajiem Balahaniem un pārcēlāmiem pie Driegas Jūras ielā. Pārkrāvāšanās mums toreiz bija ļoti viegla, jo katram tikai čemodāns un gultas veļas sainītis un Rozītim vēl brūnā kafijas kannā.

Man personiski nebija tādu spēju tik ātri iepazīties un iedraudzēties, tāpēc būtu palicis uz sēkļa, ja Rozītis nebūtu aizrunājis arī par mani. Es jutos pateicīgs viņam un centos to neaizmirst. Un, kad pie Driegas mēs bijām pilnīgi savā maizē, — paši vārījām un cepām, paši gājām pirkēt un citās darīšanās. To, cik iespējams, uzņēmām es, un tā Rozītim atkrita viens otrs solis un arī pusdienu ēšana iznāca daudz lētāka, ietaupījās arī laiks. Man pašam, taupīgi dzīvojot, vēl turējās kādi rubliši. Ar darba meklēšanu arī nestateizos, apļamī nezin uz ko gaidīdams un arī vēl ne visai vesels juz-

damies. Tikai uz pavasara pusi es iestājos darbā. Par mani tiešām Driega bija runājis ar inženieri Strautmani un tas savukārt ar inženieri Koļankovski, kas pārzināja kādu posmu lielā ūdensvada celtniecībā. Darba vieta bija Kišlos, es vēl kādu laiku braukāju uz pilsētu. Tā mēs pie Driegas nodzi-vojam labu laiku un pamatīgi iepazīnāmies ar šo veco jaun-strāvrnieku un ar viņa draugiem.

Kā īrniekiem pie Driegas mums visādi gāja labi, tikai atskaitot to, ka viņa saimniece, kāda poliete, kas izpildīja viņam arī sievas vietu, nebūtu pārāk skopojusies ar malku. Mēs salām šī vārda tiešākā nozīmē. Krāsni, kurai bija jāsilda mūsu istabas sāns, nemaz nekurināja. Kauču ziema Baku ir tikai tāds slapdraņķis, tomēr neatlaidīgais vējš izrāva pēdējo siltumiņu, un istabā likās aukstāks un mitrāks nekā ārā. Vis-grūtākais bija rītos uzcelties. Bija tikpat kā jālec aukstā āliņģī. Un, ja gribējām sasildīties, bija jāpaskrienas pa ielu. Vai arī steidzīgi jāvēra kafija, un tad saimnieces virtuvē arī varēja kaut cik apsildīties. Mētelis tomēr bija jāpatura mugurā. Jā, mēs abi spriedām, ka mūžā nekad un nekur neesam saluši tā, kā salām dienvidos.

Arī še es Rozīti apbrīnoju: cik ātri un bez kādas drebinā-šanās viņš rītos lēca augšā, cik strauji apgērbās, kā ātri aizdedza savu smēķi un skriešus devās uz virtuvi, un, kad drīzi nāca atpakaļ, zobos atkal kūpēja papiross. Nesapratu, kā viņš nomazgājās. Kamēr nu Rozītis «štāpēja» tai dienai papirosus, es jau biju izvārijis kafiju, aizskrējis pēc svaiga čureka. Paēduši gājām uz āru. Viņš darbā, kas bija kādā Nobela firmas kantorī, un es — kādās praktiskās darišanās, kamēr vēra vaļā bibliotēku. Mēs abi toreiz studējām Aizkau-kāzu un vispār Tuvējos Austrumus. Un, kad dabūju attiecīgu galvojumu un varēju nest grāmatas arī mājās, pie lasīšanas tika arī Rozītis. Gan literatūru varējām izmantot tikai krievu tulkojumā, nedaudz arī vācu, tomēr salasījās diezgan daudz lasāmās vielas. Iepazīnāmies ar vecajiem persu dzejnie-kiem — ar Firdusi, Haijamu, Hafisu un vēl kādiem. Pār-steidza, ka daži bija stipri Rozīša garā: dziedāja par viņu,

rozēm un sievietēm, tātad jau toreiz bijis saprotams teikums «Weib, Wein und Gesang». Mēs kaut cik iepazināmies ar armēņu, gruziņu, indu un citām silto zemju literatūrām. Mēs dabūjām pat tulkoto Korānu, kauču lasīšanas tur maz, par daudz sveša pasaule. Tomēr vēlāk Rozītis kādu no savām dzeju grāmatām nosauca par «Manu korānu», kur nodaļas arī saucas «sūras».

Tad nu Rozīša personiskie novērojumi un no draugiem dzirdētais savijās ar lasīto. Kad vēl pievienojās fantāzija, tad arī veidojās tie austrumnieciskie stāsti, pasakas, dzejas, kas pieskaitāms labākajam, ko Rozītis devis.

Lai gan Rozīša brīvā laika lielāko daļu paņēma «sabiedriskā dzīve» un lai gan sabiedriskajā dzīvē savukārt lielāko tiesu aprija jaunie romāniņi ar Baku skaistulēm, kuras arī daudzkārt bija iebraucējas, bieži vien bez piederīgiem un tādēļ vientuļas vai dzīvoja pie kādas «tantes», tomēr enerģiskajam Rozītim atlika viena otra stundiņa literatūrai. Lasīšana, protams, bija saraustīta un pavirša. Iekārtojāmies, ka Rozītis varēja arī rakstīt. To viņš darīja vairāk naktīs, kad visapkārt bija miers, un tad no rīta, kafiju dzerot, jau cēla priekšā — tikpat kā saldās piedevas. Romāniņi ar jauniepazītām daiļavām Rozītim katrā ziņā deva ierosmi jaunām dzejām, arī prozas daiļdarbos tie atspoguļojās. Rozītis kaut kur bija lasījis vai dzirdējis, ka Puškina mīļāko sarakstā bijuši 176 vārdi, un arvien atsaucās uz to. Viņam bija vajadzīgas straujas jūtas, lai rakstītu. Tie darbiņi, kas iespidumā apzīmēti ar cipariem 1915—1918, radušies pa daļai Driegas dzīvoklī, kauču mēs tik ilgi tur nenodzīvojām. Se «uzmesto» Rozītis dažkārt pārstrādāja, kad bija pienācis mierīgāks dzīves posms vai radusies iespēja iespiest. Bet trakākais laiks tomēr bija Driegas laiks. Tad varēja gan vērot Rozīša dzejnieka laboratoriju — un šai dzejai nevarēja pārņemt laikmetīguma trūkumu. Vakarvakarā pārdzīvoto, piedzīvoto, novēroto vai dzirdēto viņš tai pašā naktī jau arī uzrakstīja.

Rozītis savas dzejas un retumis arī prozu labprāt lasīja

priekšā, domāju, lai pats pārlicinātos, kā skan uzrakstītais, tā teikt, paša ausij. Arī viņš zināja, ka kaut kāda kritika dzejniekam maz noder, ka kritika dzejniekus nekad nav taisījusi, arī pārtaisījusi nav, tikai dažreiz sarūgtinājusi. Tomēr, ja klausītājam bija kas iebilstams pie formas, Rozītis to nebūt neņēma ļaunā, dažreiz turpat uz vietas meklēja un atrada citu niansi, trāpīgāku vārdu. Un, kur bija ielicis straujākas jūtas, tur viņš arī lasot nepalika vēss. Varēja manīt, ka vēlreiz pārdzīvoja, ar to liecinādam, ka Rozīša dzeja plūda no sirds un tādēļ arī viegli gāja pie vēlāka lasītāja sirds. Nekādā ziņā tā nebija taisīta ar aukstu prātu. Tādu dzeju Rozītis ne visai cieta.

Lasot savas dzejas, Rozīša balss manāmi pārvērtās. Radās kaut kāds grūti pasakāms iecirtīgi lepns metāliskums, kas it kā necieta nekādus morāliskus vai vispār kādus idejiskus iebildumus. Strīdēties varēja tikai par formas jautājumiem, par dzejnieka amata prasmi, bet sirdij, jūtām, trauksmei vajadzēja tikai brīvības.

RLMVM, inv. № 75769; 1958. gads

ILGONIS BĒRSONS

ALFRĒDS GOBA DAUDZ STRĀDĀJIS

Bibliogrāfiska uzziņa

No sava garā mūža (1889. g. 11. XI—1972. g. 31. I) divdesmit septiņus gadus (1923—1940) viņš ziedojis raženam literāram darbam, taču padomju laikā atzīts tikai īsi pirms nāves — savas astoņdesmitgades laikā, kad presē iespiesti Voldemāra Jaugieša raksti.

Alfrēds Goba dzimis 1889. gada 11. novembrī Dignājas Slīderos (tagad. Jēkabpils rajonā) zemkopju ģimenē. 1908. gadā viņš ierodas Rīgā un iestājas vidusskolas vakara kursos, vasarās strādā laukos. No 1912. gada līdz 1915. gadam Goba dzīvo Maskavā, kur pabeidz Saņavska tautas universitātes vēstures un filozofijas nodaļu. Līdz 1918. gada aprīlim viņš atrodas Baku, kur strādā pilsētas ūdensvada kantorī un pārtikas komitejā. Līdz 1929. gada beigām dzīvo tēva mājās, pēc tam viss mūžs paiet Rīgā. Pusotru gadu veicis «Ilustrētā Žurnāla» redakcijas sekretāra pienākumus, Goba desmit gadus strādā profesionālu literāta darbu. 1934. gada vidū viņš kļūst par ierēdni Sabiedrisko lietu ministrijā, kur nākas organizēt lektoros un māksliniekus lauku biedrību sarīkojumiem. «Kad nevarēju pieskaņoties ministrijā valdošajam garam, 1937. g. pavasarī mani atbrīvoja» (Autobiogrāfija, 1957. g., Latvijas PSR Rakstnieku savienības arhīvā). Vairāk nekā desmit gadus (1937. VI—1948. VII) Goba strādā par bibliotekāru Rīgas pilsētas 3., 5., 7., 17. bibliotēkā, V. Ķuzes fabrikā un Latvijas PSR Zinātņu akadēmijā. Viņš ir arī dievturu sektas žurnāla «La-

bietis» (1933—1940) redaktors. Pēdējā darba vieta — Autoru tiesību aizsardzības pārvalde. «Lielāku pārtraukumu manā darbā sagādāja arests 1945. g. februārī; biju denuncēts, ka es «kļēvetal na Sovetskij Sojuz»; bet pēc ilgākas izmeklēšanas mani atbrīvoja ar apliecību, ka «tiesai nenodots pierādījumu trūkuma dēļ»» (Autobiogrāfija).

Alfrēda Gobas raženā literārā darbība grūti pārskatāma savas daudzveidības un izkaisītības dēļ. Mēģināsim to sagrupēt.

Pats galvenais virziens — rakstnieku biogrāfiju rakstīšana un viņu darbu apkopošana, uzmanības centrā paturot tautas atmodas laikmeta literātus.

Alfrēda Gobas sakārtojumā iznāk līdz pat šim laikam vienīgie Kronvalda Ata Kopoti raksti (I — 1937; II — 1936). Pirmo sējumu ievada plaša monogrāfija «Kronvalda dzīve un darbs» (170 lappuses). Diemžēl šo izdevumu skārusi barbariska izrikošanās: kādi birokrātiski ierēdņi pēc Lielā Tēvijas kara monogrāfiju un pat sakārtotāja piezīmes likuši izplēst (sabojāti eksemplāri ir ZA J. Misiņa nodaļā, tādu esmu pircis antikvariātā). Lielā apcere ar nelielām atšķirībām ievietota arī Gobas sakārtotajā Kronvalda «Rakstu izlasē» (1937). Viņš kopā ar docentu Kārli Kārklīņu sērijai «Latvju izcilus darbinieki» saraksta monogrāfiju «Kronvalda Atis dzīvē un darbā» (1936), kur pirmajam pieder lielākā daļa (K. dzīve). Goba laiž klajā grāmatas «Kronvalda Atis un tēvzemes mīlestība» (1934), «Kronvalda Atis» (1936) un «Kronvalda Atis latvisma atmodas vēsturē» (1937) (ar parakstu Aldis Goba), sniedz daudzus rakstus periodikai un radiofonam (arī sēriju «Latviešu tautas apvienošanās veicinātāji pagātnē»).

A. Goba sastāda (redīgē) Jura Alunāna Kopotus rakstus (I — 1929, II — 1931; III — 1933), kuros ietilpina savas apceres «Jura Alunāna dzīve» (1. sējumā, 147 lappuses), «Juris Alunāns un tautiskā kustība» (2. sējumā) un piezīmes. Arī šis ir joprojām pilnīgākais J. Alunāna darbu izdevums.

A. Goba sastādījis un komentējis Krišjāņa Barona Rakstus (1928) un tiem pievienojis apcerējumu «Krišjāņa Barona raksti». Sarakstījis grāmatiņas «Andrejs Pumpurs un Lāčplēša spēka avoti» (1934), «Auseklis un latvietības avoti» (1934).

Par Krišjāni Valdemāru Alfrēdam Gobam atsevišķu grāmatu nav, bet lielās kustības ievadītāju viņš apcer vairākos 1930. un 1931. gada rakstos, kas izraisa polemiku. Zēl, ka «Latviešu literatūras kritikas» 4. sējuma 1. grāmatā ievietotajā kopā «A. Gobas leģendas un to kritika» nav ielikti visi materiāli (A. Viča, J. Vidiņa, A. Gobas raksti: «Ne leģenda, bet patiesība par Valdemāru», «Par cilvēka dabu», «Valdemāra leģendas sargi», «Piezīmes pie A. Gobas atbildes»).

A. Goba sastādījis Antona Austriņa Kopotus rakstus (I — 1929, II — 1930, III — 1934, IV — 1931, V — 1927, VI — 1935, VII — 1931, VIII — 1934). Tajos ietilpst Gobas ievada monogrāfija «Antons Austriņš» (74 lappuses) un «Kārtotāja piezīmes» par romānu «Garā jūdze» (6. sējumā). Sakārtotāja uzvārds izdevumā nav minēts. 1935. gada 27. augustā avīze «Rīts» ziņoja, ka Jānis Roze drīzumā izdos Austriņa Kopotu rakstu pēdējo (t. i., sesto) sējumu, ko rediģē Goba un kurā būšot divas viņa apceres par rakstnieku. Taču tādu nav. Šie ir vienīgie Austriņa Kopoti raksti.

Tādi paši ir Pērsieša Kopoti raksti (I — 1930, II — 1937), ko sastāda Goba un ko ievada apcere «Pērsieša dzīve un darbs» (84 lappuses). Pirms tam viņš periodikai dod rakstus «Pērsieša reālisms» (1926), «Pērsieša dzimtenē» (1928).

Joprojām pilnīgākais Doku Ata darbu izdevums ir Gobas sastādītie Kopoti raksti (I, II — 1928) ar monogrāfiju «Doku Ata dzīves gājums» (130 lappuses); par tiem viņam tika piešķirta Krišjāņa Barona prēmija (500 lati). Gobas vārda dēļ arī šīm grāmatām savā laikā izplēstas daudzas lapas.

A. Goba sakārto Jura Neikena Rakstus (1924, ar biogrāfisku ievadu «Juris Neikens») un «Dzejojus» (1924), iz-

dod monogrāfiju «Juris Neikens» (1926). Sakārto Jēkaba Zvaigznītes Kopotus rakstus (1924, ar ievadu «Jēkabs Zvaigznīte» un biogrāfiskām piezīmēm), saraksta grāmatu «Jēkabs Zvaigznīte» (1927). Sakārto Frīdriha Mālberga Rakstus (1925, ar ievadu «Frīdriha Mālberga dzīve»), Jāņa Gulbja tēlojumu un dzejoļu izlasi «Vētras atbalss» (1926, ar ievadu «J. Gulbja dzeja»), Franča Trasuna izlasi «Dzīve un darbi» (1938, kopā ar Albertu Sprūdžu; tepat ievietota Gobas monogrāfija «Franča Trasuna dzīve un darbi», 83 lappuses). Žurnāla «Domas» trīs numuros iespiesta viņa apcere par Sudrabu Edžu (1925).

A. Goba sarakstījis grāmatas skolām «Latviešu rakstnieki» (1926, 1930, 1934) un «Palīgs latviešu literatūras eksāmenos. Vidusskolās izlasāmo stāstu, romānu, lugu un poēmu satura atstāstījumi un biogrāfiskas ziņas par rakstniekiem» (1931, ar segvārdu A. Viksna). Sarakstījis monogrāfiju «Pirmās «Pēterburgas Avīzes» un viņu nozīme tautas atmodas gaitā» (1929). Alfrēds Goba ir viens no Alberta Prandes lielgrāmatas «Latvju rakstniecība portretējās» (1926) galvenajiem autoriem — literāriskās daļas līdzstrādniekiem: ar šifru xx viņš sniedzis īsus apskatus par vairāk nekā 360 personām (to vidū ir J. Asars, E. Birznieks-Upītis, R. Blaumanis, D. Bundža, J. Dievkociņš, V. Eglītis, P. Ērmanis, Fallijs, J. Jansons (Brauns), Klitija, L. Laicens, J. Poruks, Rainis, F. Roziņš, P. Stučka, E. Treimanis-Zvārgulis, A. Upītis, E. Veidenbaums).

1931. un 1932. gadā A. Goba periodikai dod rakstu virkni par Latgales atmodas sākumu. Interese par šo novadu ir noturīga — viņš publicē grāmatas «Latgale» (1933), «Kā radās un kā izzūd plaisa, kas šķir Latgali no pārējās Latvijas» (1934, ar segvārdu Antons Svarāns) un «Latgales sasniegumi Latvijas valsts laikā» (1935, ar to pašu segvārdu), daudzus rakstus. A. Gobam bijuši vēl pseidonīmi J. Dokalnietis, Vectēvs. Viņš sarakstījis grāmatas «Latvju tautas gods» (1935), «Vakarēšana» (1936) u. c., periodikai devis vairāk nekā tūkstoš rakstu (to vidū par Māteru Juri).

Alfrēds Goba rakstīja arī piecdesmitajos un sešdesmitajos gados. Viņa literārajā apdarē iznāk divas biezas grāmatas — Kārļa Miesnieka «Mana dzīve un darbs mākslā» (1959) un Alfrēda Amtmaņa-Briediša «Pretim saulei. Manas dzīves stāsts» (1963). Almanahos «Latviešu tēlotāja māksla» (1958, 1960, 1962) ir viņa apceres par Kārli Miesnieku, Aleksandru Štrālu un Voldemāru Zeltiņu, avīzē «Literatūra un Māksla» — raksts «Sveicinām stāstnieku Jāni Kļaviņu» (1956, 50. nr.).

Mūža nogalē A. Goba rakstīja atmiņas (L. Laicens, P. Rozītis, E. Treimanis-Zvārgulis u. c.), ko nodeva J. Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejam. Viņš sagatavoja un pats iesēja Rakstniecības vārdnīcu (14 sēj.), Latviešu daiļražu vārdnīcu (3 sēj., par apm. 900 personām), Latviešu mākslas vēsturi (6 sēj.), Latviešu prātņiekus (4 sēj., par 99 personām) u. c., kas ir bagāts faktu materiāls.

Alfrēda Gobas raženo un plašo darbu novērtēt — tas ir nākotnes uzdevums. Daudz kas cildināms, daudz kas kritizējams, taču katrā ziņā nevar palikt pie smagajiem apmelojumiem, kas izteikti antoloģijas «Latviešu literatūras kritika» ceturtā sējuma pirmās grāmatas (1960) ievadā, 15. un 33. lappusē, un Arvida Griguļa Kopotu rakstu sestā sējuma (1964) 148. un 169. lappusē, kur bārstīti vārdi «Literatūras putrotājs», «murgi», «murgojumi», «fašisti» u. tml. Tur gan ir atruna — «pavirši ieskatoties». Sen pienācis laiks vērtēt nopietni, uz to lai rosina šī nelielā bibliogrāfija.

ANITA ROZKALNE

DIALOGS CAURI LAIKAM

Kārlim Zariņam — 100

Kārlis Zariņš (1889—1978) ir viens no tiem latviešu rakstniekiem, par kuriem līdz šim varējām atrast visai skopas biogrāfiskās ziņas un atturīgus literārās darbības vērtējumus. Padomju laikā plašākie ziņu avoti par K. Zariņa dzīvi un daiļradi ir I. Kīršentāles uzrakstītais priekšvārds romāna «Kaugurieši» izdevumam (1985) un E. Dambura raksts «Laikmeta pretrunu šķautnes» (Karogs, 1976, № 7). Rakstnieka simtgade, iespējams, kļūs par jauna posma sākumu viņa literārā mantojuma ienākšanā mūsu kultūras apritē, un gribētos, lai šis gads būtu sākums arī atklāsmei par K. Zariņa — spoža īsās prozas meistara, asprātīga literatūras vērtētāja un veikla dramaturga (ne tikai romānista) — daudzveidīgo un savdabīgo devumu latviešu literatūrā.

K. Zariņa recenzijas un raksti par literatūru latviešu periodiskajā presē parādās, sākot ar 1919. gadu, — sākumā parakstīti ar pseidonīmu Valerijs, no 1921. gada — ar īsto vārdu vai iniciāļiem. 20.—30. gados šādu K. Zariņa publikāciju ir tuvu pie diviem simtiem. K. Zariņš recenzējis galvenokārt sava laika nozīmīgākos literāros darbus — gan prozu, gan dzeju, dažkārt arī pasaules literatūras klasikas tulkojumus, bet nav vairījies izteikt arī principiālus un stingrus vērtējumus par vājākiem literāriem darbiem. Nozīmīga viņa literatūrkritisko darbu daļa ir problēmraksti, apceres par literatūru un ar to saistītām sociālām problēmām, bet kopš 30. gadu vidus tie pazūd un par galveno K. Zariņa kri-

tiskās domas izpausmes veidu kļūst latviešu jaunākās literatūras apskati. Būtiski ir arī tas, ka šie jauniznākušo grāmatu apskati publicēti galvenokārt provinces laikrakstos, tādus kā «Cēsu Vēstis», «Jaunais Kurzemnieks», «Jēkabpils Vēstnesis», «Kurzemes Vārds», «Ventas Balss» u. c. Rakstnieks, kura raksti pirms tam ilgu laiku regulāri parādījās galvenajos literārajos žurnālos, no lielās literatūrkritikas faktiski aiziet.

Situācijā, kad ir tāds informācijas deficīts par rakstnieka dzīvi un daiļradi, viņa literatūrkritiskajiem apcerējumiem ir ne vien kultūrvēsturiska nozīme, bet tie ir arī liecinieki par autora ieinteresēto un aktīvo attieksmi pret kultūru, vēl vairāk — tie ir autora estētisko, filozofisko un dažkārt arī ētisko uzskatu paudēji. Tas arī noteica šī raksta ievirzi — ieskicēt galvenās līnijas K. Zariņa uzskatos par literatūru, tās relatīvo patstāvību un lomu sava laika sabiedrības dzīvē. Lasot K. Zariņa rakstus, varam vienīgi apbrīnot to, cik precīzi viņš izpratis literatūras dialektisko dabu un cik mūsdienīgi skan daudzi viņa atzinumi. Tiešie, trāpīgie vērtējumi un nepiespiestības atmosfēra neviļus liek justies kā dialoga dalībniekam. Tas ir dialogs cauri laikam — dialogs par mūsu tautas kultūru un par to, ko tās labā var paveikt atsevišķs cilvēks.

Dialogs, diskusija kā uzskatu izteikšanas veids arī ir K. Zariņa rakstu biežs līdzgaitnieks — gan pēc būtības, gan intonācijas, gan kādreiz arī formā. Viena no pirmajām diskusijām, kurā K. Zariņš iesaistās, skar jautājumu par skepSES un sabiedriska optimisma, dzīves kritikas un ideālu proporcijām literārā darbā. Pirmkārt, jau paša K. Zariņa daiļrade 20. gadu beigās strauji pievienojas to rakstnieku darbiem, ap kuriem sacērtas asi polemiski viedokļi. Ja A. Goba un O. Liepiņš 1928. gadā par K. Zariņa romānu «Pelnu viesulis» izsakās diezgan rezervēti, akcentējot romānā pausto sabiedrības kritiku, skeptisko attieksmi pret dzīves īstenību, tomēr atzīstot šāda skatījuma neizbēgamību, tad P. Ērmanis tai pašā gadā pārmet autoram ne vairs tikai skepti-

cismu, bet gan drūmu, nīgru skatu uz dzīvi. Gadu vēlāk Z. Mauriņa par K. Zariņa romānu «Spīšanas purvā» rezignēti piezīmē, ka tas nebagātina cilvēku («.. kamdēļ viens no mūsu spējīgākiem prozaikiem tā tukši izrunājas par šo un to un vēl par ko?»), un A. Goba tikpat rezervēti kā iepriekš piezīmē, ka K. Zariņa feļetoniskais skatījums sakņojas reālos sabiedrības trūkumos, taču jāpatur arī kādi garīgie ideāli, lai neizskan tikai «dziļa neticība cilvēkam un mūsai kultūrai».

Jāatzīst, ka arī no buržuāzisko rakstnieku vidus šai laikā atskan balsis, kas noraida jebkādas ilūzijas par sabiedrības ideāliem un tās pozitīvu tēlojumu literatūrā. Piemēram, J. Grīns 1928. gadā visai kategoriski iebilst skepses apkarotājiem:

«Visa mūsu dzīve, vismaz savās deviņās desmitdaļās, ir slima. Ja vēlaties, to var pielīdzināt arī drupu kaudzei, kurā atradīsīt, starp citu, arī dažus nomestus ideālus. Bet tādu dzīvi aptvert plašākā apjomā ir ļoti grūti. Papriekšu jānoskaidrojas, kur viņā dzīvotspējīgas, kur nomiršanai paredzinētas daļas. Jāparādās atsevišķās dzīves nozarēs jaunu ideju asniem. Kad tas būs kaut cik skaidrs (varbūt jau ir), radīsies rakstnieki, kas kaisli tiem pieķersies un savos darbos atspoguļos to vērtību.»

K. Zariņš ir viens no tiem demokrātiski noskaņotajiem rakstniekiem, kuri šādus ideālus, jaunas idejas sabiedrībā vēl nesaskata, bet viņš godīgi tēlo dzīves īstenību. Tāpēc viņu pamana arī literatūras progresīvais strāvojums, pret kuru 20. gadu beigās vēršas šis antiskepticisma vilnis: K. Zariņu kā vienu no pilsonības nesaudzīgākajiem tēlotājiem piemin gan A. Čaks savā rakstā «Kamdēļ mēs esam huligāni un pesimisti?» (1929), gan J. Sudrabkalns rakstā «Dažas piezīmes. Par grupām» (1931). Paša K. Zariņa darbi ir sabiedriskas skepses piesātināti, tādēļ nav brīnums, ka viņš viens no pirmajiem iesaistās šai diskusijā, 1928. gadā publicēdams rakstu «Jaunie» un «vecie», kurā aizstāv «jauno» tiesības skatīties uz savu laiku kritiski.

Tas arī ir otrkārt. Par pašu diskusiju un tajā paustajiem K. Zariņa uzskatiem plašāk uzrakstīts minētajā I. Kiršentāles priekšvārdā «Kauguriešiem», tāpēc par to šeit runāšu mazāk. Skeptiskā attieksme pret sava laika sabiedrību ir tikai pamatnostādne problēmu kompleksā, ko K. Zariņš formulēja kāda vēlāka raksta nosaukumā «Vide un rakstniecība» (1935), ne mazāk svarīgi ir tas, ka viņa rakstos atrodam iemeslus, kas likuši K. Zariņam un citiem rakstniekiem nonākt pie šādas attieksmes pret savu laiku. K. Zariņš gluži dibināti saista literatūras «vājumu» ar radošās inteligences noskaņojumu un šim parādību kompleksam atrod vairākus cēloņus.

Kā kultūras darbiniekam K. Zariņam visvairāk rūp kultūras likteņi. Vairākos rakstos viņš izsaka sarūgtinājumu par to, ka sabiedrības attieksme pret literatūru ir nivelējoša — publikas gaume ir tik ļoti vienkāršojusies, ka netiek novērtēti mākslinieciski augstvērtīgi darbi, bet populāra ir tikai lubu literatūra un bulvāru avīzes. Īpaši viņu satrauc tas, ka arī inteligence, pat radošā inteligence, tikpat labprāt lasa lētos masu izdevumus kā maz izglītotā sabiedrības daļa. K. Zariņš meklē arī šīs parādības sociālekonomiskos pamatus. Jau 1920. gadā rakstā «Apstākļi un izredzes» viņš piezīmēja, ka latviešu rakstniekiem nav darbam nepieciešamo apstākļu: materiālā atlīdzība ir tik zema, ka no rakstnieka darba nevar pārtikt, ir jāmeklē papildnodarbošanās, kas savukārt traucē profesionālo iemaņu izveidošanos. 1929. gadā rakstā «Maza patiesība» K. Zariņš atkārtoti tēzi par materiālā nodrošinājuma trūkumu rakstniecībā, kā rezultātā zeļ diletantisms un amatniecība, jo izdevīgāk ir ātri ražot tirgus preci — lubu literatūru. Pie šī jautājuma K. Zariņš atgriežas rakstā «Kas būs turpmāk?» (1931), līdz rakstā «Jauni elki» jau ar neslēptu sarkasmu un rūgtumu raksta par pastāvošās sabiedriskās iekārtas nivelējošo ietekmi uz kultūras procesu:

«Ko tur brīnīties, jūs teiksīt — demokrātija, vienlīdzība, kopējas intereses un kopēja garīga dzīve! Tas taču ir sen

Iolotais ideāls, par kuru mēs visi esam cīnījušies! Bet vai tiešām tā? Vai garīgi vienlīdzībai seko arī materiālā? Šeit aina tūlīt mainās, jo, par cik tagadējais cilvēks garīgā ziņā nivelējas, piemērojas vispārībai, par tik materiālā, saimnieciskā ziņā viņš negrib būt demokrāts: viņš vienkārši uzspļauj šai naivajai vienlīdzībai. Bet šķiet, ka vajadzēja būt taisni otrādi — meklēt vienlīdzību materiālā dzīvē, bet garīgi censties uz augšu. Jo, tiešām, demokrātijas ideāls taču nebija saimnieciska netaisnība, šķiru pretešķība.»¹

Jau rakstā «Jaunie» un «vecie» K. Zariņš rakstīja par to, ka pašā sabiedrībā trūkst reāla pozitīva ideāla, tāpēc arī literatūrā tāda nav — un rezultātā nav arī pozitīvā varoņa. Vairākkārt pie šīs tēzes ir jāatgriežas arī turpmākajos rakstos, un allaž K. Zariņš uzsver, ka godīga literatūra nemaz nevar būt pozitīva:

«Redzēt gara atdzimšanu tur, kur garu patiesībā nokauj? Bet dzīves atjaunošana? viņai saka, norādot pat uz vielu: topošie jaunsaimnieki. Bet ko pozitīvu mākslinieks tur var ieraudzīt, ja viņš negrib būt programmatisks? Jaunsaimniecības ir gan saimniecisko apstākļu nepieciešamība un daudziem arī subjektīvs ideāls, bet ne tāds apstāklis, ko var atzīt par garīgu sasniegumu. [...] Tāda ir viena no daudzām atbildēm, kāpēc tagadējā rakstniecība nesniedz neko «pozitīvu». Viņa ir noliedzoša ne tikvien tai ziņā, ka dzīve pilna rūgtuma, bet arī tāpēc, ka nākotne labākā gadījumā tēlojas bezkrāsaina.»²

Kad iznāk A. Upīša romāns «Jāņa Robežnieka pārnākšana», K. Zariņš par to uzraksta recenziju, kurā pozitīvi novērtē jaunsaimnieku dzīves objektīvo tēlojumu un par A. Upīša nopelnu uzskata to, ka viņš ir pirmais, kas ir tēlojis — un labi tēlojis — neiepriecinošo jaunsaimnieka likteni. K. Zariņš rakstniecības skeptiskajā attieksmē pret savu

¹ Zariņš K. Jauni elki. — Daugava, 1933, № 4, 347. lpp.

² Zariņš K. Kas būs turpmāk? — Daugava, 1931, № 5, 605., 606. lpp.

laiku saskatīja nevis nespēku, bet brīdinājumu un pat vienu no cīņas veidiem, apgalvodams, ka «šī cīņa reizē ir arī cīņa par ideālu, par gaišāku nākotni» («Par rakstniecības stāvokli», 1932). Varētu piesaukt daudzus līdzīgus K. Zariņa izteikumus, bet — vēl tikai vienu no jau minētā raksta «Jauni elki», kura pašā sākumā K. Zariņš jautā, kurp iet tagadējā dzīve, un paskaidro šī jautājuma rašanos:

«Liekas, ka mēs dzīvojam vislielākā jēdzienu jucekli, jo cilvēks netic vairs ne progresam, ne vienlīdzībai, ne demokrātijai — taisni tiem ideāliem, par kuriem viņš vēl nesen cīnījās ar lielu aizrautību. Viss līdzšinējais viņam šķiet nevajadzīgs, novecojies. Viņš, piem., zina un saprot, ka tagadējā kapitālistiskā iekārta ir haotiska un netaisna. Šī iekārta uz katra soļa nogrēkojas pret viņa taisnības apziņu, un cilvēks labprāt gribētu tikt no tās vaļā. Bet kā panākt atbrīvošanos un ko likt nejēdzīgās iekārtas vietā?»¹

Rakstnieka attieksme pret sava laika sabiedrisko iekārtu ir acīmredzami noraidoša. Un tomēr — kurš gan nav lasījis šo vērtējumu, kas atrodams gandrīz katrā no nedaudzajiem padomju laikā publicētajiem rakstiem par K. Zariņu:

«Ideoloģijā cieši konservatīvs, pret visām revolucionārām un sociālistiskām tendencēm viņš izturas vai nu skeptiski, vai tieši noliedzīgi.»²

A. Upīts radījis šo mītu par K. Zariņu, tas pats A. Upīts, kurš pāris rindiņu iepriekš rakstīja šādi:

«Izcila mākslinieka īpašība Zariņam tā, ka viņš vienīgais no savas paaudzes romānistiem ar lielu nopietnību lūkojas šā laika sociālās un psihiskās dzīves dziļākajos satvaros un mēģina pētīt atsevišķo cilvēku tiešos sakarus ar tiem.»

Ja arī pieņemam uz brīdi, ka A. Upīts pareizi novērtējis K. Zariņa ideoloģisko pozīciju (jo tiešām — sekodams līdzī Padomju Savienībā noritošajiem sociālajiem un politiskajiem procesiem, K. Zariņš nesaskatīja tur īpašu augšupeju vai

¹ *Zariņš K. Jauni elki.* — Daugava, 1933, № 4, 346. lpp.

² *Egle R., Upīts A. Pasaules rakstniecības vēsture.* R., [1934], 4. sēj. 767. lpp.

pat elementāras labklājības iestāšanos, tādēļ arī pret sociālisma toreizējo attīstības modeli izturējās rezervēti, gan atzīdams tādas valsts principiālo iespējamību), tad būtu vērts palūkoties, ko tad K. Zariņš kā rakstnieks reālists un literatūras vērtētājs liek sociālo, revolucionāro pārveidojumu vietā, citādi mums tik vien arī ir skaidrs kā tas, ka K. Zariņš ir «ideoloģijā cieši konservatīvs».

Kāda ir K. Zariņa atrastā alternatīva laikmeta politiskajām cīņām, sabiedrisko attiecību haosam un cilvēka garīgajai neaizsargātībai šādā vidē? Izrādās, ka nekāda alternatīva K. Zariņam nav vajadzīga. Viņš nekad nav nostājies pret sabiedrisku ideālu nepieciešamību, viņš nekad nav mudinājis rakstniecību uz aiziešanu no dzīves, tikai brīdinājis nesajaukt rakstniecības un publicistikas uzdevumus un specifiku, vēl vairāk — nesajaukt politiku ar pārliecību, piezīmēdams, ka «no politikas līdz pārliecībai, līdz pasaules uztverei ir milzu atstatums» un ka politiku veido cilvēki, ne reti savu savtīgu mērķu vadīti.

Vairākos rakstos un recenzijās K. Zariņš vērtē politiski tendētu rakstnieku darbus, un pamatprasība allaž ir viena: lai lozungu patiesība neaizsegtu mākslas patiesību.

«Jo noslēpums patiesībā ļoti vienkāršs, jau sen pie tam atklāts: mākslas darba elements ir vienīgi cilvēks un cilvēcis (autora retinājums. — A. R.), pārējais tam var noderēt tikai kā cilvēcisības sastāvdaļa, kas nekad nedrīkst pacelties pāri šim pamatelementam. Dzejnieks var apdzejot, piem., zemnieku visā viņa cilvēciskā spožumā vai arī tiesāt dziļā sašutumā šo pašu zemnieku par atteikšanos no cilvēcisības. [...] Bet padarīt dzejas darbā zemnieku, strādnieku, pilsoni par politiskās doktrīnas objektu, par zemnieku vai komunistu partiju — dzeja nobālēs, un arī partija neko neņemantos.»¹

---

¹ Zariņš K. Rakstnieks un doktrīna. — Daugava, 1931. № 11, 1369. lpp.

Paša K. Zariņa darbos ļoti labi atklājas tēloto varoņu cilvēciskais saturs neatkarīgi no viņu politiskās pārliecības. Rakstnieks ar neslēptu ironisku vīpsnu spēj tēlot savu varoņu politiskās ilūzijas un turpat līdzās — ar līdzjūtību un sirsniību — viņu savstarpējo pieķeršanos, nesavtību, pat pašuzpurēšanos (stāsts «Ordeņi», 1929).

K. Zariņa rakstītajās recenzijās atziņa par cilvēcību kā vienīgo patieso vērtību konkretizējas. Tā, piemēram, par L. Laicena dzejoļu krājumu «Aziāts» lasām, ka lozungu «čaula» neļauj atraisīties iekšējai izjūtai, politiskā pārliecība neiegūst māksliniecisku formu, un šai apstākļi K. Zariņš saskata L. Laicena dziļu iekšēju cilvēka un mākslinieka tragēdiju. Vairākkārt K. Zariņš atgriežas pie Raiņa daiļrades, arvien akcentēdams, ka Rainis ir vienīgais latviešu dzejnieks, kura politiskie uzskati ieguvuši mākslinieciski augstvērtīgu formu. Daudz ko K. Zariņa uzskatos palīdz noskaidrot tas, kā viņš vērtē A. Upīša daiļradi, sevišķi Robežnieku cikla romānus. Pirmā nopietnā saruna ir jau par «Ziemeļa vēju». Tobrīd literatūrā vēl maz pazīstamais K. Zariņš nekautrējas aizrādīt atzītajam prozas meistaram A. Upītim, ka Mārtiņš tēlots kā sekls un vienpusīgs fanātiķis, kam romānā trūkst dvēseles attīstības, un visai asi piezīmē:

«Psiholoģiski nav nekāda starpība starp Mārtiņu Robežnieku un kaut kuru lauku vecenīti, kurai baznīcas dogmas tikpat svētas kā Mārtiņam viņa pārliecība.»¹

Tiesa, tas netraucē K. Zariņam korekti, kā arvien, nobeigt kritisku piezīmju pārpilno recenziju ar atvainošanos, ka viņš kavējies pie trūkumiem tikai tāpēc, ka «citādi «Ziemeļa vējš» skaitāms par labāko starp visiem šinī gadā iznākušiem romāniem».

Ne mazāk kritiska ir arī recenzija par romānu «Jāņa Robežnieka pārnākšana». Iesācis ar galantu reveransu: «Ar

---

¹ Zariņš K. A. Upīts. Ziemeļu vējš. — Latvijas Vēstnesis, 1921, № 223, 1. okt.

saprotamu pietāti ņemam rokā mūsu ievērojamā epiķa jauno romānu,» — K. Zariņš atzinīgi novērtē jaunsaimnieku tēlojumu un atkal pievēršas Mārtiņam. Šoreiz Mārtiņa tēla vērtējums ir daudz asāks. K. Zariņš izseko Mārtiņa pārvērtībai no 1905. gada revolucionāra līdz departamenta direktoram, atgādina, ka tādas pārvērtības reālajā dzīvē notikušas ar daudziem bijušajiem cīnītājiem, tad rezumē:

«Un tomēr Mārtiņš Robežnieks sagādājis mums bezgallīgu pārsteigumu. Jo taisni šis cilvēks bija tas, kurš pauda autora pozitīvos uzskatus. Mēs varējām viņam piekrist vai nepiekrist, mēs varējām būt par vai pret Mārtiņu kā revolucionāru, bet «Robežnieku» autoram tas kalpoja kā pretstats visiem renegātiem, visiem šaubīgajiem, arī Jānim, savam jaunākajam brālim, kurš pēc Piekta gada pat ieprecējās labās lauku mājās, kamēr Mārtiņš smaka cietumā. Un nu izrādījās, ka arī Mārtiņš nav izturējis pārbaudījumu. Tiesa, mēs nezinām, kā īsti tas noticis, bet šis apstāklis patiesībā nav vairs no svara. Mēs tikai redzam, ka pārvērtība notikusī taisni ar to cilvēku, kurš gan v a r ē j a, bet n e d r i k s t ē j a (autora retinājums. — A. R.) pārvērsties.»¹

Vai K. Zariņš būtu prasījis, lai A. Upīts atkāpjas no realitātes? Drīzāk K. Zariņa vārdos jaušams bijušais 1905. gada revolucionārās kustības dalībnieks, kurš pats ir izgājis cauri apcietinājuma un izsūtījuma pārbaudījumiem. Vai gan citādi K. Zariņš būtu pamanījis, ka Jāņa dēls Vilis atgādina jaunības dienu Mārtiņu, un raizētos par to, ka pēc Mārtiņa pārvērtības lasītājs vairs neticēs arī Vilim? Sava loma ir tam, ka arī šo darbu K. Zariņš vērtē no mākslinieciskuma viedokļa, jo recenziju nobeidz ar domu, ka romānā Mārtiņa pārtapšana nav pietiekoši psiholoģiski un mākslinieciski motivēta:

«Lūk, te slēpjas tas apstāklis, ka ar Mārtiņa pārvēršanos pārvērtusies arī Upīša romānu koncepcija. [...] Tas tāpēc, ka

---

¹ Zariņš K. A. Upīts. Jāņa Robežnieka pārnākšana. — Daugava, 1933, № 2, 172. lpp.

pārāk viegli un pārāk dabiski (autora retinājums — A. R.) bijušais revolucionārs Mārtiņš pārvērties par pilsoni. Mēs, protams, nedomājam autoram izteikt pārmetumus — drīzāk otrādi —, bet skaidrs gan ir, ka viņa Robežnieku koncepcija ir cietusi, pie kam rodas jautājums, vai nav jārunā arī par Andreja Upīša māksliniecisko atziņu pārvērtībām, jo citādi viņa darbs var palikt bez mugurkaula.»¹

Lieki pierādīt, ka «ideoloģijā cieši konservatīvs» recenzents par tādu koncepcijas maiņu cita rakstnieka darbā jau nu neuztrauktos. Tas, ka A. Upīts pēc tam tik negatīvi novērtē K. Zariņa idejisko pozīciju, liek vienīgi minēt, vai A. Upīts nespēja vai negribēja saskaņot K. Zariņa uzskatu patieso būtību. Katrā ziņā vismaz šodien mums būtu jāpārvērtē A. Upīša izteiktais un ilgu laiku par aksiomu atzītais K. Zariņa uzskatu raksturojums.

Atzīstot rakstnieka kā pilsoņa tiesības paust savus politiskos uzskatus, K. Zariņš tātad prasīja, lai tie tiktu samēroti ar cilvēcības jēdzienu un lai tie būtu ietverti mākslinieciskā formā. Pašas mākslas uzdevuma formulējums K. Zariņa izpratnē ir šāds:

«Neaizejot pārāk tālu viņas uzdevumu izskaidrošanā, jā-saka tomēr, ka viņai nav tieši jāmeklē cilvēku pazudušo ideālu, bet varbūt jārāda, kurp mēs ideāla meklēšanā lai ejam. Viņas pienākums tātad daudzējādā ziņā vienkāršāks un reizē sarežģītāks. Viņas elements ir skaistums, bet tāni pat laikā tai jābūt arī patiesai.»²

Arvien tuvāk un tuvāk pienākam specifiskiem literatūras praksēs un teorijas jautājumiem, kurus savos rakstos risinājis K. Zariņš. Jau no viņa spriedumiem par rakstnieka politisko pozīciju bija skaidri redzams, ka tikai kopā ar atbilstošu formu rakstnieka uzskati var realizēties mākslas darbā. Saturs un formas attiecības arī pavisam tieši izvirzās K. Za-

---

¹ Zariņš K. A. Upīts. Jāņa Robežnieka pārnākšana. — Daugava, 1933, № 2, 172. lpp.

² Zariņš K. Tālais ideāls. — Daugava, 1931, № 8, 987. lpp.

riņa uzmanības lokā gan plašākos apcerējumos, gan recenzijās.

Ja pavērojam, kurus latviešu rakstniekus K. Zariņš uzskata par latviešu kultūras tradīcijas iedibinātājiem un turpinātājiem, tad kā viens no pirmajiem jāmin R. Blaumanis. Jau 1920. gadā apcerē «Apstākļi un izredzes» R. Blaumanis atzīmēts kā izcils prozas meistars. Pēc dažiem gadiem šis vērtējums ir konkretizēts:

«Blaumaņa nozīme tā, ka viņš devis tādu drāmas un tādu noveles paraugu, kur forma un saturs tiešām sakausēti vienā veselā, kas, bez šaubām, katra mākslas darba augstākais un varbūt arī vienīgais ideāls.»¹

Attieksme pret R. Blaumani ir viens no tiem pieturpunktiem, kas palīdz izprast K. Zariņa uzskatus par mākslu un tās tradīciju. R. Blaumaņa daiļrade viņam ir ideāls, jo tās centrā ir reāls cilvēks, cilvēcības ideja kā tāda, turklāt — realizēta satura un formas vienotībā. Tātad — mākslā realizēta humānistiskā cilvēka koncepcija. R. Blaumanis K. Zariņa izpratnē ir viens no mūsu kultūras tradīcijas stūrakmeņiem, un tomēr pagātne nevar aizstāt tagadni, to, kas ienāk kultūrā līdz ar jaunām paaudzēm. Jaunajiem vēl ne vienmēr pietiek meistarības, par to ir jārunā, tā ir jāapgūst, bet nevajag viņu darbus atnest kā nederīgas formas trūkumu dēļ — jāraugās, kas ir to saturs. Ar šo uzskatu izskaidrojama K. Zariņa uzmanīgā attieksme pret «jaunajiem», viņa iesaistīšanās diskusijās, krasi nostājoties «jauno» pusē. Nepieciešamība vērtēt jaunās parādības literatūrā likusi skaidri atbildēt uz jautājumu, kas svarīgāks — forma vai saturs:

«Tas ir jautājums, ap kuru mākslas teorētiķi lauza galvas tikpat pacietīgi kā šaha spēlētāji. Bieži vien liekas, ka viņi pat jauc jēdzienus un runā katrs savā mēlē. Bet, ja arī izdotos vienoties, ko mēs saprotam zem mākslas darba satura, ko zem formas, arī tad šis jautājums paliktu neatrī-

¹ *Zariņš K.* Vai Blaumanis novecojis? — Ilustrēts Zurnāls, 1928, № 4, 120. lpp.

sināts. Tā ir tā pati bezgalīgā monisma meklēšana, kas filozofijā. Bet, ja ir praktiska vajadzība formu un saturu šķirt — un tāda ir —, tad liekas gan, ka saturam dodama priekšroka.»¹

Saturam dodama priekšroka... Tomēr K. Zariņš vispirms pats ir aktīvi strādājošs rakstnieks, kurš profesionālismu vērtē ļoti augstu un savu paša māksliniecisko rokkrastu ir izkojis līdz pilnībai. Ne velti visi viņa daiļrades nopietnākie vērtētāji viņu atzīst par spožu stila meistaru, kas pratis sasniegt apbrīnojami lakonismu un frāzes ietilpību ar skopiem, pat askētiskiem mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem. Kā prozaīki K. Zariņu, protams, visvairāk nodarbina jautājums par sižeta un fabulas lomām prozā un dzejā. Prozā, pēc K. Zariņa uzskata, sižets ir absolūti nepieciešams. Jau pirmajā K. Zariņa vispārīgajā apcerē par literatūru «Apstākļi un izredzes» (1920) sižeta un literārā darba tehniskā izveidojuma jautājums kļūst par centrālo problēmu. Atsaucoties uz M. Valtera izteikumu, ka latviešu rakstniecībā ir ieildzis skiču laikmets, K. Zariņš analizē, kāpēc tas ir tāds, un min divus iemeslus: pirmkārt, latviešu rakstnieks pēc dabas ir liriskis (tāpēc mums ir spoža lirika) un, otrkārt, viņam nav nepieciešamo materiālo apstākļu literārā darba rūpīgam slīpējumam. Vēlākajos rakstos šie divi momenti dažādos aspektos parādās atkal un atkal. K. Zariņš atzīst, ka literatūra gūst plašu lasītāju aprindu atsaucību galvenokārt ar saistošu sižetu, ar veiklu intrigas ievijumu: anēdotisks sižets iekairina ziņkārību, tāpēc lubu literatūra ir populārāka par nopietno literatūru. Medaļas otra puse jau ir rakstnieka amata lieta:

«Rakstniekam turpretī sižets nav vairāk nekā abstrakta shēma, darbības un sarežģījuma skelets, ko var salīdzināt ar auduma metiem, kas piešķir darbam sakarību un līdz ar to kalpo kā lasītāja uzmanības saistītājs. Sižets

---

¹ Zariņš K. Piezīmes par rakstniecību. — Piesauļe, 1929, № 9, 431. lpp.

patiesībā ir kompromiss ar lasītāju, un tikai rakstnieks zina, ka ar šo «skeletu» vien nepietiek.»¹

K. Zariņš savos rakstos ievij faktus no rakstnieku jaunrades laboratorijas, analizē viņu izteikumus par sižeta meklējumiem, vērtē sižeta uzbūves principus. Pavīd pat formulējums «ārējais saturs», apzīmējot ar to fabulu, atšķirībā no temata, «dvēseles», kas tad būtu iekšējais saturs. Aiz tā visa jūtams nopietns pārdomu darbs. Arī recenzējot citu rakstnieku darbus, K. Zariņš pievērš lielu uzmanību literāro darbu tehniskajām kļūmēm: asredzīgi pamana sižeta saskaldīšanos, detaļu neprecizitāti, neatšifrētus simbolus, neveiklus dialogus utt.

Otrs svarīgākais K. Zariņa uzmanības objekts ir prozas un dzejas valodas atšķirība, saprotot ar to gan mākslinieciskās izteiksmes bagātību un krāšņumu, gan ritmu, kas ir atšķirīgi prozā un dzejā. Pēc K. Zariņa uzskata, atšķirību nosaka autora ievirze — vai viņš ir vairāk stāstītājs vai lirīkis. Vērtējot J. Ezeriņa Rakstu 1. sējumu, kurā sakopoti dzejoļi, K. Zariņš šai tēzei rod apstiprinājumu, nonākdams pie secinājuma, ka J. Ezeriņš pēc ievirzes ir stāstītājs. To, cik nopietna ir bijusi K. Zariņa attieksme pret šo jautājumu, apliecina viņa rakstā atrodamie pasaules literatūras klasiķu izteikumi par prozas un dzejas atšķirību, to apliecina viņa paša askētiski vienkāršais stils, kuru daži literatūras kritiķi dēvējuši pat par sausu. Vērtējot sava laika prozu, K. Zariņš ir visai kategorisks:

«Patiesībā ar saviem salīdzinājumiem, ar savām gleznām un krāsām, ar jūsmu, kas ļoti bieži paliek nemotivēta, mūsu proza ar vienu kāju stāv dzejas dārzos. Zināms, valodas daiļskanība nepieciešama arī prozā — un ļoti nepieciešama —, bet prozai vispirms jābūt stāstošai un arī tēlojums te jānorobežo no dzejas kā tādas.»¹

Tomēr likums nebūtu likums, ja tam neatrastos izņēmums. Tāds K. Zariņam ir J. Ezeriņa stāsts «Gulripšas

¹ Zariņš K. Divas piezīmes. — Daugava, 1929, № 10, 1251. lpp.

² Turpat, 1252. lpp.

dārzs». 1922. gadā recenzējot J. Ezeriņa noveļu krājumu «Majestātes kazarmēs», K. Zariņš nevar atturēties, neizteicis savu sajūsmu par šo stāstu, kurā viss ir apbrīnojami pareizā līdzsvarā un kuru tas nosauc par vienu no redzamākajiem latviešu romantiskās literatūras darbiem.

«Kā viss, kas dzejisks, viņu grūti atstāstīt, jo tad ciestu «Gulripšas dārza» orientālā arhitektonika, viņa mēnešainais sudrabs, viņa ēnas — romantisko cilvēku dvēseles. Mēs varam, ja daudz, pievest tikai dažas vietas, dažus izvilkuumus,»¹ neparasti tēlaini izsakās K. Zariņš un — pretēji saviem recenzēšanas principiem — citē, citē...

Kāda atšķirība no tā, kā K. Zariņš vērtē «romantiski naivo» skatu ar baronēnu kapos A. Upīša romānā «Ziemeļa vējš», sarkastiski pielīdzinādams A. Upīša stilu šai epizodē Andrieva Niedras tēlojuma manierei! Visam darbam atbilstoša intonācija, noskaņojums K. Zariņa uztverē ir nākošais svarīgākais literārā darba elements, kas lielā mērā ir atkarīgs no rakstnieka talanta un kam pievēršama īpaša uzmanība.

Literārā darba mākslinieciskuma jautājumus risinot, gribot negribot jāpievēršas diletantismam un amatnieciskumam kā problēmai. No vienas puses — lētas gaumes radītais pieprasījums pēc labu literatūras un rakstnieku darbu zemais atalgojums kļuvuši par ekonomisku pamatu «tirgus preces» producēšanai rakstniecībā. No otras puses, kultūrā iestātos krīze, ja literatūra ražotu tikai plaši pieprasītos intrigu romānus. «Kas būs turpmāk?» — jautā K. Zariņš sava raksta nosaukumā (1931), šai jautājumā it kā turpinot presē izskanējušos viedokļus par lētās tulkotās literatūras plūdiem, ierosinot jautājumu par pašmāju labu literatūru un izraisot diskusiju par diletantismu un amatnieciskumu mākslā vispār. Turpinājums tam ir raksts «Radošais darbs» (1931), kas iztirzā daiļrades psiholoģijas pamatjautājumus — iedves-

---

¹ Zariņš K. J. Ezeriņš. Majestātes kazarmēs. — Latvijas Vēstnesis, 1922, № 193, 30. augustā.

mas un darba attiecības, uzsvērdams idejiskās ieceres nozīmi, apziņas lomu tās nobriedināšanā līdz iedvesmas stāvoklim. Arī šai jautājumā K. Zariņš ir reālists ar materiālistisku dzīves uzskatu.

K. Zariņš nav sevi uzskatījis par literatūras kritiķi, rakstā «Par mūsu kritiku» (1929) aizbildinādams savu darbību šai jomā ar vakances aizpildīšanu īstu kritiķu trūkuma dēļ. Šai pašā rakstā K. Zariņš arī uzsver, cik ļoti nepieciešama ir profesionāla literatūras kritika, kam būtu pietiekoši teorētisku un kultūras zināšanu, lai spētu objektīvi novērtēt sava laika literatūras māksliniecisko pusi, tās piederību literāriem virzieniem, ne tikai literatūras ideoloģisko funkciju. Zinātniski pētījumi par literatūras formas vēsturi būtu pamats gan jaunai zinātniskai literatūras vēsturei, gan sava laika jaunākās literatūras izpratnei, uzskata K. Zariņš.

«...saprast patiesu mākslas darbu nozīmē — atrast viņā atbalsi uz tagadnes jautājumiem. Tāda kritika nebūt nebojā mākslas darba izpratni, bet gan savij starp to un nākošajām paaudzēm nepārtraujamas saites,»¹ raksta K. Zariņš apskatā par L. Grosmana grāmatu «Cīņa par stilu».

Ko no tā visa paveicis pats K. Zariņš, nebūdams profesionāls literatūras kritiķis un arī nepretendēdams par tādu saukties, bet aktīvi strādādams šai nozarē? Ar savu konsekventi reālistisko nostāju un nevairīšanos no polemiski asa vārda K. Zariņš nereti ir teicis izšķirošu vārdu par sava laika svarīgākajām literatūras procesa problēmām. Savukārt viņa taktiskie, koleģiālie spriedumi par atsevišķiem literāriem darbiem varēja daudz dot tieši literārās tehnikas izpratnē un apgūšanā. Viņam piemita īpašs talants nekrīst galējībās un pārspilējumos ne uz vienu, ne otru pusi. Un, ja arī kādreiz, no mūsdienu viedokļa raugoties, nevaram piekrist kādam vērtējumam vai filozofiskai atziņai, to pārpārēm atsver tie brīži, kad izbrīnīti konstatējam, ka arī šodien varam viņa teikto pieņemt kā aktuālu un pareizu.

---

¹ Zariņš K. Domas par kritiku. — Daugava, 1928, № 5, 656. lpp.

Jau pieminēju, ka K. Zariņa literatūrkritisko apcerējumu dziļākā būtība ir vairāk vai mazāk slēpts dialogs. Rakstos ienāk paša autora izvirzīti argumenti un pretargumenti, tieša atsaukšanās uz laikabiedru viedokļiem un vēršanās pie pagātnes rakstnieku uzskatiem, nevairīšanās no iespējamiem pretuzbrukumiem, dažkārt tos arī paredzot, un prasme taktiski tos atvairīt nākošajās publikācijās, nekur neizejot ārpus mākslas parādību iztirzājuma personīgos apvainojumos. Ir pienācis laiks arī mums dot savu ieguldījumu šai laikmeta dialogā. Viena no iespējām ir — Kārļa Zariņa literārā mantojuma izvērtēšana.

ALNIS SVELPIS

DEISMA UN PANTEISMA MOTIVI G. F. STENDERA DARBOS

«Vārdu daba saprot tā augstākajā izpratnē, ja runā par sākotnējo, mūžīgo, patstāvīgo un visās daļās aktīvo dabu.»

«Jā, dabas draugi zina, ka matērija spēj pieņemt visus veidus un pārvērsties visās lietās.»

«... gudra cilvēka pienākums ir sekot dabas un pasaules iekārtojuma un tam upurēt savas tukšās iedomas.»

G. F. Stenders

Līdz G. F. Stenderam (Vecajam Stenderam) (1714—1796) latviešiem bija pieietama galvenokārt tikai reliģiskā literatūra, kurā filozofiskos motīvus ietekmēja ļoti specifiskais konteksts. Stenders, liekot pamatus latviešu valodā rakstītajai laicīgajai literatūrai, pirmais — gan vēl diezgan kautrīgi — mēģināja filozofiju nodalīt no teoloģijas un tuvināt dabaszinātnēm. Reizē ar to viņš, pats gan nebūdams profesionāls filozofs, vairāk vai mazāk apzinīgi mēģināja izkopt latviešu filozofisko kultūru. Šim apstāklim līdz šim nav pievērsta vajadzīgā uzmanība.¹

¹ Rakstīt latviski par filozofijas jautājumiem Stenderam nebija viegli, jo trūka attiecīgo terminu. Pat vārda «filozofija» latviešu valodā vēl nebija. No šī stāvokļa viņš tiecās atsvabināties, aizvietojojt inter-

Rakstā mēģināsim ieskicēt Stendera uzskatus par matēriju un kustību, arī telpu un laiku. Kā avotu izmantosim viņa latviešu un vācu valodā publicētos darbus, arī tos, kuriem pētnieki līdz šim nav pievērsuši uzmanību.

Stendera biogrāfijas dati ir vispārzināmi. Viņš dzimis Lašos (tag. Daugavpils raj. Eglainē) mācītāja ģimenē. Studēja teoloģiju Jēnā un Hallē, interesējās par filozofiju un pedagoģiju. Nonācis konfliktā ar Halles pietistiem, liekas, studijas nebeidzis, atgriezās Kurzemē. Te nodevās pašmācībai un strādāja par skolotāju, bija mācītājs, tad no jauna devās uz Vāciju, kur strādāja par skolotāju, pēc tam, izmantojot Krievijas sūtņa, dzimuša kurzemnieka, atbalstu, iekārtojās Kopenhāgenā. Neapstiprinās agrāk literatūrā izplatītā versija, ka viņš Kopenhāgenas universitātē bijis profesors un izgatavojis Dānijas karalim milzīgu globusu. Saglabājušies arhīva dokumenti, kuros uzrādītas algas izmaksas viņam kā globusu gatavotājam, pie kam viņš pagodināts ar necilo titulējumu «studiosus». Vienā no Kopenhāgenas karaliskās bibliotēkas katalogu telpām vēl šodien var apskatīt divus viņa izgatavotus globusus parastā — no 80 līdz 90 cm diametrā.¹

Pēc aizbraukšanas no Kopenhāgenas apmeklēja Pēterburgu, kur iepazinās ar vairākiem turienes zinātniekiem, tad atgriezās Kurzemē, kur kļuva par Sēlpils un Sunākstes

---

nacionālos apzīmējumus ar latviskiem perifrastiskiem jaunveidojumiem. Tā viņa latviešu valodas vārdnīcā radās tādi veidojumi kā «augsta gudriba» (filozofija, arī zinātne un teoloģija), «skaidras dzīvošanas mācība» (ētika), «bez Dieva dzīvošana» (ateisms), «nedzīva būšana» (matērija), «pirmie sākumi» (elementi) u. c. (Salīdzināšanai: *Zemzare D. latviešu vārdnīcas*. R., 1961, 175.—184. lpp.)

Viena no labākajām publikācijām par Stendera filozofiskajiem uzskatiem, pēc mūsu domām, pieder J. Stradiņam un P. Valeskalnam: Gotharda Fridriha Stendera ideālisms un racionālisms. — Grām.: *Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā* (līdz 20. gs. sākumam). R., 1976, 39.—42. lpp.

¹ *Jēgens O.* Vecais Stenders Kopenhāgenā. — Grām.: *Daugavas rakstu krājums*. Upsala, 1957, 122. lpp.; *Johansons A.* Latvijas kultūras vēsture 1710—1800. Stokholma, 1975, 193. lpp.

draudzes mācītāju. Seit viņš uzsāka aktīvu literāru darbību.

Stenders dzīvoja laikā, kad feodāli dzimtbūtnieciskās iekārtas dzilēs Latvijā veidojās kapitālistiskie elementi un sabiedrībā izplatījās apgaismības idejas. Laikmeta pretrunīgums nevarēja neietekmēt Stenderu. Kaut gan viņš neprasīja dzimtbūšanas atcelšanu un aicināja zemniekus uz samierināšanos ar pastāvošo iekārtu, tomēr kā pirmais latviešu valodā rakstītajā literatūrā viņš atļāvās no tikumiskā viedokļa kritizēt pastāvošās iekārtas atsevišķās «ēnas puses», pētīja latviešu valodu, rūpējās par zemniekiem domātām laicīga rakstura grāmatām, uzstājās pret konfesionālo dogmatismu.

Stenders savos darbos visumā balstījās uz pasaules objektīvi ideālistisku, pēc būtības teoloģisku interpretāciju: dievs, pēc viņa domām, ir «mūžīgs prāts»¹, bet visa pasaule ir viņa «izdomāšana»². Tomēr Stendera koncepcija laika gaitā pārdzīvoja būtiskas izmaiņas.

Ja savā agrīnajā darbā «Svēti stāsti» (1756) Stenders vēl pilnībā bija kristīgā teisma pozīcijās (dievs pasauli ne tikai radījis, bet arī manipulē ar to), tad vēlāk savās publikācijās viņš dabas zinātņu ietekmē sāka jūtami svārstīties starp teismu no vienas un deismu (dievs ir bezpersonisks pasaules radītājs, kas tās dzīvē neiejaucas), bet īpaši panteismu (dievs ir daba) no otras puses. Reizē ar to viņa objektīvi ideālistiskās izejas premisas sāka pildīties ar jaunu, stihiski materiālistisku saturu (kaut gan par deistu vai panteistu vai pat par materiālistu viņš tā arī nekļuva). Tas viņu savukārt noveda pie kritiskas attieksmes pret luterisko konfesionālismu un Bībeli, pie racionālistiski brīvdomīgas attieksmes pret kristietību.³

¹ *Stenders G. F.* Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas. Jelgava, 1796, 178. lpp.

² Turpat, 233. lpp.

³ *Svelpis A.* Vecā Stendera filozofiskie uzskati. — LPSR ZA Vēstis, 1978, № 10, 30.—43. lpp.

Panteismu Stenders pieņēma nevis gatavas sistēmas, bet gan tikai atsevišķu elementu veidā. Pie tam arī to viņš darīja ar lielu piesardzību. Rodas jautājums, kāpēc viņš tā rīkojās. Atbilde varētu būt šāda. Atklāti atzīt sevi par panteistu nozīmēja to pašu, ko publiski pasludināt sevi par baznīcas pretinieku. Stenderam nevarēja būt nezināma luteriskās ortodoksijas nostāja pret filozofu-spinozistu T. Lauu. 18. gs. sākumā Laus bija Kurzemes hercoga galma padomnieks un kabineta direktors. Kā tāds viņš iepazinās ar latviešu zemnieku nožēlojamo stāvokli, labi saskatīja baznīcas lomū zemnieku izkalpināšanā, raganu tiesas prāvu organizēšanā u. tml. Tā kā viņš savus uzskatus ne sevišķi slēpa, tad galu galā bija spiests Kurzemi atstāt.¹ Luteriskā konfesionālisma pārstāvji kā Kurzemē, tā Vidzemē Lauu arī vēlāk nebeidza kritizēt. Tā laikā, kad Stenders dzīvoja Sunākstē, Rīgā tika izdota teoloģijas kandidāta J. Ērliha grāmata «Sešas teoloģiski filozofiskas pārdomas», kurā par Lauu rakstīts: «Ir cilvēki, kuri negrib atzīt Dievu un nemītīgi atsaucas uz dabu. Kādreizējais Kurzemes galma padomnieks un kabineta direktors Teodors Ludvīgs Laus skaidri parādīja, ka viņš ir īsts panteists.»²

Traktējot dieva ideju, Stenders bieži atkāpās no kristīgā teisma un no dieva antropomorfizēšanas, jā, pat izsmēja to, uzsverot, ka kristiešu vairākums iedomājas dievu kā «sirmu tētiņu debesīs»³. Viņš dievam pierakstīja daudzas pozitīvas īpašības vispārākā pakāpē (vislielāko brīvību, vispilnīgākās zināšanas, visdziļāko gudrību u. c.)⁴, kas viena

---

¹ *Valeskalns P.* Teodora Ludviga Laua materiālistiskā filozofija. — Grām.: *Apcerējumi...*, 30—39. lpp.

² *Ehrlich J.* Sechs Theologisch-philosophische Betrachtungen über wichtige Gegenstände. Rīga, 1779, S. 14.

³ *Stender G. F.* Wahrheit der Religion wider den Unglauben der Freigeister und Naturalisten. Rīga, 1784, S. 117—118. Neraugoties uz ortodoksālā garā ieturēto virsrakstu, Stenders grāmatā pauž brīvdomīgus uzskatus.

⁴ Turpat, 119. lpp.

otru deistiski ierobežoja. Pievienojot šīm īpašībām vēl visur-
esamības ideju, viņš priekšstatu par dievu saistīja ar pante-
istiskiem akcentiem. Sinī ziņā Stenders vairāk vai mazāk
tuvojās Lauam un Spinozam, arī Dž. Bruno. «Vārdu daba,»
raksta Stenders, «saprot tā augstākajā izpratnē, ja runā
par sākotnējo, mūžīgo, patstāvīgo un visās daļās aktīvo
dabu. Tā ir pati dievība, kurā un ar kuru visas lietas ir un
pastāv... Es tātad pielūdzu šo majestātisko dabu, kas ir visu
lietu pirmavots, kurā un ar kuras palīdzību es dzīvoju un
pie kuras es atkal atgriezīšos...»¹

Šādi izteikumi sastopami atsevišķos Stendera darbos un
nav saistīti loģiskā harmonijā. Tomēr nav šaubu, ka viņš
līdzīgi Lauam, Spinozam un citiem domātājiem panteistiem
atzīst zināmu dabas un dieva vienību.

Blakus naturālistiskā panteisma tendencēm pie Stendera
gan atrodam arī mistiskā panteisma elementus, t. i., mēģi-
nājumus dabu «izšķīdināt» dievā. Šajā rakstā pievērsisim
galveno uzmanību naturālistiskajām tendencēm kā tādām,
kas Stenderu orientēja filozofiskās domas progresa virzienā.

Stenders neuzskatīja, ka zināšanas par dievu cilvēkam
būtu iedzīmtas. Stenders uzskatīja, ka dieva esamība prasa
pierādījumus. Ontoloģisko dieva pierādījumu viņš uzskatīja
par pārāk aprioru. Stenders priekšroku deva aposteriorajiem
dieva pierādījumiem, no kuriem viņa uzmanības centrā bija
teleoloģiskais pierādījums. Viņš bija pārliecināts, ka «dieva
godība» redzama dabā «kā skaidrā spieģelī»². Līdz Kanta
atziņai par to, ka arī teleoloģiskais «pierādījums» nekā ne-
pierāda, viņš nepacēlās. Kad kurzemnieks E. Okels Sten-
deram ieteica iepazīties ar Kanta kritisko filozofiju un iz-
lasīt Kanta darbu «Atklāsme prāta ietvaros», tad Stenders
atzina, ka viņam daudz kas tur nav saprotams: «...daudz
kas,» viņš teica, «man tur nav saprotams, daudz ko es pa-
visam neaptveru, mani gadi neļauj izlasīt arī grāmatu, ko

¹ Stender G. F. Wahrheit der Religion..., S. 99—100.

² Stenders G. F. Augstas gudrības grāmata..., 5. lpp.

superintendents (t. i., Okels. — A. S.) nesen man ieteica.» — «Viņa (Kanta. — A. S.) sistēmai tomēr jābūt labai,» piebilda Stenders, «jo izcilākie filozofi to slavē, čakli studē un uzskata Kantu par pirmo domātāju.»¹

Stenders daudzkārt piemin dievu, teoloģija vēl lielā mērā caurauž viņa rakstus. Tomēr savos darbos — īpaši «Augstas gudrības grāmatā» u. c. — viņš filozofiju jau vairāk vai mazāk tiecas nošķirt no teoloģijas.²

Stendera tendence aiziet no teoloģijas visspilgtāk iezīmējās viņa mēģinājumos «izšķīdināt» dievu dabā. Sekojot naturālistiskā panteisma tradīcijai, Stenders dievu caur dabu tuvina matērijai, uzsver dieva reālo klātesamību tai. Līdzīgi Džordano Bruno, kurš dabu traktēja kā «dievu lietās», Stenders rakstīja: «Pateicoties šai reālai klātesamībai, viņš ir.. visās lietās.»³

Tiekdamies nodalīt filozofiju no teoloģijas, Stenders filozofiju savukārt tuvina dabaszinātnēm, bet pēdējās cenšas pamatot ar pieredzi, eksperimentu. «Augstas gudrības grāmatā» Stenders vairākkārt atsaucas uz novērojumiem fizikā, astronomijā. Jaunlatviešu publicists A. Spāģis, runājot par Stenderu un viņa lomu latviešu izglītošanā, uzsver, ka «viņa darbi ir skaidri un saprotami un enerģiski māca aplūkot konkrēto dzīvi bez teoloģiskām brillēm..». «Fizikā,» raksta Spāģis, «kopš 1796. gada Stenders ir vienīgais skolotājs.»⁴

---

¹ [Czarnewsky J.] Stenders Leben, nebst Anmerkungen und Beilagen. Eine Vorlesung. Mitau, 1805, S. 75—76.

² A. Apinis par Stendera «Augstas gudrības grāmatas» nodaļu, kas saucas «No tās dabas likumiem», raksta: «Šī nodaļa ir pirmais filozofiskais sacerējums latviešu valodā, augstākais sniegums domas abstrahēšanās virzienā visā feodālisma perioda latviešu literatūrā (Apinis A. Latviešu grāmatniecība. R., 1977, 102. lpp.)»

³ [Stender G. F.] Anmerkungen über die Gegenanmerkungen des Verfassers der Offenbarung Gottés in der Natur. Mitau, [1787], S. 12.

⁴ [Spāģis A.] Die Zustände des freien Bauerstandes in Kurland. Leipzig, 1863, Th. 2, S. 322, 1796. gadā iznāca Stendera «Augstas gudrības grāmatas» 3. papildinātais izdevums.

Katrā ziņā atsaukšanos uz Bībeli, risinot zinātniskās problēmas, Stenders vairs neuzskatīja par vērā ņemamu argumentu. Šinī ziņā viņa uzskatu antisholastiskā ievirze nevar izsaukt šaubas.

Tiekdamies reducēt dievu uz dabu un tās likumsakarībām, Stenders uzstājās pret ticību brīnumiem. «Kad labība rijā pārsutusi, tad jau sēklai negeld un, kauču tu visās baznīcās liktu Dievu pielūgt, tad tomēr nedīgs.»¹

Gribēdams izskaidrot pasaules būtību, Stenders pievērsa uzmanību jautājumam par matēriju. Sekojot sengrieķu materiālistiem (Empedokls), viņš matēriju reducēja uz četriem pamatelementiem — zemi, gaisu, uguni un ūdeni. Piekto elementu kā vienojošo un organizējošo stihiju viņš dažkārt līdzīgi neoplatoniķiem apzīmē par pasaules dvēseli, bet reducē uz pilnīgi reālām lietām — elektrību, magnētismu. Visbiežāk viņš to tomēr interpretē kā gaismu, uzsverot, ka «gaisma ir iekš visām lietām ta pilnība»².

Uzskats par elementiem Stendera laikā, kā pareizi norāda J. Stradiņš³, lielā mērā jau bija novecojies, kaut vēl joprojām pie tā turējās atsevišķi Jelgavas Akadēmijas profesori. Stenderam šis uzskats bija vajadzīgs, lai uzstātos pret Leibnīca-Volfa⁴ mācību par monādēm kā esamības struktūras ideālām vienībām un iepriekšnoteikto harmoniju, ko dievs radījis starp monādēm. «Jaunākās filozofijas maldu avots ir nepareizais priekšstats par vienkāršo esamību, ko pirmais, kaut arī ne ļaunā nolūkā, izperējis Leibnīca subtilais gars un kam sekojis ne tikai dižais Volfs, bet ko par nešaubīgi pareizu pieņēmuši gandrīz visi tagadējā laika zinātnieki.»⁵ Pret monādi Stenders izvirzīja argumentu, sāka ar ko tai līdzīga «visā pasaulē nekā neatrodam»⁶.

¹ Stenders G. F. Augstas gudribas grāmata..., 189. lpp.

² Turpat, 197. lpp.

³ Stradiņš J. Etīdes par Latvijas zinātņu pagātņi. R., 1982, 136. lpp.

⁴ Domāts Leibnīca skolnieks Kristians Volfs.

⁵ Stender G. F. Wahrheit der Religion..., S. 82.

⁶ Turpat, 85. lpp.

Mācību par iepriekšnoteikto harmoniju Stenders ar izsmieklu apzīmēja par «romānu, kas grābts no mēness»¹.

Leibnica-Volfa racionālisms neapšaubāmi ietekmēja ne tikai Stenderu, bet arī daudzus viņa laikabiedrus. Tomēr ne visu Stenders pieņēma, ne visu arī prata novērtēt, tāpēc jānoraida K. Lejnieka² viedoklis, ka Stenders viscaur akceptējis Volfa uzskatus.

Panteistiski virzītā matērijas interpretācija pie Stendera saistās ar stihiski dialektiskiem minējumiem. Ja matērija ir dabas priekšmetu pamats, tad «Visas dabas — lietas pasaulē cits no cita atlec un cits bes cita nevar būt»³. Ja matērija ir visu dabas pārmaiņu subjekts, tad viena matērijas forma var pāriet otrā. (Dabaszinātnes pie šādas atziņas nonāca tikai 19. gs.) «Jā, dabas draugi zina, ka matērija spēj pieņemt visus veidus un pārvērsties visās lietās. Tā pati sula, ko uzsūc vīnogulājs, stumbrā kļūst par koku, zaros par lapām, ogās par vīnu utt. No vienas un tās pašas zemes, tās pašas rāsas un lietus spirdzinātas un barotas, roze uzsūc savu balzamu, bet drīzene — indi.»⁴

Stenders atzina par pareizu Leibnica ģeniālo nojautu, ka dabā, kas savos pamatos veido organisku vienību, valda kvalitatīva daudzveidība, katrai lietai piemīt kvalitatīva noteiktība un individualitāte: «Visas vaislas un kārtas ir savā starpā līdzīgas, tomēr cits citam neviens papildnam līdzīgs. Cik daudz tūkstošas lapas no vienas kārtas mežā iraid, tomēr neatradīsi divi lapas, kas tā pilnam līdzīgas būtu, ka vienu no otras pavisam nevarētu iššķirt.»⁵

No matērijas panteistiskās interpretācijas Stenders izsecina matērijas nezūdamību. Reizē ar to viņš uzstājas pret teoloģisko kreacionismu, saskaņā ar ko dievs ir matērijas

---

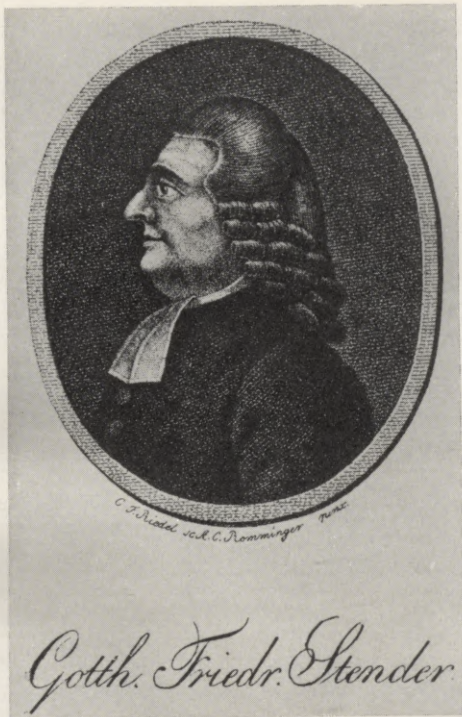
¹ *Stender G. F. Wahrheit der Religion...*, S. 93.

² *Lejnieks K. Vecā Stendera dzīve un darbi.* — Grām.: Vecais Stenders. Dzīve un darbi. R., 1938, 1. sēj., 11.—78. lpp.

³ *Stenders G. F. Augstas gudrības grāmata...*, 199. lpp.

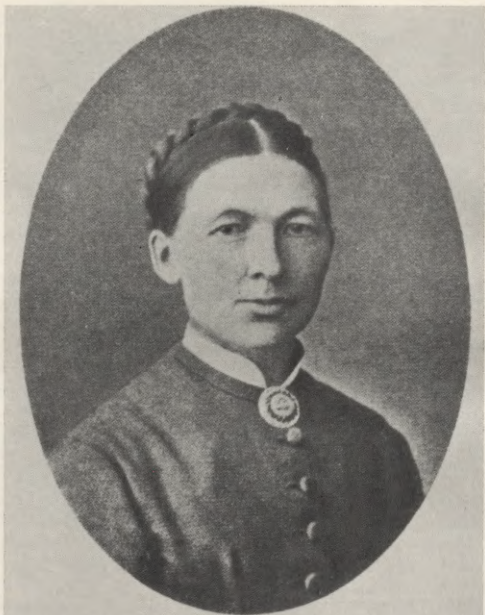
⁴ *Stender G. F. Wahrheit der Religion...*, S. 259.

⁵ *Stenders G. F. Augstas gudrības grāmata...*, 201.—202. lpp.

Gotth. Friedr. Stender.

Vecais Stenders

Marija Pēkschēn.

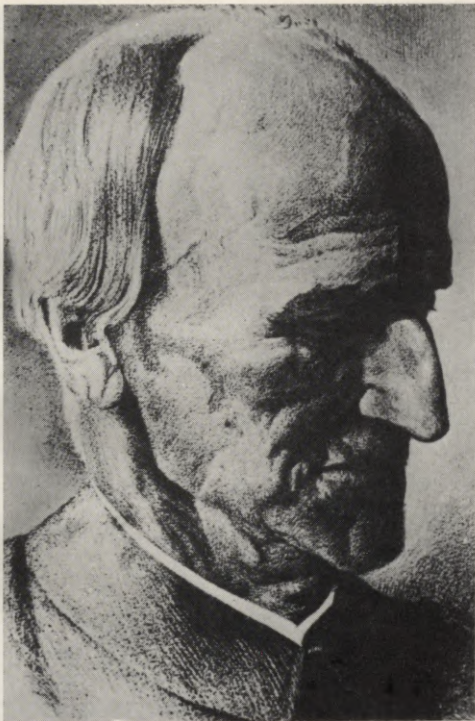
Marija Pēksēna

Marija Medinska-Valdemāre

Rihards Tomsons

Reinis Kaudzīte. *J. Sternberga* zīmējums

Brāļi Kaudzītes Krimā pie Masandras pils 1903. gadā

Pāvils Rozītis. *J. Jaunsudrabiņa glezna*

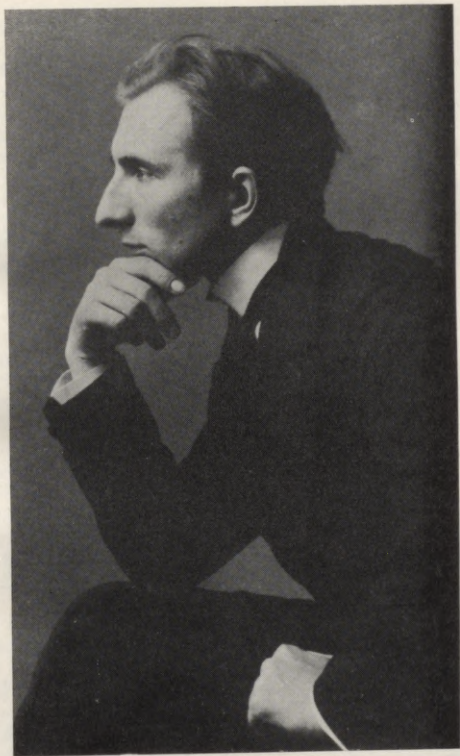
Rūdolfs Egle savās dzimtajās mājās Druvienas «Mazvasaraudzos»

Rūdolfis Egle «Mazvasaraudzos» ģimenes vidū. Aizmugurē stāv viņš un tēvs Kārlis Egle, mašīnā sēž māte Anna Egle un māsa Emma Bērziņa ar meitu Maiņu

Pleskavas radioavīzes «Dzīvais vārds» dibinātāji Kārlis Pelēkais, E. Birojs, J. Bērziņš-Andersons, Sudrabu Edžus, E. Eferts-Klusais, J. Gailis-Sarkanais, K. Siliņš ap 1922. gadu

Ludvigs Šanteklērs ap 1913. gadu

Kārlis Zariņš

radītājs. «Matērija... kopš mūžības ir bijusi šeit kopā ar Dievu, jo no nekā nekas nevar rasties un nevar izzust.»¹

Stenders atkal un atkal uzsver pēc būtības materiālistisko atziņu par matērijas mūžīgumu. Pats dievs nevar matēriju iznīcināt. «Nekas nevar iet visā dabā zudumā. Materiālās substances var gan iznīcināt, t. i., sadalīt, izkaisīt, pārveidot, tomēr neviena no tām nevar izzust. Visas līdz pat sīkākajam puteklītim dabā saglabājas.»²

Stendera atziņa par to, ka pie visu dabas priekšmetu (viņš teica — substanču) pārveidošanās matērija tomēr saglabājas, sasaucās ar antīko materiālistu, renesanses filozofu un 18. gs. apgaismotāju — Lomonosova, Lavuazjē u. c. — uzskatiem.

Uzstādamies pret sholastikas viedokli par «dieva radības» nemainību, Stenders traktēja kustību kā dabisku, universālu parādību priekšmetu pasaulē. Kustības cēloni viņš pie tam meklēja pašā matērijā, reizē noraidot peripatētisko viedokli par kustības ārējo cēloni. Reizē ar to viņš nonāca līdz hילוзоismam — domai par matērijas universālu apgarotību.

Doma par dabas vispārējo apgarotību radās jau antīkajā filozofijā, bet ar jaunu spēku atdzīvojās renesanses filozofijā, kas cīnījās pret sholastisko kustības un attīstības skaidrojumu. Aristotelis sprieda, ka katra kustība galu galā ir ārējā kustinātāja iedarbības rezultāts. Viņš formulēja slaveno tēzi par to, ka «viss, kas kustas, saņem savu kustību no ārpusēs». Tādā veidā katra ķermeņa kustības cēlonis jāmeklē ārpus šī ķermeņa, bet pasaules kustības cēlonis — ārpus pasaules. Iedams pa šo ceļu, Aristotelis nonāca līdz atziņai par pirmo nekustīgo kustinātāju — dievu, kas no ārpusēs virza pasaules kustību. Te Aristoteļa ontoloģija un kosmoloģija

---

¹ [Stender G. F.] Anmerkungen über die Offenbarung Gottes in der Natur. Mitau, [1786], S. 12—13.

² [Stender G. F.] Gedanken eines Greises über den nahen Zustand jenseit des Grabes. Mitau, [1786], S. 17.

saplūda ar viņa teoloģiju.¹ Tieši šo Aristoteļa mācības momentu izmantoja musulmaņu un kristiešu teologi: viņi nolēma izmantot un arī izmantoja Aristoteļa mācību, lai filozofiski pamatotu musulmaņu un kristiešu dogmas. Arī Rietumeiropas viduslaiku šolastiskās filozofijas centrālā figūra — Akvinas Toms, izstrādājot savus dieva pierādījumus, priekšplānā izvirzīja pierādījumu, kas balstās uz Aristoteļa mācību par kustību.²

Sekodams renesanses natūrfilozofiskajai tradīcijai, Stenders atteicās no peripatētiski šolastiskās idejas par ārējo kustinātāju. Izvirzīdams priekšplānā hילוizoiskus motīvus, viņš meklēja kustības imanentos cēloņus. «Ta iekšķīga daba ir dzīva un spēcīga, un pilna nо iekšķīgas kustešanas iekš visām savām vismazakām daļām.»³ «Daba nekur nav nedzīva un nekad nav bezdarbīga. Viņa visās vietās un visos laikos ir pilna iekšējas kustības un dzīvības.»⁴

Uzskatot, ka kustība ir pašas dabas neatņemama sastāvdaļa, Stenders uzsvēra, ka «lietu patiesie elementi — uguns, gaiss, ūdens un zeme — nekad neatrodas miera stāvoklī, bet pastāvīgā darbībā»⁵. Rakstot par dabu savā rokrakstā «Māģijas atslēga», Stenders uzsver: «Tā darbojas bez mītas, un miljoniem tās kustību risinās klusumā, mums neapziņoties.»⁶

Kustības universālo raksturu Stenders saistīja ar izmaiņas ideju dabā, kas galu galā tuvināja viņu priekšstatam par attīstību. Vislabāk tas redzams tur, kur viņš raksta par kustību no vienkāršā uz komplicēto, no nepilnīgā uz pilnīgo. «Tie dabas darbi maz iesākās, bet pēc jo dienas pieņēmas

¹ Асмус В. Ф. Античная философия. Москва, 1976, с. 284.

² Соколов В. В. Средневековая философия. Москва, 1979, с. 352.

³ Stenders G. F. Augstas gudrības grāmata..., 198.—199. lpp.

⁴ Stender G. F. Wahrheit der Religion..., S. 334.

⁵ Stender G. F. Wahrheit der Religion..., S. 129.—130.

⁶ [Stender G. F.] Clavis Magiae. Die geheime Naturweisheit vom Stein der Weisen historisch, physisch un practisch beleuchtet. Moosbrunn, 1794, S. 26 (rokraksts Tartu Valsts universitātes Fundamentālajā bibliotēkā).

līdz pilnīgu būšanu. No maza dīgla liels koks un pulks augļu nāk.»¹

Runājot par kustību, Stenders pievērsa uzmanību tam, ka to raksturo pāra kategorijas, kas pauž pretstatus. Neskatoties uz to, ka Stenders vēl nepacēlās līdz kustības kā pretstatu mijiedarbības izpratnei, tomēr viņš tai neapšaubāmi tuvojās. Stenders rakstīja par dažu pretrunu — dzimšanas un miršanas, simpātijas un antipātijas, siltuma un aukstuma — sakrišanu. Apskatot kustību, viņš uzsvēra, ka «siltums pēc saltuma un saltums pēc siltuma velkās»².

Cenšoties izskaidrot kustību, izejot no pašas dabas, Stenders tuvojās miera stāvokļa relativitātes izpratnei. Ķermeņa miera stāvokli viņš uzskatīja par pagaidu stāvokli, bet kustību par pastāvīgu, nepārejošu. Šinī ziņā Stendera uzskati būtiski atšķīrās no Aristoteļa. Ja Stagīrietis³ domāja, ka kustības stāvoklis ir pārejošs, bet miers — nepārejošs, tad Stenders — gluži otrādi — par dabisku un nepārejošu uzskatīja kustību, bet miera stāvokli — par pārejošu. Viņš uzsvēra, ka dabā «viss darbojas pat tad, kad tāni valda vislielākais miers»⁴.

Stenders nemitīgu kustību saskatīja kā uz Zemes, tā zvaigžņotajās debesīs. Pēc viņa domām, kustība raksturīga kā nedzīvajai, tā dzīvajai labai.

Stenders pirmais latviešiem tiecās zinātniski skaidrot kustību, kas saistās ar izmaiņām Zemes garozā.

Jau sengrieķu filozofi pūlējās izskaidrot tādas parādības kā zemestrīces un vulkānu darbību. Anaksimandrs, Anaksimens un Demokrits izteica domu, ka Zemes iekšienē ir tuk-

¹ *Stenders G. F.* Augstas gudrības grāmata..., 201. lpp.

² Turpat, 14. lpp.

³ Aristotelis, kurš dzimis grieķu kolonijā Stagīrā (Trāķijā).

⁴ *Stender G. F.* Mosaische Kosmogonie. Naturgemässe Realübersetzung der mosaischen Schöpfungsgeschichte und ihrer Perioden, mit Anmerkungen für denkennde Leser. In: Mitauische Monatschrift. 1784, April, S. 42. Neraugoties uz bibeliskā garā ieturēto virsrakstu, publikācija vērstā pret kreacionismu un aizstāv uzskatu par debess ķermeņu evolūciju.

šumi, pa kuriem cirkulē gaiss, ūdens, uguns. Ideja par tukšumiem Zemes iekšienē īpaši skaidri izteikta Aristoteļa darbos. Pēc Aristoteļa domām, lodveidīgās Zemes iekšienē ir tukšumi, pa kuriem cirkulē gaiss un sausi izgarojumi. Gaiss tiecas izlauzties ārpusē, bet to aiztur ūdens masas, kas ieplūst Zemē. Tad gaiss satricina Zemi, un tā rodas zemestrīces.¹ Aristoteļa mācība daļēji kļuva par pamatu vēlāko laiku zinātniskajiem priekšstatiem par izmaiņām Zemes garozā. Latvijā 17. gs. G. Mancelis Aristoteļa mācību par zemestrīču dabīgajiem cēloņiem stādīja pretī reliģiskajam priekšstatam par to, ka Zemi tricina velni.² Arī Stenders noraidīja ideju par pārdabiskajiem spēkiem kā Zemes garozas kustinātājiem. Viņš tai stādīja pretī antīko priekšstatu par to, ka Zemes iekšienē ir tukšumi, pa kuriem cirkulē tvaiki un uguns. Kad tvaiki neatrod izeju, sākas zemestrīces un «visa virseja zeme top celta un kratīta un rib un trīc»³.

Stenders latviešiem skaidroja arī kustību, kas saistās ar elektriskajām parādībām.

Elektrības parādības bija zināmas jau senatnē. Sengrieķu filozofi zināja, ka dzintars, kad to berzē, sāk pievilkt viegulus priekšmetus. Senatnē tomēr elektrības parādības nepētīja, bet skaidroja hилоzoisma garā. Tikai 18. gs. atklāja elektrovadītspējas parādību (Greijs), izgudroja aparātu, kas ļāva iegūt ievērojamus elektrības lādiņus un eksperimentēt ar tiem (Leidenes trauks), eksperimentāli apstiprinājās doma par zibens elektrisko raksturu un mākoņu elektrizāciju negaisa laikā (Franklins, Rihmans, Lomonosovs).⁴

Stenders elektrību skaidroja no hилоzoisma viedokļa, tomēr reizē viņš apkaroja viņa laikā izplatītos mēģinājumus

---

¹ История геологии. М., 1973, с. 13.

² Свеллис А. Т. Профессор Тартуского университета Г. Манцель и его трактат «О землетрясений». — В кн.: Тезисы докладов Всесоюзной XIII Прибалтийской конференции по истории науки. Тарту, 1982, с. 3—10.

³ Stenders G. F. Augstas gudrības grāmata..., 84. lpp.

⁴ Снацкий Б. И. История физики. М., 1977, ч. I, с. 172.

tanī saskatīt pārdabisku spēku iedarbību. «Ka tāds spēks tiešam iekš dabas ronās, vari tu pats mēģināt,»¹ rakstīja Stenders. Tālāk viņš apraksta eksperimentus, kas liecina par elektrības dabisko izcelšanos. Zibens — pēc viņa domām — rodas, savstarpēji iedarbojoties elektrizētiem mākoņiem, vai kad — kā viņš raksta — «tāds debess ar citu debesi sadurās...»².

Skaidrodams zibens dabisko, t. i., elektrisko, būtību, Stenders noraida ar zibeni un pārkonu saistītos dažādos māņus. «Bet, ka pārkons vellu meklē un ka vells aplam priekš pārkoņa bēgot,» raksta Stenders, «tas ir vecu bābu pasaka un negudra cilveka melšana...» Tāpat viņš noraida tolaik izplatīto uzskatu, ka zibeni var izsaukt «caur buršanu»³.

Stenders lasītāju pamāca, kā pareizi jāizturas negaisa laikā, un pastāsta par zibens novedēju, kas tolaik, kā viņš atzīmē, Latvijā vēl tikai retā vietā bija uzstādīts: Rīgā, Jelgavā un Apriķu mācītājmuižā.⁴

Tuvodamies dabas paškustības izpratnei, Stenders to īpaši attiecināja uz dzīvo dabu, kurā, pēc viņa domām, tā visspilgtāk izpaužas. Tikai nedrīkst aizmirst, ka Stendera laikā paškustību dzīvajā dabā izprata savādāk nekā šodien.

15.—18. gs. paškustību dabā saprata kā atsevišķu sīko augu un sīkbūtņu pašradi. Šo uzskatu aizstāvēja filozofi Dekarts, Lamets, Didro, Holbahs, naturālisti un mediķi — Helmons, Pero, Mariots, Morhofs, Silvijs, Bifons, Erasmus Darvins, Nidhēms, Ingenhauzs, Gledičs, kādu laiku arī Līnejs. Levenhuka un Spalancāni pētījumi gan ievērojami samazināja šīs teorijas autoritāti, tomēr līdz pat Pastēra atklājumiem 19. gs. tā turpināja rast piekritējus. Lielā mērā tas izskaidrojams ar to, ka pašrades teorija ļāva uzstāties pret bībelisko mītu par pasaules radīšanu sešās dienās. Tie

¹ Stenders G. F. Augstas gudrības grāmata..., 31. lpp.

² Turpat, 32. lpp.

³ Turpat, 30. lpp.

⁴ Turpat, 33. lpp.

filozofi un dabaszinātnieki, kas negribēja pieņemt bibelisko kreacionismu, labprāt atzina, ņemot vērā tālaika zinātnes attīstības līmeni, pašrades ideju. Izvirzot pretī mācībai par pārdabisko pasaules radīšanu domu par dzīvo organismu dabisku izcelšanos, pašrades teorijas piekritēji ieņēma izteikti progresīvas pozīcijas. Tāpēc arī pret šo ideju uzstājās daudzi teologi un teoloģiski noskaņoti zinātnieki.¹

Pie pašrades teorijas turējās arī Stenders. Viņš to attiecināja kā uz neliela izmēra augiem, tā uz sīkbūtnēm un dažiem kukaiņiem. Ierobežodams dieva lomu radīšanā, viņš uzsvēra: «Vēl šodien zeme bieži rada augus bez sēklas — tikai no puvešiem . . . kā to redzam pie sūnām uz salmu jumtiem un pelējuma, kas apbruņotai acij izskatās kā puķu lauks.»² «Kā daudzi dzīvnieciņi rodas stāvošā ūdenī, tā arī no trūdu zemes un pelējuma siltumā ceļas dažs dzīvnieciņš — to redzam pie smidžiem.»³

To, ka Stenders tiecās pārvarēt ideju par dzīvo dabu kā pasīvu esamību, apliecina arī viņa uzskati embrioloģijas jautājumos.

Stendera laikā embrioloģijā bija izplatīta t. s. preformisma teorija. Savā sākotnējā veidā to atrodam jau Anaksagora mācībā par «lietu sēklām». Anaksagors uzskatīja, ka cilvēka sēklā neredzamā veidā apslēpti ļoti mazu izmēru mati, nagi, asinsvadi, dzīslas un kauli, kas attīstības gaitā tikai savienojas, aug un kļūst redzami. Šo domu pauda arī Hipokrāts. Preformistiskos uzskatus kritizēja Aristotelis, izvirzīdams mācību par epigēnēzi, t. i., par organisma dīgļa pakāpenisku attīstību. Aristoteļa mācība valdīja pār zinātnieku prātiem līdz pat Hārvejam un Dekartam. Svāmerdams, Malpīgijs un Lēvenhuks atzina par pareizāku mācību par dīgļa preformāciju, t. i., tā eksistenci olā vai sēklā gatavā veidā vēl pirms apaugļošanas un attīstības. Epigēnē-

¹ История биологии с древнейших времен до начала XX века. М., 1972, т. I, с. 114.

² Stender G. F. Mosaische Kosmogonie . . ., S. 48.—49.

³ Turpat, 57. lpp.

tisko embrioloģijas interpretāciju gan tās vitālistiskajā (Hārvejs), gan mehānistiskajā (Dekarts) veidā sāka uzskatīt par nezinātnisku. Preformisma filozofisko pamatojumu tiecās dot Malbranšs un Leibnics, to aizstāvēja Hallers, Bonnē, Spalancāni. Grūtības, kas radās, no preformisma pozīcijām skaidrojot dažādas kropolības, iedzimtības, hibridizācijas un reģenerācijas parādības, tomēr noveda pie epīģenēzes ideju atdzimšanas. Viens no zinātniskās embrioloģijas pamatlicējiem — Kaspars Volfs izvērta preformisma kritiku. Viņš apšaubīja preformistu uzskatu par dabu kā par inertu, iesīkstējušu, pasīvu esamību, kas nespēj radīt jaunus organismus, bet var tikai reproducēt to, kas sākotnēji radīts. Volfa idejas ar savu jaunumu un antimetafizisko ievirzi 18. gs. vēl neguva plašu piekrišanu, un izšķirošs lūzums strīdā starp preformistiem un epīģenētiķiem iestājās tikai 19. gs. — pēc tam kad bija publicēti kādreizējā Rīgas ārsta, vēlākā Pēterburgas Zinātņu akadēmijas goda locekļa K. Bēra darbi.¹

Izteikti metafiziskā preformisma koncepcija atbilda kreacionistiskajiem uzskatiem un vērtēja sugas kā nemainīgas un dieva radītas. Epīģenētiķu uzskatiem turpretī konkrētā vēsturiskā situācijā bija izcila nozīme, jo tie attīrīja ceļu priekšstatam par attīstību kā kustību no vienkāršā uz komplicēto. Sinī nozīmē epīģenētiskā koncepcija, nebūdamā pati par sevi evolucionāra, tomēr sagatavoja augsni evolucionismam embrioloģijā.

Volfa epīģenētiskos uzskatus jau toreiz, kad tie vēl nebija iesakņojušies sabiedrībā, aizstāvēja Jelgavas Pētera akadēmijas profesors J. Bezeke.² Daudziem tomēr nebūs zināms, ka pret preformisma teoriju tolaik asi uzstājās arī Stenders. Savā grāmatiņā «Pārdomas par Lafatēra izredzēm mūžībā», kurā izsmietas Šveices pietiskā rakstnieka

¹ История биологии..., с. 98.

² Stradiņš J., Strods H. Jelgavas Pētera akadēmija. Latvijas pirmās augstskolas likteņgaitas. R., 1975, 176. lpp.

fantāzijas par pēcnāves dzīvi, Stenders kritizē Lafatēra, kā arī Hallera un Bonnē preformismu, ko apzīmē par «izdomātu himēru». «Hallers un Bonnē,» raksta Stenders, «iespējams, ir izcilākie dabas pētnieki, tomēr viņi nav dabas likumdevēji.»¹ Norādīdams, ka neiespējami dzīvas būtnes sēklā ietvert visu nākotnē iespējamo paaudžu dīgļus, Stenders uzsvēra, ka «dīgļu sākotnējās preeksistences hipotēzes aplamība ir acīmredzama»².

Preformisma teoriju Stenders izsmēja arī savā darbā «Reliģijas patiesība». «Zemkopis un dārznieks, kas prot apstrādāt tīrumu un dārzu,» raksta Stenders, «manās acīs ir lielāki dabas pazinēji nekā visi tie, kas katrā sēklas graudiņā saskata apslēptā veidā visus augus, kas no tā attīstīsies, un visas bezgalīgās nākotnes sēklas, bet no visiem šiem ideālajiem augļiem nekā nebauda.»³

Stenders preformismu noraidīja kā tādu, kas nerēķinās ar dieva «veidojošo, visuvareno roku»⁴. Tikai dievu Stenders šeit saprata nevis reliģiskā, bet filozofiski panteistiskā nozīmē, uzsvērdams, ka dievs un daba «ir viens otrā»⁵. Ar dieva «veidojošo, visvareno roku» Stenders saprata dabu, kas spējīga uz paškustību un pašattīstību.

Nemitīgu kustību Stenders vēro ne tikai uz Zemes, bet arī visā Saules sistēmā. Lai to parādītu, viņš izmanto heliocentriskās astronomijas novērojumus, ko bija izdarījuši zinātnieki — astronomi, sākot ar Galileju un beidzot ar Heršeli. Viņš parāda, ka Saule un planētas griežas ap savu asi, bez tam planētas vēl riņķo ap Sauli. Reizē ar to viņš bija pirmais, kurš latviešus iepazīstināja ar jaunlaiku helio-

¹ [Stender G. F.] Gedanken über die Lavaterische Aussichten in die Ewigkeit. [O. O. u. V.], 1771. S. 32.

² Turpat, 33. lpp.

³ Stender G. F. Wahrheit der Religion..., S. 81.—82.

⁴ [Stender G. F.] Gedanken über die Lavaterische Aussichten..., — S. 35. «Dieva roka» ir teistisks apzīmējums, kurā Stenders tiecas ielikt jaunu — panteistisku saturu.

⁵ Turpat, S. 29.

centriskās astronomijas pamatiem un redzamo debess ķermeņu kustību pie debesīm skaidroja no Kopernika mācības viedokļa.¹ Ģeocentrisko viedokli par debess spidekļu griešanos ap Zemi, ko latvieši tolaik pazina pēc Bībeles, viņš apzīmēja par tādu, ko «gaišs prāts nevar domāt».

Lai lasītāji labāk saprastu heliocentrisko Saules sistēmas uzbūvi, Stenders min līdzību ar cepeti un pavardu, līdzību, ko bija iecienījuši arī daudzi citi viņa laika Kopernika sistēmas piekritēji (piem., Lomonosovs²): «Kad tu cepeti gribi cept, ka visur apkārt ceptu, vai tu tāds negudrs būtu un gribetu cepeša dēļ, ka skurstens ar visu ugunsuru apkārt cepeti grieztos? Griez pašu cepeti, tad tas us visām malām isceps...»³

Debess ķermeņu kustību, pēc Stendera domām, ietekmē gravitācija, ko viņš interpretēja kā smagumu.⁴ Gravitācija lielā mērā ietekmē arī Zemes kustību un priekšmetu kustību uz Zemes (plūdi un atplūdi kā Mēness pievilkšanas spēka ietekme, smagums kā Zemes pievilkšanas spēka izpausme u. c.). Dažkārt Stenders gravitāciju gan apzīmē kā dieva roku («Se mācies Dieva roku atzīt, kas mūsu zemi un visas lietas caur savu spēku satur»⁵). Tikai jāņem vērā, ka ar dieva roku viņš arī šeit saprot panteistiski interpretētu dabu. Šāda gravitācijas interpretācija zināmā mērā atbilda Stendera filozofiskajām tendencēm, kā arī tālaika zinātnes attīstības vispārīgajam līmenim. Lieta tā, ka pie gravitācijas panteistiskās interpretācijas turējās redzami jaunlaiku zināt-

---

¹ *Svelpis A.* Viņš pirmais dzimtaudim parādīja Visumu. — Zinātne un Tehnika, 1984, № 6, 30.—31. lpp.

² Šādu analogiju Lomonosova un Stendera darbos nav mazums. Vismaz daļēji acīmredzot ir taisnība F. Brīvzemniekam, kad viņš raksta: «Stenderis ir latviešu Lomonosovs...» (*Brīvzemnieks F. Augsti krievu viri no zemas kārtas. Lomonosovs.* — Grām.: *Stradiņš J. Lomonosovs un Latvija. R., 1987, 159. lpp.*)

³ *Stenders G. F.* Augstas gudrības grāmata..., 178. lpp.

⁴ *Stender G. F.* Mosaische Kosmogonie..., S. 44.

⁵ *Stenders G. F.* Augstas gudrības grāmata..., 12. lpp.

nes pārstāvji, ieskaitot pašu vispasaules gravitācijas likuma formulētāju I. Ņūtonu. Pēdējais uzskatīja, ka dievs ir sava veida «pievilksšanas regulators»¹.

Stenders domāja, ka ne tikai Zeme, bet arī Mēness un citas Saules sistēmas planētas ir apdzīvotas. Viņš uzskatīja, ka apdzīvota ir arī Saule (par Saules gaismas cēloni viņš uzskatīja elektrību, kas, pēc viņa domām, rodas, Saulei rotējot ap savu asi).² A. Birkerts savā laikā kritizēja Stenderu, uzsverot, ka «spriest pozitīvi par to, ka Saule, Mēness un zvaigznes ir apdzīvotas, var tikai, nokļūstot no zinātniskās objektivitātes pamatiem un ielaižoties filozofiskā fantazēšanā»³. Ja vērtējam Stendera izteikumus no mūsdienu zinātnes viedokļa, tad A. Birkertam, bez šaubām, taisnība. Tikai nedrīkst aizmirst, ka Stenders savos uzskatos atspoguļoja nevis mūsdienu, bet sava laika zinātnes attīstības līmeni.

Atziņa par to, ka apdzīvota ir ne tikai Zeme, bet arī citi debess ķermeņi, bija savam laikam nozīmīga: pie tās pieturējās tie zinātnes pārstāvji, kas neatzina bībelisko kreacionismu (saskaņā ar pēdējo dievs saprātīgas būtnes radījis tikai uz Zemes). Bez tam šī atziņa nebija pretrunā ar tālaika zinātni. Lai cik tas šodien neliktos divaini, bet pie uzskata, ka Saule «ir visai labvēlīga tam, lai tur uzturētos dzīvas būtnes», vēl 1795. gadā (tātad Stendera dzīves laikā) pieturējās pat tāds redzams jaunlaiku zinātnes pārstāvis kā angļu astronoms, Urāna atklājējs un pirmā Galaktikas modeļa autors V. Heršels⁴, kura nopelni zinātnē Stenderam bija zināmi.

Stenders bija viens no pirmajiem inteliģences pārstāvjiem Latvijā, kas attīstības ideju centās attiecināt ne tikai uz Zemi, bet arī uz Saules sistēmu, pat Visumu.

¹ Спасский Б. И., с. 142.

² Stender G. F. Mosaischeo Kosmogonie..., S. 52.

³ Birkerts A. Latviešu inteliģence savās ciņās un gaitās. R. 1927, I. d., 161. lpp.

⁴ Паннекук А. История астрономии. М., 1966, с. 443.

Pirmās vispārējās idejas par debess ķermeņu attīstību izteica jau antīkie filozofi 5.—1. gs. p. m.ē. (Leikips, Dēmokrits, Lukrēcijs). Viduslaikos sākās teoloģijas kundzības laiks, kad pirmajā vietā izvirzījās bībeliskais mīts par pasaules radīšanu. Tikai 17. gs. Dekarts atteicās no šī mīta un uzskatīja, ka visi debess ķermeņi radušies matērijas visīkākā daļiņu virpuļveida kustības rezultātā. Dieva kompetencē viņš atstāja tikai matērijas radītāja lomu. Dekarta virpuļu teorija valdīja pār zinātnieku prātiem līdz pat 18. gs. vidum. Planētu zinātniskās kosmogonijas pamatus lika Ņūtons, kurš īpašu uzmanību pievērsa planētu kustības likumsakarībām. Izejot no paša atklātajiem mehānikas pamatlikumiem un paša formulētā vispasaules gravitācijas likuma, viņš izdarīja secinājumu, ka planētu sistēmas uzbūve nevar būt nejaušu apstākļu sagādīšanās rezultāts. Viņš to izskaidroja ar dieva iejaukšanos. Bifons 1745. gadā izteica pieņēmumu, ka planētas radušās no vielas, ko no Saules izsitusī milzu komēta (tolaik komētas uzskatīja par masīviem ķermeņiem). Kants 1755. gadā izvirzīja jautājumu par visu debess ķermeņu likumsakarīgi dabisku izcelšanos. Polemizējot ar Ņūtonu, viņš deva planētu kustības likumsakarībām kosmogonisku izskaidrojumu, aizstāvēja hipotēzi par planētu izveidošanos no izkaisīta matērijas mākoņa. Kanta t. s. nebulārā teorija ar modifikācijām, ko tanī ienesa Laplass, «veicināja jaunu, evolucionistisku uzskatu veidošanos jautājumā par Visuma izcelšanos»¹.

Stenders visumā noraidīja bībelisko kreacionismu ne tikai attiecībā uz Zemes, bet arī uz debess ķermeņu izcelšanos. Saules sistēmas izcelšanos viņš skaidroja kā dabiskas attīstības rezultātu, turklāt atsevišķus priekšstatus šīnī sakarā ņēma kā no antīkās filozofiskās tradīcijas (ideju par pirmatnējo haosu), tā no Kanta nebulārās teorijas.² Visuma un

¹ Херрман Д. Открыватели неба. М., 1981, с. 136.

² Свеллис А. Т. Космогонические идеи Г. Ф. Стендера. — В кн.: Тезисы докладов XII Прибалтийской конференции по истории науки и техники. Вильнюс, 1979, с. 27—30.

Saules sistēmas veidošanos Stenders skaidroja kā panteistiski interpretētas matērijas pašattīstību no izklaidēta, haotiska stāvokļa līdz debess ķermeņiem, kādus tos redzam šodien. Pirmvielu, no kuras cēlies Visums, Stenders stādījis priekšā kā smalkus tvaikus. Ar laiku tie sabiezēja mākoņos, kuri, pateicoties savam smagumam, kļuva par ūdens lodēm. Pēdējās pakāpeniski sacietēja, tādējādi veidojot (kā no ūdens veidojas katlakmens) mūsdienās redzamos debess ķermeņus.¹

Stendera kosmogoniskajos priekšstatos daudz naiva, tomēr galvenais te ir attīstības idejas attiecināšana uz debess ķermeņiem. Noraidāms bībelisko kreacionismu, Stenders Bībelē minētās sešas radišanas dienas ieteica interpretēt kā attīstības periodus.²

Rakstīdams par kustību, Stenders nevarēja apiet jautājumu par telpu un laiku, ko viņš uzskatīja par dabas priekšmetu esamības raksturotājiem, lai gan telpas interpretācijā viņš sekoja nevis Dekarta—Leibnīca, bet Dēmokrīta—Ņūtona viedoklim, kas atzina arī tukšuma eksistenci. Līdzīgi telpai Stenders tiecās raksturot laiku ar dabas priekšmetiem un to kustību. Katru kustību, pēc Stendera domām, var izmērīt laikā, katrai kustībai ir noteikts ātrums. Par vislielāko ātrumu Stenders uzskatīja gaismas ātrumu. Reizē ar to viņš noraidīja Aristoteļa un Galileja viedokli par gaismas gandrīz momentālo izplatīšanos (pie kā vēl daudzi viņa laikabiedri pieturējās!) un atzina, ka gaismai piemīt ļoti liels, bet tomēr ierobežots ātrums. Stenders pirmais latviešu lasītājam pastāstīja par Jupitera pavadoņu kustību, kuru novērojot dāņu pētnieks O. Rēmers 1672. gadā noteica gaismas ātrumu («Caur viņu aplūkošanu mēs arīdzan tagad labaki un taisnaki zināt un isrēķenēt varam, cik ātri gaismas stari caur gaisu šaujās»³).

¹ Stender G. F. *Mosaische Kosmogonie...*, S. 51.

² Turpat, 37. lpp.

³ Stenders G. F. *Augstas gudrības grāmata...*, 171. lpp.

Rakstot par laiku un telpu, Stenders tā vai citādi skāra arī galīgā un bezgalīgā, ierobežotā un neierobežotā jēdzienu. Viņa uzskati šo jēdzienu traktējumā visumā tomēr palika metafizikas pozīcijās. Tā par galīgā un bezgalīgā dialektiku, ko pauda Leibnics, Stenders rakstīja: «Ja nu kas ir bezjēdzīgs, tad tā ir atziņa par to, ka kaut kas var būt mazs un tomēr bezgalīgs, t. i., ierobežots un reizē neierobežots.»¹

Apkarodams sholastikas stūrakmeni — priekšstatu par telpā ierobežoto Visumu —, Stenders Visumu uzskatīja par bezgalīgu. Bezgalība Visumā, pēc Stendera domām, izpaužas tādējādi, ka 1) Visumam nav viduspunkta, 2) Visumam nav malas, 3) Visums sevī ietver bezgalīgu daudzumu pasaulu. Visumu Stenders traktēja panteistiski. Savā latviešu valodā sarakstītajā dzejojumā «Dieva lielums», kas publicēts pēc autora nāves, Stenders dieva bezgalīgos atribūtus reducē uz dabu. Visums tādējādi viņam ir «Mūžīgs lielums nesniedzams, Nedz ar domām mērojams! Kura vidus ir visur, Āra malas nav nekur»².

Stihiski dialektiskie minējumi un dinamiski panteistiskās tendences matērijas un kustības interpretācijā ļāva Stenderam zināmā mērā kritizēt viņa laikā valdošās dabaszinātniskās domas vienpusīgi mehānistisko raksturu. «Protams,» raksta Stenders, «mēs nenoliedzam pasaules mehānismu, tāpat kā nenoliedzam mazās pasaules mehānismu — cilvēku. Zvaigžņu ceļi to acīmredzami parāda. Bet vai no tā izriet slēdziens, ka pasaule ir mašīna? Tas tikpat maz iespējams, kā no asinscirkulācijas varētu secināt, ka cilvēks ir tikai mašīna.»³

Pārvarēt mehānicismu ne Stenders, ne viņa laikabiedri nevarēja. Tikai 19.—20. gs. dabaszinātņu sasniegumi sagrāva mehānistisko pasaules ainu.

¹ [Stender G. F.] Gedanken über die Lavaterische Aussichten, S. 29.

² Stenders G. F. Dieva lielums. Grām.: Latvīska gada grāmata, 1797, № 2, 72. lpp.

³ Stender G. F. Wahrheit der Religion..., S. 179.

Stenders bija pārliecināts, ka cilvēka izziņas pamats ir objektīvi eksistējošā daba, tā reālā pasaule, kas ir apmums. Tas, pēc viņa domām, jāsaprot katram daudz maz izglītotam cilvēkam, bet īpaši — filozofam. «Cik daudz vairāk gudra cilvēka pienākums,» viņš rakstīja, «ir sekot dabas un pasaules iekārtojumam un tam upurēt savas tukšās iedomas.»¹

Galvenais dabas un «pasaules iekārtojuma» izzināšanas līdzeklis, pēc Stendera domām, ir zinātne. Tanī pašā laikā viņš interesējās arī par maģiju un alķīmiju² kā par sava veida mistificētiem «izzināšanas» ceļiem. Uz šī pamata Stendera pētnieks K. Kundziņš savā laikā izdarīja viennozīmīgu secinājumu, kuram grūti pievienoties, proti, ka «Stendera natūrfilozofiskais viedoklis ir pārliecinoši spiritisks un mistisks»³.

Stendera pasaules uzskata ideālistiskās izejas premisas nevarēja nesaistīties ar zināmām mistiskām un spiritiskām ievirzēm, taču galvenais ir tas, ka dabiskā maģija un alķīmija, kā to saprata Stenders, veda nevis uz pārdabisku spēku, pārdabisku īpašību atsegšanu, bet gan uz «dabas majestātiskā ceļa slepenu izzināšanu»⁴. Pateicoties hilozoiskajam uzskatam par to, ka dzīvība raksturīga visai dabai, maģija Stendera izpratnē veidoja sakaru starp «pasaules dvēseli» (arī «pasaules garu») vai pasaules aktīvo būtību, kas slēpta pašā dabā, un individuālajiem priekšmetiem un parādībām. Patieso dabisko likumsakarību nepazīšana noveda Stenderu pie naiviem mēģinājumiem konstruēt fiktīvus sakarus. Kaut gan alķīmijas periods ķīmijas zināt-

---

¹ *Stender G. F. Wahrheit der Religion...*, S. 304—305.

² [*Czarnewsky J.*], S. 76.

³ *Kundsin K. Gotthard Friedrich Stender. Ein Verteidiger der christlichen Wahrheit im Zeitalter der Aufklärung.* — In: *Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Kirche in Russland*. 1884, Bd. 40., S. 104.

⁴ *Stender G. F. Wahrheit der Religion...*, S. 324.

nes attīstībā jau bija beidzies¹, Stendera alkīmiskās intereses kā recidīvs (šādi recidīvi vēl Stendera laikā bija sastopami arī Rietumeiropā un Krievijā) fantastiskā veidā atspoguļoja ticību cilvēka spējai izziņāt un izmantot savā labā dabas noslēpumainos un neizpētītos spēkus un likumsakarības. Pie tam svarīgi, ka runa bija tieši par dabiskiem spēkiem un likumsakarībām, ko cilvēks var izmantot savās interesēs.

Stenders bija pirmais literāts, kurš, pats gan nebūdams profesionāls filozofs, vairāk vai mazāk apzinīgi tiecās izkopt latviešu filozofisko kultūru. Kultūras dzīves pastiprināta sekularizācija un filozofiskās domas norobežošanās no teoloģijas un tuvošanās dabaszinātnēm nevarēja neietekmēt viņa objektīvi ideālistisko pasaules uzskatu, kas aizvien vairāk sāka pildīties ar stihiski materiālistisku saturu. Vislabāk tas redzams tur, kur dabas (matērijas) un kustības interpretācijā viņš svārstās starp kristīgo teismu no vienas un deismu, bet īpaši panteismu no otras puses, tādējādi nonākdams konfliktā ar daudzām kristīgajām dogmām un Bībeli. Kaut gan par materiālistu vai pat par ateistu viņš tā arī nekļuva, tomēr viņa literārā mantojuma labākā daļa, kurai raksturīga brīvdomīga ievirze, veicināja filozofiskās domas attīstību Latvijā.

---

¹ Par alkīmijas periodu ķīmijas zinātnes attīstībā pieņemts apzīmēt laiku no 4. līdz 16. gs. m. ē.: *Джуа М. История химии. М., 1966, с. 15.*

II. IESKATS AIZGĀJUŠOS GADSIMTOS

ALEKSEJS APINIS

DZEJOLĪTIS CAURI GADSIMTIEM

17. gadsimta 30. gados vācu ceļotājs Ādams Oleārijs (1603—1671) uz Krieviju un tālākām Austrumu zemēm devās cauri Baltijai. Te viņš vēroja latviešu un igauņu zemnieku sūro dzīvi vācu muižnieku jūgā un vēlāk to attēloja ceļojuma aprakstā (vācu valodā)¹. «Tā ir īsta vergu tauta; junkuri un kungi viņu nomāc cietā kalpībā; no mantas viņiem nav daudz vairāk kā tas, kas mugurā un virsū.» Un tālāk Oleārijs turpina: «Tāpēc par viņiem sadzejoti šie *Rhythmi barbarici*:

*Ich bin ein Lieffländischer Baur /
Mein Leben wird mir saur /
Ich steige auff den Birckenbaum /
Darvon haw' ich Sattel vnd Zaum /
Ich binde meine Schuh mit Baste /
Vnd fülle meinem Juncker die Kaste /
Ich gebe dem Pastor die Pflicht /
Vnd weiß von Gott vnd seinem Worte nicht.»²*

Pēc tam Oleārijs stāsta — zemnieki vēl atceroties, ka viņu senčiem piederējusi zeme, bet vāci tos apspieduši un padarījuši par vergiem. Oleārijs piemin arī zemnieku sacelšanās gadījumus un tiem sekojošus nāvessodus.

¹ *Olearius A. Offtbegehrte Beschreibung Der Newen Orientalischer Reise. Schlewzig, 1647, S. 94—95.*

² Dzejoļa oriģinālus sniedzam vācu valodā ar rakstības īpatnībām, lai valodas pratējs lasītājs varētu uztvert visas tā nianšes un zinātnieks — to tālākās pārveides. Tulkojums: Es esmu Vidzemes zemnieks, / Mana dzīve man tiek sūra, / Es kāpju bērzā, / No tā cērtu seglus un iemauktus, / Es apsienu savu kurpi ar lūku / Un pildu savam junkuram lādi; / Es dodu mācītājam tiesu [nodevu] / Un nekā nezinu par dievu un viņa vārdiem.

Bet kāpēc viņš pantiņu nosaucis par *rhythmi barbarici* — neliterārā valodā rakstītām vārsēm? Nākamajā grāmatas izdevumā viņš to ievietojis ne vairs augšvācu, bet lejsvācu valodā, kas 17. gadsimtā jau tika uzlūkota par neliterāru. Acīmredzot dzejas rindiņas sākotnēji bija sacerētas lejsvāciski. Bet šis apstāklis ļauj ko spriest par sacerēšanas laiku. Baltijā lejsvācu valodu rakstos lietoja līdz 16. gadsimta beigām; vārsmas tāpat tapušas ne vēlāk par 16. gadsimtu.

Gandrīz vienlaikus ar Oleāriju dzejolīti citējis arī vēsturnieks un augsta ranga garīdznieks Kurzemē Pauls Einhorn (miris 1665)¹. Arī viņš raksta par kungu bardzību, par to, ka viņiem ir tiesības zemniekus kā kādu īpašumu pārdot, iemainīt. Nodevas, ko zemnieki dod mācītājiem, esot pārlicīgas; mācītājiem netrūkstot nenieka, tomēr tie savas draudzes locekļiem nekā neesot iemācījuši. Atkal ilustrācijai sniegta dziesmiņa, šoreiz atšķirīgā variantā:

*Du armer Curischer Baur /
Dein Leben wird dir saur /
Du steigest auff den Baum /
Vnd hawest dir Sattel vnd Zaum /
Du gibst den Pfaffen auch ihre Pflicht /
Vnd weist von Gottes Wort doch nicht, etc.*²

Pantiņš tāpat bija no Vidzemes pārgājis arī uz Kurzemi, tur lokalizējies. Acīmredzot tas notika mutvārdu tradīcijā, kā folklorā, taču šai gadījumā tajās vācu aprindās, kas vēlējās un prata saskatīt zemnieku nežēlīgo ekspluatāciju. Piebilde «*etc.*» nozīmē, ka dziesmiņa patiesībā bija garāka. Einhorn tās rašanos attiecina uz Livonijas kara laiku, tāpat uz 16. gadsimta 50.—80. gadiem.

Šīm vārsēm liktenis bija lēmis ilgu mūžu.³

¹ *Einhorn P. Historia Lettica ...* — Dorpt in Lieffland, 1649, S. 55.

² Tu, nabaga kuršu zemnieks, / Tava dzīve tiek tev sūra, / Tu kāp kokā / Un cērt sev seglus un iemauktus; / Tu dod baznīckungiem arī viņu tiesu / Un taču nekā nezini par dieva vārdiem, utt.

³ Vēlāk dzejolīša vāciskos variantus apkopojis vēsturnieks un pedagogs K. E. Pabsts (*Pabst Ch. E. Bunte Bilder. Reval, 1856, 2. H., S. 37—38*).

Es esmu sem nēeks' widsemme,
Man grūkti darbi pašaulē,
Es mēšha sahp us behrsa kōhki,
Un zēhtu setli ratt un lohki,
Es tais par kurpēhm luhziņu,
Un Kunga slehti pildiju,
Tam Bāfniiz Kungam teesa teek,
No Diewa prohtā es nēneek.

Dzejoliša citējums F. B. Blaufūsa grāmatas norakstā (1753)

Sasprindzinātā dzīves brīdī dzejolīti atcerējās latvietis Jānis Reiters. Kad viņš 1676. gadā bija par zviedru garnizona mācītāju Koknesē, dievkalpojums viņš, sekodams dziļākai iekšējai pārlicībai, pielaida arī latviešu zemniekus (garnizona kareivjiem latviešiem Reiters dievvārdus teica latviski); viņa sprediķi bija raduši tādu atbalsi, ka tos klausīties ieradās arī kurzemnieki, pārcēlušies pār toreizējo robežupi Daugavu, kas Kurzemes hercogisti šķīra no zviedru Vidzemes. Acīmredzot tas viss varasnesējiem likās bīstami, un Reitera nelabvēļiem nu bija rokā iegansts viņu aizdabūt.

no Kokneses — turienes apkārtnes muižnieki Reiteru apsūdzēja zviedru gubernatoram par to, ka viņš pils baznīcā ielaidis vienkāršus zemniekus, ka ar tiem tiekoties ik dienas, mudinot uz nepaklausību kungiem. Reiters īpašā iesniegumā¹ taisnojās: vai tas esot grēks izskaidrot evaņģēliju nevāciem — «ļaudīm, par kuriem Minsters, slavenais kosmogrāfs, saka: tie dod savam kungam un priesterim tiesu, bet par dievu un viņa vārdu nekā nezina» («*Sie geben Ihrem Herrn u. Priester die Pflicht, weisen aber von Gott und seinem worte nicht*»).

Te Reiters nedaudz kļūdījies, bet viņa kļūda ir jo zīmīga. Izcilais jaunlaiku ģeogrāfijas zinātnes pamatlicējs Sveices vācietis Sebastjāns Minsters (1489—1552) savā galvenajā grāmatā «*Cosmographie*» («Kosmogrāfija», pirmizdevums 1544. g., vēlāk vairāki papildināti izdevumi) tiešām ar lielu līdzjūtību raksta par latviešu likteni: «Ši ir visnelaimīgākā un bēdīgākā tauta, kādas zem saules nav atrodamas. Viņi ēd rupju maizi un ēdienu, kādu mums cūkas neēd.» Minsters tiešām raksta par kungu nežēlību, par lielajām nodevām un mācītāju nevērību pret tautu. Bet dzejoļiša, pie tam ar tādām atskaņām kā Reitera citātā, viņa grāmatā nav. Tātad Reiters to būs izlasījis Oleārija aprakstā, bet atmiņas neprecizitātes dēļ attiecinājis uz Minstera darbu. Tā redzams, ka Reitera uzskatu noskaidrošanā piedalījušies arī divi lieli 16. un 17. gadsimta humānisti.

Bet 18. gadsimtā mums pazīstamās vārsmas parādījās rakstos jaunā, ļoti interesantā sakarā. Mācītājs F. B. Blaufūss Rīgā 1753. gadā bija sarakstījis un palaidis rokrakstā cirkulēt Latvijas vēstures apcerējumu latviski «Stāsti no tās vecas un jaunas būšanas to Vidzemes ļaužu»². Kāpēc latviski? Kāda bija apcerējuma tendence? Tobrīd Vidzemē un

¹ Latvijas PSR ZA Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā, Ms 1234, 2, № 8.

² Noraksts Fundamentālās bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā, LDB 5316.

arī Rīgas latviešos rūdzin rūga jaunā brāļu draudžu kustība, bija dzirdamas valodas par kādiem neskaidriem Rīgas brāļu draudzes centieniem atdalīties no oficiālās luterāņu baznīcas. Blaufūss bija viens no tiem, kas rīdzinieku vadītājus no šī nodoma atrunāja, jo tas draudēja ar nepārredzamām bīstamām sekām viņiem pašiem. Bet bija vēl kas vairāk. Tas jaušams pēc apceres tendences. Esot aplam raudāt un skundēt par vecajiem laikiem, jo nepatiesi esot nostāsti, ka tad bijuši pašu latviešu ķēniņi, pašu ticība; laimīgu dzīvi devuši tikai vācu iekarotāji. Apmarodams pretējus uzskatus, Blaufūss ar niknumu citē to izpaušmi dziesmiņā: «Ir vecos laikos šī pasaka no tiem vidzemniekiem celta, kas tā skan:

Es esmu zemnieks Vidzemē,
Man grūti darbi pasaulē,
Es mežā kāp' uz bērza kok'
Un cērtu sedli, rat' un lok'.
Es tais' par kurbēm lūciņu
Un kunga klēti pildīju.
Tam baznīkungam tiesa tiek;
No dieva protu es neniek.»

Vai tad Blaufūss, kas cenšas pierādīt, ka latvietim kunga varā neklājas ļauni, būtu dzejolīti pats pārtulkojis tādēļ vien, lai varētu ar to polemizēt? Pierakstā ir arī daudz rakstības un gramatikas kļūdu, kādas Blaufūss nekad nepieļautu (citu viņa sacerējumu autogrāfos rakstība ir korekta). Jāsecina, ka dzejolīti Blaufūss latviski norakstījis no kādas viņam rokā nākušas lapiņas. Tātad ar lielu drošības pakāpi var spriest, ka dziesmiņu tulkojis latvietis, varbūt Rīgas brāļu draudzes loceklis, varbūt pats vadītājs Jānis Steinhauers, kam mājā bija daudz grāmatu par Latvijas vēsturi. Acīmredzot dziesmiņa tādā variantā un formā gāja apkārt latviešos, visdrīzāk nemierīgo rīdzinieku vidū. Ja tā, tad tas ir pirmais zināmais latviešu rakstītās prefeodālās literatūras piemineklis.

1761. gadā dzejolīti atrodam pavisam nepiemērotā vietā — G. F. Stendera latviešu valodas gramatikā «*Neue vollstän-*

digere Lettische Grammatik» (Braunschweig, 1761), kur beigās iespiesti vairāki viņa paveikti vācu dzejas latviskojumi, paša poētiski vingrinājumi un kā pēdējais (220. lpp.) — mūsu senais paziņa. Te pirmajai rindai izmantots Ein-horna variants, bet tālākais teksts skan atšķirīgi:

XVIII DER CURSCHE BAUER

Nabags zemnieks Kurzemnieks,
Cik tev goda, kāds tev prieks?
Sausu maizi paēdi,
Dens malku nodzeri,
Darbi pillam, miega maz,
Dūmi izgrauž actiņas,
Pātags kapā pakaļu,
Rīkstes brīžam muguru,
Tomēr esi nebēdnieks
Nabags zemnieks Kurzemnieks.

Atšķirībā no nezināmā 16. gadsimta autora Stenders uzmanību pievērsis ne vairs nodevām, pret kurām zemnieks nesaņemot pienācīgu rūpību no kungu puses, bet vērsās pret miesassodiem. Kā nekā apgaismes laikmets! Šis fakts, kā arī psiholoģiskā nianse priekšpēdējā rindiņā, neliels plāpīgums sākumā liek jauno variantu uzlūkot par Stendera paša sacerētu senā teksta parafrāzi. Sā vai tā — šeit izpaužas viņa uzskati.

18. gadsimta 60. gados Stendera darbībā ir vēl citi motīvi, kas ar dziesmiņas noskaņu sabalsojas un palīdz izskaidrot tās iekļūšanu gramatikā. Pirmais latviešiem lasāmās prozas darbs Stenderam bija «Jaukas pasakas in stāsti» (Jelgavā, 1766). Šis grāmatas vāciskajā ievadā, aizrādīdams, ka latviešu raksturu bojā kā jūgs, kurā tie vaid, tā arī izglītības un garagaismas trūkums, Stenders gan raksta: «Pirmais apstākļi neietilpst mūsu kompetencē.» Tomēr vienaldzīgs pret apspiestību viņš nav. Piemēram, 42. stāstā «Veci laiki» (231.—237. lpp.) teikts: «Pirmējos pasaules laikos, tad vēl tie zelta laiki bija, in nauda, alus brandvīns, tabaks, lepnība in kungu valdīšanas nebija — — — Visur

140. Nu ar Dava is teu juktu.
Ne pļehjeh Baurim tūpku manā
Nu ar Dava pichjame stūju
Nu ar Dava is nu hūju.

Ta at Latwotim. Amer!

Nabbags jennuks-nursemnans.

Wit teu gohē a, pū teu pūns.

Sauju maiji gachēns.

Ukēns mēlāe no jhris

Darbs pa pilnam mugu maf.

Dukmi is graupk azlinas.

Tahlagu par Takkaku.

Kikāstis arri muguura.

Tornih effi ne behēnans.

Nabbags jennuks-nursemnans.

Ta galij' to-reij Latwagchēns

Bot nu ta is wāhroschēns.

gods in miers, in Dieva svētība bija. — — — Ak, kad jel tie pirmāki laiki atkal nāktu!» Stendera sabiedrisko uzskatu vērtējumā jāiekļauj arī viņa 60. gadu izteikumi. Vēlāk viņš, protams, bija piesardzīgāks — no gramatikas nākamā izdevuma pazudis dzejolītis, no pasaku un stāstu izdevuma — frāze par jūgu, kurā latvieši vaid, brīvdomīgais stāstiņš par vecajiem laikiem.

Taču, kas vienreiz rakstīts un iespiests, vairs ne ar cirvi nav izcērtams.¹ Stenders nevarēja zināt, ka pēc vairāk nekā simt gadiem viņa vaļsirdīgais pantiņš tiks izmantots tiešai pretmuižnieciskai propagandai. Ventspils apkārtnē 1872. gadā izcēlās nopietni zemnieku nemieri. To dalībnieki prasīja gan tiesu un iestāžu reformas, gan — radikālākie — ar valdības atbalstu zemi atņemt muižniekiem un sadalīt zemniekiem. Viens no nemierniekiem, sešpadsmitgadīgais Andrejs Kristovskis, kustības vadītāju brāļu Šteinbergu uzdevumā burtnīcā pierakstīja garu pretmuižniecisku dzejojumu «Rīme par mācību saviem tautas brāļiem»². Pēc dažām netiešām pazīmēm spriežams, ka «Rīmes» anonīmais sacerētājs laikam gan būs bijis Krišjānis Dinsbergs — Ernesta

---

¹ Zurnālists M. Stobe ar Stenderu polemizēja — pēc 36 gadiem («Latviskā Gada Grāmatā», 1797. g. 1. ceturkšņa 99. lpp.):

KURZEMNIEKS

Klausies, zemnieks kurzemnieks!

Kāds tavs gods un kāds tavs prieks:

Strādā, tad tev maize būs,

Klēts un šķirsti pilni klūs;

Dari, kas tev pienākās,

Tad tev' kungi mīlinās;

Esī allaž gudrs un labs,

Tāds nekad nestrāpēts taps;

Draugus, laimes dievs piešķir

Tam, kas prātīgs, godīgs ir.

Tā būs liels tavs gods un prieks,

Mīlais zemnieks kurzemnieks.

² Latvijas PSR Centrālajā valsts vēstures arhīvā, 787. fonds, 1. ap- raksts, 27. lieta, 179.—194. lp. Bija vēl citi «Rīmes» noraksti.

Dinsberga brālis, tobrīd skolotājs turienes skolā. «Rīmes» drastiskais tonis, «smieklī caur asarām», lēkājais ritms apbrīnojami atgādina mūsu dzejolīti Stendera pārveidojumā. Varbūt tieši tas ierosinājis «Rīmes» autoru uz sava pamfleta sacerēšanu? Izmeklētājiem kāds liecinieks apgalvoja, ka K. Dinsbergs skolā esot skolēniem diktējis pantīņu «Nabags zemnieks kurzemnieks». It kā apstiprinot abu dzejdarbu — bezgalgarā un īsiņā — radniecību, A. Kristovskis pēdējo (ar nelieliem atmiņas misēkļiem) ierakstījis aiz «Rīmes», burtnīcas beidzamajā lappusē. Turpat kaligrāfisku ornamentu ielokā vēl pierakstīts:

Tā gāj' toreiz latviešiem,
Bet nu tā ies vāciešiem.

Brāļi Steinbergi agitēja apkārtnes saimniekus un kalpus pat nogalināt vai «iedzīt jūrā» (padzīt) muižniekus, lai atgūtu zemi; pie tam Steinbergi atsaucās uz «Rīmi», jo tā darīt liekot šī «grāmata, kas labāka nekā Bībele». ¹ So godu varam attiecināt arī uz mūsu tobrīd jau vairāk nekā trīssimt gadu veco dziesmiņu.

Īss dzejolītis. Mūžsenajā cīņā pret apspiedējiem maza liesmiņa apspiesto un viņiem līdzī jūtošo rokās.

---

¹ Ilgu mūžu nodzīvojušais Andrejs Kristovskis «Rīmes» tapšanu, nemieru notikumus, dalībnieku apcietināšanu un rokrakstu meklēšanu sīkāk aprakstījis laikrakstā «Ventas Balss» 1931. gada 8. un 15. numurā. (Par šo norādījumu paldies Ventspils Vēstures muzeja darbiniecei I. Strumfai!)

IEVA KALNIŅA

IMANTA PIRMSĀKUMI BALTIJAS LITERATŪRĀ

1760. gada 27. novembrī Rīgas Domskolā, atzīmējot Krievijas ķerzarienes Elizabetes kronēšanas dienu, tika uzvesta Johana Gothelfa Lindnera skolas drāma «Alberts vai Rīgas dibināšana», luga, kurā, kā norādījuši K. Kundziņš¹ un A. Jansons², pirmoreiz Baltijas daiļliteratūrā minēts Imants³.

Vispirms jānoskaidro, kas ir skolas drāma. Tās uzplaukums Rietumeiropā saistās ar 16. un 17. gadsimtu, Krievijā savukārt ar 18. gadsimtu. Skolas drāmas tika sarakstītas dzejā, un, kā liecina nosaukums, tās sacerēja skolu un universitāšu mācību spēki, bet spēlēja audzēkņi. Sākotnējais skolas drāmu mērķis bija ieaudzināt skolēnos reliģisko pārliecību un nostiprināt latīņu valodas zināšanas, jo katoļu skolas drāmas rakstija latīņu valodā. Kopš 1530. gada, kad pastiprinājās reformācija, skolas drāmas protestantu skolās uzveda vietējo zemju (vācu u. c.) valodās — un tās kļuva par līdzekli cīņā starp katolicismu un luterānismu. 17.—18. gadsimta skolas drāmu uzdevums bija ieaudzināt jaunatnē ne tikai reliģisko pārliecību, bet arī tikumiskās īpašības un patriotismu. Populārākie skolas drāmu sižeti ir par Bībeles un antikās vēstures tēmām, tiek pārstrādāti arī Terencija

¹ *Kundziņš K.* Latviešu teātra vēsture 2 sēj. R., 1. sēj., 1968, 14. lpp.

² *Jansons A.* Piezīmes par Garliba Merķeļa «Vanema Imantas» avotiem. — LPSR ZA Vēstis, 1972, № 10, 121.—122. lpp.

³ J. G. Lindners lieto formu «Imant», G. Merķeļa darba tulkojumos «Imanta», J. Rainim — «Imants».

un Plauta darbi. Par galveno skolas drāmu iezīmi krievu skolas lugu pētnieks A. Demins uzskata «galēji abstraktus priekšstatus par cilvēku un viņu aptverošiem apstākļiem»¹. Atšķirībā no pārējā viduslaiku teātra skolas drāma ir pilnībā atteikusies no improvizācijas, ierobežojusi izrāžu ilgumu, ieviesusi lugas dalījumu cēlienos; pirmoreiz dominējošo nozīmi izrādē iegūst tieši vārds, nevis darbība (pareizāk, kustība). Skolas drāma ir beidzamais posms viduslaiku teātrī un drāmā, tā veido it kā pāreju uz apgaismības laikmeta drāmu, kaut arī noslēgtā skatītāju un aktieru loka dēļ īpaša nozīme tai dramaturģijas attīstībā nav.

Vācu valodā sarakstīto skolas drāmu pēdējais uzplaukuma periods saistīts ar Rīgas Domskolū. Rīgā skolas drāmas uzved kopš 16. gadsimta; pirmā zināmā izrāde notikusi 1519. gadā, tad 1523., 1526., 1545., 1576., 1605. u. c.; kā parastākās izrāžu vietas minētas Jāņa baznīca, rātsnams, Melngalvju nams.² Taču īsts šī žanra uzplaukums ir no 1758. gada līdz 1765. gadam, tātad laikā, kad Rietumeiropā skolas drāmai īpašas nozīmes nav, un laikā, kad Domskolas rektors ir J. G. Lindners, kaislīgs šī žanra popularizētājs, teorētiķis, autors.

Johans Gothelfs Lindners³ dzimis 1729. gada 11. sep-

¹ Демин А. Е. Эволюция московской школьной драматургии. — В кн.: Пьесы школьных театров Москвы. М., 1974, с. 10.

² Schweder G. Die alte Domschule und das daraus hervorgegangene Stadt Gymnasium zu Riga, R., 1910, S. 9.; Kundziņš K. Latviešu teātra vēsture, 13. lpp.

³ Atsevišķos izdevumos sastopama vārda forma «Gotthilf», nevis «Gotthelf» (ši forma lietota viņa dzīves laikā publicētajos darbos). Ziņas par J. G. Lindneru publicētas grāmatās: Gadebusch F. K. Livlaendische Bibliothek nach alphabetischer Ordnung. Th. I., II. R., 1777, S. 182.—190. (Uz šo darbu atsaucas visi pētnieki.); Recke J. F. Napiersky K. E. Allgemeines Schriftsteller-und Gelehrten Lexikon der Provinzen Livland, Estland un Kurland. 3 Bund., Mitau, 1831, S. 81.—86.; Sivers von Jegor. Deutsche Dichter in Russland. Berlin, 1855, S. 60.—67.; Fehre Ed. Leben und Schriften des Kurlaenders Friedrich Ludvig Lindner. S. 533.—534.; Eckart J. Livland im achtzehnten Jahrhundert. Bd. 1. Leipzig, 1876, S. 495.—497.; Schweder G. Die alte Domschule, S. 35.—37.

tembrī Pomerānijā, Šmolcinā (tagadējā Polijas Tautas Republikā) mācītāja ģimenē. Latvijas baltvācu sabiedrībā Lindneru uzvārds ir pazīstams — J. G. Lindnera brāļi ir pazīstami ārsti (viens kādu laiku ir Kurzemes hercoga Pētera galma ārsts, otrs — ievērojamā rakstnieka J. Hamaņa draugs un ārsts), brāļadēls F. L. Lindners ir ārsts un publicists.

J. G. Lindners studē Kēnigsbergā (tagad Kaļiņingradā), kur kopš 1733. gada viņa tēvs ir skolu padomnieks, profesors un mācītājs. 1750. gadā J. G. Lindners kļūst par filozofijas maģistru un lasa lekcijas par franču valodu, vēsturi, filozofiju, matemātiku, runas un dzejas mākslu. No 1755. gada 21. marta līdz 1765. gada 25. martam viņš ir Domskolas rektors, pēc baltvācu vēsturnieka J. Ekarta uzskatiem, viens no labākajiem un iemīļotākajiem šīs skolas vēsturē. 1765. gadā J. G. Lindneru uzaicina par dzejas mākslas profesoru Kēnigsbergas universitātē. 1773. gadā viņš kļūst par teoloģijas doktoru, bet 1775. gadā ir baznīcas un skolu padomnieks, kā arī mācītājs Lobenihtā. J. G. Lindners mirst 1776. gadā Kēnigsbergā.

Mūs visvairāk var interesēt J. G. Lindnera Rīgas dzīves periods, kad viņš saraksta un uzved skolas drāmas. 1755. gadā darbā «Laba stila un daiļrunības pamācība...», kuru viņš velta Rīgas rātei pateicībā par uzaicinājumu strādāt Domskolā, J. G. Lindners pats sevi ir nosaucis par praktiķi, nevis teorētiķi. J. G. Lindners tiešām arvien ir bijis audzinātājs, kas centies attīstīt gan cilvēka stāju, gan prātu, gan sirdi. Pieminētajā grāmatā, kas ir īsa poētikas un runas prasmes mācība, J. G. Lindners īpaši uztraucas par neprāsmi izvēlēties situācijai piemērotus runas līdzekļus. Pats viņš acīmredzot to pratis, jo laikabiedriem patikušas J. G. Lindnera uzstāšanās; rāte un tās skolas komisija pat viņu lūgusi katru gadu ne tikai rīkot Domskolā plašus sarīkojumus par godu Krievijas ķeizarienes Elizabetes vārda dienai un kronēšanas dienai, bet arī teikt pašam noslēguma runas.

Atklātajā pirmajā rektora stundā, kas norit 1755. gada 8. maijā no pulksten astoņiem līdz vienpadsmitiem un ko pēc rātskungu lūguma notur vācu valodā, J. G. Lindners formulē savus jaunatnes audzināšanas principus:

«Skola ir vieta, kur ne tikai bērnu prāts vien jāpiepilda ar patiesību un noderīgām atziņām, bet arī viņu sirds jāloka uz tikumu un jāizglīto uz labklājību.»¹

Īpaši daudz J. G. Lindners runā par to, kā skolēnos radīt izpratni par pasauli, un par nozīmīgu priekšnoteikumu te uzskata mūzikas, gleznošanas un dzejas apgūšanu:

«Tie ir līdzekļi jaunu cilvēku iztēles veicināšanai un mundruma attīstīšanai.»²

Sajā tik tiešām poētiskajā un izstrādātajā runā J. G. Lindners uzsver arī skatuves nozīmi jaunatnes audzināšanā. Tādējādi var uzskatīt, ka, jau atbraucot uz Rīgu, viņš ir iecerējis sarakstīt skolu drāmas, jo tās attīstot fantāziju, veicinot gara attīstību, mazinot bīstamu rakstura iezīmju spēku.

J. G. Lindners sacerējis pavisam sešas lugas: «Gotfrida kronēšana Jeruzālemē», «Abdolunoms būs Sidonas ķēniņš», «Alberts vai Rīgas dibināšana», «Pazudušais dēls», «Telemahs atrod savu tēvu Ulisu», «Hiparins, Diona dēls».

Šīs skolas drāmas tik tiešām ir «runājoša morāle», piemēram, drāmā «Hiparins, Diona dēls» J. G. Lindners parāda, kādu nelaimi var atnest nepaklausība tēvam, nepareizi izprasta brīvība, paļaušanās uz neuzticamiem draugiem.

J. G. Lindners par savu darbu pamatu parasti izmanto antīkās vēstures tēmas. Atšķirīgāka ir drāma «Alberts vai Rīgas dibināšana», te sižetu veido Livonijas vēsture. Kas tad J. G. Lindneru varēja pamudināt tai pievērsties? Nenoliedzama ir J. G. Lindnera interese par vēsturi, tieši viņa

¹ Lindner J. G. Oratio sollemnis de cultura cognitionis iuvenum sensuali. R., 1755, S. 7. (Runas virsraksts un sākums ir latīņu valodā, pamattekstis vācu valodā.)

² Turpat, S. 21.

laikā Rīgas Domskolā prīmas klasēs vēsture no divām stundām pieaug uz trim.

J. G. Lindnera vēsturiskās intereses droši vien ietekmējušas viņa iesaistišanās tā saucamajā J. Berensa pulciņā. J. Berenss, ievērojams Rīgas rātskungu dzimtas pārstāvis, pulcināja savā mājā baltvācu inteligentus, kas uzturējās Rīgā. Pie viņa viesojušies J. G. Lindners, rakstnieki T. Hipelis, J. Hamanis, J. G. Herders. Elizabetes Petrovnas valdīšanas laikā, kad visspēcīgāk nostiprinās Baltijas muižnieku autonomija, saasinās attiecības starp Vidzemes muižniecību un Rīgas rāti. J. Berenss bija aktīvs Rīgas privilēģiju aizstāvis, no 1760. gada līdz 1765. gadam pat Rīgas rātes pilnvarotais Pēterburgā. Acīmredzot viņa mājā dažādi ar Rīgas dzīvi saistīti jautājumi būs bijuši uzmanības centrā, ne velti J. G. Lindnera skolas drāmas «Alberts...» galvenais jautājums ir par Rīgas ceļšanu. Drāmā «Alberts...» J. G. Lindners cenšas parādīt, kāpēc Albertam Rīgas vietā jāuzceļ nocietināta pilsēta, un Alberta lēmums tiek pamatots ne tikai ar nepieciešamību nosargāt krustnešu pozīcijas cīņās pret apkārtnes tautām, bet arī kā pateicība dievam par atbalstu cīņā pret lībjiem, kā dieva griba.

Interesi par Livonijas vēsturi J. G. Lindnerā varēja radīt arī pārējie J. Berensa pulciņa biedri. Gan J. Hamanis, rakstnieks, kas atstājis lielu ietekmi uz vētru un dziņu laikmeta autoriem un ko Gēte viņa noslēpumainā, metaforiskā stila dēļ nosaucis par «ziemeļu magu», gan T. Hipelis, ievērojamā attīstības romāna «*Lebensläufe nach aufsteigender Linie*», kurā darbība notiek Kurzemē, autori ir interesējušies un labvēlīgi atsaukušies par latviešu tautu. Teiksim, T. Hipela romānā ir arī J. G. Herdera darbā «Tautu balsis dziesmās» citētās rindas, ka «latviešu valoda skan kā galda pulkstantiņš, bet vācu valoda kā baznīcas zvans». J. G. Lindnera lugā attieksme pret pamatiedzīvotājiem nav izteikti naidīga, viņi tikai ir nomaldījušies no pareizā ceļa, nav pieņēmuši kristīgo ticību, tādēļ ir gan apveltīti ar spēku, bet ne tikumību, ir skaisti savā mežonībā kā, piemēram, Imants.

Skolas drāmas «Alberts vai Rīgas dibināšana» ievadā J. G. Lindners raksta:

«Personas un pārējās darba situācijas esmu atradis vēsturē, personu raksturus piemērojis tai, bet mezgla punktu vai sarežģījumu esmu veidojis ar divkaujas palīdzību.»¹

Par vēstures avotiem J. G. Lindners izmantojis interpolēto 1740. gada J. D. Grūbera «Indriķa Livonijas hronikas» izdevumu, hronikas 1747. gada J. G. Arndta tulkojumu vācu valodā un acimredzot Kr. Šallera poēmu «Rīgas slavinājums 1640. gadā», ko J. G. Lindners tulkojis no latīņu valodas.

Skolas drāmas «Alberts...» darbības laiku ievadā min pats autors — 1200. gads, patiesībā gan sižeta izveidē izmantoti 1201. gada notikumi. Sajā laikā bīskaps Alberts ir atgriezies no Vācijas un abats Dītrihs viņam pavēsta, ka lībieši nodevīgi lauзуši līgumu ar vāciešiem un kopā ar lietuviešiem, kuršiem un Polockas kņazu gatavojas uzbrukt Rīgai. Pie bruņiniekiem, kuru vidū ir arī viņiem uzticīgais kristītais lībiešu vadonis Aco, ierodas Imants, lai pierunātu Aco atstāt vācus un tiem uzbrukt. Kad Aco atsakās, Imants izsauc viņu uz divkauju, kam būtu jāizšķir, kura dievi ir spēcīgāki, kā arī jautājums — būt vai nebūt Rīgai. Alberts iebilst pret divkauju, jo tik būtisku strīdu un Rīgas likteni nedrīkst izšķirt laimes spēle. Aco pakļaujas Albertam, taču, kad viņš aiziet pārbaudīt kristīto lībiešu karaspēku, Imants viņam uzbrūk. Sākas divkauja, kuras laikā Aco tiek smagi ievainots un Imants, gribēdams viņu nodurt, paklūp un uzkrīt uz Aco zobena, abi mirst. Alberts par godu brīnumainajai uzvarai, jo lībiešu karaspēks pēc Imanta nāves atkāpjas, nolemj celt Rīgu.

Luga ir veidota pēc skolas drāmas principiem — dominē tikai stāstījumi, vienīgi Imanta un Aco strīds ir tiešs, par divkauju skatītāji uzzin no Kaupo vēstījuma.

---

¹ Lindner J. G. Albert oder die Gründung der Stadt Riga. R., 1760, S. 14.

A. Jansons, rakstīdams par G. Merķeļa teikas «Vanems Imanta» avotiem, kā vienu no tiem norāda J. G. Lindnera darbu. Viņš min trīs kopīgus momentus — Imanta, divkaujas un abu varoņu bojāejas motīvus, taču var saskatīt vēl atsevišķas paralēles, kas varētu būt radušās G. Merķeļa darbā skolas drāmas «Alberts...» ietekmē un kas no G. Merķeļa teikas ienāk latviešu literatūrā.

Abos darbos tautas likteni izšķir divkauja, bet tā nav parasta divkauja, jo būtībā ar savu spēku un veiklību Imants uzveic Aco (Merķelim — Kaupo). Divkaujā visu izšķir Aco (Kaupo) zobena noslēpums. J. G. Lindneram mirstošais Aco brīnumainā kārtā spēj noturēt zobenu tā, ka tas caururbj Imantu, Aco palīdz viņa ticība, dievs, tik tiešām kristīgo dievs, notur Aco zobenu un uzvar Imantu. G. Merķeļa teikā «Vanems Imanta» Kaupo zobens arī ir ar pārdabisku spēku — tikai tas ir Dītriha dotais indes spēks. J. G. Lindners ar šādu atrisinājumu pamato dieva gribu kā galveno faktoru Rīgas celšanai, bet G. Merķelis pierāda, ka krustneši zemi varēja iekarot un Rīgu nostiprināt tikai ar ļaunu viltu, zemiskumu. Taču abos gadījumos Rīgas celšana nozīmē lībiešu brīvības zaudējumu un vāciešu vareņības nostiprināšanos.

Kopēji abiem darbiem ir arī divkaujas dalībnieki — tie ir vienas cilts pārstāvji, libju varoni neuzvar svešzemnieks, bet gan viņa tautas pārstāvis. Šo tradīciju turpinās Rainis lugas «Imants» uzmetumos, A. Pumpurs «Lāčplēsī» un Rainis «Ugunī un naktī» — Lāčplēsī Melnais bruņinieks uzvar ar Kangara palīdzību. Tautas brīvība tiek pazaudēta savstarpējo cīņu laikā, kas atbilst vēsturiskajai patiesībai, un tautu var iegrūst verdzībā tikai viņas pašas nodevēji. Tauta bez nodevējiem ir neuzvarama.

Visas drāmas «Alberts...» personas ir minētas «Indriķa Livonijas hronikā», tās ir → Alberts Dītrihs, Aco, Kaupo, Imants. Drāmas centrālais tēls ir Alberts, bet ļoti nozīmīga vieta lugā ir Imantam, kas ir vienīgais pretspēks pārējām

personām. Kaupo, kristītais lībietis, izpilda tikai vēstneša funkciju, pastāstot par divkauju.

Alberts tēlots kā godīgs, Kristum bezgala uzticīgs cilvēks, kurš rūpējas par lībiešu pievēršanu kristīgai ticībai un kurš svēti tic savai misijai — mežonju atgriešanai Romas pāvesta paspārnē. Cīņā pret lībiešiem Alberts cenšas izmantot visus mierīgos līdzekļus, jo uzskata, ka īsti kristieša ieroči ir ticība un lūgšanas, nevis zobens. Bet Alberts zina arī, ka labākais aizsargs ticībai ir pilsēta, cietoksnis, ieroči, arī rīkstes. Viņa noraidošā attieksme pret divkaujām, kas nav raksturīga pat 18. gs. cilvēkiem, acīmredzot ir paša J. G. Lindnera nostāja. Alberta attieksme pret Imantu ir divatnīga. Sākotnēji Alberts Imantu nosauc par varoni un lībiešu zemju sargu, jūtams, ka viņam ir prieks, ka lībiešu lepnums pieņēmis kristīgo ticību. Tādēļ Alberts ir ļoti pārsteigts, kad ierauga Imantu kā lībiešu vadoni cīņā pret vāciešiem. Imanta paskaidrojumu, ka viņu virza tauta, Alberts nesaprot, viņš uzskata, ka Imantā nemiera garu radījuši neticīgie un sakarsēts prāts. Imants bīskapam pārmet, ka lībiešus viņš cenšas padarīt par vergiem, bet Alberts atbild, ka vācieši spiesti lībiešus pārmācīt, jo tie lauž zvērestus un nepieņem ticību. Pret Imantu Alberts izturas kā pret nesaprātīgu barbaru un ir gatavs tam piedot viņa maldus un arī to, ka Imants paceļ zobenu pret bīskapu. Bet, redzēdams Imanta nepakļāvību, Alberts saprot, ka kristietībai pie Rīgas draud briesmas. Sekojot baltvācu tradīcijām, J. G. Lindners Alberta raksturu un nodomus ir idealizējis.

Ja Alberta tēlā dominējošā ir tieši viņa ticība, garīgais spēks, tad Dītrihā daudz vairāk uzsvēta viņa materiālā ieinteresētība un personīgā atribe (Dītrihu reiz lībieši gandrīz nogalinājuši). Atšķirīgi abi vērtē pat šejienes zemi: Albertam tā ir nabadzīga, Dītriham — bagāta, jo te ir biezi meži, labības lauki, ezeri pilni zivju, maigas pļavas. Taču lībiešu tauta, kas salīdzināta ar mežonīgu vilku, neļauj iegūt šos labumus. Dītriham tauta šķiet ļauna, atriebīga, līdzīga asinskāram tīģerim — te tiek cildināti elku dievi, krīvi

upurē cilvēkus, dzer to asinis, un Dītriha dzīvība ir bijusi atkarīga no libiešu zirga kājām — ja zirgs pār šķēpu būtu spēris kreiso kāju, Dītrihs jau būtu miris. Alberts Dītrihi norāj, ka atriebes dēļ elku dievi nav jāsவில்ina un kristīgā ticība nav jāievieš savtīgu labumu dēļ. Taču Dītriha pārliecība ir, ka, kalpojot dievam, jā rūpējas arī par kristiešu bagātību.

Dītrihs lugā tiešās attiecībās ar Imantu nestājas, viņam drāmā galvenokārt jāmodina Albertā domas, jāpalīdz izcelt bīskapa nesavtīgais garīgums.

Interesantākie tēli skolas drāmā «Alberts...» ir Aco un Imants. Aco, kristībai pievērtais libiešu vecākais, ir bezgala uzticīgs Albertam un Jēzum Kristus. Viņš ir ieguvis savas tautas naudu, un Imants apvairo viņu nodevībā. Kādreiz Aco bijis tautas lepnums, tās vadonis, taču Aco šķiet, ka tad viņš bijis tikai «nabaga pagāns», kas baidījies no elkdieviem, kritis Pērkona priekšā ceļos, rīkojis veļiem dzīres, vaimanājis bērēs, nodarbojies ar velna mācību. Viņš cenšas pārliecināt Imantu, ka kristīgā ticība daudz dod cilvēkam: tā rada ļaunuma vietā mīlestību, tā ļauj nebaidīties no kapa un nāves. Aco turklāt saprot, ka daudzus kristiešus vairāk interesē manta, ne ticība, tomēr šī mācība dod cilvēkam mieru, palāvību, laimi, tā ir lielāka par atsevišķa cilvēka morālajām īpašībām. Te skaidri izpaužas J. G. Lindnera uzskati, ne 13. gadsimta cilvēka pārdomas. To, ka kristieši paverdzina viņa tautu, Aco nesaredz. Mainījusies ir arī Aco izpratne par godu. Imants uzskata, ka tikai divkauja var nomazgāt Aco nodevēja negodu:

«Mirsti kā Kristus, un parādies vēlreiz par varoni!»¹ Bet Aco gods ir paklausība Albertam, kalpošana dievam, mirst viņš laimīgs — Aco ir palīdzējis Albertam, kristiešiem, dievam.

Imanta vārdu J. G. Linders acīmredzot ir ieguvis no «Indriķa Livonijas hronikas». Fakts, ka tieši libietis Imants

¹ Lindner J. G. Albert oder die Gründung der Stadt Riga, R., 1760, S. 21.

nogalinājis bīskapu Bertoldu, minēts arī K. Šallera slavīnājumā Rīgas pilsētai. J. G. Lindners gan padara Imantu par lībiešu vadoni, hronikā šādu ziņu nav. G. Merķeļa teikā Imanta kā galvenā varoņa izvēli, kā jau norādījis A. Jansons, acīmredzot būs ietekmējis J. G. Lindnera darbs, diezgan neticami būtu, ka divi autori pilnīgi patstāvīgi isā laika sprīdī izmantotu vienu un to pašu «Indriķa Livonijas hronikas» motīvu.

1912. gada 4. maijā Rainis, domājot par iecerēto lugu «Imants», radāmajās domās atzīmē: «Imants latviešu tautas personifikācija.»¹ Šādā funkcijā Imants ir gan G. Merķeļa, gan A. Pumpura darbos, gan Raiņa iecerēs un, pateicoties skolas drāmas specifiskajai iezīmei — vispārinājumam, arī J. G. Lindnera drāmā. Lugā «Alberts vai Rīgas dibināšana» Imants personificē neticīgo lībiešu spēku, mežonību, nesavaldību, drosmi. Imants nenoliedzami ir varonis, viņš spēj Albertam un Aco skaidri pateikt, ka vācieši lībiešus par vergiem grib padarīt tieši šejienes bagātības dēļ, ne ticības, viņa runās ļoti asi tiek novērtēta kristiešu rīcība, bet īstu pretsparu drāmā tās negūst. Alberts un Aco tikai atsaucas uz ticības brīnumu un klusina Imanta dusmas, Imants no ticības ir atteicies, viņš nogalinājis bīskapu Bertoldu un tagad vēlas satriekt Rīgu, jo saredz, ka lībieši zaudē brīvību, un tās dēļ viņš gatavs mirt. J. G. Lindners lugā Imanta darbību attēlo kā mežonīgu un augstprātīgu: Aco viņš iesaista dīvkaujā pret tā gribu un nogalina to ļaunā priekā. Imants iet bojā, jo ienīdis kristīgo ticību un nogalinājis divus tās kalpus. Imants mirst kā zaudētājs: Pērkons ir atkāpies svešā dieva priekšā.

J. G. Lindnera un G. Merķeļa darbos kopējs ir arī sapņa motīvs. Drāmā «Alberts vai Rīgas dibināšana» Imants pēkšņi nonāk it kā transā un redz, ka Aco mirst un Rīga sabrūk. J. G. Lindners ar Imanta paredzējumu cenšas parādīt Imanta nespēju izprast nākotni un lībju lepnumu. G. Merķeļa

¹ Rainis J. Kopoti raksti 30 sēj. R., 1981, 14. sēj., 90. lpp.

teikā «Vanems Imanta» Imanta pirms kaujas redz latviešu tautas tālāko grūto likteni un cerības, arī Raiņa dažādu gadu «Imantu» iecerēs nozīme ir Imanta sapnim, kurā viņš redz savu varoņa likteni.

Pusaizmirstā baltvācu autora darbā ir bikls aizsākums latviešu literatūras vienam no pastāvīgākajiem tēliem — Imantam, domai par Rīgas nozīmi mūsu tautas liktenī, netieši arī sapnim par tautas brīvību. Arī tā var iesākties literārā varoņa dzīve.

Rihards Tomsons

Rihards Tomsons (1877-1944) bija latviešu rakstnieks, dramaturģis un publicists. Viņš ir pazīstams ar savām dramām, kas ir radījis lielu interesi un ietekmi latviešu literatūrā. Tomsons ir savas tautas tēls, un viņa darbi ir radījuši lielu interesi un ietekmi latviešu literatūrā.

Tomsons ir savas tautas tēls, un viņa darbi ir radījuši lielu interesi un ietekmi latviešu literatūrā. Viņš ir pazīstams ar savām dramām, kas ir radījis lielu interesi un ietekmi latviešu literatūrā.

Rihards Tomsons ir pazīstams ar savām dramām, kas ir radījis lielu interesi un ietekmi latviešu literatūrā. Viņš ir savas tautas tēls, un viņa darbi ir radījuši lielu interesi un ietekmi latviešu literatūrā.

RAIMONDS BRIEDIS

SAVĀDAIS KARAKTERS

Rihards Tomsons

Raimonds Briedis dzimis 1965. gada 14. jūnijā Līgatnē. No 1972. gada līdz 1983. gadam mācījies Līgatnes vidusskolā. 1983. gadā iestājies P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes latviešu valodas un literatūras nodaļā. No 1984. gada līdz 1986. gadam dienējis Padomju Armijā. Pēc atgriešanās turpina mācības Filoloģijas fakultātē.

Šī raksta pamatā ir R. Brieža kursadarbs «Riharda Tomsona sabiedriskā un literārā darbība».

«Pēc manām domām, Tomsons ir savāds rakters. Jūsu un patriotisma pilnu sirdi viņš devās uz cīnīšanās lauku — metās straumē, bija uzticīgs, īsts kareivis,»¹ — tā vēstulē Zariņu Kārlim 1877. gadā rakstīja Māteru Juris par ievērojamo sabiedrisko darbinieku Rihardu Tomsonu. Neraugoties uz viņa plašo darbības lauku dažādās jomās un lielo popularitāti dzīves laikā, Riharda Tomsona personība vēl arvien palikusi neatminēta mīkla, kas laiku pa laikam gan ieinteresējusi literatūrzinātniekus, taču materiālu trūkuma dēļ aizvien palikusi neatminēta.

Riharda Tomsona laiks ir 19. gadsimta 60. gadi, kad tiek pārtraukta «Pēterburgas Avīžu» izdošana; 1864. gadā miris Juris Alunāns, Maskavā mājvietu radis Krišjānis Barons, Pēterburgā — Krišjānis Valdemārs; par jaunlatviešu darbības centru kļuvusi Rīga, kurā aktivizējusies topošā latviešu inteliģence un turīgie latvieši — ierēdņi, uzņēmēji, nam-

¹ *Māteru Juris*. Kopoti raksti 4 sēj. R., 1924, 1. sēj., 278. lpp.

īpašnieki. Par vienu no pazīstamākajiem šai laikā kļūst Ri-
hards Tomsons — spožs orators un organizētājs.

Riharda Tomsona dzīvesstāsts ir visai raksturīgs jaunlat-
viešu darbības laikmetam. Viņš nācis no laukiem, agrā bēr-
nībā saskāries ar muižu. R. Tomsons pieder tiem jaunlatvie-
šiem, kas izglītību guvuši ārzemju augstskolās, tāpat kā
A. Spāģis, A. Kronvalds u. c. 60. gadu sākumā, kad Tom-
sons ar pilnu krūti metās Rīgas sabiedriskajā dzīvē, viņam
aiz muguras jau bija krietna dzīves pieredze.

Tomsona senči nāk no Aizkraukles.

Vairāk nekā simt gadu Tomsonu dzimta saistīta ar «Vek-
terānu» mājām. Senākais dokumentos minētais dzimtas lo-
ceklis ir Riharda Tomsona vectēva vectēva tēvs Griška, par
kuru V. Austrums (Ambainis) izsaka minējumu, ka viņš va-
rētu būt bijis plostnieks, kurš pēc lielā mēra un Ziemeļu
kara, no Baltkrievijas pa Daugavu baļķus dzīdams, palicis
Aizkraukles draudzē, kas ir viena no paputējušākajām Lat-
vijā.

1832. gadā Griškas dēla Jāņa dēls Toms ar savu ģimeni
pieņem uzvārdu Tomsons. Toma Tomsona vecākā dēla ģi-
menē ir seši bērni: Toms, Mārtiņš, Jānis, Ansis, Māra un
Anna.¹

Trešais dēls Jānis (miris 1850. gadā)² pēc amata ir
muižas audējs. 1834. gadā viņš dzīvo Aizkraukles muižā.
1838. gada 15. maijā Tomsonu Jānis tiek salaulāts ar kal-
poni Stīni Šreitfeld, un viņu laulībā piedzimst četri bērni:
Fricis Leonhards, Kārlis Rihards, Johans Eduards un Au-
gusts Heinrihs.³

Katram bērnam tiek doti divi nelatviskas cilmes vārdi,
kas it kā liecina par to stāvokli, kādu muižā ieņem vecāki,
proti, muižas kalpotāji.

¹ Andreja Upīša memoriālais muzejs, inv. № 19270, 15.—29. lpp.
(Turpmāk — AUMM.)

² Latvijas PSR Centrālais Valsts vēstures arhīvs (turpmāk — CVVA),
235 f., 4. apr., 53. lieta, 19. lpp.

³ AUMM № 19270, 42.—43. lpp.

R. Tomsona dzīves laikā nav parādījusies neviena viņa biogrāfija, tāpēc arī radušās neprecizitātes R. Tomsona dzimšanas gada datējumā. Kā liecina ieraksts Āgenskalna Mārtiņa draudzes baznīcas grāmatā, Kārlis Rihards Tomsons dzimis 1839. gada 26. (pēc v. st. — 14.) aprīlī, nevis, kā nekrologos apgalvots, 1834. gadā.¹

Savu bērnību Aizkrauklē Tomsons garāmejojot piemin kādā rakstā: «Tur stāvēja citreizējās tēva mājas un veca rija ar lielu kupri mugurā. Tur sētmalī arī ieraudzīju bērzu, ko nelaiķa tēvs priekš daudz gadiem uz manu laimi stādīja. Toreiz tas bija tik labs pātagas kāts, un tagadīt tas stiepjas pār vecas rijas brodiņa galu pāri. Kāda barga vētra tam ir galotni nolauzuse, bet pats tas ir kupls un bagāti zaļš.»²

Bērnu dienas paiet dabas vidū, viņš aug, ar bagātu fantāzijas spēju apveltīts. Vēlāk Tomsons atceras «noru, kur, ganos iedams, biju gaviļējis. Sirds sāka atkal no prieka lēkāt, kad atgādinājos to laiku, kur krūmi bija mana pils un tēva pļavas mežā — neaizsniedzama pasaule.»³

Tomsonu Jāņa ģimenei nav laimīga dzīve. Agri mirst divi jaunākie dēli un, nedaudz pārsniedzis četrdesmit gadu vecumu, arī tēvs, atstājot sievu ar diviem dēliem — vienpadsmit un sešpadsmit gadu vecumā.

Pēc tēva nāves Rihardu audzināšanā pieņem muižas nomnieks Lindvarts, kas pabalsta jaunekli līdz divdesmit viena gada vecumam.

Kad Lindvarts pārceļas uz Limbažu apkārtni, kur nomā Limbažu muižu, zēns tiek laists mācībā Limbažu apriņķa skolā.

Šajos gados nav pārtrūkusi saite arī ar mātes radiem. Ar mātesbrāļa pulkveža (vēlāk ģenerāļa) K. Šreiterfelda palīdzību Tomsons iekļūst Valdavas Lauksaimniecības akadēmijā Prūsijā. Nav drošu ziņu par K. Šreiterfelda tautību, kādā avotā pat izteikts minējums, ka viņš varētu būt lat-

¹ CVVA, 1428 f., 3. apr., 14. l., 107. lpp.

² Baltijas Vēstnesis, 1870, № 37, 17. sept.

³ Turpat.

vietis, jo vēlākos gados atzinīgi izturējies pret Rīgas Latviešu biedrību,¹ taču materiālu, lai to pierādītu, trūkst. No zināmajiem faktiem varam spriest, ka Šreiterfelds bijis cilvēks ar plašiem sakariem un ne reizi vien palīdzējis Rihardam Tomsonam arī turpmākajā darbā.

Rakstā «Par zemes saimniecību» Tomsons atceras savu mācību laiku: «Augstās skolās, ko par akadēmijām [...] sauc, no augstas un no zemas kārtas jauni cilvēki mācās zemi gruntīgi un pareizi kopt, tur uz proves laukiem tiek viņiem rādīts, ko izmanīga kopšana var no zemes pagērēt un ņemt, ja tik ikkatris pats vien prot dabas gājumu un viņas spēku pazīt un vērā likt.»²

Savu studiju laikā Tomsons mācījies skaidru sapratni par dabu, tās norisēm un guvis neremdināmu interesi to izziņāšanā.

Daļu mācību laika Tomsons pavada ceļojot, kas atspoguļojas viņa vēlākajos rakstos, kuros viņš iepazīstina lasītājus ar Rietumeiropas tehnikas sasniegumiem, fabrikām un kultūras iestādēm. 1864. gadā «Pēterburgas Avīzē» nopublicētā rakstā Tomsons popularizē lopu apdrošināšanas biedrības, kādas viņš redzējis ārzemēs, piemin Berlīni, Vīni, Breslavu (tagad — Vroclava).

Tomsons redz, cik lielu labumu ražas iegūšanā dod kaulu miltu (minerālmēslu) lietošana, un, pēc mācībām atgriezies Limbažu pusē un sācis strādāt par muižas pārvaldnieku, kļūst par aktīvu kaulu miltu popularizētāju starp latviešiem.

Pēc Tomsona studiju gadiem sākas viņa plašāka sadarbība ar latviešu avīzēm. Par viņa pirmo publikāciju tiek uzskatīta korespondence «No Vidzemes» «Mājas Viesī»³, kurā aprakstīts nelaimes gadījums kādā muižā Rīgas «kreisē», kas izcēlies no pielādēta ieroča glabāšanas bērniem viegli pieejamā vietā.

---

¹ Brīvā Zeme, 1934, № 56.

² Mājas Viesis, 1864, 21. dec.

³ Turpat, 1861, 8. maijs.

Limbažu apkārtnē dzīvojot, Tomsons iepazīstas ar Viļķēnu—Katrīnas draudzes ērgelnieka un skolotāja Spora meitu Elīzi.

Būdam muižas pārvaldnieks, Tomsons nerod mieru, viņa prātu aizņem plašāku ideju realizēšanas plāni, un 1863. gadā viņš ar ģimeni dodas uz Rīgu un iestājas darbā par grāmatvedi, vēlāk kļūst par pārvaldnieku Kārļa Kristiāna Smita ķīmiskajā fabrikā Torņakalnā. Tiem laikiem fabrika ir moderna, jo ir apgādāta ar tvaika mašīnām, kādas ir tikai trim fabrikām Rīgā. Tomsons rod kopēju valodu ar fabrikas īpašnieku, un viņa avīžu rakstos, kas popularizē minerālmēslus un to lietderīgumu, tiek reklamēti arī K. K. Smita fabrikas izstrādājumi.

Ar rakstiem par lauksaimniecības jautājumiem «Mājas Viesī» un «Pēterburgas Avīzēs» sākas Riharda Tomsona apbrīnojami plašā sabiedriskā darbība, kas cieši saistīta ar 60. gadu otrās puses ievērojamākajiem notikumiem. Piedalīšanās Rīgas Latviešu biedrības izveidošanā, dažādu zinātņu popularizēšana, latviešu teātra sākumi, pieminekļa celtniecība Merķelim, Dziesmu svētki, skolotāju un zemnieku sapulču organizēšana — tā ir tikai daļa pasākumu, ar kuriem Tomsons gūst popularitāti. «Tomsonam bija tā tikai nedaudz mirstīgajiem piemītošā īpašība no paša sākuma atstāt reti patikamu iespaidu,» savās atmiņās raksta Ā. Alunāns. «Patikama izskata vīrietis, ar lielpilsētnieku uzvešanos un laipnību viņš imponēja sevišķi kā orators, saprotams, tikai masai, kuru tas ar savu zimpātisko balsi un humoriskām piezīmēm sajūsmināja.»¹

Kad sāk organizēties «Latviešu palīdzības biedrība trūkuma ciezdamiem igauņiem», jau pirmo organizatorisko sēžu laikā Tomsons kļūst par biedrības biedru, neilgi pēc tam arī par biedrības priekšnieka vietnieku.

Tomsons ir viena no biedrības centrālajām personām.

---

¹ Alunāns Ā. Atmiņas par latviešu teātra izcelšanos. R., 1924, 19. lpp.

Kad tiek gatavoti statūti Rīgas Latviešu biedrībai, dibinātāji pulcējas Tomsona mājā Torņakalnā.¹

Vairākkārt rakstos pieminētas Tomsona kvēlās, ierosinotās runas, kas līdzējušas veikt dažādus pasākumus. Tomsons tiek nosaukts par lielāko oratoru tūlīt aiz Kronvalda.

Savas runas dāvanas, erudīciju un zināšanas Tomsons izmanto 1868. gadā, kad Rīgas Latviešu biedrība sāk aktīvu dabaszinātņu popularizēšanu ar priekšlasījumu palīdzību. 17. martā (pēc v. st.) rezonansi sabiedrībā izsauc Tomsona referāts «Par dabu un dabas būšanu»². Tā ir otrā lekcija, kas Rīgā noturēta latviešu valodā.

Savā runā Tomsons uzsver, ka cilvēks ir «dabas sastāvdaļa», jo viņš pakļaujas dabas likumiem. Taču, ņemot vērā tehnikas sasniegumus, Tomsons apzinās cilvēka atsvešinātību no dabas, reizē dēvējot cilvēku par «dabas īpašnieku», gan par «dabas valdnieku», kas spēj ar to rīkoties, taču šo rīkošanās spēju Tomsons saista ar «gara gaismu», ko cauri vēstures attīstībai cilvēkam ir nesusi darbība lauksaimniecībā un zemkopībā. Cilvēka rokās nav likts «radītāja spēks», viņš nevar tikai ar prāta palīdzību pārveidot dabas elementus, kas visu laiku «mijas un pārvēršas». Tomsons vērtē dabu kā «dabas lietu mūžīgu kustēšanos un mūžīgu pārveidošanos».

Toties «mūžīgu kustību» Tomsons neredz sabiedrības attīstībā, jo apgalvo, ka «katram ir jāpaliek pie savas kārtas un jādara to, kas lemts», jo valdnieki ir paredzēti, lai valdītu, un zemnieki un dienestnieki, «lai būtu dzīšanās pēc atzīšanas un pēc pilnības, kas tikai tad panākama, kad visi vienprātīgi kopā dzīvo, viens otram mīlestībā paklausa».

Galveno pretrunu Tomsons redz nacionālajā nevienlīdzībā, nevis mantiskajā stāvoklī. Viņš uzsver, ka par latvieti nav jāapzīmē vienīgi zemnieki, ka no zemniekiem ir izaugusi tauta, kas ir cienīga stāvēt līdzās citām vecām

¹ Rīgas Latviešu biedrība savā 25 gadu darbā un gaitā. Jelgavā, 1893, 10. lpp.

² Draugs un Biedris, 1968, № 21—22.

kultūras tautām. Lai to panāktu, latvietim nav jāliedzas latvietim būt un katram, kas izglītots, jācenšas izglītot savus tautas brāļus, jo «tautas gods tikai pie apgaismības var plaukt un zelt».

Par vienu no rādītājiem, kas liecina par Eiropas tautu augsto līmeni, Tomsons uzskata teātri. Ar to saistās viņa doma par tautas izglītošanu. Ķaut gan Kronvalds un citi uzskata, ka līdz latviešu teātra veidošanai vēl gari gadi gaidāmi, ar lielu Tomsona līdzdarbošanos 1868. gada 2. jūnijā Rīgas Latviešu biedrība izrāda Jaunā Stendera lokalizējumu «Zūpu Bērtulis», kas kļūst par nullpunktu latviešu teātrim, par aizsākumu nacionālai skatuves mākslai.

Grūti noskaidrot Tomsona lomu šī uzveduma tapšanā, maz un pretrunīgas ir ziņas par izrādes tapšanu. Gandrīz visi autori, kas rakstījuši par izrādi, Tomsonu atzīst par izrādes iniciatoru un režisoru, taču nevienprātība sākas, runājot par viņu kā par galvenās lomas tēlotāju. Jau gadsimta mijas avīžu ziņās kā Zūpu Bērtuļa atveidotāji minēti gan R. Tomsons¹, gan G. Mihelsons², gan K. Stālbergs³. Iemesls, šķiet, tas, ka neviens autors nav izrādi redzējis, bet savas ziņas snieguši pēc citu atmiņām vai agrākiem avīžu rakstiem.

Kad 1868. gadā nodibinājusies «Latviska sievišķu palīdzības biedrība», tā organizē «Zūpu Bērtuļa» otro izrādi un «Klusi ūdeņi ir dziļi», pēc kuras «Mājas Viesī» ar Th. (kas ir viens no Tomsona avīžu šifriem) parakstīts raksts. Autors priecājas par teātra lielo popularitāti. Teātra nozīmi viņš redz tā spējā rādīt, ka nav kauns runāt latviešu valodā, bet kauns ir «savu mēli uz vācu vīzi ar makti lauzīt». Rakstā tiek izvirzītas konkrētas prasības latviešu teātrim:

«Teāterim vajaga būt kā skolai, kurā cilvēks miesīgi un garīgi tiek pacelts un uz labiem ceļiem staigāt mācīts. Caur teāteri būs tautu pie atzīšanas vest un rādīt, ka slepeni darbi

¹ Baltijas Vēstnesis, 1905, 16. (29.) apr.

² Latvija, 1912, 14. (27.) jūl.

³ Tēvija, 1895, 29. martā.

slepenībā vis nepaliek. Caur teāteri būs jokus rādīt un iekš šiem izrādīt, ka muļķība un netikums ar prātību cīnās. Tad būs caur teāteri valodu un poēziju (dziesmu skunsti) kopt, jo priekš šī darba te ir ļoti liels lauks.»¹

Sos principus ievēro arī pats Tomsons, kas bijis neapmierināts ar lugas izvēli, un, kad 1868. gada 1. decembrī (pēc v. st.) latviešu biedrībā tiek nodibināta teātra komisija, viņš dāvina savas lugas «Mika» (tā gan istenībā ir K. Holteja triloģijas «Hans Jirge» pirmās daļas «Kalps» lokalizējums) un «Vecais Jurks». Kamēr latviešu teātrim nav vēl savas oriģināldramaturģijas un spējīgākie autori sakopo spēkus, Tomsons nerod miera un, par spīti tam, ka viņam nav īpašu dotību literārā laukā, lokalizē vācu autoru darbus.

Par lokalizējumu tiek uzskatīts arī viencēliens «Vecais Jurks», par kuru sīkākas ziņas nav saglabājušās. (Šo lugu izrāda vienā vakarā ar «Miku».)

Turpmākās Holteja ludziņas Tomsons nelocalizē, acimredzot nerod tur savu domu atbalsi. Turpinājumu viņš uzraksta pats — «Mika nāk mājās» (pirmizrāde 1870. gada 15. martā), tādējādi izveidojot it kā vienu darbu, par ko liecina fakts, ka 70. gados abi viencēlieni izrādīti kopā un guvuši ievērību. Latviešu teātra desmit gadu darbības laikā tos pārspēj vienīgi Alunāna «Icīgs Mozus», kas uzvests deviņas reizes; «Mika» uzvesta astoņas reizes, «Mika nāk mājās» — piecas reizes.²

Ar «Mika» izrādi 1869. gada 27. aprīlī Jelgavā, kur viesojas Rīgas Latviešu biedrības teātra trupa, sākas latviešu teātra popularizēšana provincē.

Kad teātra trupa ir nostabilizējusies un izveidojies tās kodols, Tomsona skats paveras uz citiem vēl neiekoptiem kultūras laukiem latviešu tautas apziņā.

---

¹ Mājas Viesis, 1868, 4. (16.) novembrī.

² Rīgas Lapa, 1878, 20. okt. (1. nov.)

Daudz uzslavu un cildinājumu 1869. gadā saņem Rīgas Latviešu biedrības organizētā Merķeļa piemiņas akmens uzstādīšana Katlakalna kapos. Tās galvenais organizators — Rihards Tomsons.

1869. gadā tuvojas Merķeļa simtā dzimšanas diena, taču latviešu sabiedrība par šo savu labdari vēl zina maz. Tomsons ir aizrāvis ar šo ievērojamo cilvēku piemiņas iekļaušanu tautas apziņā. Te viņš saskata attīstītas tautas pazīmi, jo, «kad ļaudis pamostas un pie garīgas gaismas tiek, tie sāk arī savus labdarītājus un labvēlētājus meklēt un tiem tad, kad tie jau sen no kara lauka atstājušies, kādu cienīšanas zīmi uzcelt»¹.

Lai iepazīstinātu sabiedrību ar šo vācu filozofu, viņš iegūst no Merķeļa radniekiem tā ģimietni, to pavairo un par iegūtajiem līdzekļiem, pārdodot atklātnes, cer celt «paliekamu piemiņu».

Rudenī «Baltijas Vēstnesī» Rihards Tomsons trīs numuros publicē rakstu «Garlib Merkel», kas ilgu laiku ir pirmais plašākais raksts latviešu valodā par Merķeli. Tomsons raksta par viņa dzīvi, uzsver Merķeļa tieksmi pēc izglītības un cenšanos palīdzēt tautai, kurai palīdzība vajadzīga.

«Šis vīrs vis nekaroja ar šķēpiem un zobeniem, bet ar vārdiem un caur rakstiem. Viņš ar vis nekaroja mantas un goda dēļ, bet priekš apspiestiem un tumsībā gremdētiem vārguļiem, dēļ brīvības un gaismas.»²

Ar Merķeļa rakstiem Tomsons tik īsā laikā nerod iespēju iepazīstināt plašāku sabiedrību, taču, ka viņš par to domājis, liecina vēstule P. Baumanovskim:

«Izteikts ir jau no daudz pusēm, ka Garlib Merkel raksti būtu pārtulkojami, bet vēl līdz šim neesmu saklausījis, ka kāds tautietis šo smago darbu būtu uzņēmis... Es gan pa daļai esmu aizsācis, gribēdams līdz ar GarlibMerkel plašāku dzīves gājumu arī iz viņa rakstiem svarīgākas lietas līdz

¹ Baltijas Vēstnesis, 1869, 6. aug.

² Turpat.

dot, bet, kad to spēšu galā vest, vēl nezinu, jo šo brīdi man ļoti daudz rīkošanas.»¹

1869. gada 21. oktobrī notiek plaši Rīgas Latviešu biedrības svētki — Merķeļa pieminekļa atklāšana. Ar šo notikumu, kā raksta T. Zeiferts, «apzinīgā latviešu intelīgences pacēla savu karogu. Pie tās piedalījās arī tie darbinieki, kas pirmie bija parādījušies latviešu kultūras laukā atmodas rītā un kas personīgi nevarēja būt klāt.»²

Pasākumam dzejoļus veltī Pilsātnieks, arī Auseklis, kas nosauc granitakmeni no Daugavas par Antrimpus ligavas pērli.

Merķeļa piemineklis Katlakalna kapos ir pirmais, ko izdodas uzstādīt tautas darbinieku piemiņai. Tomsona iecere uzstādīt pieminekli Stenderam nerealizējas, taču vēlāk ar Rīgas Latviešu biedrības gādību tiek uzstādīti pieminekļi Kronvaldam (1893), Valdemāram (1898), Auseklim (1898).

Aizraujoties ar kultūras pasākumiem, Rihards Tomsons neaizmirst arī biedrības sadzīvi. Kad 1870. gada 6. martā B. Dīriķis spiests atkāpties no Rīgas Latviešu biedrības priekšsēdētāja amata, tā vietā tiek ievēlēts Tomsons.

Pirmais palīgs viņš ir arī savai sievai, kas ir Rīgas Latviešu labdarības biedrības priekšniece (1870. g. 4. II—1871. g. 1. II).

Taču šis laiks, kad Tomsons ir biedrības priekšsēdētājs, kad liela ir viņa aizņemtība biedrības darbā (viņš uzstājas ar runām, brauc uz Rūjienu pēc Vidzemes vispārējās un ekonomiskās sabiedrības ielūguma), ir visneauglīgākais. Nozīmīgākais pasākums — par Rīgas Latviešu biedrības teātra vadītāju tiek pieņemts pastāvīgs režisors — Ādolfs Alunāns. Šai laikā veidojas arī intrigas ap Tomsonu: «Viņa slava vairojās, viņa krūts pacēlās un — diemžēl — arī viņa pašcieņība un — lepnums. Tās vīraka smaržas, ko viņam tuvu un tāli kvēpoja, bija tik jaukas un tās pateicības tik patikamas,

¹ Pēdējā Brīdī, 1928, № 240.

² Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture 3 sēj. R., 2. sēj., 50. lpp.

ka viņš no dienas jo vairāk apreiba šinī jaukā dullumā [..]. Tās bultas, ko caur krūmiem uz viņu jau mērķēja [..] viņš neredzēja un nevarēja redzēt, tādēļ ka pie šādas redzēšanas jābūt vīrakā neapreibušai galvai un neapmānītām acīm. Šinī jaukā sapnī šūpodamies, viņš apkampa visu Latviju, ja ne visu pasauli, krita savu ienaidnieku rokās jo dziļāki un atstūma tos, kam ar viņu bij labs nodoms.»¹

Te Māters min arī daža laba (neminot vārdā) Rīgas latviešu biedrības darboņa divkosīgo attieksmi pret Tomsonu.

Neveiksmes nepamet Tomsonu arī viņa darījumos. Šai laikā Tomsons pārceļas dzīvot no Torņakalna uz Maskavas priekšpilsētu, kur viņa plāni saistās ar minerālmēslu fabrikas izveidošanu. Pirmos iespaidus viņš guvis mācību laikā, strādādams K. K. Smita fabrikā, pārliecinājies par minerālmēslu nozīmi lauksaimniecībā un guvis plašāku ieskatu to ražošanā. 1870. gadā Tomsons saņem Vidzemes gubernatora atļauju atvērt kaulu maltuvi un superfosfāta fabriku. No Vāczemes tiek atgādātas mašīnas, un 1870. gada 2. aprīlī fabrika sāk darbu.

Ziņas par Tomsona fabriku arī ir pretrunīgas. Tās izstrādājumu sarakstā ir sešpadsmit nosaukumi². Otrajā Baltijas lauksaimniecības izstādē par fabrikas izstrādājumiem piešķirta pirmā godalga, tie tiek apbalvoti arī Maskavas un Vīnes izstādēs. Finanšu ministrijas pārskatā par Maskavas izstādi 1872. gadā šī fabrika nosaukta par labāko minerālmēslu fabriku visā Krievijā.

Tomsona fabrika ietekmē arī vietējo tirgu. Līdz ar tās atvēršanu un minerālmēslu parādīšanos tirgū to cenas krītas par divdesmit procentiem.

Sis uzņēmums liecina par vērienu, bet pārskatā par 1873. gadā esošām fabrikām norādīts, ka fabrikā nodarbināti desmit vīrieši.³

¹ *Māteru Juris*. Kopoti raksti, 1. sēj., 278. lpp.

² Padomdevējs pie lauku un pļavu mēslošanas no Riharda Tomson R., 1874, 25. lpp.

³ Padomju Latvijas Skola, 1948, № 7, 72. lpp.

Tomsona fabrika darbojas līdz pat 1878. gadam, kad viņš to spiests pārdot (vai arī bankrotē). Cēloņi neveiksmēm rūpniecībā minēti dažādi — Tomsona aizrautība ar sabiedrisko darbu, tajā pašā laikā atstājot novārtā fabrikas vadību, ārzemju firmu konkurence, neprasme saimniekot atbilstoši laika prasībām, nelabvēlība pašu latviešu starpā, līdzekļu trūkums.

1871. gadā Tomsons pievēršas lauksaimniecībai. Par savu mērķi viņš izvirza latviešu zemkopības pacelšanu: «Mūsu cerība ir dzīva, mēs cerējam, ka arī mūsu zemkopība var attīstīties un, tautas mantu taupīdama, uzplauks.» Par vienu no gada centrālajiem notikumiem kļūst pirmā latviešu zemkopju sapulce, kur piedalās 514 dalībnieki. Tomsons te turpina savu lauksaimniecības sasniegumu propagandētāja darbu: tiek runāts par mašīnu, jaunu zemkopības rīku ieviešanu lauku saimniecībās, zemes uzlabošanu.

Taču ilgi uzmanību Tomsons nespēj koncentrēt vienā virzienā, viņa intereses sadalās, blakus rūpēm par lauksaimniecību rodas centieni aptvert vai visu kultūras dzīvi.

1873. gada 2. martā Rīgas Latviešu biedrības runasvīru sapulcē Rihards Tomsons nāk ar priekšlikumu sarīkot Dziesmu svētkus. Jau agrāk vairākās vietās organizēti lokāla rakstura Dziesmu svētki, taču biedrības sapulcē tiek nolemts organizēt Vispārējos latviešu dziesmu svētkus. Par svētku komitejas priekšsēdētāju ievēl R. Tomsonu.

Sava izglītības plāna realizējumu Tomsons redz latviešu tautas apvienošanā. Savā runā Dziesmu svētkos Tomsons uzsver, ka ir pienācis laiks, kad latviešus no dažādām kārtām un ar dažādu izglītības līmeni vairs «robežas, upes un tālumi» nešķir, bet tos vieno viens — tautība. Dziesmu svētki, pēc Tomsona domām, «der pie tautas attīstīšanas par mudināšanas ieroci»¹. Pats galvenais, lai tauta varētu virzīties uz priekšu savā attīstībā, — cenšanās pēc gaismas un

---

¹ Pirmie Vispārīgie latviešu dziedāšanas svētki Rīgā no 26. līdz 29. jūnijam 1873. R., 1873, 12. lpp.

izglītības, iepazīšanās ar citu, tālākā attīstības stadijā iegājušu tautu kultūru.

Dziesmu svētku karogs ar vaideloti un svētozolu pēc organizētāju ieceres jānes trim cilvēkiem — no Rīgas, Vidzemes un Kurzemes — par liecinājumu tam, ka latviešu tauta ir vienota savos svētkos. Tomsons ir pirmais no tiem.

Iespēju, ka Rīgā sabraukuši tik daudzi klausītāji, Tomsons izmanto — 27. jūnijā notiek viņa organizētā Pirmā vispārējā latviešu skolotāju sapulce. Šo sapulci apmeklēja 521 cilvēks. Par tās vadītāju kļūst Kronvalds, un te tiek spriests par latviešu skolotāju darbu.

29. jūnijā notiek Otrā vispārējā latviešu zemkopju sapulce, kur piedalās ap 300 zemnieku. Par sapulces priekšnieku darbojas R. Tomsons, tā vietnieku — K. Valdemārs.

Daudz interesantu ziņu par pirmajiem dziedāšanas svētkiem saglabājusi Tomsona sastādīta grāmatiņa «Pirmie Vispārīgie latviešu dziedāšanas svētki Rīgā no 26. līdz 29. jūnijam 1873».

Visu mūžu Tomsons darbojas izglītības laukā. Sācis kā zinātnisku uzskatu popularizētājs 1869. gada lekcijās, Tomsons aicina «labas mācības pieņemt un darbus ļaužu priekšā» rādīt, lai varētu teikt, ka arī latviešu tauta ieiet attīstītu pasaules tautu stadijā.

Par izglītības mērķi Tomsons izvirza tās sabiedrisko derīgumu. Viņš aicina «augstus un zemus» pēc gaismas dzītes, «gaismas kārijiem būt».

Viens no tuvākajiem cilvēkiem Tomsonam ir Kronvaldu Atis. (Par to liecina nedaudzās vēstules, kas saglabājušās.) Tomsons atbalsta Kronvalda centienus par jaunu skolu izveidošanu, par skolotāju biedrošanos, ideju par «izglītotajiem latviešiem», to, ka vecu un lielu tautu tuvums ir derīgs latviešu tautai, ka pašiem latviešiem jāķeras pie savas izglītības realizēšanas.

Tāpat kā Valdemārs popularizēja jūrniecību un ar to saistīto izglītības nepieciešamību, Tomsons meklēja iespēju, kā veidot lauksaimniecisko izglītību. Valdemārs uzsver, ka Bal-

tijas dzīvi varēs veidot tikai tās tautas, kuras Baltijā dzīvo kopš senseņiem laikiem. Tādēļ jādoma arī par lauksaimniecības skolu ierīkošanu, lai šejienes tautas var uz tādu pašu nākotni cerēt kā citas Eiropas tautas. Valdemārs uzsvēra, ka Baltija atrodas pašā Eiropas vidū un tādēļ tai jācenšas ātri savā attīstībā uz priekšu tikt.

Vairākas reizes Rihards Tomsons uzstājas Rīgas Latviešu biedrības runasvīru sapulcēs ar ierosinājumiem par zemkopības skolas organizēšanu, taču īstu atbalstu negūst.

Neilgu laiku 1870. gadā pastāv Tomsona organizētā pieaugušo svētdienas skola, kur māca latviešu valodu, aritmētiku, ģeometriju, dabaszinātnes. Skolas mērķi, kā sākumposmā tiek sludināts, ir vietējās skolās iegūto zināšanu atsvaidzināšana un jau esošo zināšanu pacelšana augstākā līmenī. Taču pretruna starp to, ka skola grib mācīt, virzot zināšanas tālāk, un to, ka lielai ļaužu daļai vēl nav pat viselementārāko zināšanu, skolu noved pie sabrukuma.

Interesants ir jautājums par paša Tomsona fabrikas skolu. Vairākos avotos rodamas ziņas, ka šāda skola pastāvējusi, taču oficiāla apstiprinājuma tam nav. Par skolotāju šai skolā 1874. gada sākumā Tomsons aicinājis Krogzemju Miku — dzejnieku Ausekli. Tāds Tomsona solis vien jau bijis ko vērts (droši vien šai laikā viņa iecerēs būs bijis balstīt arī latviešu rakstniecību, jo viņa fabrikā strādā A. Pumpurs). Acīmredzot Tomsons būs jutis kādu gara radniecību ar dzejnieku, ja radis iespēju to aicināt par skolotāju savā skolā, neraugoties uz to, ka ne jau aiz savas gribas dzejnieks mainīja darba vietas. Aicinot Ausekli pie sevis, Tomsons tam esot solījis iespēju ceļot pa ārzemēm.

J. Lapiņš savā pārskatā par Ausekļa dzīvi raksta: «1. III 1874. g. tas (Auseklis. — R. B.) pārceļas uz Rīgu [...] viņš (Tomsons. — R. B.) pie savas fabrikas atvēra arī skolu. Bet 1874. g. Tomsona uzņēmumi apstājās gan formēlu iemeslu dēļ, gan arī tāpēc, ka nebija naudas [...]. Auseklis uz pava-

sara puši palika bez vietas un maizes [...] jūnijā izdevās dabūt vietu Ģertrūdes baznīcas skolā.»¹

Par Ausekļa līdzdalību Tomsona skolas veidošanā liecina arī Kaudzītes Matīsa atmiņas, taču īstu pierādījumu tam nav.

Līdz ar prasībām pēc lauksaimniecības skolas izskanējusi vajadzība pēc lauksaimniecības laikraksta. R. Tomsons ķeras pie tā veidošanas. Cerēdams uz atsaucību, 1874. gada sākumā Tomsons izdod pirmās divas lauksaimniecības žurnāla «Vārpa» burtnīcas.

Kādā no «Vārpas» reklāmām tiek teikts, ka šis žurnāls no citiem atšķirsies ar to, ka «viņā nebūs politika un stāsti». Kad burtnīcas iznākušas, tās, šķiet, popularitāti negūst, jo sava jaunā profila dēļ nerod tik daudz lasītāju, lai spētu nodrošināt līdzekļus tā iznākšanai. Žurnālā tiek publicēti populārzinātniski raksti par dabu, lauksaimniecību, praktiski padomi zemniekiem, apraksts par Sokratu, plašs apcerējums «Ķēmija», popularizēti progresīvi izdevumi «Sēta, daba, pasaule», H. Alunāna «Dabas mācība», tomēr žurnāls pārstāj iznākt.

Tai pašā gadā, lai popularizētu savas fabrikas izstrādājumus un novērstu pārpratumus, kas cēlušies līdz ar kaulu miltu nepareizu lietošanu, Tomsons izdod «Padomdevēju pie lauku un pļavu mēslošanas». Grāmatā viņš dod ne tikai pamācības, bet mudina zemniekus sākt pārrunas par tiem presē, mudina, lai tie piedāvātu avīzēm savu pieredzi.

1874. gads nav laimīgs Tomsona personīgajā dzīvē. Mirst sieva Šarlotte Elīze (apglabāta Āgenskalnā Mārtiņa kapos).

Taču Tomsona enerģija nemazinās. Neraugoties uz neveiksmēm ar «Vārpas» izdošanu, kopš 1875. gada Tomsons sāk izdot avīzi «Darbs». Šoreiz, lai spētu piesaistīt plašāku lasītāju loku, laikrakstā ir gan jaunākās ziņas, gan nodaļa «Vaļas brīžiem», gan apraksti par slaveniem vīriem, stāsti, «kas ne tikai par laika kavēkli, bet arī par paskubināšanu un

¹ Ausekļa rakstu izlase. R., [1936], 39.—40. lpp.

augstākiem centieniem derēs». Tiek publicēti raksti par dabaszinātnēm, mežu un lauku kopšanu, darbarīku un dažādu mašīnu izmantošanu, apskati par zemkopības literatūru. Laikrakstā tiek sniegtas atbildes uz zemnieku jautājumiem.

«Darbs» iznāk divus gadus. Taču, par spīti tās izglītojošiem nolūkiem, Tomsona avīzei trūkst atsaucības zemnieku un uzņēmēju vidū. Gandrīz katrā numurā tiek publicēts paziņojums, ka tiek pieņemti sludinājumi ar samaksu sešas kapeikas rindā, taču lielākā publicēto sludinājumu daļa pieder pašam Tomsonam. Arī «Darbs» spiests pārtraukt eksistenci, jo izdevumi pārsniedz ienākumus.

Te, šķiet, vietā citēt ierakstu Raiņa «Pleskavas» burtnīcā, kad viņš domājis par tautisko laikmetu pagājušā gadsimta 80.—90. gados: «Vecie ļaudis smejas par mašīnām un arkliem (Rih. Tomsons), tad sāk paši ievest, laikmets literatūrā, «Vārpa» par agru nāca.»¹

1876. gada februārī Tomsons apprecas otru reizi. Par viņa sievu kļūst tai laikā pazīstamās zāgētavas īpašnieku Jēkaba un Katrīnas Dombrovsku meita Natālija Marija (dzimusi 1854. gadā).²

Vēlāko gadu pētījumos izteikts izbrīns par to, ka Tomsons, saradoties ar vienu no turīgākajām tā laika latviešu dzimtām, nav spējis dabūt no tās pabalstu savas fabrikas vai avīzes uzturēšanai. Taču, te, šķiet, atbilde jāmeklē Tomsona attiecībās ar sievas vecākiem, pirmām kārtām ar Katrīnu Dombrovsku, kas saglabātajās ziņās ar atsaucīgu sirdi vis neizceļas.

Grāmatā par Augustu Dombrovski Jēkabs Dombrovskis tiek raksturots kā apņēmīgs, labvēlīgs cilvēks, taču uzsvērts, ka viņa bēdīgie mājas un ģimenes apstākļi noveduši pie žūpības un ātrā gala. Nesaskaņas visai bieži Augustam iznākušas ar Katrīnu, kuru viņš «nevar cienīt dēļ viņas netaisnās izturēšanās pret vīru un viņu pašu»³.

¹ *Rainis J.* Kopoti raksti 30 sēj. R., 1986, 24. sēj., 175. lpp.

² CCVVA, 1428 f., 3. apr., 14 b., 107. lpp.

³ *Kreichbergs J.* Augusts Dombrovskis. R., 1910, 15. lpp.

Šādas attiecības varētu būt veidojušās arī starp R. Tomsonu un viņa sievas vecākiem, kas savukārt iespaido viņa turpmāko dzīvi.

Tomsonu ģimenē piedzimst divas meitas — Elza 1876. gadā un Irma 1878. gadā.¹

Viens no pēdējiem Tomsona darbiem Rīgā ir 1877. gadā izdotsis «Zemkopības kalendārs priekš Vidzemes un Kurzemes zemkopjiem uz 1878. gadu», kas ir pirmais kādai atsevišķai nozarei veltītais kalendārs latviešu grāmatniecībā.

Mīklaina ir Tomsona nozušana no latviešu sabiedriskās dzīves skatuves. Nekur nav atrodamas ziņas, kāpēc aktīvajam darbiniekam bijis jāaizceļo, jāpamet dzimtene. To var saistīt ar fabrikas zaudēšanu, tātad ar materiāliem zaudējumiem, turklāt tajā ieguldītie līdzekļi esot piederējuši ne tikai pašam Tomsonam, bet vēl citiem cilvēkiem.

Līdz pat aizbraukšanai Tomsons paliek runasvīrs biedrībā. Kad sākas Otro Vispārējo latviešu dziedāšanas svētku organizēšana, arī R. Tomsons tiek ievēlēts organizēšanas komisijā. Pirmā «sēdēšana» notiek 1879. gada 10. jūlijā. Taču jau tā paša gada 18. decembrī komisijas sēdes atstāstā «Baltijas Zemkopī» rakstīts: «Komisijas loceklis fabrikants R. Tomsons aizceļojis!»²

Tomsona ceļš aizved uz Novgorodas guberņas Boroviču apriņķa Četvertkinas muižu, kur brāļa saimniecībā viņš strādā par pārvaldnieku.

Vēl tikai «sēdēšanas mielastā» Dziesmu svētku laikā B. Dīriķis, uzsaucot laimes uz ķeizarišķās majestātes, Vidzemes gubernatora un koru vadoņu veselību, piemin arī latviešu Pirmo Vispārējo dziedāšanas svētku komitejas bijušo prezidentu Rihardu Tomsonu. Tad Tomsona vārds pazūd no latviešu laikrakstu lappusēm. 1884. gadā parādās ziņa, ka 11. martā (pēc v. st.) Četvertkinas muižā desmit verstis no

¹ CCVVA, 1428 f., 3. apr., 13 l.

² Baltijas Zemkopis, 1879, № 52, 26. dec.

Borovičiem nervu karsonī (tā tolaik dēvēts tifs) miris Richards Tomsons.¹

Kur atrodama Tomsona kapa vieta, nav zināms. Boroviču novadpētniecības muzejā trūkst ziņu par Tomsona uzturēšanās laiku šai apvidū. Nav arī nekādu liecību, kas noticis ar Tomsona brāli, viņa sievu un divām meitām.

Pēc Tomsona nāves ziņas iespiešanas latviešu prese ilgi klusē. Trīs lielākajās avīzēs ievietotos nekrologus no publikācijas žurnālā «Austrums»² šķir desmit gadi. Gadsimta sākumā Tomsona vārds netiek pieminēts presē līdz pat tam laikam, kad to no aizmirstības izceļ buržuāziskie lauksaimniecības un literatūras zinātnieki.

Tomsona personība un viņa darbība dažādos laikos vērtēta visai atšķirīgi. Ādolfs Alunāns savās atmiņās uzsver kādu visai nepatīkamu Tomsona rakstura iezīmi — nepatāvību: «Katra lietprata acīs Tomsons tomēr bija tikai izveicīgs runātājs, kurš, frāzi pie frāzes pierindodams bez jebkāda loģiska sakara, sniedza priekšnesumu, pilnu nepareizu apsvērumu un lieka patosa. Un, tā kā patīkamais iespaids, kādu Tomsons uz visiem atstāja, ātri vien izgaisa, jo pie viņa nebija nekā paliekoša, viņš nekur nevarēja iesakņoties.»³ Acīmredzot Tomsonam netrūka gribas lielu darbu uzsākšanai, taču nebija enerģijas un izturības to novešanai līdz galam. Visam tam vēl pievienojās nesaskaņas ar dažiem laikabiedriem, nelabyvēlība, līdzekļu trūkums, un Tomsons drīz pēc nāves tiek aizmirsts, jo, kā vēlāk avīzes raksta, dažiem tālaika dižvīriem nav bijis izdevīgi viņu atcerēties: Tomsons ar saviem darbiem uzcēlis pārāk lielu pieminekli, kas varētu aizēnot vēlāko darboņu slavu.

Vēlākie pētnieki cēloni Tomsona nepadarītajiem darbiem meklē dziļāk. «Viss, ko viņš rokā ņēma, notika ar dedzību, ar

¹ Baltijas Vēstnesis, 1884, 12. (24.) martā, 14. (26.) martā; Baltijas Zemkopis, 1884, 21. martā; Balss, 1884, 21. martā (2. aprīlī).

² Austrums, 1894, № 12, 533. lpp.

³ Ādolfa Alunāna atmiņas par latviešu teātra izcelšanos. R., 1924, 19. lpp.

dziļu pārliecināšanos, ar pilnu krūti [..]. Viss tas (Tomsona paveiktais. — R. B.) liecina skaidri un gaiši, ka Tomsons ir patriots un ideālists,» raksta Tomsona laikabiedrs J. Māters.¹

Tomsona ideālismam un nepatstāvībai cēloņus meklējis arī A. Goba: «Šis vīrs bija audzis un nobriedis samērā labos materiālos apstākļos, nepazīdams liekas rūpes dzīves ikdieniškām vajadzībām. Tāpēc viņa turpmākā darbībā sveša bija kaut kāda sikumainība un vienpusība. Viņam bija laba izglītība, spožas gara dāvanas, prasme apieties ar cilvēkiem, vispār laba stāja. Ar savu ideālista darbību viņš veikli iekaroja pašlabuma neaptumšotas sirdis. Viņš nebija izgājis grūtību dzīves skolu. Nebija mācījies taupīt sikumos.»²

Sādi «netaupot sikumos», aizraujot citus, taču sastopot pretestību, Tomsons pieķeras citam, tomēr tikpat vajadzīgam darbam. Ne brīdi Tomsons nav rūpējies par savu labumu. Varbūt, ja viņš būtu ar prātu un visu darbību pieķeries kam vienam — vai nu fabrikai, vai kādam kultūras pasākumam, tas plauktu un zeltu, bet Tomsons sevi netaupīja, viņa enerģija tika nesaudzīgi izdālāta uz visām pusēm. Viņa interešu sfērā ietilpa gan prese, gan rakstniecība (te jāmin viņa stāsti un dziesmas biedrības svētkos), gan teātru un muzeja veidošana, skolu dibināšana, gan minerālmēslu ražošana un lauksaimniecības zinātnisko pamatu popularizēšana. Viņš bija kā krūms, kurš stiepj uz visām pusēm savus zarus, īsti par koku nekļūdams, bet katra zara galā plaucēdams brīnišķīgus ziedus, kas sajūsmina daudzus cilvēkus ar savu vienkāršību, taču prasa lielu izkopšanas darbu, ko Tomsons atstāja citiem.

Tādējādi, neraugoties uz dažādiem trūkumiem, Tomsons ir veicis lielu un paliekošu darbu latviešu kultūrā. Droši varam teikt, ka vēl šodienas latviešu kultūrā ir atrodamas Tomsona pēdas, viņa aizsāktais darbs latviešu teātrī, grāmatniecībā, Dziesmu svētkos.

¹ *Māteru Juris*. Kopoti raksti, 1. sēj., 278. lpp.

² V. Lāča Valsts bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa. Goba A. 147, № 10, 16. lpp.

ROMĀNS PUSSARS

KRIŠJĀNA VALDEMĀRA (1825—1891) SADARBĪBA AR IGAUŅU MĀKSLINIEKU JOHANU KĒLERU (1826—1899)

150 gadu jubilejās — K. Valdemāram 1975. gadā, J. Kēleram — 1976. gadā — gan Latvijā, gan Igaunijā bija izdevība plašākas sabiedrības uzmanību pievērst šo divu atmodas laika darbinieku draudzībai un kopējiem centieniem savu apspiesto tautu saimnieciskās, tiesiskās un kulturālās atdzimšanas vārdā.

1975. gadā K. Valdemāram veltītās jubilejas izstādes ietvaros rīkotajās pārrunās, lekcijās un literāri mākslinieciskajos sarīkojumos ar patiesu gandarījumu varējām atgādināt izcilā jaunlatvieša sabiedriskajai darbībai neatņemamu īpašību — viņš ne tikai centies atmodināt un saliedēt latviešu tautas progresīvos spēkus cīņai pret feodālismu, bet arvien ņēmis vērā arī ziemeļu kaimiņtautas intereses.

K. Valdemāra drosmīgā uzstāšanās par visu tautu līdztiesību gan ekonomiskajā, gan kultūras dzīvē savā laikā radījusi spēcīgu atbalsi arī igauņu atbrīvošanās kustības darbiniekos un bijusi par pamatu abpusēji izdevīgiem kontaktiem un sadarbībai.

Kā 1976. gadā tika apliecināts arī Tallinā un Tartu rīkotajās zinātniskajās konferencēs, tieši K. Valdemāra un J. Kēlera ilgstošā draudzība un auglīgā sadarbība devusi vienu no tā laika spilgtākajiem un iedvesmojošākajiem mūsu tautu vēsturiskās kopības piemēriem.

Domājams, ka J. Kēlera un K. Valdemāra personiskā iepazīšanās sākusies ar 1863. gadu, kad mākslinieks J. Kēlers, Igaunijā gūto iespaidu savīļņots, atgriežas Pēterburgā

un kļūst par igauņu patriotu grupas aktīvu organizatoru. Jau 1864. gada 12. maijā J. Kēlers vēstulē J. Hurtam raksta par savu draugu K. Valdemāru, kam uzticēts Igaunijā nokārtot dažas kopējas lietas. Te arī apliecināts sadarbības sākums.

Bet saknes šai kopībai un draudzībai ir daudz dziļākas, pamats šai tuvībai daudz plašāks un stabilāks.

Abu censoņu uzskati un sabiedriskā stāja veidojušies līdzīgos apstākļos. Gan J. Kēlers, gan K. Valdemārs ir izauguši no tālaika pamatšķiras — no feodālajā jūgā nospiebtās zemniecības. Viņi abi ir parādījuši milzīgu sīkstumu un neatlaidību, lai iegūtu kāroto izglītību. Bet, pacēlušies augstākā izglītības un sabiedriskajā stāvoklī, viņi nav aizmirsuši savu piederību tautai. K. Valdemārs jau no skolas laikiem bija nolēmis sevi ziedot sabiedriskām cīņām. Tāpēc viņa uzmanības centrā galvenokārt izvirzījušies ekonomiskie jautājumi, tiesības, vēsture, politika.

Ziedodamies galvenajam mērķim, sakopodams savus spēkus vienā virzienā, viņš atsakās no radoša darba dzejas laukā un noraida visai vilinošos piedāvājumus kļūt par mācību spēku un zinātnieku.

Savukārt J. Kēlers dzīves pirmajā pusē savu radošo enerģiju galvenokārt veltījis mākslinieciskā talanta atraisīšanai un izkopšanai. Un tikai tad, kad mākslas laukā Kēlers ir guvis pelnītu uzvaru un līdz ar to pacēlies tā laika sabiedrībā uz visai augstas pakāpes, mākslinieks ar plašu vērīenu un lielu entuziasmu sācis pievērsties sabiedriskajam darbam.

Nereti Valdemārs savos darbos ir deklarējis patiesu solidaritāti ar igauņu un citu tautu centieniem. Tā, piemēram, publicistisko rakstu sērijā «Rīgas vēstules» (1865) atrodam šādas rindas:

«Par labu šim iedzīvotāju vairumam, kas nepieder noslēgtai pilsoņu sabiedrībai, es esmu līcis savai spalvai runāt šinīs vēstulēs, nedomādams ne par kādām tautību atšķirībām: šinī iedzīvotāju vairākumā ir gan vācieši, gan krievi, gan latvieši, gan igauņi. Es vienādi stāvu par visiem, vēlos visiem vienādas un līdzīgas tiesības bez kādas tautību atšķi-

rības. Es uzskatu par pilnīgi taisnīgu vēlēšanos, lai Rīgā, kā arī visur citur Krievijā nelietīgi neizmantotu tautību atšķirības: visā Krievijā — vācietis, krievs, tatārs, čuvašs, mordvīns, katrs cittaunietis savās tiesībās — līdzīgs visiem krievu pavalstniekiem.»¹

Un, vērsdamies pret Baltijas reakcionārajām aprindām, Valdemārs jautā:

«Kas rada šīs tautu nesaskaņas — es, aizstāvēdams vienādas tiesības, vai pretinieki, cīnīdamies par vienas tautas kundzību?»²

Izcilais latviešu folklorists Krišjānis Barons, kurš savam darbam tautasdziesmu vākšanā, kārtošā un publicēšanā guvis spēcīgu ierosmi arī no F. R. Fēlmana un F. R. Kreivalda darbības, par K. Valdemāra gribu un spēju atrast domubiedrus arī starp igauņu un citu tautību kultūras un sabiedriskajiem darbiniekiem teicis:

«Viņa draugi un pazīstami piederēja pie visādām tautībām, viņš labprāt biedrojās ar katru, kas pats bija brīvprātīgs un ne ar šauriem dzīves uzskatiem.. Viņš īsti uz to dzinās, lai visām tautībām, tamlīdz arī latviešiem, patiesi novēlētu līdzīgas tiesības.»³

Nodibināt draudzību ar cilvēku, kam visā Baltijā nostiprinājusies tāda reputācija, vēlēties arī J. Kēlers. Tādējādi K. Valdemāra progresīvā nostāja tautību jautājumā uz ilgiem gadiem spējusi vienot abus draugus kopējam darbam un cīņai. Šīs saskaņas rezultātā K. Valdemārs ieguvis uzticamu sabiedroto, kam bijusi gluži tāda pati attieksme pret likteņa biedriem citās tautās.

J. Kēlera un K. Valdemāra vēstules ir galvenais, bet ne jau vienīgais avots viņu savstarpējo attiecību un kopdarbības iepazīšanai. Diemžēl arhīvos patlaban zināmas tikai astoņ-

¹ Valdemārs K. Raksti. R., 1937, 2. sēj, 221. lpp.

² Turpat.

³ Aronu Matiss. Krišjānis Valdemārs savā dzīvē un darbā. Jelgavā, 1892, 21. lpp.

padsmi J. Kēlera vēstules, toties viņam rakstīto K. Valdemāra vēstulu skaits pārsniedz simtu.

Ar daļu no minētās korespondences igauņu lasītājs var iepazīties 1983. gadā Tallinā iznākušajā rakstu krājumā, kurā iekļauta arī šo rindu autora publikācija (R. Pussars «Johann Kōleri koostöö lāti ūhiskonnategelase Krišjānis Valdemārsiga», krāj. «Eesti maalikunstniku Johann Kōleri. Loomingu probleeme»).

Pēc vēstulēm, kas atrastas līdz šim laikam, minētās sarakstes sākums datējams ar 1867. gadu, bet tā turpinājusies līdz pat K. Valdemāra mūža beigām — 1891. gadam.

Iepazīstot K. Valdemāra un J. Kēlera saraksti, jāatzīst, ka viņu kopējais darbs izvērties plašā lokā un tā rezultāti devuši abu tautu attīstībai daudz jauna, nepieciešama un paliekoša.

Tāpat arī vēstulēs ietvertie fakti, pārdomas, izjūtas, vērtējumi palīdz labāk priekšstatīt šo izcilo personību vietu laikmeta notikuma ietvaros.

1886. gada 5. novembrī rakstītā vēstulē J. Kēlers atklājis savu attieksmi pret to viņa dzīves aprakstu, kas patvaļīgi ticis publicēts mēnešrakstā «Русская старина». J. Kēlera vārdi liek mums kritiskāk izmantot šo mākslinieka biogrāfisko ziņu avotu:

«Pirms pāris dienām «Русская старина» parādījās mana biogrāfija, kuras sākums jau bija iespiests 1882. g. un tika uzrakstīts pēc mani nepārdomātajiem stāstījumiem. Tadā pašā kārtā tika uzrakstīta arī beigu daļa šī gada jūnijā. Tagad iedomājieties manu pārsteigumu, kad es pirms pāris dienām saņēmu «Русская старина» un atradu tur visu iespiestu kā autobiogrāfiju, kas parakstīta ar manu vārdu. Es pats neesmu nedz rakstu pirms iespiešanas lasījis, nedz arī devis nepieciešamo atļauju tā parakstīšanai ar manu vārdu.

Daudzās kļūdas liktos mazāk nepatīkamas, ja biogrāfija būtu sniegta trešajā personā un nevis tieši manā vārdā.»

Parādoties atklātībā tiem muzeju, bibliotēku un arhīvu

krātuvēs saglabājamiem materiāliem, kas satur dokumentālas laikmeta liecības, mēs tiekam tuvāk patiesībai, kuras gaismā vēl lielākā dižumā izceļas arī tādi tautas darbinieki kā K. Valdemārs un J. Kēlers.

Šajā publikācijā izmantota tā korespondences daļa, kas galvenokārt atspoguļo viņu kopējās intereses tiesību, agrārajos un tautas izglītības jautājumos, neskarot jūrniecības veicināšanu un citus nozīmīgus sadarbības virzienus.

* * *

1881. gadā J. Kēlers ilgāku laiku uzturas Vīlandē. K. Valdemāram viņš raksta par savu ciešo kontaktu ar vietējiem iedzīvotājiem, par novada zemnieku draudzīgo atbalstu. Toties no muižniecības puses nav trūcis intrigu un rupju uzbrukumu, kā arī pašu īgauņu vidū radušies nelabvēļi, skaugi un apmelotāji.

«Tā dažkārt gadās brīži, kad es zaudēju ticību cilvēkiem un prieku dzīvot. Šie ļautiņi sākumā nezināja, kas es tāds esmu, bet, kad viņi no laikraksta «Sakala» uzzināja, ka esmu iestājies Igauņu literārajā biedrībā un esmu pat priekšniecības loceklis, no kuras visi baltieši (baltvāci. — *R. P.*) izstājušies, tad mani kolēģi griezās ap mani kā kraukļi, lai mēģinātu no biedrības izknābt. Tas nu šiem ļautiņiem neizdevās, un tāpēc viņi grib mani apzīmīgot par musinātāju un rīdītāju. Viņi man sabiedriskajā ziņā pūlas darīt ļaunu kā vien varēdami. Bet tas viss jau galu galā nekaitē — tikai jāiztur.»

Saprotams, ka šādos grūtos brīžos J. Kēleram daudz nozīmē K. Valdemāra morālais atbalsts, viņa nesatricināmais optimisms. Tas palīdz uzveikt arī visas likstas sakarā ar bēdīgo iznākumu Krimā pasāktajā zemes iepirkšanas operācijā. Arī tad mākslinieks savu rūpju smagumā dalās ar K. Valdemāru un raksta, ka piedzīvotā neveiksme un tās rezultātā radušies finansiālie sarežģījumi viņu «padarījuši gluži slimu no uztraukuma». Šajā situācijā zelta vērts ir

K. Valdemāra padoms. Tāpat arī viņa praktiskā palīdzība dod iespēju tikt vieglāk galā ar neiecietīgajiem kreditoriem.

1881. gada 20. decembrī rakstītajā vēstulē J. Kēlers apliecinā, ka, būdams grūtos materiālos apstākļos, viņš saņēmis no K. Valdemāra aizdevumu. J. Kēlers atzīst, ka viņam izdarīts «patiesi liels pakalpojums», un izsaka «savu sirsnīgāko paldies».

1887. gadā rakstītajā vēstulē J. Kēlers savu draudzību K. Valdemāram apliecinājis šādi:

«.. Man ir vispilsnīgākā palāvība, ka Jūs ne tikai to vislabāko man vēlat, bet arī personīgi darāt visu, kas vien iespējams, nebaidoties pat no dažādiem izdevumiem..»

1889. gada 22. februārī datētajā vēstulē J. Kēlers uzrunā K. Valdemāru ar vārdiem: «Veco ciešanu biedri!»

Daudz smagu pārbaudījumu un likteņu triecienu piedzīvojuši abi draugi, bet tāpēc viņi nebūt nav iegrimuši savās personiskajās rūpēs un bēdās. Tās atvirza pie malas arvien jauni uzdevumi un kopīgi pasākumi.

K. Valdemārs atzīst, ka jātaupa drauga spēki un enerģija. Viņš cenšas pēc iespējas tā izkārtot J. Kēlera darbību sabiedriskajās lietās, lai mākslinieku neatrautu no radošā darba. K. Valdemārs 1882. gada 15. aprīlī raksta, ka viņam neērti apgrūtināt draugu un kārtējo reizi lūgt, lai J. Kēlers mēģina apvārdot kādu no Pēterburgas augstajiem ierēdņiem:

«.. kas nu var no Jums prasīt — visur aizbraukt, izklaušināt, izkārtot! Jums, zināms, jau tā atliku likām ko darīt..» Savukārt J. Kēlers saprot, ka plaši atzīta portretista slava un ar tās palīdzību iekarotais stāvoklis sabiedrībā ļauj viņam piekļūt dažam labam varas vīram, lai mēģinātu tā rīcību ietekmēt par labu igauņiem un latviešiem. Izšķirošos brīžos J. Kēlers vienmēr atradis iespēju nākt talkā K. Valdemāram, pašai dziedīgi upurējot gan laiku, gan spēkus. Tā, piemēram, 1891. gada aprīlī, saņēmis ziņu no K. Valdemāra, ka šoreiz ļoti nepieciešams «iedarboties» uz ievērojamo cariskā izglītības resora ierēdni Kapustinu, J. Kēlers raksta:

«Mani līdz šim moka mana kakla kaite, no kuras es gri-
bētu tikt pilnīgi vaļā. Tā mani ir saistījusi pie mājas. Bet, ja
ir kaut kas tik nepieciešams, tad jau es eju.»

Tādu piemēru J. Kēlera un K. Valdemāra sarakstē ir
daudz. Kopīgām pūlēm J. Kēlers un K. Valdemārs centušies
atrast ietekmīgās Pēterburgas aprindās tādas personas, ku-
ras spētu saprast latviešu un igauņu patieso stāvokli un, ja
arī nevarētu vai negribētu apspiesto tautu centienus atbal-
stīt, tad vismaz nestātos tiem ceļā. Tādā kārtā J. Kēleram,
izpildot diplomātiska rakstura uzdevumus, reizēm nācies
uzņemties arī tādu ierēdņu un augstmaņu portretēšanu, ku-
rus vairāk interesējis mundierim piekārtu ordeņu spilgtums
un spožums nekā pašas sejas atveidojums.

* * *

Mākslinieka gaitas J. Kēleru aizved gan Austrijā, gan
Francijā, gan Itālijā. Savās vēstulēs K. Valdemāram viņš
nereti pakavējies pie aktuālākajiem notikumiem šo zemju
sabiedriski politiskajā dzīvē.

Kā jau apspiestas tautas un šķiras pārstāvis, J. Kēlers
arvien sekojis un jutis līdzī arī citu Eiropas mazo tautu pro-
gresīvajiem centieniem. Tā 1886. gadā rakstītajā vēstulē viņš
līdzās Bismarka politikas nosodījumam apliecinājis dziļas
simpātijas bulgāru atbrīvošanās cīņai un paudis ticību tās
uzvarai.

J. Kēlera un K. Valdemāra sarakste ļauj secināt, ka pro-
gresīvās tendences vairāku Eiropas zemju attīstībā bieži
apspriestas arī plašās personiskās sarunās. Jūrniecības spe-
ciālista gaitās ceļojot uz Zviedriju, Angliju, Somiju, Vāciju,
Norvēģiju, Dāniju, Beļģiju un Holandi, arī K. Valdemārs
guvis daudz tiešu iespaidu, kas izraisījuši ne vien dzīvu
domu apmaiņu, bet stimulējuši arī drošāku uzstāšanos ko-
pējos pasākumos.

Būdams ciešā kontaktā ar daudziem redzamiem zemnie-
cības pārstāvjiem gan Latvijā, gan Igaunijā un protestē-

dams pret viņu vajāšanu, K. Valdemārs 1867. gadā pat iespīestā rakstā iedrošinājies izteikt šādu spriedumu, kam pilnā mērā piekritis arī J. Kēlers:

«Kopš 1861. gada dēļ reformām Krievijā un tādu reformu trūkuma dēļ Baltijā kazaku piķis kļuvis par neatņemamu vācu varas atribūtu.»¹

Te savukārt vērojama vistiešākā saskaņa ar Krievijas tā laika progresīvās domas paudēja — revolucionārā demokrāta A. Hercena vārdiem, kurus atrodam laikraksta «Колокол» (1863) slejās:

«Vāciskais elements kļuva nespēcīgs un izzustu no Baltijas krastiem bez varenās policejiskās rokas, kas to atbalsta.»

Šāda politiska situācija abos cīņās biedros radījusi pārlicību, ka pagaidām vēl nav reālu iespēju Baltijas dzīvē panākt strauju un radikālu pavērsienu. Tāpēc ar lielu sīkstumu un uzņēmību viņi cenšas pakāpeniski nostiprināt apspīestās zemniecības pozīcijas, saprātīgi izmantojot arī visas legālās iespējas. Ne J. Kēleram, ne K. Valdemāram tas nebūt nenozīmē atsacīšanos no plašākas perspektīvas un augstākiem mērķiem tautas atbrīvošanas kustībā. Tikai apstākļi prasa vispirms radīt stabilus atbalsta punktus, lai būtu drošs pamats tālākai progresa augsmei.

Bez liekas vilcināšanās un abstraktas prātošanas abi censoņi pret izraudzīties pašus aktuālākos uzdevumus, lai viņu darbošanās rezultāti būtu visā drīzumā jūtami gan ekonomiskajā, gan tiesību, gan arī kultūras un izglītības laukā. Jāvīrzs soli pa solim, rūpīgi izlūkojot ceļu, jo jāpārvar reakcijas celtie šķēršļi un bīstamās lamatas. Bet panākumi neizpaliek, gaita, kaut pamazām, ved uz priekšu un pieņemamas spēkā.

J. Kēlers un K. Valdemārs saprot, ka reizē atklāti cīnīties divās frontēs — pret baltvācu muižniecību un carismu — Baltijas apspīestajām šķīrām vēl nav iespējams. Spēku sa-

---

¹ Valdemārs K. Raksti, 2. sēj., 316. lpp.

mērs skaidri un nepārprotami liecina, ka tāda taktika no-vestu tikai pie smagiem zaudējumiem un pat gluži traģis-kām sekām.

Lai vājinātu Baltijas baronu varu, J. Kēlers un K. Valdemārs kopīgiem spēkiem cenšas neitralizēt viņu ietekmi Krievijas centrālajās varas iestādēs, kā arī atmaskot tos presē. Savukārt cariskās Krievijas varas vīrus abi patrioti tiecas noskaņot uz tādām reformām, kas liktos valstiski iz-devēģas un reizē nāktu par labu apspiestajiem latviešiem un igauņiem.

Abu draugu ilggadējā sarakste pietiekami spilgti atspo-guļo arī viņu patieso attieksmi pret carisko varu kopumā. Tā nekādā ziņā netiek idealizēta. Kā K. Valdemārs, tā J. Kē-lers apzinās, ka Krievijas patvaldnieciskā iekārta nav iein-teresēta veicināt Baltijas apspiesto tautu un apspiesto šķiru atbrīvošanās centienus. Arī par augsto ierēdņu labo gribu un valstisko stāju bieži nākas rakstīt ar ironiju un skepsi. Protams, netiek noliegta dažu ierēdņu un speciālistu lietiš-ķība un erudīcija, kā arī zināma tolerance. Tomēr pastāvo-šās varas sistēmas kopējo raksturu šie izņēmumi nespēj mainīt — to skaidri apzinās arī abi mazo tautu aizstāvji.

* * *

1882. gada 31. martā rakstītā vēstulē K. Valdemārs at-klāj zināmu vilšanos Baltijas reformu politikā, jo prakse rāda, ka lielās un radikālās pārmaiņas, plašos un nopietnos reformu projektus privilīgētās apspiedēju šķiras vēl jopro-jām spēj un prot vai nu pavisam atvairīt, vai arī viltot un galīgi izkropļot to jēgu. To ir smagi apzināties šim nenogurstošajam censonim, kurš jau 1861. gadā cariskajai Iekš-lietu ministrijai iesniedzis plašu Baltijas reformu plānu — vēlāk tā saukto «Valdemāra memorandu». So realitāti ir grūti atzīt tādā brīdī, kad viņš atkal kopā ar J. Kēleru un citiem igauņu biedriem gatavojas izlauzt ceļu reformām, iz-mantojot senatora Manaseina revīziju. Bet K. Valdemārs

saprot, ka tikpat bīstama kā pasivitāte un mūžīga nogaidīšana ir ilūzijas par pārāk viegli gūstamiem un izciliem panākumiem. J. Kēleram, kas vēl joprojām ir labākās domās par 80. gados gaidāmajiem Manaseina revīzijas rezultātiem un to izraisītām reformām, K. Valdemārs atgādina dažus zīmīgus momentus no toreiz vēl pavisam nesenas pagātnes:

«Klausieties un brīnieties, godātais draugs! Nesen, 1881. gada beigās, bija jāpārtulko latviešu valodā likumi miertiesnešiem. Kurš nu dabūja šo darbu? Nevis Rīgas latviešu juristi, kuri, kā man tas zināms, to lūdza *in corpore*, bet gan visenerģiskākais latviešu pretinieks — mācītājs Bilenšteins.»

Kad pats ķeizars 1867. gadā, zināmu taktisku apsvērumu vadīts, Rīgā teiktajā uzrunā apsolījis Baltijas guberņām «нововведения», tad šo baroniem tik nepatīkamo vārdu latviski tulkojuši kā «объяснения» («izskaidrošana»). Šī jēdziena izkropļošanu tad tā sauktās «Latviešu draugu biedrības» prezidents Bilenšteins pamatojis ar mācītāju tradīciju — vācisko «*Luthers Kirchenreform*» iztulkot kā «ticības izskaidrošana» (tas ir — «*Glaubens Klarstellung*»).

K. Valdemārs ne bez sarkasma turpina:

«Ka latviešu jurists neviens neiedrošināsies pat ne vārdu tīšām viltot, to Jūs labi sapratīsiet. Tad viņu sagaidītu izsūtīšana uz Sibīriju vai tamlīdzīgi sodi, nevis atalgojums, kā Bilenšteinu un viņa biedrus.»

Kā raksta K. Valdemārs, ar tādu pašu cinismu latviešiem domātos likumus viltojis Bilenšteina priekštecis vācu mācītājs Šulcs, šādā veidā ievērojami pakalpojot Baltijas baronu interesēm.

Valdošo šķiru kontrolē izdoto likumu prettautisko raksturu vēl vairāk pastiprina to pielietošana Baltijas policejiskās varas iestādēs. Tāpēc 1862. gadā K. Valdemārs ar pilnām tiesībām varējis publicēt šos skarbos vārdus:

«Latvietis un igauņis nicina likumu, kas viņus pašus nicina, ko viņa tautai svešie mocītāji radījuši un viltus pilni nolikuši lielajam caram priekšā.»

«Nežēlīgi apietas ar važās saistītajiem latviešiem un igauņiem viduslaiku kasta, kam Eiropā līdzīgu velti meklēt.»¹

1884. gada 15. martā, komentēdams kādu Nikolaja Petroviča Semjonova brošūru Baltijas tieslietu jautājumos, K. Valdemārs savam draugam sūtījis šādas rindas, kuras caurstrāvo dziļš protests pret vecās varas policejisko režīmu un tā aizstāvjiem:

«Mīļais draugs! Es tikko beidzu lasīt Semjonova brošūru; lasīšu to vēlreiz, tāpēc ka tur ir ne mazums lietišķu piezīmju. Bet tomēr galvenie secinājumi sliecas uz vecā ļaunuma atjaunošanu [. . .] Tas ir — policejiskā izsekošana, policejiskā tiesiskā vara, vārdu sakot — ļaunums, no kura vēl tagad cieš igauņi un latvieši. [. . .]

Protams, var jau ļoti tā būt un tas ir pat ticams, ka Semjonova kungam kā augstākās aristokrātijas pārstāvim nekad nav nācies izbaudīt bēdas sakarā ar policejisko visvaru, no kuras it visur cieš tikai zemākā šķira.

Mūsu Baltijas baroni, tāpat arī privilēģēto ģimeņu aprindas un vispār Rēveles un Rīgas bagātnieki ir vienkārši izbrīnījušies, kad pārējos iedzīvotājus administratīvi policejiskā vara tā satrauc.»

Manaseina revīzijas laikā rodas zināmas cerības, ka nežēlīgā policejiskā režīma spēku Baltijā izdosies kaut vai daļēji mazināt. Tāpēc šo gadu gaitā arī J. Kēlers saziņā ar K. Valdemāru ir parādījis lielu aktivitāti, ierosinot un aizstāvēt jaunas tiesu un administratīvās reformas.

K. Valdemārs ir pārliecināts, ka sūdzības un citi baltvācu varu atmaskojošie dokumenti Manaseina rokās nonāks tūkstošiem un tāpēc nopietnāka iedziļināšanās tajos prasīs ne vien lietpratību no viņa sekretāra puses, bet arī paša senatora piepūli. Šajā sakarībā 1882. gada 15. aprīlī rakstītajā vēstulē K. Valdemārs atļaujas par Manaseinu un viņam līdzīgiem izteikt šādu kodolīgu piezīmi:

---

¹ Valdemārs K. Raksti, 2. sēj., 56. lpp.

«. . viņa rīcībā jābūt krietnām un nenogurstošām darba spējām, lai imponētu un panāktu ko paliekošu. Šādas darba spējas diezin vai vairs bijušas kādam augstam ierēdnim, kurš braucis uz Rīgu.»

Saskaņoti un pārdomāti abi biedri rīkojas, izraugot latviešu un igauņu pārstāvi, kam būtu tiesības pavadīt senatoru Manaseinu kā tulkam un sekretāram. Vairākās vēstulēs un pārrunās šis jautājums tiek plaši un nopietni pārspriests, līdz izdodas atrast pieņemamu kandidātu — jauno latviešu juristu Andreju Stērsti.

Sākotnēji ieteikto Reinicu K. Valdemārs 1882. gada 7. marta vēstulē asi noraida un dēvē par «visiem zināmu blēdi». J. Kēlers šo draugu nostāju pilnā mērā atbalsta.

Vairākās vēstulēs K. Valdemārs analizē daudzu latviešu inteligences pārstāvju spējas un piemērotību minētajam uzdevumam, lai J. Kēlers varētu izteikt savus apsvērumus, un tad viņi abi kopīgi pieņemtu gan igauņiem, gan latviešiem labvēlīgu lēmumu. Šajās vēstulēs ir interesanti vērtējumi par K. Kalniņu, A. Stērsti, F. Grosvaldu, F. Treilandu-Brīvzemnieku, A. Vēberu, F. Veinbergu, B. Dīriķi, J. Kuzņecovu, J. Frīdemani, D. Pelcu un citiem latviešu sabiedrībā pazīstamiem darbiniekiem.

Šīs vēstules liecina, ka, ievērojot kopējās intereses, Valdemārs nekādā ziņā nav centies slēpt savu tautiešu negatīvās īpašības un pratis kopā ar J. Kēleru visus kandidātus apspriest tādā atklātībā, kāda iespējama tikai starp vistuvākajiem un uzticamākajiem draugiem. Abi sabiedrotie tālredzīgi apzinās, ka sabiedrībā jau plaši pazīstamus nacionālo interešu aizstāvjus Manaseina sekretāra vietā ievirzīt nav cerības. No tā sargātos pats senators, un arī Baltijas baronos tad saceltos īsta brēka.

Bet abiem biedriem ir kopīgs viedoklis, ka izraudzītajam darbiniekam tomēr jābūt tautas interešu sargātājam. 1882. gada 31. martā K. Valdemārs raksta:

«Bezpartejiskie diezin vai var būt derīgi ceļa sagatavošanai reformām, jo viņu pasivitāte pašreizējos apstākļos nez

vai būtu kas cits kā piekrišana visam vecajam un Baltijas provincēs ierastajam.»

Tādā sakarībā arī par Rīgas latviešu visai konservatīvajiem advokātiem K. Valdemārs paudis šādas domas:

«Viņi ir un paliek labi, miermīlīgi kaimiņi saviem vācu līdzpilsoņiem, bet vismaz dažas reformas viņi tiešām vēlas un ar plaši pazīstamajām baltvācu frāzēm vairs nav apmierināmi.»

Pietiekami labi abi cīnījās pret novērtēt pretinieka spēku un viltību. Minētajā vēstulē atrodam šādu atzinumu:

«Visās valdības iestādēs, muižniecības un pilsētu institūtos Manaseins visu atradis no vācu puses spīdoši izstrādātu un pielāgotu, visur tiks plaši apgaismots tagadējais stāvoklis no izdevīgās puses, bet neizdevīgās tiks rūpīgi slēptas.»

Arī par augstās valdības dziļāku ieinteresētību tautai labvēlīgā Manaseina revīzijas iznākumā K. Valdemārs 1882. gada 31. martā izsaka J. Kēleram pamatotas šaubas:

«Tiešām mūsu valdība tagadējā gadījumā var pilnīgi iztikt bez izglītoto latviešu un igauņu līdzdalības — pēc analogijas ar dzimtbūšanas atcelšanu 1861. gadā — bez zemnieku piedalīšanās...»

K. Valdemārs un J. Kēlers ir vienprātībā par to, ka visupirms tieši agrārā jautājuma risinājumā būtu jāpanāk jūtama progress, lai pavērtos ceļš arī citiem dzīves uzlabojumiem. To gaidīt gaida visplašākie latviešu un igauņu tautas slāņi, bet tieši šī virzienā ekspluatatoru intereses tiek skartas visjūtāmāk un pretdarbība ir visaktīvākā un asākā. Zemes lietās savas privilēģijas saglabāt tiecas gan Baltijas barons, gan krievu muižnieks. Viņu intereses Baltijā gan dažos virzienos nonākušas pretrunā, bet bailes no plašākas zemnieku kustības tos šķiriski vieno. Ne velti K. Valdemārs vēl 1890. gada 23. novembrī ironizē par laikrakstu «Мокковские ведомости»:

«Laikam gan piecdesmit dažādos rakstos laikraksts vilcis vaļā par Baltijas vāciešiem, par luterānisko baznīcu utt., utt.,

bet zemes jautājumam vienmēr līdz šim staigājis apkārt kā kaķis ap karstu putru...»

1890. gada 13. februārī J. Kēlers ar entuziasmu raksta:

«Mēs abi esam daudz ko piedzīvojuši, bet, neraugoties uz visiem zaudējumiem kopīgajos cīņos, arī panākumu augļi tomēr nav izpalikuši. Reformas, pēc kurām mēs cīnāmies, pamazām taču nāks.»

Kad 1890. gadā J. Kēlers ir nolēmis rakstīt plašāku polemisku darbu, viņš par topošo sacerējumu K. Valdemāram ziņo:

«Zemes jautājumam jāklūst par galveno lietu, bet savas personiskās lietas skaršu tikai pāris vārdos.»

K. Valdemāru kā pieredzējušu publicistu J. Kēlers aicina talkā, un arī šoreiz drauga atsaucība ir pati par sevi saprotama. Mākslinieks par savu uzstāšanos publicistikā raksta:

«Jūs nedrīkstat aizmirst, ka es neesmu rakstnieks un tādēļ viegli varu uzrakstīt cenzūrai nepieņemamas rindas.»

Izrādās, ka visai sīvajā rakstā jau ieskatījies arī Manašens un tūdaļ ieteicis mīkstināt izteiksmi, lai neiznāktu darīšanas ar tiesām.

K. Valdemārs pēc minētā raksta pārlasīšanas un korigēšanas plašās piezīmes un komentārus nobeidz ar drošu apgalvojumu:

«Es esmu pilnīgi pārliecināts, ka Jūsu raksts būs lietišķs, jo tajā būs runāts tikai par vienu lietu: par nepieciešamību Baltijas zemniekiem piešķirt zemi īpašumā.»

Kas attiecas uz rakstu polemisko asumu, tad arī K. Valdemāram viegli vis nenākas to pieklusināt arī savos sacerējumos, kaut arī cenzori un denuncianti gaidīt gaida arvien jaunu ēsmu.

Spilgtu epizodi šajā virzienā iezīmē 1883. gada 24. janvārī un 21. jūlijā rakstīto K. Valdemāra vēstuļu saturs. Sašutis par J. Hurta netaktiskajiem uzbrukumiem J. Kēleram sakarā ar domstarpībām tā sauktajai Aleksandra skolai savāktu līdzekļu lietā, K. Valdemārs raksta:

«Hurta «aizstāvības» raksti «Heimath» 21. numurā mani

tā uztrauc, ka es gandrīz nespēju neko vairs uzrakstīt. Nu jau desmitiem reižu esmu gribējis Jansenam mazgāt galvu par šiem it kā labi domātajiem, bet patiesībā negēlīgajiem rakstiem viņa vadītajā avīzē.»

Tomēr K. Valdemārs mēģina apvaldīt gan savu, gan sava drauga temperamentu, jo pārāk ass un skaļš konflikts pašu igauņu starpā varētu tikai radīt jaunu prieku ienaidniekos. Interesanti sekot, kā K. Valdemārs cenšas visu ievadīt mierīgākā gultnē un mēģina pat uzrakstīt izlīdzinošāku variantu J. Kēlera atbildes rakstam. Tomēr, vēlreiz pārlasījis savu vēstuli, K. Valdemārs ar zināmu humoru piemetina:

«...te Jūs redzat, ka manas rindas arī nesatur nekāda klusinājuma — ir tiešām grūti Hurtam nedot pa ādu.»

Jā, aizstāvēt taisnību un drauga godu, mērenību ir grūti ievērot pat tik pieredzes bagātam avīžniekam kā K. Valdemāram.

Lai gan cara varas ieceltie konservatīvie ierēdņi joprojām neiecietīgi vēršas pret demokrātiska rakstura pārkārtojumiem tautas izglītības jomā un vēl tiecas atbalstīt viduslaicīgu kārtību skolu lietās, K. Valdemārs jau 1861. gadā iedrošinājies rakstīt vārdus, kuri gadu vēlāk, kā par brīnumu, iespiesti rakstā «*Russlands Volksschulen, vom Volkswirtschaftlichen standpunkt betrachtet*». Šī toreiz tik progresīvā tēze skan šādi:

«Tautskolu uzdevumam jābūt, tāpat kā Rietumeiropā, modināt inteligenci visos, kā krievos, tā poļos, lietuvjos, latviešos, somos u. c., arī Kaukāza un Sibīrijas iedzīvotājus neaizmirstot.»¹

Tāpat kā J. Kēlers, arī K. Valdemārs vērīgi seko cīņai par tā saucamās Aleksandra skolas nodibināšanu Igaunijā. Līdzīgi projekti ierosināti arī Latvijā, bet rezultāti ne vienā, ne otrā vietā nav tik viegli panākami. Ne tikai valdošo aprindu pretspars, bet arī pašu igauņu nepārdomāta un nevienprātīga rīcība bieži vien ir pamatā neveiksmju sērijai.

¹ Valdemārs K. Raksti, 2. sēj., 19. lpp.

1884. gadā vairākos laikrakstos publicētajā rakstā «Latviešu skolas» K. Valdemārs konstatē:

«Igauņi tagad jau pāri desmit gadus lasa naudu «Aleksandra skolai», izstrādā un apspriež programmas, strīdas un dusmojas savā starpā, bet skolu pašu neatklāj.»¹

Sinī jautājumā K. Valdemārs ne vien centies nolīdzināt igauņu savstarpējās domstarpības, bet kopā ar J. Kēleru mēģinājis atrast rezultatīvāku pieeju tautas izglītības iespēju paplašināšanai.

Lai pozitīvas pārmaiņas tautas izglītības jomā pēc iespējas drīz aptvertu visplašākos tautas slāņus, J. Kēlers un K. Valdemārs plāno un aizstāv jauna paraugskolu tīkla izveidošanu. Šajā pasākumā viņi ņem vērā ne vien šaurās materiālās iespējas, bet arī tos kavēkļus latviešu un igauņu izglītībai, kurus tiecas saglabāt un pat no jauna radīt gan vācu baroni un mācītāji, gan arī carisko iestāžu reakcionārie ierēdņi.

Abu demokrātisko darbinieku redzeslokā arvien no jauna atgriežas jautājums par dzimtās valodas likteņiem Latvijas un Igaunijas mācību iestādēs. Konsekventi aizstāvēdami mazo tautu tiesības mācīties dzimtajā valodā, abi sabiedrotie atvaira arī plašāk izvērstus reakcionāru uzbrukumus šo valodu pastāvēšanai un attīstībai nākotnē, pārliecinoši pamato latviešu un igauņu valodu nozīmi nacionālo kultūru izveidē.

Neaizmirstamu tautu solidaritātes piemēru K. Valdemārs parāda jau 23. «Pēterburgas Avīžu» numurā:

«..mūsu laikos saceļas daudz tādi pārgudrie, kas saka: priekš tādām mazām tautām kā latvieši, leiši, igauņi un t. j. pr. — priekš tādām neģeld ietaisīt īstu gruntīgu literatūru jeb gruntīgu rakstniecību, un to, ja arī gribētu, vairs nevarot ietaisīt.»

««Pēterburgas Avīzēm» ir jāatbild visu šo mazo tautu vārdā, jo leišiem un igauņiem vēl nav avīze, kas var atbildēt uz tādām runām..»

---

¹ Valdemārs K. Rakstu izlase. R. 1938, 175. lpp.

«.. šis raksts [..] grib aizstāvēt priekš mazajām tautām rakstu brīvību.»

«Tanī no šīm valodām, kurā sāks rakstīt vīri, kas no īsta gara dzīti, ar zināšanām pušķoti, kas neraksta kā algādži jeb par garu laiku, jeb tikai naudas dēļ — tanī valodā celsies īsta literatūra.»¹

Tāda pati nostāja J. Kēleram un K. Valdemāram toreiz ir ne tikai attiecībā uz literatūru, bet arī uz mākslu un zinātņi — uz visu atdzimstošo igauņu un latviešu kultūras dzīvi kopumā.

Tā ir abu draugu vienota pārlicība, kas izpaužas K. Valdemāra rakstītajos vārdos, visnotaļ progresīvos un mūsdienīgos:

«.. latvieši un igauņi vairums ar savām valodām var sasniegt ļoti augstu kultūras pakāpi..»

«Latviešiem un igauņiem dod kuriozo uzdevumu patstāvīgi un vieniem pašiem veikt tikpat lielisku kultūrdarbu, kādu veikušas pārējās pasaules tautas kopā daudzos gadu tūkstošos. Nē, mani kungi, kultūra pieder kā kopēja manta tieši visām tautām un katram atsevišķam individam kā neatņemams īpašums. Nav neviena, kas varētu pieteikt īpašnieka tiesības uz tās neizmērojamām bagātībām. Šinī ziņā vecbaltiešu uzskati ir pilnīgi nepielaižami. Katrs latvietis, vācietis, krievs — katra tauta drikst un var ņemt lietošanā no šī kopējā īpašuma tik daudz, cik tas taisni iespējams, apņemoties, cik vien varēdama, šo svēto mantojumu vairot vispārības labā. Cik daudz latvietis, igauņis, vācietis, krievs uzņēmis no šīs kopējās, atsevišķam cilvēkam pilnā mērā nekad neapgūstamās mantas, tik daudz ir viņa un viņa tautas īpašums.»²

Arī Johana Kēlera paveiktajam darbam un viņa personībai ir paliekoša vieta ne vien igauņu tautas kultūras mantojumā — laiks to plašāk iepazīt arī latviešu sabiedrībā.

¹ Valdemārs K. Par «Pēterburgas Avīzēm». — Pēterburgas Avīzes, 1862, № 23, 241.—242. lpp.

² Valdemārs K. Raksti, 2. sēj., 442., 443. lpp.

Tāds humānisms un tautiskums, kāds izpaudies J. Kēlera dzīvē, arvien ir bijis un būs saprotams, tuvs un iedvesmojošs arī citām tautām. Tādā pārlicībā un cieņā ir tapis šis nelielais ieskats J. Kēlera un K. Valdemāra draudzībā un sadarbībā, kas latviešus un igauņus spēj sajūsmināt un tuvināt arī šodien.

Vēstuļu oriģināli (vācu un krievu valodā) glabājas F. Kreicvalda Literatūras muzejā Tartu (J. Kēlers — K. Valdemāram: Fk, B-37; 6-13; 18-56. K. Valdemārs — J. Kēleram: KO, F 69, M 8:1 — 12; F 70, M 1:10. Toim.).

Vācu valodā rakstīto vēstuļu fragmenti — A. Leites tulkojumā.

DIDZIS LIEPIŅŠ

SIMT GADU DZĒSUMI, SIMT PALIKUMU

Marija Medinska-Valdemāre

Didzis Liepiņš dzimis 1967. gadā Rīgā, Mācījies Rīgas 4. un 47. vidusskolā. 1985. gadā iestājies P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē. Rakstam par Mariju Medinsku-Valdemāri pamatā kursdarbs, kurā apkopots un analizēts viss pieejamais materiāls par rakstnieci.

Šogad apريت gadsimts no Marijas Medinskas-Valdemāres nāves. Rakstniece nomira tālu prom no dzimtās Kurzemes, svešinieku vidū, un apglabāta viņa arī turpat, Dienvidkrievijā, kurp bija devusies, gribēdama ierīkot saimniecību. Kapavieta, protams, ir pazudusi, nedz arī to laikus kāds meklējis; daudz kas ir zudis no rakstnieces liecībām par viņas dzīvi (lielākā daļa vēstuļu), bērni pazuduši bez miņas, taču laikam kļuvuši par cittautiešiem. Marija Medinska-Valdemāre ir mūsu pirmā stāstu rakstniece, viņa pieder pie celmlaužiem rakstniecībā. Pirms viņas tikai Jēkabs Zvaigznīte, Juris Neikens un Marijas brālis Krišjānis Valdemārs pamatāmāk darbojušies prozā, taču Valdemāra «300 stāstos» vairāk ir publicistikas nekā beletristikas.

Mūsu stāstniecība 19. gadsimta 70. gados bija vēl vāji attīstīta. Kas uzrāda nepilnības Marijas Medinskas-Valdemāres darbos, tas lai iedomā, ka rakstniece bija pirmā starp sievietēm, kas iedrīkstējās nodarboties ar literatūru, turklāt materiāli nenodrošināta, visu mūžu strādājusi ne tikai sievietei vien tolaik paredzētus darbus.

Patiesīgas un literāri it meistarīgas ir viņas tēlotās sadzīves un sociālās ainas tālaika Baltijā. Vēl neviens nebija

spējis tik asi un nesaudzīgi rādīt, kāds tad īsti ir latviešu sensenais apspiedējs un verdzinātājs — baltvācu kolonizators, augstprātīgais muižnieks. Publicistikā atrodam līdzīga rakstura darbus, bet daiļliteratūrā ne. Arī vēl ilgi pēc «Zemnieka un muižnieka», jau krietni pēc tautiskā laikmeta beigām, neatrodam neko tik drosmīgu un patiesu. Rakstniece vienmēr dedzīgi ir aizstāvējusi sieviešu tiesības uz izglītību, uzskatīdama, ka tautas garīga augšupeja nav iespējama, ja tās «kreisā puse» paliek neizglītota. M. Medinska-Valdemāre palikusi latviska, kaut arī viņa mūža lielāko daļu pavadījusi Krievijā. Rakstnieces spējas bija lielas, un viņa būtu uzrakstījusi daudz paliekamu darbu, bet viņas dzīves sarežģītītie apstākļi, raizēšanās par grūti uzturamu ģimeni, finansiālie spaidi, laulības ar neizglītotiem svešautiešiem bremsēja rakstnieces literāro darbību.

Rakstnieces literārais mantojums aplūkojams tautiskā laikmeta ietvaros. Idejas, ko viņa pauž savos darbos, ir jaunlatviskas. Šai apstākļi nenoliedzama brāļa Krišjāņa Valdemāra un arī Friča Brīvzemnieka nozīme.

Jau esmu lietojis citkārtējās Medinsku Marijas vietā Marijas Medinskas-Valdemāres vārdu vai isāk — Marijas Valdemāres vārdu. Sākotnēji rakstnieces darbi iespiesti ar pirmā vīra Naumaņa vārdu: Marija Naumann. Otra grāmata iespiesta ar Marijas Medinski vārdu. Trešais darbs «Sērdienīte» iznāca pēc rakstnieces nāves, un Āronu Matīss lieto Medinsku Marijas, dzim. Valdemāres, vārdu. Vēlāk nostiprinājies Medinsku Marijas vārds vien, bet jau trīsdesmitajos gados (Zanis Unams grāmatā «Marija Valdemāre») un pēdējā laikā arī Ilgonis Bērsons (Talsu rajona laikrakstā «Padomju Karogs», 1987, № 29) iesaka nepazaudēt rakstnieces brāļa Krišjāņa Valdemāra, proti, Valdemāru dzimtas, vārdu. Pavisam atmet otra vīra uzvārdu, kas tomēr literatūras vēsturē ieviesies, nebūtu lietderīgi, savukārt Marijas Valdemāres vārds vien ir drusku pārsteidzīgs, tālab iesaku, saglabājot paradumu, citkārtējai Medinsku Marijai pievienot dzimtas uzvārdu un saukt viņu par Mariju Medinsku-Valde-

māri (uzvārdu ģenētīva formas atmešana notiek pat daudz stabilākai saistībai, piemēram, Kronvalda Atim). Turklāt latviešu kultūrvēsturē nereti ir sastopama dzimtā uzvārda likšana pēc laulību uzvārda: Amanda Liberte-Rebāne, Anna Ludīņa-Pabiāne u. c.

Marija Medinska-Valdemāre dzimusi 1830. gadā turpat, kur Krišjānis Valdemārs, — Ārlavas Vecjunkuros, kur tagad, gan tikai brāli godinot, stāv liels laukakmens citkārtējo māju vietā. Savādā kārtā ir pazudis arī senais Ārlavas nosaukums, un Latvijas PSR enciklopēdijā nav pat tāda šķirkļa. Enciklopēdijā nav arī M. Medinskas-Valdemāres.

No sešiem bērniem vecajam Valdemāram dzīvi paliek tikai trīs, visi ar literārām dotībām (tādas bijušas arī pārvācotajam Indriķim). Kad Marijai pieci gadi, ģimene pārceļas uz Sasmaku, vēlāko Valdemārpili. Marijai ir gan arī skolas izglītība (Talsos), tomēr visi viņas biogrāfi uzsver brāļa Krišjāņa lielo ietekmi, it sevišķi vēlāk, kad Marija pati var sākt mācīt bērnus savā privātskolā. Āronu Matīss Marijas skolotājas darbu lietojis pārnēstā nozīmē («Saimniecību un zeltēņu kalendārs», 1882. R., Dienas Lapa), bet nebūs taču ar to raudzījies apšaubīt zināšanas, drīzāk ironizēt par mazo rocību, kāda Marijai tolaik bija. Divdesmit astoņu gadu vecumā Marija apprecas ar vācu dzirnavnieku Naumani, pavisam neizglītotu cilvēku. Pēc sešu gadu kopdzīves viņi šķiras. Marijai laulībā ir dzimuši divi dēli, viena meita. Dēli paliek pie tēva, meitu Ženiju māte ņem līdzī sev uz brāļa tikko iepirkto Tigodas muižu. Arī pašas māte Marijai ņemama līdzī un uzturama. Ka Marijai šis posms Tigodā ir vairāk nekā grūts, to sapratīs katrs, kas pat nelūkos īpaši iedziļināties tā laika ekonomiskajos apstākļos, vien padomās, kas jāpaspēj sievietei ar vecu māti un mazu meitu svešos cilvēkos, prom no dzimtenes, kaut arī ar brāļa gādību.

Dzīve Novgorodas guberņā maz pazīstama, vairāk vieniņi Krišjāņa Valdemāra prāvu deļ koloniju sakarā. Pašas Marijas dzīve nedaudz atklājas viņas vēstulēs Brīvēzniekam. No šīm vēstulēm iespējams nojaust, ka Valdemārei

Brīvēznieks bijis ļoti miļš, un varbūt vienīgi gadu starpība, varbūt arī bailes savu grūtumu uzvelt jaunajam Brīvēzniekam Mariju attur no jūtu skaidrākas izpaušanas. Par Marijas Valdemāres eventuālu mīlestību pret Brīvēznieku ieminējies jau Āronu Matīss «Dzimtenes Vēstneša» 1916. gada 222. numurā, kādu vēstules fragmentu viņš ievietojis «Saimniecību un zeltņu kalendārā» 1892. gada 7. lappusē. Bet no Brīvēznieka vēstulēm Marijai Valdemārei ZA Fundamentālās bibliotēkas Misiņa nodaļā ir tikai viena. Pēc vēstulēm spriežot, jādomā, ka Brīvēznieks Tigodā ir bijis. Ap to pašu laiku tur ierodas arī leitīšs Ģedis Medinskis. Viņam, no Pēterburgas iebrāukušam, iepatīkas saimniece, un viņš sāk rūpēties par Valdemāres saimniecību. Marija nolemj kļūt par Medinska sievu. Te nu ir kāda pretruna ar iepriekš sacīto par Valdemāres jūtām pret Brīvēznieku, taču pati rakstniece dod skaidrojumu vēstulē Valdemāram 1872. gada 27. jūlijā: «Bet patiesību saku, ka viņa (Medinska. — D. L.) pārtikšana mani nebūtu labinājusi, ja viņa paša laipnība un darīšana to nebūtu iespējuši.» Arī Brīvēzniekam Valdemāre bilst par savu rīcību visai skumjā vēstulē, kas rakstīta 1872. gada 9. septembrī. «Biju gan nedomājusi, vienīgi Jūsu draudzībai piederēdama, vientulīgi dzīvot, un nu — kamēr no pus jūlija piederu vienam svešniekam. Šis svešais leitīšs Ģedis Medinskis vārdā. Vai es laimīga būšu? Kurš gan ir laimi panācis tādu, kādu ir vēlējis? Tas vienīgs, kas man cerību uztur, ir tā cerība, ka Jūs man savu draudzību neatrausīt. [...] Garīgi vienoti taču varam palikt, kad arī liktenis citādi novēlējis nebij. Būtu jau arī par daudz priekš šīs niecīgās dzīves.» (Vēstules citētas pēc Z. Unama grāmatas «Marija Valdemāre». R., 1937, 26. un 27. lpp.)

Mazais Medinska kapitāls nespēj vieglākas darīt Marijas saimnieciskās raizes, un Valdemārs rezumē, ka «arī šī kopdzīve nebija laimīga, ko es jau agrāk paredzēju». Tāpat dabas apstākļi Tigodā ir skarbi, varbūt tāpēc rakstniece nolemj pārcelties uz Aksaju, kurp jau devies Medinskis ar Ma-

rijas jaunāko dēlu no pirmās laulības. Dienvidkrievijā Marijai Valdemārei iet vēl grūtāk nekā Novgorodas apkaimē, to it īpaši sūri paudusi rakstniece vēstulē Aronu Matisam 1883. gada 18. janvārī: «Rakstniecības darbi dus mierā — bet, kas zina, kāds laiks man ir aiztecējis, tas man šo grēku piedos...»

Pēc šīs vēstules nav vairs nekādu ziņu no Marijas, nedz kāda miņa palikusi citu prātā. Piecdesmit astoņu gadu vecumā rakstniece aiziet nebūtībā. Valdemārs par šo nāvi saka: «Viņa piepeši nomira pavasarī 1888. gadā jaukā dienā, dārzā puķes stādīdama, itin jautrā prātā.» Nekrologi dzimtenes avīzēs neparādās. Isti nav zināma arī nāves diena. Kur paliek rakstnieces trīs bērni? Viens no dēliem, kas savulaik tvērās pie Naumaņa, beigās ieradās Aksajā. Viņš varbūt nemaz latviski neprata. Bet meita Zenija taču audzināta latviski, tomēr nav laikam atgriezusies Latvijā, nedz devusi kādas ziņas par māti.

Grūtos saimnieciskos apstākļos būdama, atrauta no dzimtenes, Marija Medinska-Valdemāre uzrakstījusi tiem laikiem itin teicamus darbus, par ko viņai arī pienākas pirmās latviešu stāstnieces gods. It īpaši rakstnieces pirmreizība jāuzsver viņas spējā attēlot latviešu sociālo un nacionālo stāvokli.

«Ozols, viņa dzīve un gals». Tā ir Valdemāres pirmā grāmata, izdota 1872. gadā pie brāļiem Bušiem Rīgā (112 lappuses). Apakšvirsrakstā teikts, ka to «iz kāda vācu laikraksta smēluse Marija Naumann». Tas ir vācieša Hermaņa Šmīda (Smita?) stāsts «*Der bairische Hiesel*», iespiests žurnālā «*Gartenlaube*», sākot ar 1865. gada 12. numuru. Stāsta pamatā laikam gan ir reāli notikumi Bavārijā, saistīti ar mežu zagli Matīsu Klostermeijeru. Šī stāsta pārstrādājums latviski publicēts jau 1867. gadā Liepājā bez lokalizētāja norādes. J. Šēnberga apgādātais stāsts «Bairiešu Anss», salīdzinot ar Valdemāres darbu, ir vājāks. Kardināli atšķirīga ir stāsta ievirze, tā literārā vērtība un valoda. Arī priekšvārds piesaista lasītāja uzmanību, kur autore īpaši pievērсу-

sies savam iemīļotajam tematam par sievietes pamodināšanu uz zināšanu vairošanu. «Nevar gaidīt tālāku tautas uzplaukšanu, ja sievietes arī turpmāk paliks bez skolām un zināšanām.» Sevišķi M. Valdemāri sarūgtina ierastā pārcēnība, sekojot svešām modēm un paraugiem, savu tautisko ieražu ignorēšana. It kā atsaukdamās uz stāstā notēloto mīlestību, Valdemāre apgalvo, ka «latvieši milē ar pilnu, bet ne ar pāriedamu sirdi. Šāda mīlestība ir prātīgāka, pastāvīgāka un aicina nesekot svešām tautām, kuru mīlestība «sprēgājot un putojot», bet pēcāk pazūd, nekā neatstādama. Ievads rakstīts spēcīgā jaunlatviešu garā. Tādēļ Z. Unams secina, ka te varētu būt piestrādājis Brīvēzemnieks, jo tur izteiktās domas vairumā piederot Brīvēzemniekam. Brīvēzemnieks, iespējams, tāpat pārskatījis manuskriptu un to vietumis palabojis. M. Valdemāre raksta viņam 1872. gada 21. februārī: «Pēdīgi man vēl viena lūgšana. Priekšvārdu uz Rīgu aizsūtījušai, man vēl prātā šāvās, ka laikam derētu tai vārdā «putojot» vietā «zvērojot» teikt, tādēļ, lūdzu, ja arī Jums tas derīgs liktos, to tad korektūrā pārgrozīt.» (Z. Unams. Marija Valdemāre, 32. lpp.) Tas tad arī būtu viss praktiskais materiāls, kas liecina, ka varētu būt bijusi literāra sadarbība. Ir skaidrs, ka domās un centienos M. Valdemāre stipri bija brāļa Krišjāņa varā. Ciešā draudzība ar Brīvēzemnieku arī nepalika bez ietekmes literārajā darbībā. M. Valdemāre uzskatos bija jaunlatviska, un te, protams, abiem tautas darbiniekiem vislielākie nopelni. Bet nav tomēr zināms, cik lielā mērā Brīvēzemnieks palīdzējis rakstīt «Ozolu» un citus darbus, tomēr laikam gan kādu artavu viņš ieguldījis, ja ne vairāk, tad manuskriptu pārlasījis.

Matisa Klostermeijera pārdēvēšana par Ozolu nav ne jaušība: rakstniece tādējādi tiekusies piešķirt savam varonim stiprākā koka īpašības. Ozols vairs nav vienkārši zaglis, viņš ir nelokāms zemnieku un visu apspiesto aizstāvis. Laikam gan Valdemāre stāstu lokalizējusi, lai parādītu līdzību ar stāvokli Baltijā. 1872. gadā doma — izrādīt aktīvu pretestību kaklakungiem — ir pat ļoti pārgalvīga un drosmīga.

Gan tīri literārā, gan idejiskā ziņā Ozols vairs nav bandīts, kas nelegāli izlaupa mežus, viņš ir nelokāms zemnieku un visu citu apspiesto aizstāvis, kas cieš no valdnieku varmācībām. Pats cēlies no nabadzīgiem ļaudīm, Ozols nežēlo spēkus, lai atriebtu viņu sūro likteni un to, ka pašam tik daudz bijis jācieš. Nebūs pārspīlēts, ja sauksim Ozolu par revolucionāro cīņu simbolu. Tomēr konsekvents cīnītājs Ozols nav, it īpaši to varam sacīt, ņemot vērā stāstā tēlotās mīlestības ietekmējumus. Tāpat, kad biedru nodevība skar Ozolu, viņa spēki zūd. Zemniekiem, kas beigās atsakās dot viņam pārtiku, Ozols saka: «Tā jūs saucat (par laupītāju virsnieku. — *D. L.*) to, kas priekš tautas brāļiem upurējies? Jūs mani tā saucat, kas jūsu dēļ savai dzīvošanai, savai mūža laimei atsacījīs?» Jankus sarkangalvis, bijušais meža brālis, savu nodevības darbu tik veikli ir nostrādājis, ka Ozols beidzot tiek sagūstīts, tiesāts un nogalināts. Viņa cīņa tād ir itin kā bez nozīmes — apspiestie paliek apspiesti, apspiedēji nemainās. Valdemāre rauga atrast atbildi šķietamajā bezcerībā: «Vienam nav iespējams tautu glābt, ja tā pati vēl savā nospīstā verdzības garā šaubīga un bailīga» (97. lpp.).

Mūsu stāstniecības sākumposma darbs nevar būt bez vainām, bet tās (psiholoģiska pamatojuma trūkums, lubnieciskuma elementi, asarainība un sentimentāli iestarpinājumi) nekaitē daudz.

Par «Ozolu» recenziju raksta Bojenieks (Ernsts Briedis) «Baltijas Vēstneša» 1872. gada 47. numurā. No pusotras lappuses garās recenzijas pusi aizņem satura atstāstījums, kā toreiz bija parasts. Taču recenzija ir labvēlīga, un Bojenieks saka: «Ar prieku apsveicinām rakstniecības laukā rakstnieci, kuras vārds līdz šim vēl nebija pazīstams, bet kura mums jāpieskaista pie garīgām ātraudzēm, kam izdevies parādīt, kā latvietim vajadzētu būt.» Tomēr Ozola nostāja pret kaklakungiem Bojeniekam neko vis nepatīk, un viņš rauga stāsta nozīmi reducēt uz mīlestību, bet katram skaidrs, ka M. Valdemāres nolūks nebija tikai «īstas mīlestības mirdzēdamu priekšzīmi dot».

«Zemnieks un muižnieks». Tas ir Marijas Valdemāres-Medinskas otrs stāsts, iesākts jau 1872. gadā, bet pabeigts un publicēšanai sagatavots 1876. gadā, izdots 1877. gadā (B. Dīriķis Rīgā, 104 lappuses). Tas nav ne tulkojums, ne lokalizējums, bet oriģinālstāsts. Arī šai grāmatai ir priekšvārds. Tas ir dedzīgi rakstīts, aprādot uz tieksmi smelties no svešiem, mums nederīgiem avotiem, kas parādījušies «tagad», tas ir, 19. gadsimta 70. gados. Un tālāk: «Jo svēta Bībele māca, lai katrs priekš savām durvīm mēžot, tad būšot ielas tīras. Šo labu mācību izpildīt cenšoties, nu tikai jāievēro, ka savām durvīm kaunīgi muguru negriežam, tādēļ ka durvis mazas un slieģšņi augsti!» (4. lpp.) Jāatzīst, ka šāda mācība ir noderīga visos laikos, tā jau ir mūsu it liela vaina — savu durvju ignorēšana, jo tās «pārāk mazas un slieģšņi augsti». Kopumā vislielākais svars īsajā priekšvārdā ir garlaicības apkarošana, tāds esot arī šī stāsta uzdevums. Vēlāk redzēsim, ka stāsta nozīme ir krietni lielāka par garlaicības aizdzīšanu.

Z. Unams aizrāda, ka priekšvārdu varētu būt sarakstījis Brīvzemnieks. «Sādi citu uzmudinājumi literāriem darbiem tieši bija Brīvzemnieka dabā. Bet, tā kā pēc «Ozola» iznākšanas (1872) Marija ar Brīvzemnieku pārtrauca personīgo satiksmi, tad var pieņemt, ka Brīvzemniekam ir ticis piesūtīts «Zemnieka un muižnieka» manuskripts un viņš būs to lasījis. Pēc stila var spriest, ka arī stāsta priekšvārdu varbūt ir uzmetis Brīvzemnieks. Zināmā mērā uz to norāda priekšvārda saturs un pirmais teikums, ka autore «reiz cienīgu lasītāju laipnīgu uzņemšanu iemantojusi». Rakstniece pati diez vai tā teiktu (Z. Unams. Marija Valdemāre, 36. lpp.). Zeiferts tāpat savā literatūras vēsturē apgalvo, ka «Zemnieks un muižnieks» sarakstīts, Brīvzemniekam līdzī darboties. Arī A. Goba no tā secina, ka Brīvzemnieks ir līdzstrādājis pie Marijas Valdemāres darbiem. T. Zeiferts ir Brīvzemnieka laikabiedrs, viņa rokās nonāca Brīvzemnieka papīri, kuros varēja būt kādas norādes par abu kultūras darbinieku literāro sadarbību. Citu norādījumu nav kā vien

pāris atzīmes M. Valdemāres vēstulēs. 1872. g. 9. septembrī rakstniece ziņo Brīvzemniekam, ka «Zemnieks un muižnieks» tikai līdz 13. lpp. aizrakstīts. Āronu Matisam 1879. g. 9. marta vēstulē viņa raksta tā: «Līdz šim varu pateikties tikai Brīvzemnieka kunga draudzīgiem uzmudinājumiem, ka esmu uzdrošinājusies savus vājos spēkus mēģināt.» (Z. Unams. Marija Valdemāre, 36. lpp.)

Fabula īsumā šāda: kļaušu laiku Kurzemes muižnieks iedzen pilnīgā postā zemnieku ģimeni, to izliekot no mājām. Sis zemnieks, vārdā Legzdiņš, mēģina panākt tiesās taisnību. Vispirms pie pagasta un apriņķa tiesas, vēlāk pat guberņas tiesā, bet pēdējā etapā, sagaidījis īsti taisnīgu spriedumu kolonizatoru muižnieku interpretācijā, pa ceļam uz mājām saslīkst un mirst, pat savu pagastu neaizsniedzis. Savukārt viņa sieva Anna, jau pēdējās nedēļās būdama, steigdzās, kad padzirdēja, kas ar vīru noticis, tam pretim. Ceļā viņa dzemdēja puisēnu, un tā nu sagadījās, ka apmēram tai pašā laikā un vietā arī nežēlīgā barona sievai bija radības. Sproģu saimniece ar Annas ziņu un piekrišanu samaina bērņus. Un neīstais muižnieks Kārlis paaudzies kļūst par zemnieku aizstāvi un labdari, ievērojami atvieglo viņiem dzīvi, vēl baronam pie pilnas veselības esot. Kārlis gādā, lai zemnieka dēls, īstais muižnieks Indriķis, izmācās par skolotāju, un pēc tam, kad Anna mūža novakarē atklāj noslēpumu, gādā arī, lai īstais muižnieks dabūtu atpakaļ savu muižu. Tad nu pienāk tie laiki, kad zemnieki saka: «Ak, kaut jel visur tēvijā tik jauka sadzīve būtu kā pie mums starp zemniekiem un muižniekiem!» (104. lpp.) Šāda sižeta notikumu secība liecina, ka blakus reālajai līnijai, spilgtiem dzīves pretstatu attēlojumiem autore ir un paliek romantiskās skolas audzēkne. Tāda zemnieku un muižnieku attiecību notēlošana raksturīga 70. gadu stāstos. Un romantiķi fabulu veidoja tā, ka zemnieks ar atjautību, prātu un garīgu spēku spēj pilnīgi nostāties līdzās virsšķirai un to pat pieveikt, ja attiecīgais muižnieks — ļauns ļaužu mocītājs vai pretstats pozitīvajam tēlam.

Māteru Jura «Sadzīves vilņiem» (1879. g.) ir liela līdzība ar «Zemnieku un muižnieku». Z. Unams Kārli un Jāni Graudiņu uzskata pat pa daļai par Felzenberga prototipiem. Kārlim kā barona dēlam (kaut nebija īstais dēls) gan nekas nav jāaizsniedz, pat izglītība nav vajadzīga, jo vara un manta tikpat nodrošināta. Bet Indriķim Legzdiņam un Jānim Graudiņam pat apstākļi, kādos nākas cīnīties ar sadzīves negludumiem, ir līdzīgi tiem, kuros notēlots Felzenberģis. Abiem rakstniekiem raksturīga sentimentalitāte, bieži pat salkana. Bet Marijai Valdemārei šī liriskā romantisma ir daudz mazāk, un dzīves pretstatu tēlošanā viņa ir ne tikai daudz pārākā par Māteru Juri, bet sasniedz visaugstākās virsotnes sava laika rakstniecībā. Atliek tikai cildināt rakstnieces drosmi, jo daudz tādu kultūras darbinieku nebija, kas tik lielu vietu savos darbos atvēlētu latviešu zemnieka un vācu muižnieka mūžsenā konflikta aprakstiem. Melnās krāsas visbiežākās ir stāsta pirmajā pusē. Kā jau minēts, necilvēcīgais, pat mežonīgais barons izdzinis no mājas zemnieka Legzdiņa ģimeni. Marija Valdemāre, lai panāktu lielāku iespaidu, jaukajām dabas ainām pretstata zemnieka tumšo būdiņu: «Saule, patlaban noiedama, ar saviem pēdējiem zelta stariem aplūkoja jauku pasauli, it kā priecādamās, ka dabā mīlestība un vienprātība valda, it kā vēlēdamās šķiroties ar savu mīlestības siltumu arī visus cilvēkus, kā māte savus bērnus, jaukā vienprātībā savienot. Pārs šo jauku mīlestības staru iespīdēja kādā tumšā, apkvēpušā lodziņā, gribēdami arī tos, kas aiz tām rūtīm mājāja, ar saviem laipniem smaidiem iepriecināt. Laipna, mīla saulīte! kad tu tās asaras būtu redzējusi, kas tur nupat ritējušas, tad tu savu vaigu ar mākoņām apsegtu un arī raudātu!» (7. lpp.) Šī aina, stilistiski labi izstrādāta, liecina par Marijas Valdemāres lielo stāstnieces talantu. Legzdiņš neko nav noziedzies, visu mūžu rāvies melnās miesās, lai kaut cik izsistos uz augšu, bet tad, kad kaut kas jau ir sasniegts, uzcelta māja, vienā jaukā dienā to visu atņem barons: «Es neko netaisnu nezīnu darījis; savu māju riktīgi uzkopis, renti, cik spēju, rik-

tīgi maksājis — vēl visu savu nelaiķa māsas bērnu mantību tur iebāzis, jaunas ēkas būvēdams, — un nu ne vien manu pūliņu visu izposta, bet vēl mani par blēdi un viltnieku grib pataisīt, lai es vēl pats savus piederīgus, tos nabagus sērdienīšus, aplaupītu!» (8., 9. lpp.) Bet žēlošanās nepalīdz, apkārt visur tāda pati netaisnība. Un tā netaisnības, varmācības un tumsonības ainas slid gar acīm tālākajā stāsta gaitā. Tur mācītājs, kas darbojas kā pilnīgs sava kunga, nevis dieva kalps. Legzdiņš, pie mācītāja aizgājis, saka: «Es tikai redzu, ka tiem, kas cita sviedrus un asinis sūc, nekāds labums netrūkst, bet turpretī tiem, kas nenoziedzībā staigā, viss labums atrauts. Vai tad īpaši zemnieku kārta ir tā, kas no dieva sodīta tiek?» (10. lpp.) Un jautātais atbild, kā jau viņam jāatbild: «Te jau nu gan redzam, ka tas lepības velns tevi ir aizgrāvis, ka augstprātība tavu sirdi pilda, tik jau stūrgalvība un slepens ienaids pret augstākās kārtas ļaudīm jūs, zemniekus, tracina tiem neklusīt. Kungi un valdišana no dieva iecelti. [. . .] Tādēļ liekat vismaz vērā, ka tas ir dieva likums, un godājat savus kungus, pret tiem pazemīgi būdami.» (10. lpp.) Cits mācītājs ierodas pie Legzdiņa, kad tas jau murgos guļ uz nāves gultas. Viņš nemaz nedomā par mirstošā mierināšanu, viņš drūmi, patētiski skandē: «Tumšs bezdibens viņu aprīšot, ja patiesīgi savus grēkus nenozēlošot, jo tie stāvat kā kalns priekš tām debess durvīm, ka tas nevarot iekšā tikt, saistīts no velna un grēka saitēm.» — «Maz šais vārdos bija iepriecināšanas mīrējam. Slimnieks palika no šīs dienas ļoti nemierīgs, tā miegā, kā nomodā viņš kā ar nāvi cīnījās.» (36. lpp.) Marija Valdemāre nežēlo tumšās krāsas, lai iezīmētu kļaušu laiku varmākas.

Muižnieks, kas varmācīgi un despotiski izposta Legzdiņa ģimeni, pārvedis mājā jaunu sievu, kas iepriekš minētās īpašībās daudz neatpaliek no vīra. Kad nu jaunā valdniece ierodas muižā, tad, lai radītu pompozu iespaidu, mācītājs, kas bieži bij baronlielskunga ceremonijmeistars, nostāda saimniekus un draudzes skolotāju ar desmit skolniekiem

sava maizestēva apsveicināšanai. Jānāk sirsnīgi sveicināt un godināt varmāku baronu, kas nemaz to nav pelnījis. Bet nenākt nevar — mācītājs ievēros, pēc tam var sekot represijas. Der ievērot dažas atziņas, kuras izteic barons: «Ja tādām garam (brīvības garam. — *D. L.*) pie zemniekiem attīstīties vēlēsit, tad prieku no tā nepiedzīvosim. Cik lēti kāds no tādiem pārgalvniekiem, kaut kādā vīzē svabadībā ticis, varētu savā mūžā stāvokli sasniegt, kur mēs to pārspēt nevaram, un tādā vīzē mums vairāk galvas sāpes darītu, nekā mūsu ārsti to dziedēt varētu. Vienīgi mūsu sen jau pazīstamais līdzeklis, ja to pareizi kopjam, var mūsu varai pabalsts būt un tai stipru pamatu uzturēt.» (26. lpp.) Šādas izteikas M. Valdemāres stāstā vēl daudz atrodamas. Tamlīdzīgas zemnieku posta dzīves ainas, kungu varmācības un despotisms vēl bez gala «Zemniekā un muižniekā», bet pabeigšu ar dažām meistarīgi aprakstītām cientēva izdarībām. No rīta netālu no kroga atrod pakārušos cilvēku. Krodzinieks, apraudzīt nācis, sev par šausmām atklāj, ka tas viņa brālis, ratiņu virpotājs. Viņš nu steidz pie mācītāja ziņot, kā jau pienācās darīt tais tālajos, senajos laikos. Bet ko cienīgtēvs? Vai mierina nelaiķa tuvāko radnieku? Nekas tamlīdzīgs: «Nu tikai, kad mācītāja bārgi vārdi tam ausīs ribēt ribēja, tas vēl atcerējās, ka tas liels grēks. «Ko?» izsauca mācītājs sapīcis. «Tas negantīgs grēku kalps patiesi sev galu darījis? To jau domāju un viņam vēl dzīvodamam teicu, ka tas vellam savu dvēseli atdevis... Bet nu laižat mani tagad mierā, nevaru vairs ilgāk kavēties. Jūs jau tā mani ar savu negantības vēsti aizkavējuši; man vajadzīgās darīšanās prājām jāsteidzas, kur citi mani jau sen gaida.» (19., 20. lpp.) Lai nu būtu cienīgtēva svētās dusmas kādas būdamas, bet tālākās izrīcības izglītotam cilvēkam var likties mežonīgas — nelaimīgo neatvēl pat no žoga noņemt, ne ar segu aplāt. Pēcāk, neraugoties ne uz kādiem pagastveču mudinājumiem, «grēcīgas miesas» taču var apgānīt kapsētu, kur guļ mācītāja piederīgie, tādēļ tās jāaprok vietā, kur pat kapu nevar izrakt. Uzzinām, ka mācītājs, «dvēseļu glābējs», šo cilvēku

pats pazudinājis gluži vienkārši tāpēc, ka viņš bijis drosmīgāks nekā citi un cienīgtēva kancelēšanā reti klausījies. Izrādās arī, ka nozagtā nauda un citi grēki tāpat ir izfantazējums. Nu jā, bet apspiedēju loģika vienmēr ir savādāka nekā apspiesto.

Un pēdējā aina. Skolēnu pārklaušināšanas dienā atklājas, ka zināšanas nožēlojamas un niecīgas. Bet mācītājs apmierināts. Labāk lai bauri zina mazāk nekā vairāk. Kā jau barons izteicies, lielas zināšanas apdraud kaklakungus. Zemnieki reaģē citādi: «Dieviņ žēlīgais, dod tu pats man prāta gaišumu, ka to lai saprast varētu, kas te tagad dzirdams.» [..] «Kāpēc nemācītu slavēja — tas bij mūsu vecajam neizprotams.» (31., 32. lpp.) Bet cienīgtēvs patētiski skandē, laikam pašapmānīties gribēdams: «Ar laipniem vārdiem tas slavēja draudzi, slavēja veco skolotāju, ka tas savus spēkus ne-
taupījis, — slavēja ir bērnus, ka tie rūpīgi pūlējušies tā dieva vārda mācības savā sirdī uzņemt!!!» (32. lpp.)

Dzīves pretstatu tēlošana, liekas, bijis autores mērķis. Un tas viņai lieliski izdevies, ko var spriest kaut vai no šiem citātiem vien. Bet psiholoģiskā motivācija nav rakstnieces stiprā puse. Šai sakarībā Bojenieks gluži pareizi norādījis, ka cieš «individualizācija» (tikai, viņaprāt, tā cieš tādēļ, ka pārāk asi pātagoti latviešu verdzinātāji). Dažviet tēlu attieksmes ir tiešām stipri mākslotas. Unams konkretizē to, kas mākslinieciski, pēc viņa domām, vāji izveidots. Pats galvenais — diezin vai muižnieka dēls, bet faktiski zemnieces dēls Kārlis, no zīdaiņa vecuma audzis pie baroniem, pēkšņi pārveidosies par karstasinīgu zemnieku aizstāvi, pilnīgi ignorējot tēva un mātes padomus apieties ar padotajiem pēc iespējas nežēlīgāk. Pozitīvi pamudinājumi no dārznieka ar cieņu izturēties pret latviešiem nāk daudz vēlāk, kad Kārlis jau izveidojies par humānistu, kas kā varēdams mēģina atvieglot zemnieku grūto stāvokli. Nav ticami. Vēl neticamāk, ka māte atļaus apmainīt savu bērnu pret ienīstās muižnieces atvasi. Citādi būtu, ja Sproģu saimniece to darītu bez Annas ziņas. Kārlis savā vēstulē izteic tādus uzskatus, kas iederētos

kāda tautas atmodas darbinieka kopotos rakstos, bet ne vācieša rakstītā vēstulē. Nekur nav norādīts, kā muižnieks tādus uzskatus ieguvis, ģermāniski augstprātīgā vidē augot. Jūsmīgie dialogi stāsta beigās arī nav padevušies, jūtama sentimentālisma ietekme, diemžēl sliktā nozīmē.

Cildināma Valdemāres valoda, ievērosim, ka tautiskās atmodas laika beigās rakstība vēl nebija īsti izkopta. Te Bojeniekam pilnīga taisnība, ka valoda «pukst īsti iz tautas mutes, īsti iz kurzemnieces sirds». (Baltijas Vēstnesis, 1879, № 15.) Un rakstniece taču tik ilgus gadus dzīvoja tālu no dzimtenes, tad tikai jābrīnās, cik labi viņa saglabājusi tautas dzīvo valodu savā atmiņā. Ja iesākts salīdzināt ar Māteru Jura «Sadzīves viņiem», tad ar to varētu nobeigt. Abiem darbiem viena līdzība: kur autori grib ko cildināt, apjūsmot, tur iznāk nedzīvas konstrukcijas. Tāds pozitīvais tēls Felzenberģis, tāds Kārlis. Tiklīdz rakstnieki atgriežas realitātes robežās, atklāj sabiedriskas sadursmes, tur rodas literāri spēcīgas ainas. Sadzīves nejdzību atklāsme M. Valdemārei padevusies daudz dramatiskāk, pat šobrīd klaušu laiku notikumi kā dzīvi nostājas mums acu priekšā.

Par «Zemnieku un muižnieku» ir arī vairāk atsauksmju nekā «Ozola» iznākšanas laikā, «Baltijas Vēstneša» 1879. gada 15. numurā Briedis — Bojenieks visnotaļ liekulīgi raksta: «Esmu pilnīgi pārliecināts, ka cien. sacerētāja nekad nav uz tam domājusi, zemniekus pret muižniekiem rīdīt — šāds nodoms nekad nedrīkst stāstos, lugās jeb citos mākslas ražojumos tikt ievērots. [...] Manim arī nevajag pieminēt, cik daudz un dažādus labumus latviešu zemnieki no muižniekiem un mācītājiem ir baudījuši, uz tam nav nedz stāsta sacerētājam, nedz pārsپردējam vēriba jāgriež, bet nevaru atstāt nepieminētu, ka, pēc manām domām, saskaņa Baltijas iedzīvotāju koncertē nekādā vizē nedrīkst traucēta tikt, tādēļ arī derētu šādas tādas lietas, kas tikai varētu naidu celt un ievainot, ja ir iespējams, labāk atstāt nepieminētas.»

Ilgāku laiku pēc Bojenieka recenzijas klusums, bet tad 1881. gadā turpat «Baltijas Vēstnesī» (41. numurā) Āronu

Matīss (parakstījies kā Brencēnu Matīss) publicē atbildes rakstu Bojeniekam, kas saucas «Medinski kdzes «Zemnieks un muižnieks» pret Kaudzišu kungu «Mērnieku laikiem»». Viņš aprāda uz Bojenieka rakstītām mulķībām, salīdzinādam M. Valdemāres stāstu ar Kaudzišu «Mērnieku laikiem». Kā tas nu nākoties, ka «Mērnieku laikus» uzteic, bet «Zemnieku un muižnieku» kritizē? «Vai varbūt tādēļ, ka vienā graiza zemnieku un otrā muižnieku nekrietnības? Ķa no vieniem to brīv runāt un rakstīt, ko no otriem nē, kā tas nereti dzīvē atronams, es nedomāju vis. Jo, kas vieniem atļauts, otriem nava liegts, īsti augšējā ziņā ne.» Tālāk Āronu Matīss raksta vēl asāk: «Var teikt, ka latviešu tautā tā iet vai ir gājis gadus desmit atpakaļ (kā «Mērnieku laikos» notēlots. — *D. L.*). Un vai tas, ko cien. Medinski kundze stāsta savā «Zemniekā un muižniekā», arī nenotiek un nav noticis mūsu miļā Baltijā? [...] Jāapdomā tik, cik mazvērtīgus vēl tagad citi uzskata latviešus! Cik nicinoši, cik draudoši vēl tagad šur tur apietas ar bauriem!» [...] Tādēļ arī «Mērnieku laiki» un «Zemnieks un muižnieks» graiza dažas tādas nebūšanas un nekrietnības, kādas nu viņu cien. sarakstītājiem stāvējušas tuvāk.»

«Sērdienite» ir trešais M. Medinskas-Valdemāres stāsts, rakstīts dialoga formā, bet nepabeigts. «Tātad liktenis mani aizveda tāļu, tāļu no dzimtenes, no tēvijas — Donas kazakos, kur mans dzīves biedrs jau gadu ātrāk bij atnācis un tagad jau gandrīz pusgadu guļ uz grūtu vājības gultu. Te nu visu gara un domu spēku kopā vajaga, lai tik vienīgi to saprātotu, kā rīt un parīt dzīvību uzturēt.» (Vēstule Āronu Matīsam, rakstīta 1883. gada 18. janvārī.) Āronu Matīss šā stāsta vienīgo nodaļu iespiež pēc rakstnieces nāves 1893. gadā «Saimnieču un zelteņu kalendārā» (R., Dienas Lapa). Arī no šī mazumiņa rakstniecei nav jākaunas, gluži otrādi — še varbūt M. Medinskas-Valdemāres jaunlatviskā pārliecība izpaužas visspilgtāk. Te ir iestāšanās par izglītību, par latviskas domāšanas nepieciešamību. Te ir arī gudras atziņas par dzīves laimi, meklējot to izglītībā. Stāsta fragmentā nav

tādu skaudru dzīves pretstatu ainu kā iepriekšējos darbos, bet ir vērā ņemamas dzīves atziņas, piemēram, «tikai tad cilvēks patiesi nelaimīgs, kad viņa gars smok tumsībā» (14. lpp.). «Ja dažas paliek aušīgas, tad tā nav skološanas, bet audzināšanas vaina — ja tām no mazotnes nav pierādīnāta strādība un tiklība. Skolā gan smel gudrību un gaismo prātu, bet tiklība jau no mazotnes bērnam, tā sakot, jāaudzē līdzī.» (12. lpp.)

Zem stāsta «Sērdienīte» turpat «Saimnieču un zelteņu kalendārā» iespiests Marijas Valdemāres dzejolis «Brīvība», pēc tam vairs nekur citur nepārpublicēts. Atšķirībā no septiņdesmito gadu tradicionālajiem sentimentālā romantisma paraugiem Valdemāres dzejolis ir racionālāks, bet dzejiskās izjūtas ziņā drīzāk pārāks.

Kad 1884. gadā sāk iznākt žurnāls «Rota», Medinska-Valdemāre, to apsveicot, piesūta diezgan plašu rakstu par dzīvi un sadzīves apstākļiem Dienvidkrievijā. Tas ievietots žurnāla 2. un 3. numurā. Še ir arī rakstnieces patriotiskās pārliecības pilnās rindas: «Lai gan liktenis man nebija nolēmis visu mūžu pavadīt mīļajā Latvijā un atgadījumi mani aiznesa tālu nost no dzimtenes, tomēr manas domas un jūtas bieži vien tur kavējas, kur latvju dēli dzied un latvju meitas zied, kur bērna gadus nodzīvoju un jaunības dienas pavadīju.»

Bez jau minētajiem darbiem par A. Medinsku-Valdemāri rakstīti:

1) «Austrumā» 1890. gada 763. lappusē; Āronu Matiss sniedzis biogrāfiju (ar iniciāli A.). Žurnālā ievietota arī rakstnieces fotogrāfija, uzņemta 70. gadu sākumā. Fotogrāfija vēlreiz parādās jau minētajā 1893. gada «Saimnieču un zelteņu kalendārā». Vēlākie darbi lielā mērā arvien balstīti uz šā žurnāla raksta faktiem, un tālab Āronu Matiss še līdzās rakstniecei godājams.

2) «Dzimtenes Vēstnesī» 1916. gada 218. un 222. numurā Āronu Matiss ievieto trīs Medinskas-Valdemāres vēstules, viena rakstīta 1872. gada 27. jūlijā K. Valdemāram, otra — Brīvēmniekam 1870. gada 26. augustā, trešā — atkal Valdemāram 1874. gada 27. septembrī. Te jāpiebilst, ka Z. Unama grāmatā ir divas datumu kļūdas. Viņam ir 27. feb-

ruāris jūlija vietā (pirmā vēstule) un 74. gada vietā — 76. Visas trīs vēstules ir saglabājušās un atrodamas MB fondos.

3) Teodora Zeiferta «Literatūras vēstures» 2. daļā ir neliela atzīme par Mariju līdzās brāļiem Krišjānim un Indriķim. Zeiferts apgalvo, ka «Zemnieks un muižnieks» radies, Brīvēzniekam līdzstrādājot.

4) Zurnāla «Sieviete» 1925. gada 6. numurā ir plašs raksts par Mariju Valdemāri.

5) Tāpat par M. Valdemāri rakstīts Liliijas Brantes grāmatā «Latviešu sievietē» (1931).

6) J. Ķelpes grāmata «Sieviete latvju rakstniecībā» (1936).

7) «Latviešu literatūras vēsturē» (1936. g., red. Ludis Bērziņš) ir plašs Paulas Jēgeres-Freimanis apcerējums par Medinsku Mariju.

Jāpiebilst, ka par M. Medinsku-Valdemāri rakstīts arī «Varavīksnē». 1970. gada laidienā ir Ojāra Zandera raksts ar Ilgoņa Bērsona ievadu.

LIVIJA AKURĀTERE

**TE IZPAUDĀS LABĀKAIS,
KAS PIEDERĒJA LAIKMETAM**

Par pirmo latviešu dramaturģi sievieti Mariju Pēkšēnu un viņas lugu «Gertrūde»

Kad 1887. gadā Jelgavā Ādolfs Alunāns, ilggadējais Rīgas Latviešu teātra vadonis, kas tobrīd bija no šī posteņa atstājies, izdeva «Ievērojami latvieši. Skices un atcerējumi» pirmo burtnīcu, starp vienpadsmit tautiskā laikmeta kultūras darbinieku aprakstiem viņš tajā ietvēra arī stāstījumu par lugu rakstnieci Mariju Pēkšēnu. Ādolfa Alunāna aprakstu raksturs ir intīms. Grāmatiņas četrdesmit trijās lapaspusēs fikšētas atmiņas par personīgajām tikšanās reizēm, un Marija Pēkšēna ir gandrīz vai vienīgā, par kuru nav pastāstīts kāds komisks atgadījums. Tomēr lasītājam nevar rasties ne mazāko šaubu, ka pret visiem aprakstītajiem cilvēkiem grāmatas autors jūt absolūtu cieņu. Ādolfa Alunāna vārdiem runājot, viņi ir spējuši «sadzīves laukā dzīt dziļas vagas» un ar savu piemēru mudinājuši un mācījuši, ka «savs «tautas karogs» jāvicina dūšīgāki kā līdz šim», ja sirds pukst patiešām karsti «priekš tēvijas un visa, kas latvietim dārgs un svēts».

«Ievērojami latvieši. Skices un atcerējumi» otrā burtnīca, kas nāk klajā trīs gadus vēlāk, pastāsta vēl par divpadsmit Alunāna sastaptajiem kultūras darbiniekiem, bet Marija Pēkšēna tā arī paliek vienīgā sieviešu kārtas pārstāve abās burtnīcās aprakstīto vidū. Nevis kāda rīdziniece, kas grozās pa Rīgas Latviešu biedrības namu, nevis labdarības vai saviesīgas komisijas dāma, bet klusa lauciniece no tāla Vidzemes novada. Kad 1870. gada septembrī tika izziņoti atkārtoti izsludinātā pirmā latviešu oriģināllugu konkursa rezultāti (atkārtoti tādēļ, ka pirmajā reizē tika iesūtīts tikai viens darbs)

un noskaidrojās, ka labākās lugas «Ģertrūde» autore ir Marija Pēkšēna, šis vārds latviešu inteliģencei bija svešs. Tikai astoņdesmito gadu vidū Rīgā autoritāti iekaroja Marijas Pēkšēnas brālēns Konstantīns Pēkšēns, kas kļuva par pirmā latviešu arhitekta Jāņa Baumaņa darba turpinātāju.

Lugas «Ģertrūde» uzrakstīšanas laikā Marijai Pēkšēnai ir divdesmit četri vai divdesmit pieci gadi. Ziņas, ko savācis un publicējis Jānis Misiņš¹, liecina, ka viņa dzimusi 1845. gada 28. septembrī Mazsalacā, Valtenbergas Kalnu Maču mājās, kur viņas tēvs bijis saimnieks. Vēlāk tēvs kļuvis par Valtenbergas muižiņas «Nuķi» rentnieku. Sajā laikā Marija mācījusies Valmieras pilsētas skolā, taču, kad Marijai bijuši piecpadsmit gadi, tēvs miris. Tālāk viņu atbalstījuši vecākie brāļi, taču mācības drīz bijušas jāpārtrauc. Sācies darbs par audzinātāju vispirms kādā no brāļu ģimenēm, bet no 1869. gada Vecatē pie muižas rentnieka Ziegvalda bērniem. Te arī acīmredzot, atsaucoties uz sludinājumu «Baltijas Vēstnesī», uzrakstīta luga «Ģertrūde».

Pirmie latviešu teātra izrāžu organizētāji izjuta lielu repertuāra trūkumu. Nedaudzās vācu mācītāju līdz tam lokalizētās vai sacerētās ludziņas topošās nacionālās skatuves mērķiem neatbilda. Arī vēsturiskajā 1868. gada 2. jūnija dienā, kad Rīgā notika pati pirmā publiskā izrāde latviešu valodā, vienīgais, kas mazliet aptumšoja kopīgo lepno prieku un savīļojumu, ka latvieši beidzot pierādījuši pasaulei savu gatavību «skunstes darbus strādāt un cienīt», bija izvēlētais dramaturģiskais darbs. Jaunā Stendera jau 1790. gadā no dāņu-norvēģu autora L. Holberga lugas izveidotais lokalizējums «Zīpu Bērtulis» saturiski runāja pretī izrādes faktā ietvertajam apliecinotajam patosam, tas mācīja: «Zemniek, latvieti, paliec pie savām vīzēm!»

Sākot ar 1868. gada rudeni, latviešu teātra izrāžu repertuāra sagādē iesaistījās paši rīkotāji un viņu tuvāko

---

¹ Misiņš J. Marija Pēkšēna, tautiskā laikmeta rakstniece. — Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Rakstu krājums. R., 1926, № 18, 121.—157. lpp.

atbalstītāju loks. Tā līdz 1870. gada rudenim bija jau pārtulkoti kādi desmit viencēlieni. Izrāžu aktīvs dalībnieks Rihards Tomsons, lokalizējot K. Holteja viencēlienu, izveidoja lugu «Mika» jeb «Rekrūšu došana Vidzemē», bet Ādolfs Alunāns sacerēja pirmo latviešu oriģināllugu «Pašu audzināts».

Tomēr lietojamā repertuāra krājumiņš vēl arvien bija pārāk mazs, lai nodrošinātu jaunā pasākuma sekmīgu attīstību. Tad nu radās doma lugu rakstišanā iesaistīt plašāku sabiedrību.

Pirmais paziņojums par oriģināllugu konkursu tika publicēts 1869. gada martā un darbu iesūtīšanas termiņš noteikts līdz 1869. gada 1. septembrim. Otrais — 1869. gada 7. septembrī, un šoreiz termiņš lugu iesūtīšanai tika pagarināts — sākotnējo sešu mēnešu vietā iespējamiem autoriem atvēlē turpat vai veselu gadu — līdz 1870. gada augustam. Arī godalga tika palielināta — 50 rubļu vietā 75 rubļi, kas tolaik bija diezgan liela summa. Jāpiezīmē, ka Ādolfs Alunāns savās atmiņās par latviešu teātra sākumiem godalgas summu min vēl lielāku — 100 rubļus.¹

Taču fakti liecina, ka Marijas Pēkšēnas pamudinājums būs bijis cits — vēlēšanās piedalīties savas tautas garīgās atmodas sekmēšanā. Ieguvusi ar savu «Ģertrūdi» pirmo vietu vienpadsmit iesūtīto lugu vidū, viņa piešķirto naudas summu ziedoja labdarīgiem mērķiem.

Ādolfs Alunāns tuvāk pastāsta par to, kā norisinājās «Ģertrūdes» izvirzīšana: «Kad beidzot lugu lasītāji un spriedēji nodeva savas balsis, tad izrādījās, ka bij pavisam divu lugu, kuras ieskatīja par goda algas cienīgām, — «Vecais Klāva tēvs» un «Ģertrūde». Tā bij komisijai jāvienojas, kurai no abām lugām dot goda algu. Kā nu mēdz tādos atgadījumos notikt, tad Zinību komisijas vīri mani kā biedrības teātra vadoni aicināja talkā un pagērēja šai lietā manu skatuves pazinēja spriedumu, pie kam lai sevišķi aplūkojot to, kurā lugā vairāk ievēroti skatuves likumi.

¹ Ādolfā Allunāna atmiņas par latviešu teātra izcelšanos. R., 1924, 40. lpp.

Nudien, spriedums nebij grūti taisāms! Lai gan arī «Vecā Klāva tēvā», kā jau minēju, valdīja jaukas domas, tad tomēr viņā parādītā skatuves pilnīga nepazīšana, skatu neveikla sabūve un sevišķi milzīgie, bieži 6—8 lapu puses garie monologi būtu izrādi tikai tad darījuši iespējamu, kad lietpratīgs režisors no jauna būtu pārkārtojis skatuvei. Turpretim «Ģertrūde» bija sarakstīta ar izveicību, kāda var piemānot tikai īstenam skatuves pazinējam vai bagātīgi apdāvinātam rakstniekam. [..]

Sinī lugā redzējām patiesi gabalu iz pašu dzīves, tie bija patiesi latvieši, kurus satikām šē kā mīlus, vecus pazīstamus, visi mums priekšā vesti skati bija pazīstami atgadījumi, kā viņi mēdz notikt katru dien' mūsu tautas mājiņās, — bet īsts poēzijas gars viņus darīja smaržaiņus, viņus, tā sakot, pārsmalcināja. Visas mūsu laiku un sadzīves kaites bij zīmētas tik dzīvām krāsām un tādu patiesību, kā to tikai var noklausīties dabai un dzīvei.»¹

Kad tāda liecība izlasīta, rodas dabiska zināre iepazīt šo pirmās latviešu sievietes dramaturģes — Aspazijas un Annas Brigaderes priekšteces — darbu. Taču luga «Ģertrūde», tāpat kā trīs pārējie Marijas Pēkšēnas dramatiskie sacerējumi un virkne dzejoļu, saglabājusies vienīgi J. Mišņa bibliotēkas Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā.

Visu četru Marijas Pēkšēnas lugu satura atstāstījumus var izlasīt jau pieminētajā Jāņa Mišņa rakstā.

Iepazīstoties ar «Ģertrūdes» saturu, kļūst skaidrs, ka autora pirmais dramatiskais darbs lielā mērā ir viņas pašas biogrāfijas atspoguļojums. Vēl jo vairāk šo pārliecību rada lugas dialogi, kuros jūtami nodalās tas, ko autore varējusi noklausīties pašas pārdzīvotās dzīves situācijās, un tas, kas pielikts klāt, lai iznāktu luga vai, pareizāk sakot, sirdi satricēošs vēstījums pēc tā laika priekšstatiem.

Marijas Pēkšēnas biogrāfija nedod iemesla domāt, ka viņai jau «Ģertrūdes» sarakstīšanas laikā būtu bijusi plašāka

¹ *Alunāns Ā.* «Ievērojami latvieši. Skices un atcerējumi». 1. burtnīca.

pieredze teātra jomā. Varbūt viņa bija redzējusi kādu ceļojošas vācu aktieru trupas izrādi Valmierā vai Valkā, bet katrā ziņā tikusi lasīta sentimentāla rakstura literatūra, pat Kocebū vai tamlīdzīga autora lugas, jo varones replikas rotā šai literatūrai raksturīgais jūsmīgums par dabu un intriga vērpjas atbilstoši samezgloti. Taču te jaušams arī neapšaubāms talants rādīt personas darbībā, ko tūlīt uztvēra Ādolfs Alunāns.

«Ģertrūdes» pirmā cēliena notikumi risinās lugas galvenās varones brāļa Krustiņa Rētmaņa mājā. Pie siltas krāsns pa brīžam ada, pa brīžam snauž veca kalpone Anna. No lauka ienācis vecs puisis Juris snaudēju iztrūcina. Sākas «vecu ļaužu amizieris» ar tādiem jokiem kā, piemēram: «Acs nokrituse? — Tev jau abas pierē.» Tā brīnās Juris, bet Anna, kad Juris sūrojas par vecumu, bilst: «Ja negribēji, vecuma mēditājs, arī pats vecs tapt, kam negāji, vēl jauns būdams, pakārties?»

Uz brīdi viens palicis, Juris sāk rēķināt, «cik reiz lini no mums, bauriem, zemē sviesti un atkal augšā ņemti, kamēr tie mums tiek par kreklaudeklu». Tā rēķinot, Juris aizmirst galveno — ka mājās tiek gaidīta Ģertrūde, kura māsās Rīgā skolā un nemaz nezina, ka pa to laiku mājās notikusi liela nelaime, proti, nomiruši Ģertrūdes vecāki. Anna mudina Juri sagādāt eglītes, lai izpušķotu istabu uz to brīdi, kad ieradīsies Ģertrūde. Kad Juris prom, ierodas gaidītā. Sastapšanās ar Annu strauja, sirsnīga. Autore prasmīgi, bez kādu remarku palīdzības parāda Annas nespēju paziņot Ģertrūdei bēdu vēsti.

Lasām: «Ģertrūde ienāk ar ceļa somu.

Ģertrūde. Labdien, miļo Anniņ! Kā klājas? Tu viena pate? Kur māte, tēvs? Kur Krustiņš? Vai tad mani nemaz negaidījāt? Kur viņi ir? Es steigšos pie viņiem.

Anna. Viņi jau...

Ģertrūde. Ko? Viņi jau...

Anna. Vai nesastapi? Viņi jau aizbrauca tev pretī.»

Taču pretī braucējs ir vienīgi brālis Krustiņš, kurš, izmaiņijies ar māsu ceļā, tik drīz vēl neatgriežas.

Ģertrūde pagūst apdāvināt Annu ar pašas izšūtu adikļa maku. Anna nejauši piemin sarunā «tiesas mārciņas» no verdzības laikiem. Ģertrūde, velti lūkojusies pēc braucējiem pa logu, lūdz, lai Anna pastāsta, kas tās par mārciņām. Un Anna stāsta, ka meitām bijis «kārtā» jāiet uz muižu. «Die-nās bij jārok grāvji, jālauž celmi un akmeņi, naktīs jāno-mīsta un jāiztira tik un tik daudz lini. Lini bij tad jānes uz muižas lielo ērbergi pārskatīt. Tur katram ņēma linus tad pa saujai un purināja virs telēķa: cik spaļu izbīra, tik sitienu bij tīrīt[āj]as mugurai zināmi.»

Tālāk Anna stāsta par to, cik sasprēgājušas bijušas mei-tām rokas: «Un bij mums ar tādām rokām jāiet lielā ērbergī linu «tiesas mazumiņu» vērpt. [...] Muižnieces mats bija par mēru.»

Kad vērpus neatbildis mēram, dzijas tikušas aptītas vēr-pējai ap pirkstiem un aizdedzinātas.

Šī Annas stāstījuma daļa vēlāk izsvītota. Zinot, ka «Ģertrūdi» bija paredzēts izrādīt tūlit pēc godalgošanas, bet to aizliedza cenzūra un šis aizliegums pastāvēja septiņus gadus, varam spriest, ka tieši Annas stāsts varēja būt viens no aizlieguma iemesliem. Otrs iemesls — satiriskais vācu tautības ierēdņu un muižnieku tēlojums.

Šīm darbības personām autore liek runāt lauzītā latviešu valodā. Kad luga tiek izrādīta, tēlotāju runa sajūsmina skatītājus, jo ir pilnīgi kā no dzīves ņemta. Vienīgā kļūme — Marija Pēkšēna nezina, kā atrisināt vāciešu sarunu viņu pašu starpā. Viņa liek tiem runāt tajā pašā lauzītajā valodā kā ar latviešiem, turpretī lugā «Vienu stāstu!» vācieši savā starpā sarunājās vāciski, krievi — krieviski.

Bet atgriezīsimies pie Ģertrūdes un Annas sarunas. Tajā izpaužas tā laika vienkāršo ļaužu domas un cerības. «Ģertrūde. Vai tad pret tādu netaisnību nevarēja žēlo-ties?

Ann a. Ak, Ģertrūdiņ, kur tad? Zemes tēvs tālu, Debess tēvs augstu, abi neaizsniedzami. Bet tomēr mūsu nopūtas, mūsu vaimanas bij sasniegušas Dieva ausis, un tas, ķeizaram jaunu sirdi un taisnu prātu dodams, izpestīja mūs no sloga.»

Sarunā ar Annu atklājas arī Ģertrūdes, respektīvi, pašas Marijas Pēkšēnas, kvēlākais sapnis, ko vecāku nāve neļāva piepildīt. Vecā zemiece nesaprot, kāda jēga ir sieviešu kārtas cilvēkam mācīties.

«Ann a. Kad puisēnus izskolo un tad kungus apiet, tiek kaut kur amatos, vai nu par skrīveri, vai, bet kur tad tu, meitēns, ar tiem rakstiem, rēķiniem domā iet?»

Ģertrūde. Ak, Anniņ, skolojusies neesmu vēl, man vēl daudz jāmacās; esmu tikko iesākusi.» Un tālāk: «Gribu vienu meiteņu skolu dibināt un pati tai par skolotāju būt.»

Interesanta detaļa ir Ģertrūdes sapnis, kuru viņa atstāsta brālim, kas arī sākumā nespēj saņemties un atklāt māsaī bēdīgo ziņu. Sapnī Ģertrūde redzējusi brāļa istabā, ka «grīda un griesti izplēsti. Aug rudzi, tik gatavi, ka jau birst. Piepeši iesākas vētra, rudzi tapa lauzti, un es dzirdēju savādu grauju (vārds nav īsti salasāms. — L. A.). Es baiļojos un steidzos ārā. Bij vakars, un saule patlaban norietēja! Es atskatījos un ieraudzīju mājas vietā smilšu kaudzi...» Tikai tad brālis pastāsta, kas noticis. Ģertrūde reaģē aprauti, skopi. Priekšskars krīt.

Otrajā cēlienā Ģertrūde ir jau svešos ļaudīs, jo mīlais un tuvais brālis Krustiņš (arī pašai autorei ir tāds brālis Krišjānis) bankrotējis, bet otrs, pārtikušais brālis, sievas mudiņāts, liek Ģertrūdei strādāt par audzinātāju. Ģertrūde ir pieņemta pie muižas pārvaldnieka Dmitrija bērniem. Dmitrijs ir pēc tautības krievs, kas sarunājas ar Ģertrūdi labā latviešu valodā, liek arī savai sievai runāt latviski, par ko tā ļoti neapmierināta.

Dmitriju autore tēlo ar acīm redzamām simpātijām kā gudru, izglītotu cilvēku, kas atbalsta arī Ģertrūdes izglītības alkas, mudina viņu mācīties. Turpretī Dmitrija sieva Ģertrūdi ienīst, jo ir slimīgi greizsirdīga. Sadzīve muižnieku ģi-

menē tēlota reālistiski, darbības personu raksturi labi iezīmēti. Tur ir gan kalpone, kas «redz cauri» savai kundzei, gan tā laika latviešu literatūras līmenim negaidīti atklāti parādītā Dmitrija un viņa sievas psiholoģiskā nesaderība, kas tiem neļauj pat lāgā sarunāties.

«Ko lai no savas sievas domāju?» saka Dmitrijs, palicis viens pēc kārtējā mēģinājuma apelēt pie sievas saprāta. Taču lasītājam par šo personu viss ir skaidrs — tāpat kā par tiesnesi, tiesas priekšsēdētājiem, Dmitrija sievas radniecīgu Tīlu un tās pielūdzēju advokātu Tādelmani, ko, starp citu, Rīgas Latviešu teātrī tēlojis Ādolfs Alunāns.

Otrajā cēlienā autore vēlreiz dod iespēju ieskatīties Ģertrūdes garīgajā pasaulē. Viņa atgriežas no agrīnas rīta pastaigas ar ziediem un avīzi «Baltijas Vēstnesis» rokās. Sajūsma par dabu mijas ar rūpēm un izsamišanu, ka nav iespējams piepildīt iecerēto dzīves uzdevumu. «Jauka vasara! Un kādi debešķīgi skaisti viņas rīti, īpaši svētdienās. Saulīte mirdzēt mirdz, kā dzīvu zeltu izelpodama. Pēc milīgs klušums kalnos un lejās, un svētais miers, kas pār dabu valda, piepilda katra cilvēka krūtis ar neizdzēšamām jausmām un pacilā sirdī tā, ka viņa jau šeit iznīcībā neiznīcīgus priekus sajūt!... Glīša, ļoti glīša bij arī šodien saules uzlēkšana. Jā, varen glīši skati, kur ugunīgā dienas ķēniņiene pie debess sāka rādīties.

[..] Un šādā brīdī, šādā dabas skaistumā Baltiju, manu tēvijū ieraugot, šķiet man vēl augstāka, dārgāka, mīļāka esot. Domājot, kas šeit dārgs un svēts, kas sirdij mīļš, priekš kā tā azotī dedzīgi pukst un kam no visas dvēseles grib padēvīga būt līdz pēdīgo dvēseles vilcienu, jā, šādā brīdī parādās mīlestība, vēl svētāka, stiprāka! Un tā ir ar savu dievišķu varu manu sirdi pārņēmusi.

Biju apņēmusies, svēti solījusies manai tēvijai, manai tautai līdzēt, bet kad gan un kā gan to iespēju? Un mani darbi te, vai tie ar sakņosies? Vai nesīs augļus? Gan pūļejos veltīgi. Dmitrij, lielkundze nav ar mani vairs mierā. «Jūs jau divi mēneši še, nu ko gan esiet Lonni un Sonni froile-

nēm (autore raksta — Fraeuleinēm) iemācījusi!» — tā viņa vakar sacīja. Viņai taisnība, froilenes neprot tiklab kā neko. Divi stundas par dienu vien tām ir brīv pie skolas galda nosēsties, vairāk skādējot veselībai. Bet tai laikā pēc patikšanas caur logu skatīties, uz galda kāpt, mušīņas ķert neskādējot, tas esot brīnišķīgi. Kas vēl vēlāk nenotiks! Es neprotot ar froilenēm pieklājīgi apieties, teica vēl lielkundze. Atkal tai taisnība. Nebiju jau nekad to domājuse, nemaz īpaši uz to sataisījuse, nekad to cerējusi, nekad pēc tā tikojuse — būt par guvernanti (autore raksta — Gouvernanti).»

Ainu apzīmēšanai Marija Pēkšēna lieto interesantu pašas darinātu vārdu «šķira», atvasinātu acīmredzot no jēdziena «šķirt», atšķirt vaļā nākošo norises vietu. Otrā cēliena otrajā šķirā darbība notiek Dmitrija sievas radnieces Tilas dzīvoklī. Tila ir jau apmelojusi Gertrūdi, tādējādi uzkurinādama Dmitrija sievas Cilas niknumu. Nu viņa priecājas par savas intrigas sekām un gaida līgavaini. Līgavainis tomēr ierodas par ātru, ierauga vecīgo līgavu nesapostu, tāpēc, pieņemis strauju lēmumu, ka bagātība, kas nāks Tilai pūrā līdzī, tik un tā kādreiz būs notērēta, bet sieva paliks kaklā visam mūžam, aizbēg. Publikai, cik nojaušams, groteskā aina būs ļoti patikusi, jo recenzijas slavē Ādolfa Alunāna tēlojumu. Pēc smiekliem tā ar visu nopietnību sekojusi tālākajai tiesas aīnai, ar kuru sākas lugas trešais cēliens. Te advokāta Tadelmaņa draugs tiesnesis Pankrācijus negodīgi izmanto viņam piešķirto varu.

Ja advokātu Tadelmani Pēkšēna tēlojusi kā blēdi, kas savas blēdības izdara aiz vieglprātības, būdams pēc dabas avantūrists, tad Pankrācijus ir īsts, apzināts nelietis. Viņa izdarībās nekā jautra vairs nav. Tāpat bīstami un pretīgi savā nožēlojamā bailīgumā un iztapīgumā ir tiesas piesēdētāji — latvieši Sprunguls, Lipstiķis un Gauris, kas, tiesneša uzrunāti, neko citu no sevis nevar izspiest kā: «Jā, lielskungs, paldies, lielskungs...»

Ar šo ainu beidzas Pēkšēnas atspoguļotais reālās dzīves materiāls un sākas straujš sadomātas intrigas kāpinājums.

Norises seko cita citai kā kaleidoskopā: Ģertrūde saceļas pret tiesneša netaisnību, aizstāvot izputināto brāli un sevi. Tiesnesis pavēl ielikt viņu uz trīs dienām cietumā. Trešā cēliena otrajā šķīrā Ģertrūde atkal ir pie Krustiņa, satriekta par kaunu, kas viņai nodarīts ar padzīšanu no Dmitrija nama un ar netaisno cietumsodu. Seko vēl brāļa Jonasa un viņa sievas Martas nosodījums un ziņa, ka advokāts Tadelmanis upē peldoties noslicis. Bet Tadelmanis paņēmis visus Krustiņa dokumentus līdzī, tā ka arī Krustiņam zūd pēdējā cerība glābt savu godu. Un tad — bēdu kulminācijas mirklī negaidīta perīpetija — ziņa, ka Krustiņš var dabūt labu vietu Rīgā un ņemt veco kalpu Juri līdzī. Tikai Ģertrūdes liktenis paliek vēl neizšķirts, apdraudēts.

Ceturtais cēliens norisinās Rīgas jūrmalā, Vecdubultos, viesnīcas «Kurzeme» verandā. Tas iesākas ar latviešu studentu tērbatiešu sajūsmu par Kronvaldu Ata rakstu «Izbraukums uz tēvzemi», bet tālāk tiek risināts Ģertrūdes liktenis, kurā vēl paredzēts pats smagākais pārbaudījums.

Otrā cēliena pirmajā šķīrā viņa ir atklājusi skatītājiem savu mīlestību pret Dmitrija draugu, latviešu studentu Kārlī Bergeru. Savukārt Kārlis Bergers ir īsos vārdos darījis zināmas savas jūtas pret Ģertrūdi. Dmitrija noorganizētā divatnības brīdī viņi ir atzinušies viens otram savās jūtās, izbaudījuši acumirklīgu saskaņas laimi un tūlīt arī šķīrušies. Viss notiek zibenīgi, jo te nu laikam Marijai Pēkšēnai pietrūcis padoma, ko darīt ar saviem varoņiem.

«Es esmu tava! Kārlī! Tev gribu mūžam piederēt,» saka Ģertrūde pēc īsa baiļu un izbrīnas mirkļa, ko iezīmē divi izsaučieni: «Es??» un «Es...» — kad Kārlis viņu bildina. Bet jau pēc nākošās Ģertrūdes replikas: «Kārlī! Kā gan par šo laimi dievam pateicos?!» — Kārlis paziņo, ka jāatvadās. «Ģertrūde. Šķirties? Vai tad tu jau šodien domā aizbraukt?»

Bergers. Šai acumirklī! Mans pienākums mani sauc.

Ģertrūde. Kārlī, paliec vēl šē!

Bergers. Mana sirds mījā! Tas nevar būt. Paliec sveika!

Mēs drīz atkal redzēsimies, un lai dievs tevi, mana Ģertrūde, līdz tam uztur! Ardievu!

Ģertrūde. Un lai tas uz katra soļa tevi pavada.»

Tikpat «telegrāfiski» ir visi dialogi ceturtajā cēlienā, kas izšķir Ģertrūdes tālāko likteni. Proti, Bergers dzird Jonasa sievas Martas ar ļaunprātīgu prieku draudzenei atstāstītos melus par Ģertrūdi, kas it kā esot bijusi Dmitrija mīlākā. Ārkārtīgā sašutumā Bergers uzraksta Ģertrūdei atsacīšanās vēstuli, un viņa to turpat uz pēdām no kalpa Jura saņem, jo arī ieradusies kopā ar brāli Krustiņu Vecdubultos. Tad nu Ģertrūde izlemj vairs nedzīvot, taču viņu aiztur Krustiņš, kurš pa vēstules lasīšanas laiku saticis Dmitriju. Dmitrijs paziņo ko priecīgu — Krustiņa dokumenti atradušies. Krustiņš, redzēdams, ka ar mūsu nav labi, ievēd to viesnīcā, jo grib izsaukt ārstu. Dmitrijs paceļ Ģertrūdei izkritušo vēstuli, saprot bēdu iemeslu un ļoti sadusmojas uz Bergeru. Parādās Bergers un izaicina Dmitriju uz dīvkauju. Dmitrijs izaicinājumu pieņem.

Šī epizode, starp citu, atkal apliecina, ka Marijai Pēkšēnai no dabas piešķirta dramatiskam darbam nepieciešamā dialoga izjūta. Tā parādās visur, kur viņu netraucē abstrakti priekšstatī, kā, piemēram, mīlestības ainā. Uz Kārļa Bergera nesavaldīgajām frāzēm draugs atbild vēsi, atsvešināti, jo: «Kam vairs prāta nav, priekš tā, zināms, tas labākais ir lode.»

Tieši Dmitrija mierīgums un atteikšanās kaut ko paskaidrot liek Bergeram atjēgties. Palicis viens, viņš sāk šaubīties par Ģertrūdes vainu. Tūlīt seko arī virkne atklājumu, kurus Bergeram pavēsta pārējie studenti. Sentimentālās drāmas garā Bergers pieņem lēmumu, ka viņam jāmirst, lai Dmitrijs viņu nošauj par šo pārestību, ko Bergers izdarījis Ģertrūdei. Un tad jau arī pienācis fināls. Tradicionālie izsaučieni: «Ģertrūde?!», «Kārli!» — un laimes vēlējumi, beidzot kopīgs solījums, laimīgiem kļuvušiem, vispirms palīdzēt savai tautai.

Ar sešām replikām lugas atrisinājums ir galā. Ģertrūde

apsolās: «Es raudzišu vispirms vienu skatuspēli uzrakstīt un to tad sūtīšu uz Rīgu Latviešu biedrībai!»

Lugas valoda ir laba. Bagātāka, tīrāka nekā Ādolfa Alunāna pirmajās lugās. Tas saprotams, jo Alunāns audzis vācu vidē, gājis vācu skolā, strādājis vācu teātrī un, tikai atgriezies Rīgā, pa īstam pievērsās latviešu valodas kopšanai. Iespēju vairāk dzirdēt īsto tautas valodu liktenis Alunānam sagādā mūža otrajā posmā, kad viņš jau aizgājis no Rīgas. Latviešu teātra. Marija Pēkšēna turpreti auga latviskā vidē, un acīm redzama ir arī viņas saskarsme ar tā laika latviešu labākajiem literārās valodas paraugiem. Luga «Ģertrūde» dialogā ar Dmitriju tiek arīdzan pieminēts kāds krievu autors Čereševičs, kura grāmata tiek cildināta. Ģertrūde pat lasa paraugam mazu izvilkumu no šās grāmatas, un Dmitrijs viņu mudina turpmāk pievērsties tulkošanai, apsolvotams, ja lieta veiksies, savu palīdzību, lai tulkoto varētu kaut kur publicēt.

Tomēr latviešu sabiedrība varēja iepazīties ar «Ģertrūdi» tikai 1877. gadā, kad tika beidzot atcelts cenzūras aizliegums un Rīgas Latviešu teātrī 17. aprīlī notika tās pirmizrāde. Situācija šajā laikā bija stipri mainījusies. No vērtīgiem dramaturģijas darbiem latviešu skatītāji bija jau iepazīnuši N. Gogoļa «Revidentu», A. Ostrovska «Pašu ļaudis — gan izlīgsim» un Dž. G. Bairona «Manfrēdu». Alunāns bija vēl uzrakstījis «Priekos un bēdās», «Mucenieks un muceniece», «Icīgs Mozes», «Bagātā brūte», «Skolotāja tupeles», Tomsons «Mikas» turpinājumu — «Mika nāk mājās». Bet tik un tā «Ģertrūdes» pirmizrāde bija ievērojams notikums.

«Ko mēs redzējām, tas nebij kāds izgudrojums, kāds māns, kam dzīvē patiesības trūkst. Nē, mēs skatījāmies brangā spogulī, kurā mūsu zemes dzīve un mūsu ļaužu tikumi īsti un patiesīgi atspoguļojās,»¹ rakstīja recenzents, liecinot, ka izrāde dziļi aizgrābusi skatītājus, kas priecājušies, sērojušies, ļaunojušies un prātojuši kopā ar lugas

¹ Baltijas Vēstnesis, 1877, № 16.

varoni, ko spēlējusi publikas iecienīta tēlotāja Kleina kundze. Pats teātra vadītājs Alunāns tēloja advokātu Tadelmani. Izrādi vairākkārt pēc tam atkārtoja, bet vienu cēlienu no «Ģertrūdes» izrādīja pirmajās lielajās latviešu teātra svinībās, atzīmējot 100. izrādi latviešu valodā.

Marijas Pēkšēnas nākošajā lugā «Vienu stāstu!», kas tika izrādīta Rīgas Latviešu teātrī 1879. gadā, tātad divus gadus pēc «Ģertrūdes» pirmizrādes, veiksmīgākā daļa ir dialogi, kas raksturo darbības personas.

Lugas «Vienu stāstu!» darbība jau notiek Rīgā. Pati Marija Pēkšēna šajā laikā uzņēmusies saimniecības vadītājas pienākumus pie neprecētā brāļa — advokāta Jēkaba Pēkšēna. Tomēr salīdzinājumā ar «Ģertrūdi» autorei it kā pietrūkst jaunas vielas, kaut arī dedzība tautības lietā tā pati. Varone Juliana raksta stāstu un vēl vairāk nekā Ģertrūde cieš no mīlestības sarežģījumiem. Taču tieši šie sarežģījumi nav Marijas Pēkšēnas stiprā puse. Neizrādītās lugas «Ceļa biedri» un «Laiku ziedi jeb Zeltezerpils kungs un zeltezerieši», kas tiek uzrakstītas deviņdesmitajos gados, liecina jau par norietu. Pirmā ir tautas luga ar dziedāšanu — joku virkne iz zemnieku dzīves, otrā — utopiski romantisks vēstījums par ideālām muižnieka un viņa zemnieku attiecībām, ko nespēj izjaukt pat ļaundarītāju pūliņi.

Dzīve nav bijusi labvēlīga pret Mariju Pēkšēnu. Viņas talantam bija nepieciešama tālāka skola, plašāks kultūras apvāršņu pavērumš. To viņa neguva. Tāpēc «Ģertrūdi», kas parādījās kā negaidīts atklājums — apsolījums latviešu profesionālā teātra un nacionālās dramaturģijas attīstības rītausmā, autore nākamās lugas vairs nepārsniedza.

MELITA SVARĀNE

LATVIEŠU CILMES ĒRĢĻU MĀCĪTĀJS ARNOLDS ZUNTE

Par Ērģļu mācītāju Arnoldu Zunti (1828—1897) mēs interesējamies gan kā par R. Blaumaņa literārās gaumes veidotāju, gan kā par inteligences pārstāvi, kas cēlies no Rīgas latviešiem. Sevišķi svarīgi tas ir tāpēc, ka Blaumaņa biogrāfijās Zunte atzīmēts kā Rīgas vācietis.

Zunte, tāpat kā gandrīz visi pirmie latviešu cilmes intelligenti, ir Rīgas tirdzniecības palīgamatos organizētās latviešu sīkburžuāzijas pēcnācējs. No mastu škirotāju amata locekļu vides nāca pirmais latviešu dabaszinātnieks, Tērbatas universitātes rektors Dāvids Hieronīms Grindelis (1776—1836), medicīnas doktors Miķelis Kalniņš (1777—1847), veterinārmedicīnas docētājs Viļņas universitātē Kārlis Justs. Dāvids Muižels (1799—1843), mācītāji Jānis Steinhauers (dz. 1732. g., miris Anglijā), Daniēls Gotlībs Dalbiņš (1754—1796). Par viņiem ir zināmi tikai atsevišķi biogrāfiski dati, bet par viņu personībām, izņemot D. H. Grindeli, ir zināms ļoti maz vai nekas.

Par līgera (preču transportētāja) Indriķa (vēlāk Heinriha) Zuntas 1828. gadā dzimušo dēlu Arnoldu laikabiedru atmiņas ir saglabājušās pietiekamā daudzumā, lai varētu apjaust inteligenta personību, kas nācis no kārkļuvācietības ietekmētas latviešu vides un vēlāk mitis starp zemniekiem.

Arnolda Zuntas vecaistēvs bija 1775. gadā mirušais zvejnieks Kaspars Zunde (Sunde). Šī uzvārda forma gadu gaitā pārveidojās par «Sundt» vai «Sunte». Viņa dēls Indriķis (1773—1845) divu gadu vecumā kļuva bārenis un uzauga

patēva — zvejnieka Heinriha Millera — ģimenē. Iestājies līģeru amatā, 1798. gadā viņš Jēzus baznīcā salaulājās ar līģera Ādama Zundes meitu Katrīnu Elizabeti. Viņu laulībā no 1802. gada līdz 1807. gadam piedzima četri bērni. Pēc sievas nāves Indriķis Zunte 1819. gadā Ģertrūdes baznīcā salaulājās ar kaņepāju kulstītāja Slavasa atraitni Helēnu Elizabeti, dzimušu pārcēlāja Mārtiņa Kazaka ģimenē. Šai laikā Indriķis Zunte jau bija kļuvis par līģeru amata vecāko. Ģertrūdes baznīcā viņi kristīja arī trīs bērnus — 1820. gadā dzimušo Barbaru Emiliju, vēlāko sava brāļa — mācītāja — saimnieci Ērgļos, 1822. gadā dzimušo Gothardu Vilhelmu, kas kļuva par komiju, un 1828. gadā dzimušo Arnoldu, kas 1850. gada iedzīvotāju revīzijas sarakstā minēts kā Tērbatas universitātes students.

Arnolda mātestēvs Mārtiņš piederēja pazīstamai Daugavas laivinieku — pārcēlāju dzimtai. Viņš ar sievu Līzi, dzimušu Ozoliņu, Jāņa baznīcā no 1763. gada līdz 1788. gadam kristīja deviņus bērnus. Jaunākie bija 1785. gadā dzimusi Helēna Elizabete, Arnolda Zuntas māte, un 1788. gadā dzimušais Gothards Mārtiņš, vēlākais līģeris un Torņakalna kapsētas pārzinis. Ar viņa roku ir rakstīts šai kapsētā apglabāto reģistrs, kas fotokopijās saglabājies līdz mūsu dienām.

Arnolda kristībās par kūmām stāvēja līģeris Reinholds Dāle, namiņa īpašnieks Torņakalnā, bez tam Zaķusalas krodzinieks Jēkabs Birkhāns, enkurnieka sieva Anna Roze, arī no Zaķusalas, un jaunava Elizabete Kalniņa. Sāds kūmu sastāvs neļauj šaubīties, ka A. Zuntas vecāku ģimenē un apkārtējā vidē runāja latviešu valodā un šai laikā plašumā ejošā kārkļuvācietība to pārāk neskāra. Tāpēc arī Ērgļu baznīcā atšķirībā no daudzās citās baznīcās lauzītā valodā teiktajiem sprediķiem skanēja laba, pareiza latviešu valoda, kā savās atmiņās stāstīja Blaumaņa draugs — Ērgļu skolotājs dzvejnieks Pēteris Blaus.

Kā Rīgas turīgākā latviešu slāņa pārstāvis līģeru amata eltermanis Indriķis Zunte atrada iespēju sūtīt jaunāko dēlu guberņas ģimnāzijā. Arnoldam bija septiņpadsmit gadu, kad

tēvs nomira un viņa namiņu Lielajā Klīversalā pārdeva. Par ģimenes galvu kļuva vecākais brālis komijs Gothards Vilhelms. Kad Arnolds posās uz Tērbatu studēt medicīnu, māte viņu varēja pabalstīt no naudas, ko saņēma par pārdoto nekustamo īpašumu. Drīz nomira arī māte, un iespējams, ka tādēļ Arnolds pārgāja no medicīnas fakultātes uz teoloģijas specialitāti, jo topošiem mācītājiem bija vieglāk piepelnīties kā mājskolotājiem un dažkārt saņemt atbalstu no kāda filantropa. Arī dzīvē iekārtoties mācītājam bija vieglāk nekā ārstam. Pēc studiju beigšanas Tērbatā Zunte strādāja par skolotāju Vilandē. Iekrājis šeit līdzekļus, viņš devās uz vācu pilsētu Erlangenu papildināties dažādās zinībās. Šī pilsēta Rīgas latviešiem bija zināma, jo tās universitātē jau 1802. gadā bija aizstāvējis doktora disertāciju acu slimībās Rīgas mastu škirotāja Dāvida Kalniņa dēls Miķelis, kas vēlāk kļuva par Virtembergas hercoga leibmēdiķi Mihaelu Kalīnu.

Attālinājies latviešu un kārkļuvācietības videi, Arnolds Zunte pakāpeniski kļuva par rietumeiropieti. No Erlangenas viņš devās uz Šveici un Itāliju, iepazīnās ar Rietumeiropas mūziku, nodevās gleznošanai. Viņa latviskā izcelšanās viņam, domājams, bija kļuvusi tāla.

Pēc atgriešanās dzimtenē Zunte 1863. gadā kļuva par palīgmācītāju Ērgļos. Tas bija laiks, kad latviešu zemnieks centās nokratīt no sevis ne tikai klaušu paliekas, bet muižnieku varu vispār. Inteliģentākie jaunieši izplatīja pamfletus rokrakstos, ar kuriem aicināja sacelties un iznīcināt muižniekus. Ir saglabājušās šāda veida proklamācijas, kas tika piesūtītas Liezeres un Praulienas pagasta valdēm ar ierosinājumu sākt sacelšanos 1864. gada novembrī, bet Zaubes un Ērgļu pagasta valdēm — sacelties 1865. gada janvārī.

Ērgļos šai laikā tika nodedzinātas trīs muižas rijas. Kāds Madonas novadpētniecības muzejā saglabāts dokuments mums ziņo, ka Ērgļu muižas īpašnieks R. Tranzē vainoja Rikšēnu māju saimnieku Jāni Jurjānu un pierunāja palīgmācītāju Zunti tiesā liecināt, ka Jurjāns patiesi ir ļauns un

ķildīgs cilvēks un draudējis atbrieties ar dedzināšanu. Pierādījumu trūkuma dēļ Jurjānu attaisnoja, pēc tam viņš sūdzējies Zunti konsistorijā par nepatiesas liecības došanu. Šajā iestādē savukārt Zunte ir ticis attaisnots, mazākais, tāds lēmums ir paziņots Jurjānam. Šodien mums nav iespējams noskaidrot, vai Zuntem ar Jurjānu patiesi ir bijušas kādas sadursmes, vai viņš, būdams svešs zemnieku dzīvei, ir ļāvis ietekmēties no Ērgļu muižnieka, kas arī bija baudījis izglītību Rietumos. Vidzemes ev. luteriskās konsistorijas 1865. un 1866. gada alfabētiskajā aktu reģistrā šāda sūdzība par A. Zunti nav fiksēta.

Blaumanim šai laikā bija četri gadi. Viņa draugi, kas vēlāk ir atstājuši liecības par Zunti, arī bija bērni vai nebija vēl dzimuši. Vecākais no viņiem, dzejnieks Pēteris Blaus, atceras, ka pēc riju nodedzināšanas uz Zunti šauts ceļā, kad viņš braucis uz Ogres baznīcu. Taču laikā, kad Zunte bija pusmūžā un Blaumanis un viņa draugi — jaunieši, šis notikums bija nogrimis aizmirstībā. Domājams, pats mācītājs to nebija aizmirsis, jo nesagājās vairs ne ar muižniekiem, ne apkārtējiem mācītājiem, kā to vienprātīgi apgalvo laikabiedri. Acīmredzot viņš bija sapratis, ka ir svešs šai videi.

R. Blaumanis nonāca ciešākā saskarē ar Zunti deviņpadsmit gadu vecumā pēc skolas beigšanas 1881. gadā un, četrus gadus dzīvodams laukos, iepazinās Zuntes personīgajā bibliotēkā ar C. Dikensa, V. Skota un P. Rozegera darbiem. Sevišķi tuvs Blaumanim kļuva Dikenss. Paša Zuntes dziļi inteligentā personība bija nozīmīgs faktors Blaumaņa tapšanā par rakstnieku. Otrs posms ciešākai Blaumaņa un Zuntes draudzībai bija pēc Blaumaņa atgriešanās no Kokneses, kad Blaumanis atkal no 1887. gada līdz 1890. gadam dzīvoja Brakos un saskare ar inteligences pārstāvjiem viņam bija nepieciešama. Šai laikā Zunte ir piedalījies Blaumaņa pirmo lugu mēģinājumos Ērgļu pagasta namā. Blaumaņa un Zuntes savstarpējā labvēlība turpinājās arī pēc tam, kad

Zunte 1892. gadā pameta Ērgļu mācītāja vietu un pavadīja vecumdienas Rīgā. Domājams, ka viņš ir vēlreiz bijis Itālijā, jo no turienes atsūtījis gleznu ar Ērgļu skatu. 1893. gada Ziemassvētkos Zunte dāvināja Blaumanim dāņu pasaku meistara H. K. Andersena romānu «Improvizators» («*Der Improvisator*»), kura centrālā persona ir māksliniecišķiski noskaņots abats, kas sasaucas ar paša Zuntes personību. Visi Blaumaņa draugi — P. Blaus, vēlākais psihologs Rūdolfs Jirgens un viņa brālis, Ērgļu draudzes skolas skolotājs Kārlis Jirgens, Rūdolfa Blaumaņa brālis Arvīds — bija pārliecināti, ka Zunte nebija dogmatisks reliģijas kalps, bet mākslu mīļotājs. Viņi atceras, ka Zuntes sprediķi bijuši dzīvi, gleznaini, bez apkārtējo mācītāju barguma un ļaudis tos labprāt klausījušies.

Visi Blaumaņa draugi kā sevišķi labu atzīmē Zuntes sprediķi par tēmu: «Taisnība tautu paaugstina, un caur taisnību latvju mazā tauta var kļūt liela.» Zuntes bērnībā gūtie iespaidi un pieredze Ērgļu novadā mudināja viņu domāt par latviešiem kā par tautu, kam varētu būt dziļāka nākotne, nekā bijusi līdz šim, taču nedeļa noprast, ka viņš pats cēlies no latviešiem.

Jaunā Blaumaņa, viņa brāļa un draugu garīgo attīstību nenoliedzami ietekmēja šis oriģinālais, izglītotais kultūras cilvēks, kam «trūka agresīvas darbības dieva valstības lietās», kā stāv rakstīts viņa nekrologā. Visi atcerējās Zuntes dzirkstošo humoru, kam varbūt bijusi arī kāda sasaiste ar Blaumaņa lugu komismu, kas mūs iepriecina vēl šodien.

A. Zuntes personā mums ir liecība kādam pavedienam, kas ir nācis no parasti noniecinātās Rīgas kārkluvāciešu vides, gājis cauri Rietumu kultūras slānim un atgriezies veicinājis latviešu intelīgences augšanu laukos.

Mācītājs Zunte un viņa māsa palika neprecējušies. Viņi nepiederēja ne birģeriskajai vācu sabiedrībai, ne sīkpilsoniskajai Rīgas latviešu videi, ne zemnieciskajiem latviešiem laukos.

A. Zunte nomira Rīgā 1897. gadā un tika apglabāts Torņakalna kapsētā.

Literatūra:

Birkerts A. A. Zuntes loma Rūdolfa Blaumaņa literāriskā gaitā. — Ilustrēts Zurnāls, 1927, № 7.
Birkerts A. Biogrāfija. — Grām.: Blaumanis R. Kopoti raksti 12. sēj. R., 1927, 12. sēj.
Bērziņš J. Par kādu taisnības meklēšanu. — Cīņa, 1976, 19. jūn.

Avoti: Rīgas, Jāņa, Ģertrūdes, Jēzus baznīcas metrikas grāmatas; Rīgas iedzīvotāju revīziju saraksti 1782., 1795., 1816., 1834., 1850. g. Vidzemes ev. luteriskās konsistorijas aktu reģistri.

III. AKTUALIZĒJIES ARHĪVS

ANDREJS KURCIJS

ATSTĀTI DZEJOĻI

(Jāņa Čākura ievads un publikācija)

Sajā kopā publicējam Andreja Kurcija (1884—1959) 40. un 50. gadu dzejoļus, kuri, kā mēdz sacīt, no sakārtotāja neatkarīgu iemeslu dēļ nav nodrukāti A. Kurcija Kopotu rakstu piecos sējumos (1977—1982), kaut gan izdevniecībai «Liesma» iesniegtajā manuskriptā tie ir bijuši. Toreizējos apstākļos, ko tagad dēvējam par stagnācijas laiku, šāds «dabiskais nobirums» izdošanas lietās bija diezgan parasta parādība, bet šodien lasītāji var pamatotā izbrīnā jautāt: «Kas tad šajos dzejoļos tik briesmīgs vai ķecerīgs ir?» Nav jau, nav nekā tāda.

Seit publicējamie dzejoļi radušies trijos dažādos dzejnieka dzīves posmos. Pirmais — 1941. un 1942. gads Ziemeļkaukāzā, Gorjačevodskā (toreizējā Pjatigorskas priekšpilsētā), kur Andrejs Kurcijs kopā ar dzīvesbiedri Lūciju Kuršinsku nonāk, kara sākumā evakuējoties no Rīgas. Rīgā paliek rakstnieka vienīgā meita Latvija Kuršinska (1919—1969). Sāpes par okupēto un varbūt (kara pirmajos mēnešos šādas bažas varēja rasties) uz ilgiem laikiem zaudēto dzimteni aplūst vienkop, izraisot dzejniekā skumīgu, reizēm pat izmisīgu jutoņu. Taču vienlaikus atraisās radošie spēki, kas ilgāku laiku ir snauduši (1940. gadā un 1941. gada pirmajā pusē Kurcijs tikpat kā neko nav uzrakstījis), un dzejnieks sāk rakstīt lirisku dienasgrāmatu «Prometeja kraujā» (1941—1942). Daždien top pat vairāki dzejoļi. Par šiem brīžiem Kurcijs pats (1920. g. 24. VIII) izteicies tā: «Kad es dzejoju — un tas ir šodien —, tad man cits viss top vienaldzīgs un tāls. Tik sakustas slepeni dvēseles spēki un dzen uz tālumu un rauj.»

Bieži esmu domājis, kāda būtu izvērtusies Kurcija kara laika dzeja tad, ja viņš līdz ar pārējiem evakuētajiem no Latvijas būtu nokļuvis Maskavā, Kirovā, Kstīņinā, Baškīrijā vai kādā citā Krievijas apdzīvotā vietā, kur kara gados varēja dzirdēt latviešu valodu, kur mūsu inteliģence teica savu vārdu padomju tautu ciņā pret Hitlera karapulkiem. Acimredzot Kurcija dzeja tad būtu bijusi daudz aktīvāka un sabiedriski nozīmīgāka. Ka Kurcijs var rakstīt arī ciņas dzeju, to viņš apliecināja savā 20. gadu lirikā. Bet Pjatigorskas (dzejoļos šo pilsētu Kurcijs dēvē par Pieckalni) apkaimē viņš nejut savējo plecu, drīzāk jūtas kā vientulis un svešinieks

šajā nomalē, kur, kā vēsti leģenda, savulaik bijis piekalts Prometejs. Tas arī nosaka dzejoļu kopas (patiesībā — vesela dzejoļu krājuma) «Prometeja kraujā» saturu un raksturu. Tā savā pamatskanējumā ir rezignēta, skumja, pesimistiska, ar retiem gaišiem atmirdzuma stariem, ko parasti izraisa bērnības atceres. Dzejnieks smagi izjūt kara nesto postu, kara necilvēcību un nevēdību (cikls «Kruķi», dzejolis «Kāds rūgts un baigs ir cilvēkkāves godst»), taču viņa pozīcija ir tuvāka vērojoša pacifista viedoklim, nevis aktīva cīnītāja pozīcijai. Zinot konkrēto situāciju, kādā Andrejs Kurcijs tolaik atradās, un pazīstot viņu kā franču (R. Rolāns) un citu Rietumu humanīstus cienītāju, šie Kurcija dzejoļi nekādu izbrīnu, nesapratni vai iebildumus neizraisa.

Otrās kopas dzejoļi — no cikliem «Gūstekņa dziesmas» un «Senāk un tagad» — tematiski sasaucas ar darbiem no krājuma «Prometeja kraujā». Tie radušies 1943. un 1944. gadā, kad hitlerieši ir ieņēmuši Pjatiorsk un Kurcijs jau atgriezies Rīgā, kā arī 1944. gada rudenī, kad viņš nokļuvis Kurzemē. Tātad deža, kas radusies Rīgā un t. s. Kurzemes katlā, kur kara dzirnas maļ tiešā tuvumā. Kurcijs šeit nelieto tādas vārdus kā «fašists, hitlerietis, vācietis», bet vērš savu domu smailes pret varu un varmācību, asinsizliešanu un nebrīvību abstraktās dzejrindās. «No nebrīvības brīve neizaug,» konstatē Kurcijs dzejoļī «Vaid zeme». Viņa paša pozīcija šajā situācijā ir — norobežoties no varmācīguma un naidpīlnās pasaules. Šī doma formulēta, piemēram, dzejoļī «Es atrāvu sevi no naida» (Kopotī raksti, 2. sēj. R., 1979, 757. lpp.). Dzejnieks orientējas uz savu iekšējo spēku, uz gara cēlumu.

Dažu dzejoļu («Saruna», «Aizbraucējai») ierosinājums — Kurcija meitas Latvijas aizbraukšana no Kurzemes. Pēckara gados L. Kuršinska nonāk Austrālijā, kur viņa arī mirusi.

Trešais posms — Kurcija dzejoļi, kas radušies ziemējos. 1949. gada augustā Andreju Kurciju pēc nepatiesas apsūdzības Rīgā arestē. Viņu notiesā uz desmit gadiem labošanas darbu nometnē un nosūta uz Komi APSR. 1955. gadā dzejnieku atbrīvo un 1956. gadā rehabilitē. Ieslodzījumā pavadītā laika izjūtas izteiktas ciklā «Ziemeļu elēģijas» (1953), no kura atsevišķi darbi jau publicēti žurnālā «Karogs» (1959. gadā), bet pārējās elēģijas paredzēts publicēt tai pašā žurnālā. Bez minētajām elēģijām Kurcijam ieslodzījuma gados radušies arī atsevišķi dzejoļi, no kuriem daži («Mana himna», «Dzīve patiesībai», «Es gribu domāt» u. c.) jau publicēti A. Kurcija Kopotu rakstu 5. sējumā (1982). Šeit publicējam vēl divus — «Klusums» un «Ved mani atpakaļ».

Datējumi šajā publikācijā — pēc A. Kurcija rokrakstiem. Atsevišķiem dzejoļiem uzrakstīšanas laiku noteicis šīs publikācijas sagatavotājs (šādos gadījumos gadskaitlis likts kvadrātiekvāš).

I. NO KRĀJUMA «PROMETEJA KRAUJĀ»

* * *

Tās zaļās dienas nu visas prom.
Tās dzedrās dienas — vai tās maz bija?
Tās nobira visas kā ziedu vija.
Un mirušus vārdus lūpas stoma.

Lūk, putekļains stāds kalst aizmirstā vāzē,
Un manā atmiņā dīvaini robi,
Un pretī ik rītu ūdens glāzē
Smīn tavi baltie mākslīgie zobi.

1941. 26. VIII

KRUĶI

I

Kur saulē kruķu kaudze spīd,
Es apstājos kā filozofs:
Viss brūk un krīt, un garām slīd,
Un kruķim jāaizpilda robs.
Šai nežēlīgā dienu dilā
Visaugstāk cilvēks kruķi cilā.

II

Spīd saulē kruķi dzeltenīgi valgi,
Un auksts un nedzīvs melnais balsts,
Un pēkšņi nodreb prāts un salst,
No klusuma kāds runā spalgi:
— Vērā liec!

Tavs miegs, ak, cilvēks, pārāk ciets —
No krukļa prom tu neaiztiec.

III

Kā krukļi pacelts gaisā zib
Pār tevi trisošs mēness stars.
Vējš nosten tumsā, noskrib zars,
Un prom, tik prom sirds atkal grib.

Es nevaru šai bezveidībā
Rakt krukļiem sāpju atvarus.
Rau, varens nakšu bezgalībā
Mirdz mūžu mierā Elboruss!

IV

Iet garām krukļi, krukļi vien,
Bet cilvēki ir tikai ēnas:
Uz kājām piepampušas vēnas,
Kā tārpī vaibsti lokās, lien.

Iet garām krukļi, krukļi skrien,
Tik padusē salst melnie balsti,
Bez gala tā, arvien, arvien
Pa nebeidzamo krukļu valsti.

1941. 1. IX

* * *

Jūs ņemāt man visu. Salauzāt manu prieku,
Izdzināt mani šai svešajā malā
Un skumjām sējāt pie Kaukāza lielajām klintīm,

Jūs tie, kas taisnību nīstat,
Naidnieki mani.
Un tomēr —
Atrauts no visiem, es neesmu viens!
Vientulībā es mācos nu saprast,
Ka manās krūtīs ir sirds, kas nesīkst...
Aina atnāk pēc ainas. Zinu —
Nebūšu viens es pat nāvē...
Nakts.
Pulkstenis sit stundu kā tukšā alā.
Bet sirdī man silti
Un prātā gaisma:
Redzu es domīgu zēnu pie loga
Ziemas naktī, kad mēnesnīca.
Es zinu — pirmo reizi tur mostas cilvēks,
Lai ietu uz Golgatu savu
Un neaprimtu.
Es pazīstu tevi, tu, manas bērnības draugs!
Šai naktī,
Kad pagurst mans prāts,
Tu atnāc pie manis, tu runā ar mani.
Un tad lai būtu es nelaimīgs, atstāts?
Es tevi milu, bērnība mana!

1941. 9. X

NĀKOTNEI

Tev savu Buhāru un Samarkandu
Kā dzejnieks Hāfīzs atdevu ar prieku.
Nu pēd'jo cerību kā ubagskrandu
Ap sirmojošo galvu skumjās lieku.

1941. 9. XI

* * *

Kāds rūgts un baigs ir cilvēkkāves gods!
Man dzīvē augstāks vārds bij līdzī dots:
Par cilvēci es skumstu šajās dienās,
Un svešs un tāls man lielīgs patriots.

1941. 29. XI

SIBĪRIJAS KARTI VĒROJOT

Kā no saltas, apledotas lejas
Sirmī meži smagi pretī šņāc,
Platas upes aizmiglotas lejas,
Aukstā vērojumā sastingst prāts.

Baikāls, Jakutska un Ļena —
Vārds man katrs kā asinis un sniegs:
Redzu — gaitā skumīgā un lēnā
Domīgs aiziet latvju trimdinieks.

Viņi nāk no mūsu klusām sētām,
Nāk no pilsētām, kur karogs sārts,
Krūtīs sirdi nes kā kvēlu rētu,
Narimā pie Ziemeļpola vārgst.

Vārgst un mirst, bet vienmēr nāk no jauna
Uzvarai caur nakšu baismu degt.
Kādu postu, kādu mūža kaunu,
Sibīrija, gribi sniegiem segt!

Bet tev neaizsegst un nenoslēpt neniēka!
Rīts ir dzidrs, un gars mums spirts un sprāigs:
Lielai uzvarai ar nevaldāmu prieku
Vārtus atver trimdinieku laiks.

Kā no saltas, apledotas lejas
Sirmi meži smagi pretī šņāc,
Platas upes aizmiglotas lejas, —
Tikai tu, mans draugs, vairs nepārnāc!

1941. 13. XII

SUNIM

Ham, ham!

Kam —

dzīvo, kam rej?

Kā apsvilis rītos man pretī skrej

Un gaidi maizi,

Vēderu rādi un rokas laizi —

Kam?

— Ham, ham!

Par mani dabīgās tiesības gādā,

Man konstitūcija rakstīta ādā.

1942. 24. II

* * *

Sirds mana noskumusi līdz pat nāvei.

Ne domāt gribas vairs, ne vārdu teikt.

Kā ziemeļos dziest asiņaini kāvi,

Tā, mana sirds, tev savu gaitu beigt.

Pēc zinātnes es alku. Kur tā ir?

Un māksla? Kam tā vajadzīga?

Tā melu sēkla, kas pa nakti dīga,

No taisnības un patiesības šķir.

Kur cilvēcība varenā un svētā?
Ak, mana sirds, tev vienreiz jāsaprot,
Ka tava cīņa bij jau pazaudēta,
No agra rīta laukos izejot.

1942. 27. III

MANAI MEITAI

(12. IV 1942.)

Es tevi mīlēju, kā sirds tik mīlēt var,
Kā sauli debesīs, kā rīta gaismu,
Kā savu bērību un jauno laimi —
Par visu vairāk tevi mīlēju,
Un pasaule man dzīvoja no tevis...
Un tagad tevis nav. Viss auksts un tukšs.
Kā atstumts ubags ceļa malā stāvu
Un nezinu, vai iet uz priekšu, bezmērķīgi iet
Vai atgriezties un — meklēt nebūtību,
Jo tevis nav.
Ar tevi mirusi ir mana cerība,
Mirst skumjās mana dzīvība
Un mani prāti vaid pēc tevis,
Tik pēc tevis.
Tu, saule debesīs, jel uzklausies!
Varbūt tu redzēji, kur nozūd mana laime?
Tu visu redzētāja, runā, runā!
Tu, mēness, naktī rādi ceļu man!
Varbūt tu vēroji to zūdam?
Tā jautāju es visos krustceļos,
Kad mana sirds vairs nerod krūtīs vietas.
Bet saule dziļāk slēpjas mākoņos.
Nav atbildes. Tik ēnas skrien pār klaju
Un ātri sabiezē un tumst.
Un mēness, mežos grimdams, kailos zaros raud...

* * *

Nav vārdiem paceļams, kas nava prātiem nesams.
Mēs, zemes bērni, viņas vergi esam,
Un visa loģika un gara varenība
Ir tikai stilizēta griba.

1942. 14. IV

* * *

Šai svešā pilsētā aiz loģiem šauriem
Katrs savu mieru pazemīgi glabā.
Es eju viens. Jau atkal dziedons dabā,
Un kalnos dzird jau skaļo gana tauri.

Bet cita dzīve atmiņā man mostas,
Un cita dziesma atskan manās ausīs.
Top mani soļi domīgi un gausi:
Es redzu dzimteni un viņas postu.

1942. 6. V

* * *

Pie visām caurlaidēm un kasēm
Cik asaru ir izraudāts,
Cik melu izdomājis prāts
Un vārdi teikti riebiģi un asi?

Koks sliktā vietā pūst no stumbra.
Mans sejs ir vēju svilināts,
Kā melmeņsērgu pūšļiem klāts.
Es sevi redzu apsikuma dumbūrā.

1942. 7. V

* * *

Tu izbrīnījies prasi,
Kam mana sirds tā liesmo.
Es dzirdu, dzirdu kādu dziesmu!
Mirdz manā vaigā rīta rasa.

Es viens no tiem, kas nenoveco,
Kas gara kvēle — [nesalāsāms vārds]
Ik diena — mirkļu zvīļains mats,
Un jaunā diena manā plecā.

1942

* * *

Jau puse dzīves notrimdota,
Un veltā cīņā zūd pēc gada gads,
Un otra — verga darbam dota,
Bet vienmēr tālē meklē skats.

Zied pļavās puķes. Smilgas lokās liegī.
Ak, cilvēks, cilvēks! Tev reiz jāsaprot,
Ka nākotne vēl nebūtības miegā.
Un mirklis katrs spēj mūžību mums dot.

1942. 8. VI

* * *

Kur eju —
Svešas sejas:
No manas zemes nav neviena!
Gaidu, gaidu.
Tik naktī vēju vaidi,
Un moku sviedros ataust diena.

Ak, šīs naktis, šaubu naktis garās!
Lēni soļi tukšā namā,
Stundens sitiens smagā varā;
Mana dzīve aiziet vaidēdama.

1942. 24. VI

* * *

Es tagad zinu — laime pagātnē,
Vienalga, vai tā skumīga vai laba.
Viss pagājis, kas bija nākotnē,
Tik pagātne ir mūžīga kā daba.

1942. 28. VI

* * *

Pie Ubsa ezera sēd latvju Jānis
Un skatās zaļos ūdeņos . . .
— Kur esmu es? Viss tikai māņi,
Kad Gaujas ličus atceros.

Bet neredzēt man viņu krastu,
Klus mana dvēsele kā zivs,
Kas dzelmē rāmi loka asti.
Es brīnos pats, ka esmu dzīvs.

Zviedz stepē kumeļš. Tatārs gaudo.
Man ķēvju piens gan nešķiet gards . . .
Pie Ubsa ezera es raudu,
Ka paliku es nepakārts.

1942. 3. VII

II. NO CIKLIEM «GŪSTEKŅA DZIESMAS»
UN «SENĀK UN TAGAD» (1943—1944).

SLIŅĶA GAUDAS

Ak, tagad nabagam paņemts viss,
Pat nievātais piļu diķis,
Kopš viņā garšļaukus iegulis
Kāds internacionāls liķis!

Labāk šķiet cūku rakumos
Klausīties dzeguzi aušu
Nekā bumbdrošos pagrabos
Divpadsmit stundas klaušu.

Un kaut jel kāds nācis reiz
Un teicis, kam es to daru?
Viss sašķobījies un greizs
Un sabruks pret pavasaru.

[1943. vai 1944. g.]

SENATNEI

Un, kad vairs tevis nav, es gribu tēlot,
Kas biji tu, un tavu slavu paust;
Ne citus mierināt, ne sevi žēlot —
Tik patiesībai taisnu stīgu spraut.

Kā varens koks tu, mana senatnība,
Kā pilskalns tīrelī, kas nesaplok.
Kaut garām laiks grūst bargā nežēlībā
Un kara kurmis zemes ar un rok.

Es tagad eju tavā klusā sētā.
Kur citur gan man patvērumu rast!
Kad visa pasaule guļ sagandēta,
Kā tavu cēlumu man nesaprast?

[1943. vai 1944. g.]

PRET NOVAKARU

No visām zemes varām vajāts
Kad atgriezos pie sevis valdinieks,
Man sirdī pārnāca no jauna prieks,
No visām zemes varām vajāts.

Es mierīgs aizeju pret novakaru
Un neprasu, kas mani pavadīs,
Drīz šaurā lokā viss būs nodarīts,
Un mierīgs eju es pret novakaru.

1944. 14. IV

DZIMTENEI

Šai moku stundā, liktenīgā mijā
Es saucu tavu vārdu svētā bijā
Un tavu bezmērīgo postu minu.
Zinu —
Vairs nelīdz izmisums un žēlums,
Tik gara cēlums.

1944. 4. VIII

ASINIS

Tās nevainīgās asinis, kam līt,
Tās nevar aukstā prātā nokratīt,

Ne vārdos likt, ne miņā locīt.
Tās paliek sirdi dzelt un mocīt.

Klau, kā tā vaimanā un brēc!
— Viss sagandēts, viss sagandēts! —

Jel klusi, sirds! Es gribu lūpas spiest
Pie asiņainās zemes — ciest un ciest.

1944. 6. VIII

NAIDIGAS VARAS

Ar naidu, melnsarkanu naidu
Ir pasaule piegānīta:
Tu klausies naktī — tik vaidi,
Tik vaidi skan baigi līdz rītam.

Sauc: zobu pret zobu! Kā dzeltas
Mokās saduras naidīgas varas.
Tagad es zinu — viss velti,
Ja prāta durvis mums neatdarās.

Es esmu apnicis cilvēknievu.
Neviens nav modināms draudot,
Jeb vai jūs gribat, ka skumju dieve
Aiziet ar mani no pasaules raudot?

[1944] 16. IX

VAID ZEME

No nebrīvības brīve neizaug,
No mokām un no verga varas
Nekad mums plašums neatdarās.
Tik skumjas acis nākamībā raug!

Tās skumjās acis — sāpju dvēseles,
Kas sirdij nodrebēt liek dziļumos:
Es redzu, redzu visus atstumtos,
Vaid, zeme vaid no tālas pagātnes.

1944. 19. IX

BĒGLIS

I

Ziemeļmeita ledū kalta,
Salta, salta
Tava sirds!
Un es ubags tavā priekšā,
Un aiz manis vēji ņirdz:

— Kur nu tava druva zaļā,
Tavu darbu vēlais brieds?
Logi vaļā, durvis vaļā,
Tavā mājā klusums klie dz. —

Paliec, lepnā Ziemeļmeita!
Tavi kāvi neatsarks...
Mani brāļi, eita, eita!
Mūsu tautai vakars bargs.

II

Turp, kur Dzintarzemes meži zil,
Mana sirds, ko sauc, ko vil?

Laukā ganiņš tālē gavilē.
Ak, neviens tā nedzied pasaulē!

Klau, mans kumeļš atālā tur zviudz!
Skumji, skumji priedē dzilna klieudz.

Sētas vidū ozols drūms un bargs —
Manu senču aizstāvis un sargs.

Lakstīgala vecā ābelē —
Vai tā mana bērna dvēsele?

Loka cauna egles galotni,
Pelēks akmens manā pagalvi.

III

Kara dzirnas maļ un maļ.
Sila priedē dzeņi kaļ,
Klau, kā kaļ!

Bēris gausi solī min,
Vai vēl pārnāksim, kas zin?
Kas to gan zin?

Bēgļu gaitas staigāt grūt.
Sirds, tev gribas mājās būt,
Mieru gūt?

Kāra dzirnas maļ un maļ.
Nav vairs ceļa atpakaļ:
Dzenis krustu kaļ.

IV

Liels miers pār mani un pār manu aunu,
Kas noguris pie ratiem klusu gremo;
Zirgs nobeidzies un nesajūt vairs kaunu,
Un nežēlība viņu nepazemo.

Bērns aizmidzis. Jau numurs viņam kaklā.
Kā pēdējo to svešai varai došu.
Es stāvu viens un raugos tumsā aklā
Ar sirdi atklātu un prātu drošu.

Mans nabags bērns! Tie nokauss tavu garu,
Kā mašīnu tie tevi nāvē dzīs...
Un nicināt šo pasauli es varu,
Kas apmāta drīz sevi izpostīs.

Liels miers pār mani un pār manu aunu,
Kas noguris pie ratiem klusu gremo;
Zirgs nobeidzies un nesajūt vairs kaunu,
Un nežēlība viņu nepazemo.

V

Jau vakarzvaigzne debess malā liesmo,
Un rieta sārtums nodziest pamazām,
Un salti vēji zaros uzsāk dziesmu.
Kam tagad savas mājas — labi tam!

Pie drūmās egles domās galvu sleju,
Un zaļais zaru jums pār mani klāts:
Nu tumsā apkaunots es slēpju seju,
Kas biju jaunai gaismai aicināts.

Es aizmirst gribu dzīvi, pilnu naida,
Kur cīņijos es dzīts un nicināts,
Sirds mana pielijusi zemes vaidu,
Kā aukstos dzelžos sāp, tā sāp mans prāts.

Jau vakarzvaigzne debess malā liesmo,
Un rieta sārtums nodziest pamazām,
Un salti vēji zaros uzsāk dziesmu.
Kam tagad savas mājas — labi tam!

[1944]

UZRAKSTS UZ KĀDA PIEMINEKĻA

Cilvēk, galvu zemāk liec!
Tavi varoņi te rakti.
Brīves kausu drupās triec,
Aizejot pa vergu nakti!

[1944?]

SARUNA

Tēvs:
Vai gan tādēļ meitu audzināju,
Lai kā verdzeni to svešā zemē dotu,
Jaunību tai noplēstu kā rotu?
Māt, ak, māt! To gan es nezināju.

Māte:
Ko mēs zinām? Ko lai darām?
Tomēr cerēt vienmēr varam.
Daudz ir pēdu dzīves celiņā:
Galvu paceltu iet meitiņa.

Tēvs:
Vai gan tādēļ loloju es dēlu,
Lai kā kroplis atgrieztos tas vēlu?
Nāves gultu nāc nu tagad klāt!
Māt, ak, māt!

Māte:
Dēls, mans dēls, nu laidies miega rokās!
Vecā ābele aiz loga lokās,
Zarā putniņš čiepst kā neziņā.
Dusi, dēls! Tā tava māsiņa.

[1944]

AIZBRAUCEJAI

Elš aiziedams kuģis pūtienu grūti,
Tas aizveda manu dārgāko krauti.
Un pēkšņi es saprotu, zinu, jūtu,
Ka it nekā man vairs, nabam, nav.

Vējš plīvo matus un mēteli pausta,
Un ilgi es vēroju debess pūti.
Kur pēdējie stari pār jūru stāst,
Un tu, mana saule, kur aizgrāvis?

Un vienmēr, kad vīro staksies
Pār akmeņiem klusārstā,

VED MANI ATPAKAĻ!

Ved mani atpakaļ uz zemi dzimto!
Seit mana sirds bez gala bēdās slimst:
Zūd dienu gaita neaprimtā,
Un dvēsele tik dziļāk tumsā grimst.

Kāpēc es nemiru pie tavām kājām?
Tev vienīgai es biju parādnieks.
Nu tagad vienam, atstumtam un vājam
Man atņemts ir šis pēdējs skumjais prieks.

Viss pārmainījies — neziņā un baismā,
Viss nejēdzība, kur reiz bija prāts;
Un ziemeļledu atspīduma gaismā
Viens cīnos es ar sevi nicināts.

Ved mani atpakaļ uz zemi dzimto!
Seit mana sirds bez gala bēdās slimst:
Zūd dienu gaita neaprimtā,
Un dvēsele tik dziļāk tumsā grimst.

1953

PERSONU RĀDĪTĀJS

(1988—1989)

Personu rādītājā ietverti «Varavīksnes» divos pēdējos laidienos pie-
minētie literatūras, kultūras un sabiedriskie darbinieki.

Rakstu autori apzīmēti ar zvaigznīti.

Iekavas liecina, ka raksts ir par attiecīgo personu.

Saīsinājums «il.» attiecas uz ilustrācijām.

Rādītājā nav uzrādītas personas, kuras ietvertas literārajos kalen-
dāros.

Ābele Alma 88—117.	Ambainis Vilis Skat. Austrums
Ābolings Johans Skat. Āboliņš	Vilis
Jānis	Amtmanis-Briedītis Alfreds 89—
Āboliņš Jānis 88—14.	104.
Ādamsons Eriks 89—53.	Anaksagors 89—134.
Aihenvalds Jurijs 89—86., 89.—92.	Anaksimandrs 89—131.
Aishils Skat. Eshils	Anaksimens 89—131.
Akmentiņa Dace 88—128.	Andersens Hanss Kristians 89—235.
Akurātere Līvija 89—4., 218—230.*	Andersone Laima 88—117.
Akuraters Jānis 88—39. 89—77.,	Andersons 89—84.
78., 90.	Ansbergs Gotfrīds 88—129.
Akvīnas Toms 89—130.	Apinis Aleksejs 89—4., 126., 144.—
Alkajs 88—62.	152.*
Alunāns Ādolfs 88—45. 89—168.,	Apsišu Jēkabs 88—118., 122.
171., 173., 181., 218., 220.—222.,	Apulējs 88—66., 67.
225., 226., 229., 230.	Aristofāns 88—66., 73.
Alunāns Heinrihs (Indriķis) 89—	Aristotelis 88—62., 66., 67., 73.
178.	89—129.—132., 134., 140.
Alunāns Juris 89—14., 16., 18., 22.,	Arndts J. G. 89—158.
49., 101., 164.	Arnītis Ādolfs 88—129.

- Āronu (Brencēnu) Matīss 89—185.,
 202.—205., 209., 215., 216.
 Asars Jānis 89—78., 103.
 Asmuss Valentīns 89—130.
 Aspazija 88—46., 57., 88., 122.
 89—77., 221.
 Auseklis 88—6.—8. 10., 12. 89—
 102., 173., 177., 178.
 Austrīņš Antons 89—51., 77., 102.
 Austrums Vilis 89—165.
 Bairons Džordžs Gordons 89—53.,
 229.
 Balodis Antons 89—78., 95.
 Baltpurviņš Augusts 89—79.
 Balzaks Onorē de 88—57.
 Banga Tija 88—46.
 Bārda Antons 88—129. 89—78.
 Bārda Fricis 88—4., 78., 87.—99.,
 129.
 Barons Krišjānis 88—4., 130.
 89—33., 78., 102., 164.
 Baumanis Jānis 89—219.
 Baumanovskis P. 89—172.
 Belijs Andrejs 89—48.
 Beļinskis Visarions 89—90., 91.
 Berdjajevs Nikolajs 89—89.
 Berenss Johans Teodors 89—157.
 Bergman(i)s Gustavs 88—146.—
 148., 152.
 Bērs Kārlis 89—135.
 Bērsons Ilgonis 89—100.—104.,
 202., 217.
 Bērziņa Emma 89—il.
 Bērziņa-Rautmane Maiga 89—il.
 Bērziņš Arturs 89—79.
 Bērziņš Jānis 89—236.
 Bērziņš Ludis 89—217.
 Bērziņš-Andersons Jānis 89—il.
 Bezeke Johans Melhiors Gotlibs
 89—135.
 Bifons Zoržs 89—133., 139.
 Bīlenšteins Augusts 89—192.
 Birkerts Antons 88—29. 89—138.,
 236.
 Birkerts Pēteris 88—46.
 Birojs Eduards 89—il.
 Birznieks-Upītis Ernests 89—76.(?)
 95., 103.
 Birznieku Latīņa 89—76.
 Birznieku Sofija 89—76.
 Blaufūss F. B. 89—147., 148.
 Blaumanis Arvids 89—235.
 Blaumanis Rūdolfs 88—32., 53.—
 55., 82., 122., 125., 129., 130.
 89—4., 103., 115., 231., 232.,
 234.—236.
 Blaus Pēteris 89—77., 232., 234.,
 235.
 Blūms Simons 88—14.
 Bļodone Dzidra 88—7.
 Bojenieks Skat. Briedis Ernests
 Bondarevs Pēteris 89—36.
 Bonnē Šarls 89—135., 136.
 Bračs Augusts 88—130. 89—79.
 Brandere (skolotāja) 88—72.
 Brante Lilija 89—217.
 Brencēns Eduards 88—120.
 Briedis Ernests 89—207., 213.—
 215.
 Briedis Leons 88—5., 110.
 Briedis Raimonds 89—4., 164.—
 182.*
 Brigadere Anna 89—77., 221.
 Briķis (Birķis) Skat. Driega Jānis
 Brīvzemnieks Fricis 88—12. 89—
 137., 194., 202.—204., 206., 208.,
 209., 216.
 Brūklenājs 89—79.
 Bruno Džordāno 89—125., 126.
 Budulis Hermanis 88—110.
 Bulgakovs (profesors) 89—89.
 Bundža Dāvids 89—103.
 Burdā Skat. Freimanis Aleksandrs
 Cālīts Edvards 89—77.
 Cers Kārlis 89—77.
 Cēzars Kajs Jūlijs 88—28., 62.
 Cicerons 88—70.

Čakla Inta 89—60.
Čaks Aleksandrs 88—46., 47., 49.,
54., 59., il. 89—107.
Čākurs Jānis 89—4., 237.—257.*

Dalbiņš Daniēls Gotlībs 89—231.
Dāle Pauls 89—86.
Damburs Edgars 89—105.
Dante Aligjeri 88—57.
Darvins Čārlzs 89—42., 133.
Debners (mācītājs) 89—25.
Deglavs Augusts 89—78.
Dekarts Renē 89—133.—135., 139.,
140.

Demins A. 89—154.
Demokrīts 89—131., 139., 140.
Didro Denī 89—133.
Dievkociņš Jūlijs 89—103.
Dikenss Čārlzs 89—234.
Dinsbergs Ernests 89—152.
Dinsbergs Krišjānis 89—151., 152.
Dirīkis Bernhards 89—21., 173.,
180., 194., 208.

Diženajo Bernhards 89—77.
Dokalnietis J. Skat. Goba Alfreds
Doku Atis 89—102.
Dombrovska Natālija Marija 89—
179.

Dombrovskis Jēkabs 89—179.
Dostojevskis Fjodors 88—48., 57.
89—90.
Dravnieks Jēkabs 89—8.
Driega Jānis 89—95., 98.
Drīzule Rīta 88—157.
Duburs Jēkabs 89—62.
Duhanova Zinaīda 89—36.
Dzelzskalns Jānis 88—127.
Dzenis Burkards 88—130.

Eferts-Klusais Ernests 89—4., 5.,
(31.—46.), il.
Egle Anna 88—118., 119. 89—il.
Egle Elmīra 88—118., 123.
Egle Kārlis 88—4., 32., (116.—
131.).

Egle Kārlis (sen.) 88—118., 120.
Egle Rūdolfs 88—46., 116., 118.,
120., 122., 130. 89—4., 5., (47.—
61.), il.

Eglītis Viktors 89—77., 90., 103.
Eidemanis Roberts 89—77.
Eihenbaums Boriss 89—48., 50., 55.
Eihvalds Vilnis 88—92.
Einhorns Pauls 89—145., 149.
Eiripjids 88—74.
Ekarts Jūlijs 89—155.
Eldgasts Haralds 89—78.
Elsalu H. 88—151.
Elvers Kaspars 88—148.
Empedokls 89—127.
Endzelīns Jānis 88—66.
Engelss Frīdrihs — 89—42.
Eņģeļa Māra 88—3., 45.—49.*
Erasms Roterdamietis 89—133.
Erlihs J. 89—124.
Ermanis Pēteris 88—78., 130.,
89—60., 103., 106.
Erss Ādolfs 89—59.
Esenberģis Jānis 89—55., 56.
Eshils 88—74.
Everte Aivija 4., 78.—86.*
Ezeriņš Jānis 89—117., 118.
Ezops 88—64.

Fallijs 89—76., 103.
Feldhūns Ābrams 88—4., 73.—77.*
Fēlmans Frīdrihs Roberts 89—185.
Firduosi 89—97.
Fīrekers Hristofors 88—148.
Fīrhuifs G. 89—9.
Fortunatovs Filips 89—89.
Franklins Džons 89—132.
Freimanis Aļeksandrs 89—95.
Frēzers Dž. 88—134., 143.
Frīdemanis Jānis 89—194.
Fridrihsons Kurts 88—75., 76.
Gailis Mārtiņš Skat. Santeklērs
Ludvigs
Gailīte Angelika 89—78.
Galilejs Galileo 89—136., 140.

Gangnuss R. 88—46.
Garjāns Jānis 88—34.—36*
Gēte Johans Volfgangs 88—46., 52.,
53., 57.
Gledičš 89—133.
Gliks Ernests 88—148.
Goba Aldis Skat. Goba Alfreds
Goba Alfreds 89—4., 5., 81.—99*,
(100.—104.), 106., 107., 182.,
208.
Goba Arturs 88—5., 156.—173*
Gogolis Nikolajs 89—90., 229.
Golts Augusts 88—130.
Gorkijs Maksims 88—128. 89—42.
Graubiņš P. 88—146.
Graudiņš Kārlis 88—149.
Grāvītis Viktors 88—5., 146.—
155*, 148., 155., 157.
Greijs 89—132.
Greitjāne Rēgīna 89—32., 37.
Grēviņš Valdis 88—46.
Grigulis Arvīds 88—47. 89—104.
Grindelis Dāvids Hieronīms 89—
231.
Grīns Jānis 88—50. 89—78., 107.
Grosmans Leonīds 89—119.
Grosvalds Frīdrihs 89—194.
Grots Jānis 89—53.
Grūbers J. G. 89—158.
Gruzna Pāvils 88—46. 89—78.
Gulbis Edvards 88—64.
Gulbis Jānis 89—77., 103.
Guleke (mācītājs) 89—26.
Gumiļovs Nikolajs 89—48.
Gventers (skolotājs) 88—14.
Giezens Augusts 88—3., 4., (61.—
77.), il.
Hafiss 89—97.
Haijams Omārs 89—97.
Hallers Albrehts fon 89—135., 136.
Hamanis Johans Georgs 89—155.,
157.
Hamsters Kārlis 88—46.
Hamsuns Knuts 88—121.
Haralds Skat. Vensku Edvarts

Hārvejs Viljams 89—134., 135.
Heine Heinrihs 89—42.
Helmonts Jans Baptists van 89—
133.
Hercens Aleksandrs 89—190.
Herders Johans Gotfrīds 89—157.
Hermans D. 89—139.
Heršels Viljams 89—136., 138.
Hēsiods 88—76., 77.
Himzelis Nikolajs 88—13.
Hipelis Teodors Gotlībs 89—157.
Hipokrāts 89—134.
Hofmanis Ernests Teodors Amadejs
88—41., 99.
Hofmanstāls Hugo fon 88—88.
Holbahs Pols Anrī 89—133.
Holbergs Ludvigs 89—219.
Holtejs K. 89—171., 220., 229.
Homērs 88—62., 66., 67., 73., 74.,
76., 145.
Hūns Kārlis 89—85.
Hurts Jakobs 89—184., 196., 197.
Hvostovs Mihails 89—89.
Ieviņš Kārlis 88—3., (28.—33.), il.
89—79.
Ingenhauzs 89—133.
Ivanovs Vjačeslavs 88—134., 137.
Jakobsons 89—53.
Jakobsons Romans 89—50.
Jansons Alberts 89—153., 159., 197.
Jansons-Brauns Janis 89—45., 103.
Janševskis Jēkabs 88—121.
Jātnieks J. 89—21.
Jaugietis Voldemārs 89—100.
Jaunsdrabiņš Jānis 88—4., (78.—
86.), 121., 122. 89—3., 79., 90.,
94., il.
Jēgens O. 89—122.
Jēgere-Freimane Paula 89—217.
Jegorovs Dmitrijs 89—89.
Jēkabsons Kārlis 89—76.
Jeļizarenkova Tatjana 88—141.
Jēpe Oskars 89—89.

- Jirgens Kārlis 89—235.
 Jirgens Rūdolfs 89—235.
 Johansons Andrejs 89—122.
 Jokums Konrāds 89—31., 46.
 Kaija Ivande 89—78.
 Kalniņa Ieva 89—4., 153.—163.*
 Kalniņš Jānis (rakstnieks) 88—3.,
 6.—12.* 89—4., 6.—30.*
 Kalniņš Jānis (skolotājs) 88—123.,
 127.
 Kalniņš Juris 88—10.
 Kalniņš Krišjānis 89—194.
 Kalniņš Miķelis 89—231., 233.
 Kants Imanuels 89—89., 125., 126.,
 139.
 Kārklīņš Kārlis 88—88., 89., 101.
 Kārstenis 89—77.
 Kāso (izglītības ministrs) 89—87.
 Kaudzīte Elza 89—29.
 Kaudzīte Matīss 88—7., 8., 10.,
 120., 129. 89—6.—30., 78., 215.
 Kaudzīte Reinis 88—7., 8., 120.
 89—4., 5., (6.—30.), 78., 215., il.
 Kautskis Karls 89—44.
 Kēlers Johans 89—4., (183.—200.)
 Kīršentāle Ingrida 89—4., 31., 45.,
 105.,—108.
 Kivīnens Skat. Balodis Antons
 Kizeveteris Aleksandrs 89—88.
 Klausīņš Roberts 89—51., 78.
 Kleina (aktrise) 89—230.
 Klētnieks J. 88—157.
 Klitija 89—103.
 Klungsta Rita 89—4., 62.—64.*
 Kļaviņš Jānis 89—77., 85., 104.
 Knābe Johans 88—14.
 Knoriņš Vilis 88—28. 89—78.
 Kols Johans Georgs 88—146.
 Konste Andra 88—4., 100.—109.*
 Koņevskis Ivans 88—88.
 Koperniks Nikolajs 89—137.
 Korints Loviss 88—82.
 Krastiņa Anna 88—126.
 Krastiņš Jānis 89—36.
 Krauja A. Skat. Balodis Antons
 Kraukle-Damroze Karlīne 89—30.
 Kravalis Osvalds 89—60.
 Kreicbergs Jānis 89—179.
 Kreicvalds Frīdrihs Reinholds 89—
 185.
 Krenklis Jēkabs 89—6.
 Kristovskis Andrejs 89—151., 152.
 Kronvalds Atis 89—16., 17., 22.,
 33., 101., 165., 169., 170., 176.,
 203., 227.
 Krūza Kārlis 88—130. 89—48., 51.,
 52., 55., 77.
 Kubuliņa Anda 89—60.
 Kundziņš Kārlis 89—142., 153.,
 154., 194.
 Kurcijs Andrejs 89—4., (237.—
 257.)
 Kursīte Janīna 88—5., 132.—154.*,
 133., 139. 89—60.
 Kursītis Andrejs 88—5., 110.—
 111.*
 Kuršinska Latvija 89—237., 238.,
 244.
 Kuršinska Lūcija 89—237.
 Kēlepe J. 89—217.
 Kēnga Lauma 88—105.
 Kēniņš Atis 89—78.
 Kēzuis V. 89—100.
 Lafatērs 89—135.
 Laicēns Linards 88—122. 89—48.,
 55.—57., 77., 85., 94., 103., 104.,
 112.
 Laiviņš A. 89—77.
 Lamētrs Ziljēns Ofrē de 89—133.
 Lapiņš Jānis 88—127. 89—86., 177.
 Laplāss Pjērs Simons 89—139.
 Laus Teodors Ludvigs 89—124.
 Lautenbahs Jūsmiņš 88—8., 47.,
 134.
 Lavuazjē Antuāns Lorāns 89—129.
 Lazdiņš Reinholds 89—94.
 Lazovskis Ilmārs 88—4., 62.—68.*

- Leibnics Gotfrīds Vilhelms 89—
127., 128., 135., 141.
Leibnijs 89—140.
Leikips 89—139.
Lejnīeks K. 89—128.
Lēmanis O. 88—46.
Leopardi Džakomo 89—53.
Lerhs-Puškaitis Ansis 88—46.
Lēvenhuks Antonijs van 89—133.,
134.
Līpa Mārtiņš 89—77.
Līepiņš (skolotājs) 89—38.
Līepiņš Didzis 89—4., 201.—217.*
Līepiņš O. 89—106.
Līgotiņš Jēkabs 88—130. 89—79.,
94.
Lindners Johans Gothelfs 89—
153.—162.
Lindvarts 89—166.
Linnejs Kārlis 89—133.
Līventāls Teodors 89—94.
Lomonosovs Mihails 89—129., 132.,
137.
Lorencs Viktors 88—4., 68.—70.*
Lukrēcijs 88—62. 89—139.
Leņins Vladimirs Iljičs 89—36.,
37., 39., 41., 42., 44.
Lermontovs Mihails 88—88. 89—
53., 90.
Lihačovs Dmitrijs 89—51.
Madernieks Jūlijs 88—130. 89—83.
Mālbergis Frīdrihs 89—103.
Malbranšs Nikola 89—135.
Malpigijš Marčello 89—134.
Manasejns N. 89—191.—196.
Mancelis Georgs 88—147., 148.,
89—132.
Mariots Edms 89—133.
Māteru Juris 89—103., 164., 174.,
182., 210., 214.
Mauriņa Zenta 88—88., 90., 92.
89—107.
Medenjs Jānis 89—53.
Medinska-Valdemāre Marija 89—
4., (201.—217.), il.
Medinskis Ģēdis 89—204.
Melderis Emīls 88—il.
Melngailis Emīlis 88—129.
Merķelis Ģarļibs 89—153., 159.,
162., 168., 172., 173.
Mežapuķe Zinaīda 88—7.
Miesnīeks Kārlis 89—104.
Mihelsons G. 89—170.
Milenbahs Kārlis 88—149.
Minsters Sebastjāns 89—147.
Misiņš Jānis 88—116., 117., 128.,
130. 89—219., 221.
Monteņš Mišels 88—31.
Morhofs 89—133.
Muižels Kārlis Justs Dāvids 89—
231.
Naļivaiko Dmitrijs 88—88.
Naumane Marija Skat. Medinska-
Valdemāre Marija
Neikens Juris 89—102., 103., 201.
Neretniece Anastasija 88—7.
Nidhēms 89—133.
Niedra Andrievs 89—77., 88., 118.
Novaliss 88—91. 89—53.
Nūtons Izaks 89—138.—140.
Okels E. 89—125., 126.
Oleārijs Ādams 89—144., 145., 147.
Ostrovskis Aleksandrs 89—229.
Ovidijs 88—62., 67.
Ozoliņš Ojārs 88—156., 157., 162.,
167., 173.
Ozols Jānis 88—130.
Pabsts K. E. 89—146.
Pakulis Kārlis Skat. Ieviņš Kārlis
Pannekuks Antonijs 89—138.
Papīziuss 88—70.
Parandovskis Jans 88—157.
Pastērs Luijs 89—133.
Paukuls Ernests 88—110., 114.,
115.
Paustovskis Konstantīns 88—86.

- Pavasaru Jānis 89—56.
 Pēkšēna Maija 89—4., (218.—230.), il.
 Pēkšēns Jēkabs 89—230.
 Pēkšēns Konstantīns 89—219.
 Pelcs Dāvids 89—194.
 Pelēkais Kārlis 89—il.
 Pero Šarls 89—133.
 Pērsietis 89—102.
 Pētersone (Poruka) Ernestīne 88—110., 129., 130.
 Pētersons Jūlijs 89—78.
 Pijols Imants 88—6.
 Pilsātnieks Jēkabs 89—21., 173.
 Pīpiņš-Vizulis Ermanis 89—79.
 Plaudis Egils 88—4., 70.—71.*
 Plaudis Jānis 88—47.
 Plauts 89—154.
 Plūdonis Vilis 88—78., 83., 87., 130. 89—48., 51., 52., 55., 58., 78.
 Pļehanovs Georgijs 88—36.
 Po Edgars 88—41. 89—53.
 Podniece Šarlote 88—108.
 Poruka Karmena Tatjana 88—129.
 Poruka Līze 88—125., 127.
 Poruks Jānis 88—4., (110.—131.). 89—48., 49., 103.
 Poruks Jēkabs 88—119., 127.
 Prande Alberts 89—103.
 Priede Gunārs 88—3., 6.—12.*
 Priedītis (skolotājs) 88—72.
 Puļķītis Zanis Skat. Santeklērs Ludvigs
 Pumpurs Andrejs 88—3., 6.—12., (13—27.), 149., il. 89—102., 159., 177.
 Pumpurs Indriķis 88—6.
 Pumpurs Indriķis (sen.) 88—16., 18.—24.
 Pumpurs Jānis 88—16., 24., 25.
 Purvītis Vilhelms 88—82.
 Pussars Romāns 89—4., 182.—200.*, 186.
 Pušķins Aleksandrs 89—90., 98.
 Rainis 88—7., 42., 46., 52., 88., 122. 89—42., 55., 77., 95., 103., 112., 153., 159., 162., 163., 179.
 Ramats Eduards 89—77.
 Rātmindere Ilze 88—8.
 Reinics 89—194.
 Reiss K. 89—84.
 Reiters Jānis 89—146., 147.
 Rēmers Ole Kristiansens 89—140.
 Rihmans Georgs Vilhelms 89—132.
 Rilke Rainers Marija 88—88.
 Rolāns Romēns 89—238.
 Romanovs Nikolajs 89—89.
 Roterdams Erasms Skat. Erasms Roterdamiētis
 Roze Jānis 88—130. 89—63., 102.
 Rozegers Pēteris 89—234.
 Rozentāls Janis 88—82., 128.—130.
 Roziņš Fricis 89—34., 42., 96., 103.
 Rozītis Pāvils 88—29. 89—4., 5., 58., 77., (81.—99.), 104., il.
 Rožkalne Anita 89—4., 105.—120.*
 Rubīna Ieva 88—61.—62.*
 Rudzītis Rihards 88—3., 47.
 Ruso Zans Zaks 88—30.
 Rutkovskis Ā. 89—9.
 Sadirins 89—94.
 Sakulīns Pāvels 89—89.—92.
 Samsonovs (profesors) 89—89.
 Sanders Jānis 88—149.
 Sapfo 88—62. 89—83.
 Saulietis Augusts 88—130. 89—48., 78.
 Segantini Džovanni 88—82.
 Semjonovs Nikolajs 89—193.
 Siliņš K. 88—157.
 Siliņš Matīss 89—76.
 Silvijs 89—133.
 Skalbe Kārlis 88—29., 32., 40., 88. 89—3., 38., 48., 49., 52., 53., 55., 57., 77., 90.
 Skots Valters 89—234.
 Skuja Frīdis 89—78.

- Skujeniece Biruta 88—3., (45.—60.), il.
 Skujiņa Austra 88—4., (100.—109.), il.
 Skujiņa Herta 88—100., 101., 103., 104.
 Skujiņa Rūta 88—100., 104.
 Smilģis Eduards 88—45.
 Sofokls 88—66., 67.
 Sokolovs Vasilijs 89—130.
 Spāģis Andrejs 89—126., 165.
 Spalancāni Lacāro 89—133., 135.
 Spaskis Boriss 89—132.
 Spinoza Benedikts 89—125.
 Spora Elize Sarlote 89—168., 173., 178.
 Sprūdžs Alberts 89—103.
 Stabule Fēlikss 88—4., 100—109.
 Stālbergs Kārlis 89—170.
 Stenders Aleksandrs Johans 89—170., 219.
 Stenders Gothards Frīdrihs 88—146.—148., 151., 152. 89—4., (121.—143.), 148., 149., 151., 152., il.
 Stērstu Andrejs 89—11., 194.
 Stobe M. 89—151.
 Stradiņš Jānis 89—122., 127., 135., 137.
 Straume Jānis 88—116., 117., 123.
 Straume Jūlijs 88—116., 117., 123., 127.
 Strods Heinrihs 89—135.
 Stučka Pēteris 89—31., 34., 38., 40., 42.—45., 103.
 Students Kārlis 89—57., 58.
 Sudrabkalns Jānis 88—45., 46. 89.—51., 53.—55., 107.
 Sudrabu Edžus 89—77., 103., il.
 Sūna E. 89—51.
 Svārmerdams Jans 89—134.
 Svarāne Melita 89—4., 231.—236.*
 Svarāns Antons Skat. Goba Alfreds
 Svēlpis Alnis 89—4., 121.—143.*, 124., 132., 137., 139.
 Salbers Kr. 89—158.
 Salkonis 89—79.
 Santeklērs Ludvigs 89—4., 5., (62.—80.), il.
 Sekspīrs Viljams 88—57., 89—49.
 Seremetjevs (grāfs) 89—20.
 Sillers Eduards 89—79.
 Sillers K. 89—162.
 Šķilters Gustavs 88—130.
 Smīds (Smits) Hermanis 89—205.
 Smits Kārlis Kristiāns 89—168., 174.
 Sopenhauers Arturs 89—89.
 Steinbergi (brāļi) 89—152.
 Steinhauers Jānis 89—148.
 Sternbergs Jānis 89—il.
 Strāls Aleksandrs 89—104.
 Strāls Kārlis 88—29., 117. 89—48., 56., 77., 85.
 Streiterfelds K. 89—166.
 Svābe Arveds 88—3., (34.—44.), 83. il. 89—59., 78., 84.
 Tagore Rabindranats 88—123.
 Tārs J. 88—33.
 Terencijs 89—153.
 Tīks Ludvigs 88—88.
 Timirjajevs Kliments 89—42.
 Tiņanovs Jurijs 89—50.
 Tīrzmaliete 89—76.
 Tolstojs Ļevs 88—122., 124. 89—90.
 Tomaševskis Boriss 89—50.
 Tomsone Elza 89—180.
 Tomsone Irma 89—180.
 Tomsons Jānis 89—166.
 Tomsons Rihards 88—6., 89—4., (164.—182.), 220, 229., il.
 Toporovs Vladimīrs 88—134., 137., 141., 163.
 Trasuns Francis 89—103.
 Treijs Rihards 89—4., 31.—46.*

- Treimane Inese 88—3., 28.—33.*
 Treimanis-Zvārgulis Edvarts 88—
 42., 129., 130. 89—103., 104.
 Turgeņevs Ivans 88—124.
 Ulmanis Kārlis 88—40., 43.
 Ulmanis Kārlis Kristians 88—148.,
 149., 152.
 Unams Zanis 89—202., 204., 206.,
 208.—210., 213., 216.
 Upītis Andrejs 88—(34.—36.), 36.—
 44.*, 99. 89—47., 77., 103., 109.—
 114., 118., 165.
 Vainovskis Jānis 89—77.
 Valavanidis Jānis 88—129.
 Valcelis Oskars 89—51.
 Valdemāre Marija Skat. Medinska-
 Valdemāre Marija
 Valdemārs Indriķis 89—203., 217.
 Valdemārs Krišjānis 89—4., 22.,
 102., 164., 176., 177., (183.—
 200.), 201.—204., 206., 216., 217.
 Valeinis Vitolds 89—60.
 Valerijs Skat. Zariņš Kārlis
 Valeskalns Pēteris 89—122., 124.
 Valters Miķelis 89—116.
 Vasks Andrejs 88—155.
 Vēbers Aleksandrs 89—194.
 Vecgrāvis Viesturs 89—4., 47.—
 61.*
 Veidmane Ruta 88—85., 96.
 Veidenbaums Eduards 88—42. 89—
 48., 49., 103.
 Veidenbaums Kārlis 89—49.
 Veinbergs Frīdrihs 89—194.
 Veinis Pēteris 89—79.
 Vensku Edvards 88—46. 89—7.,
 55.
 Vergilijs 88—62., 66., 73., 74., 77.
 Verharns Emīls 88—42.
 Veselis Jānis 88—47.—49., 57., 58.
 Veselovskis Aleksandrs 89—51.
 Vēvers Aldis 88—5.
 Vičs Andrejs 89—102.
 Vidiņš Jānis 89—102.
- Vidzemnieks R. Skat. Kaudzīte
 Reinis
 Viese Saulcerīte 88—6.
 Viksna A. Skat. Goba Alfrede
 Viksna Antra 88—4., 87.—99.*
 Villeruša Vaida 88—3., 13.—27.*
 Vinklers Jēkabs 88—149.
 Vinogradovs Viktors 89—48., 50.
 Vipērs Boriss 89—89.
 Virza Edvarts 89—52.—55., 79.
 Višeslavcevs (profesors) 89—89.
 Vitmens Volts 88—92.
 Volfs Kaspars 89—135.
 Volfs Kristians 89—127., 128.
 Volkova Līvija 88—12.
 Vulfs Edvards 89—78.
- Zāle Kārlis 88—100.
 Zālīte Māra 88—142., 143.
 Zaļkalns Teodors 88—100.
 Zanders Ojārs 88—4., 83., 116.—
 131.* 89—217.
 Zaravičs Pēteris 88—120., 123.,
 127.
 Zariņš Kārlis 89—4., 5., (105.—
 120.), 164., il.
 Zeiferts Teodors 88—35., 47., 122.,
 128.—130. 89—48., 79., 94., 173.,
 208., 217.
 Zeltiņš Voidemārs 89—104.
 Zeltmatis 89—78.
 Zemule Līze 88—21.—23.
 Zemzare Daina 89—122.
 Ziemeļnieks Jānis 89—52., 57.
 Zolā Emīls 88—57.
 Zunte Arnolds 89—4., (231.—236.)
 Zunte Indriķis 89—231.—233.
 Zvaigznīte Jēkabs 89—103., 201.
 Zirmunskis Viktors 89—48., 50.,
 51.
 Zonvāls Mišels 88—136., 145.

Dace Važa

ILGONIS BĒRSONS

LITERĀRAIS KALENDĀRS 1990. GADAM

175

28. aprīlī — tulkotājs un dzejnieks Ansis Leitāns (1815—1874).

160

29. aprīlī — dzejnieks un publicists Krišjānis Dinsbergs (1830—1904).

5. septembrī — prozaiķe Marija Medinska (dzim. M. Valdemāre; 1830—1888).

150

24. janvārī — dzejnieks Jānis Neilands (1840—1915).

140

18. februārī — publicists un žurnālists Ansis Bandrevičs (1850—1935).

3. maijā — literatūrvēsturnieks un dramaturgs Kārlis Kundziņš (1850—1937).

20. augustā — literatūrvēsturnieks, dramaturgs un dzejnieks Kažoku Dāvis (Dāvids Pelcs; 1850—1913).

18. septembrī — dzejnieks Auseklis (Miķelis Krogzemis; 1850—1879).

26. septembrī — tulkotājs un dzejnieks Pāvuls Pļavenieks (1850—1888).

29. oktobrī — grāmatu izdevējs Eduards Zīslaks (1850—1888).

25. decembrī — dzejnieks Pīters Migliniņš (1850—1883).

- 25. janvārī — dzejnieks un literatūras kritiķis Fricis Bārda (1880—1919).
- 23. maijā — literatūras teorētiķis un dzejnieks Augusts Bračs (1880—1967).
- 14. augustā — dzejnieks Apsesdēls (Augusts Apsītis; 1880—1932).
- 15. oktobrī — revolucionārs, literatūras kritiķis un vēsturnieks, filoloģijas zinātņu doktors, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas akademiķis, Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Roberts Pelše (1880—1955).
- 19. novembrī — dramaturgs un prozaiķis Jūlijs Pētersons (1880—1945).
- 25. novembrī — prozaiķis un tulkotājs Kārlis Štrāls (1880—1970).

100

- 30. janvārī — literatūras kritiķis un atdzejotājs Alfrēds Kempe (1890—?).
- 23. martā — žurnālists, prozaiķis, dzejnieks un tulkotājs Jānis Grīns (1890—1966).
- 1. aprīlī — revolucionārs, prozaiķis un dzejnieks Augusts Arājs (Augusts Bērce; 1890—1921).
- 26. aprīlī — bibliogrāfs Voldemārs Caune (1890—1944).
- 8. jūnijā — dzejniece Paulīna Bārda (dzim. Puskalne; 1890—1983).
- 10. jūnijā — dzejnieks, dramaturgs un prozaiķis Leons Paegle (1890—1926).
- 14. jūnijā — literatūrzinātnieks, tulkotājs un dzejnieks Kārlis Straubergs (1890—1962).
- 29. jūnijā — tulkotājs un dzejnieks Jēkabs Saiva (Jēkabs Jansons; 1890—1953).
- 29. augustā — partijas un padomju darbinieks, publicists un literatūras kritiķis, vēstures zinātņu doktors Vilis (Vilhelms) Knoriņš (1890—1939).
- 8. septembrī — dzejniece un dramaturģe Astra (Lūcija Dīriķe, dzim. Mačiņa; 1890—1985).
- 6. oktobrī — prozaiķis Jānis Ošs (1890—1937).
- 5. novembrī — prozaiķis un dzejnieks Augusts Mežsēts (1890—1977).
- 13. decembrī — prozaiķe, dramaturģe un publiciste Austra Ozoliņa-Krauze (1890—1941).

10. februārī — dramaturgs un dzejnieks Stepermaņu Krustiņš (Kristaps Stepermanis; 1860—1941).
6. septembrī — žurnālists un prozaīķis Fricis Bergmanis (1860—1898).
11. septembrī — prozaīķis un dzejnieks Sudrabu Edžus (Eduards Morics Zilbers; 1860—1941).

125

16. februārī — prozaīķis un tulkotājs Jēkabs Janševskis (J. Janovskis; 1865—1931).
4. martā — dzejnieks Kārlis Veidenbaums (1865—1901).
16. martā — dzejniece, dramaturģe, prozaīķe un tulkotāja Aspazija (Elza Pliekšāne, dzim. Rozenberga; 1865—1943).
26. jūlijā — revolucionārās kustības, padomju valsts un Komunistiskās partijas darbinieks publicists Pēteris Stučka (1865—1932).
11. septembrī — dzejnieks, dramaturgs, tulkotājs un publicists, Latvijas PSR Tautas dzejnieks Jānis Rainis (1865—1929).
28. septembrī — prozaīķis, dzejnieks un tulkotājs Valdis (Voldemārs Zālītis; 1865—1934).
14. oktobrī — literatūras kritiķis Kārlis Kasparsons (1865—1962).

120

1. janvārī — dzejniece Melnupju Marija (Luīze Bētiņa; 1870—1927).
19. martā — partijas un padomju darbinieks, publicists un tulkotājs Fricis Roziņš (Fricis Roziņš-Āzis; 1870—1919).
23. augustā — dramaturgs Lindulis (Jānis Linde; 1870—1942).
14. septembrī — literatūrzinātnieks un dzejnieks Ludis (Ludvigs) Bērziņš (1870—1965).

110

15. janvārī — literatūras kritiķis Antons Krauja (Antons Balodis, 1880—?).
28. decembrī — dzejnieks un tulkotājs Valts Dāvids (Dāvids Vecaukums; 1890—1969).

12. martā — prozaīķis un publicists Jānis Grīziņš (J. Griķis; 1900—1941).
6. jūnijā — prozaīķis un dzejnieks Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Eduards Salenieks (1900—1977).
9. jūnijā — literatūrvēsturniece un prozaiķe Emma Andersone.
11. decembrī — dzejniece Lilija Auza (Lolija Lūse; 1900—1962).

13. martā — tulkotāja Anna Bauga.

21. janvārī — dzejniece un atdzejotāja Laima Akurātere (prec. Ose; 1910—1969).
23. martā — folkloriste Alma Ancelāne.
10. aprīlī — dzejnieks, prozaīķis un atdzejotājs Meinharhs Rudzītis (1910—1966).
24. maijā — prozaīķis un dramaturgs, komponists PSRS Tautas mākslinieks Marģeris Zariņš.
29. jūnijā — literatūras kritiķis un tulkotājs, Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Voldemārs Melnis (V. Meļinovskis).
16. jūlijā — tulkotāja Erika Lūse (dzim. Kriņģele).
7. augustā — tulkotāja Cirenā Palkavniece (dzim. Strautniece; 1910—1969).
23. augustā — literatūras kritiķis, prozaīķis un dzejnieks, Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Edgars Damburs (1910—1981).
9. septembrī — dzejnieks Roberts Dambītis.
16. septembrī — prozaiķe, dramaturģe un dzejniece Anna Brodele (dzim. Kalvišķe; 1910—1981).
23. oktobrī — dzejniece, prozaiķe un atdzejotāja Mirdza Bendrupe.
7. decembrī — prozaīķis, dramaturgs un dzejnieks, Latvijas PSR No-

pelniem bagātais kultūras darbinieks Zanis Grīva (Z. Folmanis; 1910—1982).

22. decembrī — tulkotājs Alfons Sukovskis.

75

10. februārī — grāmatniecības vēsturnieks Konstantīns Karulis.
1. martā — tulkotājs, dramaturgs un prozaīķis, Igaunijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Jānis Zīgurs.
16. martā — prozaīķis un dramaturgs, Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Alberts Jansons.
26. oktobrī — tulkotājs Ābrams Feldhūns.

70

6. janvārī — literatūrvēsturnieks, tulkotājs un žurnālists Hugo Rukšāns.
16. janvārī — prozaīķis un izdevniecības darbinieks, Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Arturs Lielais (1920—1981).
15. martā — prozaīķis un tulkotājs Jezups Laganovskis (1920—1987).
5. aprīlī — literatūras kritiķe un tulkotāja Skaidrīte Sirsone.
10. aprīlī — dzejnieks un prozaīķis Aleksandrs Pelēcis.
8. jūlijā — prozaīķe, dzejniece un dramaturģe Dzidra Rinkule-Zemzare.
4. augustā — prozaīķe Alise Eka.
28. septembrī — dzejnieks Valdis Krāslavietis (V. Grants).
13. oktobrī — folkloriste, filoloģijas zinātņu doktore Elza Kokare.
3. decembrī — literatūrzinātnieks, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķis, Padomju Savienības Varonis, Latvijas PSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks Vilis Samsons.
23. decembrī — prozaīķe un dramaturģe Zenta Ērgle (dzim. Vīgante).

65

11. maijā — literatūrzinātniece Elza Knope.
12. jūnijā — literatūrzinātniece, filoloģijas zinātņu doktore Ingrīda Kiršentāle (dzim. Behmane).
23. septembrī — teātra zinātniece Līvija Akuratere (dzim. Pečaka).
25. novembrī — literatūrzinātniece Valija Labrence.

- 14. janvārī — tulkotāja Valentīna Eisule.
- 10. martā — literatūrzinātniece Biruta Kalnača (dzim. Soboļevska).
- 10. martā — teātra kritiķis Māris Grēviņš.
- 25. aprīlī — tulkotāja Eleonora Tjarve.
- 11. augustā — tulkotāja Elga Sakse.
  - 1. septembrī — prozaiķis Jānis Lapsa.
  - 2. septembrī — prozaiķis un kinodramaturgs Vladimirs Kaijaks.
- 19. oktobrī — prozaiķis un publicists Jānis Liepiņš.
- 7. novembrī — tulkotāja Maija Andersone.
- 20. decembrī — prozaiķe, Latvijas PSR Tautas rakstniece Regīna Ežera (R. Kindzule, dzim. Šamreto).

- 28. janvārī — prozaiķis un kinodramaturgs Ēriks Lānss (Juris Viksna).
- 4. aprīlī — literatūrzinātniece Ilona Salceviča (dzim. Pabērza).
- 16. jūnijā — dzejnieks, atdzejotājs, literatūras kritiķis un redaktors, Latvijas PSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks Māris Čaklais.
  - 8. oktobrī — literatūras kritiķe Ildze Kronta (I. Krontāle).
- 23. decembrī — dzejnieks un publicists Antons Kūkojs.
- 29. decembrī — tulkotājs Talrids Rullis.

SATURS

<i>Kiršentāle I. Priekšvārds</i>	3
--	---

I. MOSU JUBILĀRI

<i>Kalniņš J. «Piederī tautai, tad tauta piederēs tev» Reinim Kaudzītem — 150</i>	6
<i>Treijs R. Vēstures jautājumi Ernesta Eferta-Klusā publicistikā</i>	31
<i>Vecgrāvis V. Rūdolfa Egles dzejas kritiķa principi. «Latvju Grāmata», 1922—1927</i>	47
<i>Santeklērs L. Humoristiskā dzeja un proza (Ritas Klungstas ievads un atlase)</i>	62
<i>*Goba A. Atmiņas par Pāvilu Rozīti</i>	81
<i>Bērsone I. Alfrēds Goba daudz strādājis. Bibliogrāfiska uzziņa</i>	100
<i>Rožkalne A. Dialogs cauri laikam. Kārlim Zariņam — 100</i>	105
<i>Svelpis A. Deisma un panteisma motīvi G. F. Stendera darbos</i>	121

II. IESKATS AIZGĀJUŠOS GADSIMTOS

<i>*Apinis A. Dzejolitis cauri gadsimtiem</i>	144
<i>Kalniņa J. Imanta pirmsākumi Baltijas literatūrā</i>	153
<i>Briedis R. Savādais raksturs. Rihards Tomsons</i>	164
<i>Fussars R. Krišjāņa Valdemāra (1825—1891) sadarbība ar igauņu mākslinieku Johanu Kēleru (1826—1899)</i>	183
<i>Liepiņš D. Simt gadu dzēsumi, simt palikumu. Marija Medinska-Valdemāre</i>	201

<i>Akurātere L.</i> Te izpaudās labākais, kas piederēja laikmetam. <i>Par pirmo latviešu dramaturģi sievieti Mariju Pēkšēnu un viņas lugu «Ģertrūde»</i>	218
<i>Svarāne M.</i> Latviešu cilmes Ērgļu mācītājs <i>Arnolds Zunte</i>	231

III. AKTUALIZEJIES ARHĪVS

* <i>Kurcijs A.</i> Atstāti dzejoļi (<i>J. Cākura ievads un atlase</i>)	237
<i>Važa D.</i> Personu rādītājs (1988—1989)	258
<i>Bērsons I.</i> Literārais kalendārs 1990. gadam	267

* Arhīvu materiālu pirmpublicējumi.

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Кириентале И.</i> Предисловие	3
--	---

I

<i>Калныньш Я.</i> «Будь с народом и народ будет с тобой». <i>Рейнису Каудзите — 150</i>	6
<i>Трейс Р.</i> Вопросы истории в публицистике Эрнеста Эферта-Клусайса	31
<i>Вецгравис В.</i> Принципы критики поэзии Рудольфа Эгле («Латвюю Грамата», 1922—1927)	47
<i>Шантеклер Л.</i> Юмористическая поэзия и проза (<i>Предисловие и подборка Риты Клунгста</i>)	62
* <i>Гоба А.</i> Воспоминания о Павиле Розитисе	81
<i>Берсонс И.</i> Альфред Гоба немало потрудился. <i>Библиографическая справка</i>	100
<i>Рожкалне А.</i> Диалог сквозь времени. <i>Карлису Зариньшу — 100</i>	105

<i>Свелпис А.</i> Мотивы деизма и пантеизма в трудах Г. Ф. Стендера	121
---	-----

II

* <i>Апинис А.</i> Стишок через века	144
<i>Калныня И.</i> Истоки Иманта в литературе балтов	153
<i>Бриедис Р.</i> Странный характер. <i>Рихард Томсон</i>	164
<i>Пуссар Р.</i> Содружество Кришьяниса Валдемара (1825—1891) с эстонским художником Иоханном Келе-ром (1826—1899)	183
<i>Лиепиньш Д.</i> Сто лет гасили, сто сохраняли. <i>Мария Медынска-Валдемаре</i>	201
<i>Акуратере Л.</i> Здесь проявилось лучшее, что принадле-жит эпохе. <i>О первой женщине драматурге Марии Пекшен и ее пьесе «Гертруда»</i>	218
<i>Сваране М.</i> Арнольд Зунте — священник латышского происхождения в Эргли	231

III

* <i>Курций А.</i> Стихи из наследия (<i>Предисловие и под-борка Я. Чакурса</i>)	237
<i>Важа Д.</i> Именной указатель (1988—1989)	258
<i>Берсонс И.</i> Литературный календарь на 1900 год	267

* Первые публикации архивных материалов

РАДУГА 1989

Ежегодник литературного наследия

Рига «Лиезма» 1989. На латышском языке

Составитель Л. Волкова

Редакционная коллегия:

И. Киришентале, В. Лабренце, И. Пийолс

Художник О. Берзиньш

Фоторепродукции Г. Краузе и Э. Черешки

ИБ № 5212

VARAVIKSNE 1939

Redaktore Ligita Bībere

Mākslinieciskā redaktore Maija Dragūne

Tehniskā redaktore Irēna Soide

Korektore Astrida Giptere

Nodoša salikšanai 20.07.88. Parakstiā iespiešanai 16.03.89.
JT 00291. Formāts 70×108/32. Tipogrāfijas papīrs № 1.
Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 12,59 uzsk. ies-
spiedl.; 12,85 uzsk. krāsu nov.; 14,25 izdevn. l. Metiens
5000 eks. Pasūt. № 845-1. Cena 80 kap. Izdevniecība
«Liesma», 226256 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn.
№ 41/33044/КІm-478. Iespiesta tipogrāfijā «Cīņa», 226011,
Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

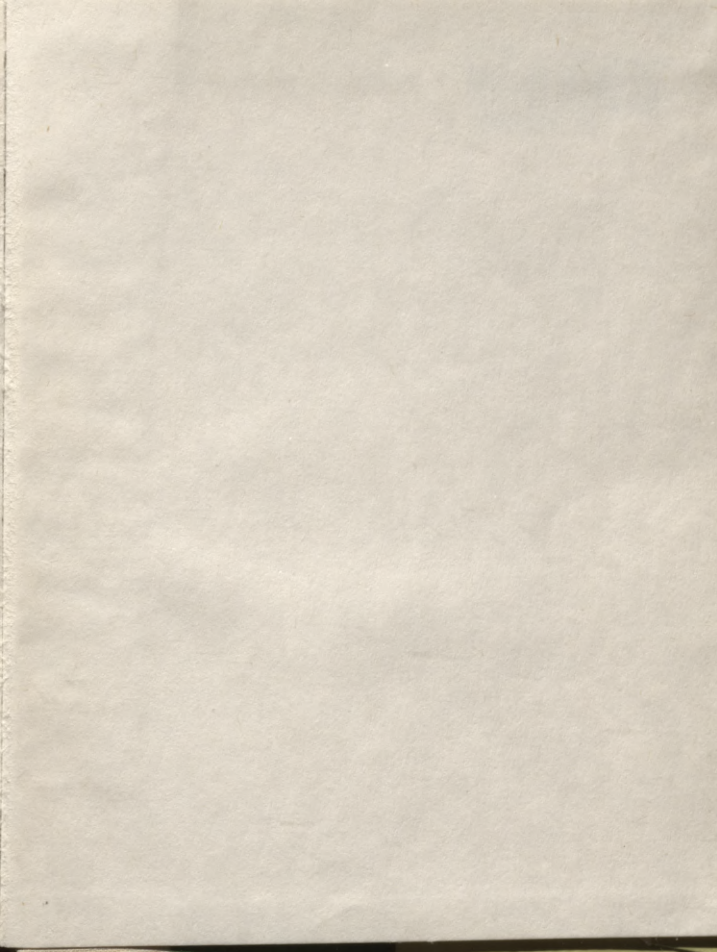
Va 649 **Varavīksne**, 1989: Lit. mantojuma gadagr. / Sast.
L. Volkova; Iev. sarakst. I. Kiršentāle. — R.: Liesma,
1989. — 275 lpp.; 6 lp. il. — Pers. rād.: 258.—
266. lpp.

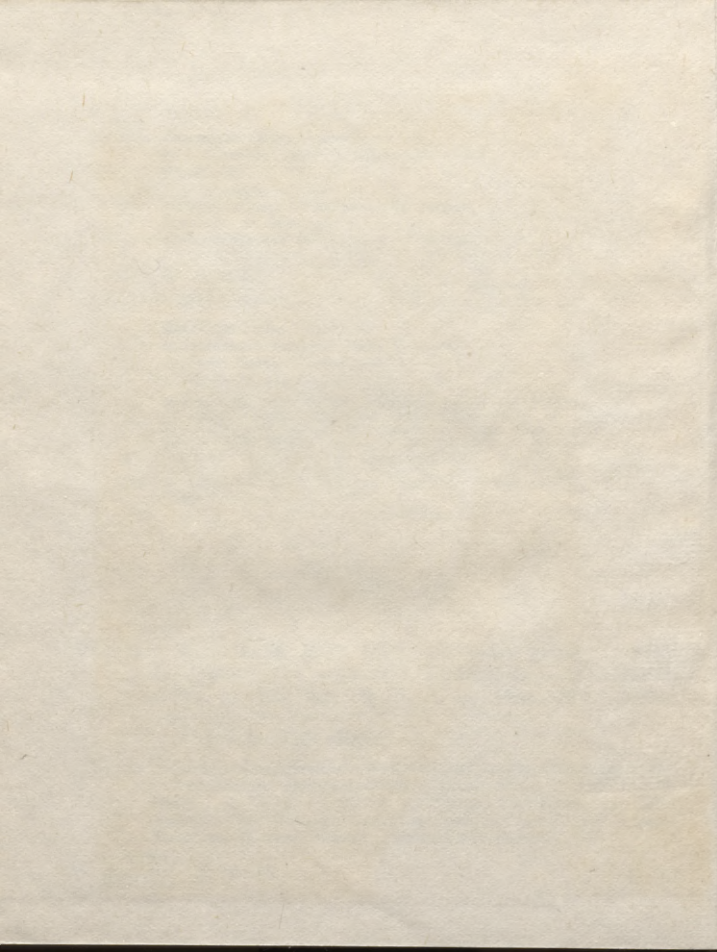
ISBN 5—410—00002—X

Sajā laidienā ievietoti materiāli par simtpiecdesmitgadnieku
R. Kaudzīti, par simtgadniekiem E. Efertu-Kluso, R. Egī, L. San-
teklēru, A. Gobu, P. Rozīti, K. Zariņu, apcerējums par Vecā
Stendera filozofiskajiem uzskatiem, pētījumi par 19. gs. 2. puses
literātiem M. Medīnsku, M. Pēkšēnu, R. Tomsonu.

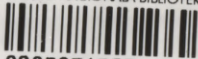
V $\frac{4603020102-41}{M801(11)-89}$ 5—89

83.3L1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305071732

80 kap.